PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS

INTERNATIONAL CONFERENCE

2025

ISBN 978-955-3605-86-4

© Sp. z o. o. "CAN", 2025
© Authors, 2025

PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS: a collection scientific works of the International scientific conference (17 December, 2025) - Copenhagen: 2025. Part 52 – 293 p.

Editorial board:
Tone Roald, PhD Associate Professor of Psychology University of Copenhagen
Elin Eriksen Ødegaard, Professor, Western Norway University of Applied Sciences
Mariane Hedegaard, Professor Emerita, Copenhagen University, Denmark
Magnus Englander, PhD Associate Professor of Psychology Malmo University, Sweden
Paul Sullivan, PhD University of Bradford Bradford, United Kingdom
Mathias TraczykSøren, PhD
Thiesen Amanda, PhD
Nybroe Rohde, PhD

Languages of publication: dansk, English, русский, беларуская, limba română, uzbek,

The compilation consists of scientific researches of scientists, post-graduate students and students who participated International Scientific Conference "PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS". Which took place in COPENHAGEN on 17 December, 2025.

Konferencehandlinger anbefales til videnskabsmænd og lærere i højere læreanstalter. De kan bruges i uddannelse, herunder undervisning i postgraduate studier, forberedelse til opnåelse af bachelor- og kandidatgrad. Gennemgangen af alle artikler blev udført af eksperter, materialer er i henhold til forfattere copyright. Forfatterne er ansvarlige for indhold, undersøger resultater og fejl.

CAN
Conference Alerts
NETWORK

PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS

Part 52
December 2025

Collection of Scientific Works

Copenhagen "Science Edition" 17 December 2025

TABLE OF CONTENTS

ТУРГУНБОЕВ ЖАЛОЛИДДИН ТУРГУНБОЙ УГЛИ *СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ЖУРНАЛИСТОВ СРЕДСТВАМИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА*	10
NUMONOVA NODIRA OMONJON QIZI **NO'MONOVA DILDORAXON MUQIMJON QIZI** **IGAMBERDIYEV DONIYOR SAIDXONOVICH** *KONSTITUTSIYA: YANGI O'ZBEKISTONNING YANGI SAHIFASI*	15
BURIYEVA NILUFAR BAXTIYOR QIZI *SUN'IY INTELLEKT VOSITALARINING ZAMONAVIY TA'LIMDAGI ROLI*	19
XURRAMOV DAIM JUMA O'G'LI **ABDUVOHIDOV FAZLIDDIN TURG'UN O'G'LI** *ISHLAB CHIQARISH KORXONASINING MOLIYAVIY RESURSLARINI SHAKLLANTIRISH VA ULARDAN FOYDALANISH (SANOAT KORXONALARI MISOLIDA)*	23
TOJIBOYEVA OSIYOXON ALISHER QIZI **MIRZAMAXMUDOVA NOZIMA BAYODULLA QIZI** *STEAM TA'LIMI AUTIZMLI BOLALAR7DA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA*	27
ISOMOVA FERUZA NIZOM QIZI *AI-DRIVEN AUTOMATIC DETECTION OF METAPHORS AND IDIOMS IN ENGLISH*	32
YUNUSOVA NARGIZA BAKHODIR QIZI *DIDACTIC SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF CULTURAL COMPETENCE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING*	35
TOJIBOYEVA OSIYOXON ALISHER QIZI **MURADOVA MUNISA RUSTAMJON QIZI** *LOGORITMIKA VA MULTIMODAL TEXNALOGIYALAR ASOSIDA DIZARTRIYALI BOLALARDA GRAFOMOTOR KO'NIKMALARNI RIVOJLANTRISH*	40
KARIMOVA BARNO ABDUQODIROVNA *KULOLCHILIKDA ISLIMIY NAQSHLARNING AKS ETISHI*	44
AKRAMOVA GULHAYO IKROMJON QIZI *THE ROLE OF HOMEWORK IN TEACHING ENGLISH IN SECONDARY SCHOOL*	51
PANAYEVA MALOXAT MUMINOVNA *BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI HAYKALTAROSHLIK ORQALI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI VA TAMOYILLARI*	54
MUZAFFAR RAKHIMBOEV **IBRAGIMOVA NAZOKAT** **BAYMURATOV OMIRBAY**	57

CHALLENGES OF ACHIEVING ENERGY EFFICIENCY IN THE TOURISM SECTOR IN KARAKALPAKSTAN	
X.F.MUSTAFOYEVA **U.B. AXMEDJANOVA** *MONTESSORI YONDASHUVIDAGI O‘YINCHOQLAR DIZAYNINING SEZISH, HARAKATLANISH VA KOGNITIV RIVOJLANISHGA TA’SIRI*	62
E.B. ABDULLAYEV **ERGASHEVA MUXLISA RUSTAM QIZI** *BOLALAR O‘YIN MAYDONCHALARINING EKOLOGIK DIZAYNI: KINETIK ENERGIYAGA ASOSLANGAN AVTONOM TIZIMLAR*	70
КОМИЛОВА ОМИНА АЗАМ КИЗИ **АБДУСАЛАМОВА ШАХИДА КАМИЛЖАНОВНА** *«АНАЛИЗ ТРАДИЦИОННЫХ КАЗАХСКИХ УКРАШЕНИЙ С ПОЗИЦИИ БИОНИКИ»*	75
DIYOROV DILSHOD MIRZOYEVICH *YASHIL IQTISODIYOTDA QISHLOQ XO‘JALIG I RISKLARNI BOSHQARISHNING KONSEPTUAL BOSHQARISH VOSITALARI*	80
G.D. INOYATOVA **U.B.AXMEDJANOVA** *SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA ZAMONAVIY MEBELNI LOYIHALASH*	83
Н.Н. ХУРРАМОВ **Б.Т. ДЖОББОРОВ** **Г. ДАВЛАТОВА** *ВЛИЯНИЕ ОТХОДОВ, ОБРАЗУЮЩИХСЯ В УГОЛЬНЫХ ШАХТАХ, НА ПОЧВЫ И ИХ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ*	88
TOLIYEV BEHRUZBEK BOG’IBEK O’G’LI *IQTISODIY MASALALARNI YECHISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALAR O‘RNI VA VAZIFALARI*	92
ATABEKOV JAVOHIRBEK UMRBEK O’G’LI *MONOPOLIYANI TARTIBGA SOLISH VA ADOLATLI RAQOBATNI TA’MINLASH*	101
SAVURBAEV ZAFAR ABDUMUMINOVICH *WAYS TO INCREASE EFFICIENCY IN THE CREDIT PROCESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES*	104
SAVURBAEV ZAFAR ABDUMUMINOVICH *ISSUES OF IMPROVING CREDIT MECHANISMS IN THE REAL SECTOR OF THE ECONOMY*	109
MAHMUDOVA MOHIRA QOBILJON QIZI *CLASSIFICATION OF ANTONYMS AND SYNONYMS*	114
AHMEDOVA DIYORA YOQUB QIZI **IBRAGIMOV G'ANIJON G'AYRATOVICH** *BOSHQARUV RAHBARLARINING TA’LIM TIZIMI: O‘ZBEKISTON VA XALQARO TAJRIBA TAHLILI*	118
RO‘ZIBOBOYEV AZIZBEK AZAMAT O‘G‘LI	125

UMAROV XUSRAV XUSNIDDIN O'G'LI *INTERYERDA NEOKLASSIKA USLUBLARINI QO‘LLASH*	
UMAROV XUSRAV XUSNIDDIN O'G'LI **RO‘ZIBOBOYEV AZIZBEK AZAMAT O‘G‘LI** *TERMIZ SHAHAR KAMMUNAL HAYOTINI YAXSHILASH, KECHKI ESTETIK YORUG’LANTIRISH, MUHANDISLIK BODONLASHTIRISH*	130
KHODJAKULOVA FERUZA *LEVERAGING COOPERATIVE LEARNING TO PROMOTE ALTERNATIVE ASSESSMENT IN EDUCATION*	134
SHERALIYEVA MAFTUNA MUZAFFAR QIZI *METHODS OF TEACHING RECEPTIVE SKILLS AT PRIMARY SCHOOL*	137
KOZIMJONOVA FARANGIZBEGIM *INSON ORGANIZMIDA STRESSGA JAVOB REAKSIYALARINING FIZIOLOGIK ASOSLARI*	141
ENDIRBOYEVA ZILOLA SAFORBOY QIZI *BOSHLANG‘ICH SINF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA IJODIY TOPSHIRIQLAR USTIDA ISHLASH METODIKASI*	145
ДЖУРАКУЛОВА САОДАТ ЭШКОБИЛОВНА *РЕЧЕВАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК ОСНОВА КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГА*	148
НУШАРОВ РУСТАМ НИШОНОВИЧ *РАЗГОВОРНЫЙ РУССКИЙ ЯЗЫК ДЛЯ УЗБЕКОВ*	153
BOZORBOYEV SHUHRAT ZIYNAT O‘G‘LI *TEMIR YO‘L TRANSPORTIDA YUKLARNI YETKAZIB BERISH MUDDATINI KAMAYTIRISHNING MATEMATIK YONDASHUVI*	158
MAMATOVA AZIZA BO‘RIYEVNA **TUYCHIEVA XUSHNOZA UMARBEKOVNA** *MAKTABGACHA YOSHDAGI RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALARNING UMUMIY VA MAYDA MOTORIKASINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI.*	164
BOYMURADOVA TURSUNTOSH ILHOM QIZI *BOSHLANG‘ICH TA’LIM TASVIRIY SAN’AT DARSLARIDA INTEGRATIV YONDASHUV ORQALI IJODIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODIKASINING NAZARIY ASOSLARI*	171
РАХМАТУЛЛАЕВ УМИД КАРАБАЕВИЧ *ПОНЯТИЯ «КОМПЕТЕНЦИЯ» И СУТЬ ПОНЯТИЯ «СТРАТЕГИЯ» В ДОПРИЗЫВНОМ ВОЕННОМ ОБУЧЕНИИ*	175
УМАРОВА МОХИДИЛ АВАЗОВНА *СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ ПУЛЬПИТА.*	182
QURBONOVA DIYORAXON SHUXRATULLA QIZI *KONCHILIK SANOATIDA OCHIQ KON ISHLARINING ASOSIY JARAYONLARI VA BOSQICHLAR*	185
NURMATOVA MUHAYYO ULUG’BEK QIZI **ALIYEVA SABRINA XOJIAKBAR QIZI** *DORIVOR LIMONO‘TNI YETISHTIRISH AGROTEXNOLOGIYASI VA*	188

O‘QITISH METODIKASI	
MAXSUDOVA OYSARA NISHONOVNA **MAKKAMBAYEVA MAVLUDA ADILBEK QIZI,** *FOREIGN EXPERIENCE IN TEACHING ENGLISH TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS*	193
ZULFIQOVA GULCHIROY ATXAM QIZI *TANAZULNING IJTIMOIY OQIBATLARI*	197
RASHIDOV ABDULBOSIT YAHYO O`G`LI *QIZAMIQ VIRUSI,UNING KELIB CHIQISHI VA U BILAN BOGLIQ KASALLIKLAR*	202
BAXTOHUNOVA D. N. *THE IMPORTANCE OF DIGITAL BANKING SERVICES IN ATTRACTING CUSTOMERS IN MODERN CONDITIONS*	207
BAXTOHUNOVA D. N. *THE ROLE AND IMPORTANCE OF MODERN BANK MARKETING IN BANKING ACTIVITIES.*	210
QIYOMOVA MOHINUR G‘ULOMJON QIZI *NEMIS TILINI O‘RGATISHDA INTERAKTIV METODLARNING AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI*	212
ADHAMJONOVA MADINABONU FARHODJON QIZI **ATAXANOV SANJARBEK ANVAROVICH** *XIRURGIK AMALIYOTDA TIBBIY AXBOROT TIZIMLARINING O‘RNI VA AHAMIYATI*	215
KARIMQULOV OTABEK UMARQULOVICH *BO‘LAJAK MUTAXASSISLARDA O‘QITUVCHILAR DARSINI TAHLIL ETISH VA RASMIYLASHTIRISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH.*	219
ШАРОФУТДИНОВА МИНУРА МАМИРОВНА *АНАТОМИЯ И ФИЗИОЛОГИЯ ЧЕЛОВЕКА.*	223
АБДУВОРИСОВА ХИЛОЛА ПУЛАТОВНА *ЭНДОКРИННАЯ СИСТЕМА: СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ РЕАБИЛИТАЦИИ.*	226
ШОДМОНОВА ЖАНОНА *СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ РЕАБИЛИТАЦИИ ПРИ ЗАБОЛЕВАНИЯХ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ.*	228
МИНГАБАЕВА САИДА РУСТАМБЕКОВНА *ИНФЕКЦИИ, ПЕРЕДАВАЕМЫЕ ГЕМОТРАНСПЛАНТАТАМИ. ПРОФИЛАКТИКА РАСПРОСТРАНЕНИЯ ВНУТРИБОЛЬНИЧНЫХ ИНФЕКЦИЙ В УЧРЕЖДЕНИЯХ СЛУЖБЫ КРОВИ. АСЕПТИЧЕСКИЕ МЕРЫ ПРЕДОСТОРОЖНОСТИ.*	231
БОКИЕВА ЗУЛЬФИЯ АРИФЖОНОВНА *НАСЫЩЕННЫЕ УГЛЕВОДОРОДЫ*	234
КОСИМОВА ШИРИН *МАССАЖ ДЛЯ РАЗЛИЧНЫХ ЧАСТЕЙ ТЕЛА.*	237
MATRAZOV KURANMURAT SALAYEVICH *KASBIY TA’LIM TASHKILOTLARIDA XALQARO TA’LIM*	240

DASTURLARI ORQALI KADRLAR TAYYORLASHNING ZAMONAVIY YO‘NALISHLARI	
ЭШОНКУЛОВА САЙЁРА ТОХИРЖОНОВНА *НОВЫЕ РЕФОРМЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ В УЗБЕКИСТАНЕ*	243
USMONOVA SHOXSANAM NURIDDIN QIZI *BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUV FAOLIYATINI INTEGRATSIYA QILISH ORQALI O'QUVCHILARNING AMALIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH*	248
QOSIMJONOVA MASHHURA NOSIRJON QIZI *IJTIMOIY-SIYOSIY ASARLARDA HISSIY-EKSPRESSIVLIKNI IFODALOVCHI VOSITALAR VA ULARNING TARJIMASI MASALASI*	252
ABDUVALIYEVA NODIRA ALISHEROVNA **IBROXIMJONOVA ZULXUMOR BAXTIYOR QIZI** *BOSHLANG`ICH SINFLARDA ERTAK JANRINI ZAMONAVIY METODLAR ORQALI O`QITISH*	257
ALIMURODOVA OZODAVALIJON QIZI *ZAMONAVIY TA‘LIMDA O‘ZLASHTIRISH MUAMMOLARINI HAL ETISHDA REFLEKSIV YONDASHUVNING AHAMIYATI*	261
S.A.SALIYEVA **S.ABDUMANNOPOV** *PLAGIAT TUSHUNCHASI VA UNING ILMIY FAOLIYATDAGI O‘RNI*	265
BERDIYEVA DURDONA SIROJIDDIN QIZI *SUV VA MINERALLAR MAVZUSIDA KEYS-STADI TEXNOLOGIYASINING QO’LLANISHI*	268
U.S.NASRIDDINOVA **MAXMUDOVA DILNOZAXON** *METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANALYZING WAR THEMES IN LITERATURE*	272
QO‘CHQOROV XAMDAMBEK *MUSTAQILLIK YILLARIDA SOVET DAVRI TARIXINING TARIX TA’LIMIDA O‘QITILISHI*	277
XO‘JAMKULOVA MAXLIYO ERGASH QIZI *TURKIYANING QORA DENGIZ BO‘YICHA MINTAQAVIY SIYOSATI NATO STRATEGIYASIDA HAMDA MILLIY MANFAATLAR KESIMIDA*	280
PULATOV BAXODIR ABDURAUPOVICH **ABDUMALIKOV POLVONJON ABDUJALIL O‘G‘LI** *YOSHLAR TAFAKKURIDA HARBIY QAHRAMONLIK IDEALLARINI SHAKLLANTIRISHDA TA'LIM-TARBIYANING ISTIQBOLDAGI VAZIFALARI*	285
SHERANOVA MARYAM *YOSHLARGA MILLIY QADRIYATLAR ORQALI AXLOQIY TARBIYA BERISH.*	290

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ЖУРНАЛИСТОВ СРЕДСТВАМИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Тургунбоев Жалолиддин Тургунбой угли
СОИСКАТЕЛЬ, УЗБЕКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ (ТАШКЕНТ, УЗБЕКИСТАН)

Аннотация: *Статья посвящена анализу современных концептуальных подходов к формированию профессиональной компетентности будущих журналистов с помощью английского языка. Особое внимание уделяется преподаванию английского языка для специальных целей в высших учебных заведениях.*

Ключевые слова: *язык для специальных целей, профессиональная ориентированность, личностный подход, компетентность, системно-последовательный и личностно-направленный процессы.*

Abstract: *This article analyzes contemporary conceptual approaches to developing the professional competence of future journalists using the English language. Particular attention is paid to the teaching of English for Specific Purposes (ESP) in higher education institutions.*

Keywords: *ESP, professional orientation, personalized approach, competence, systemic-sequential and personalized processes.*

На современном этапе развития Нового Узбекистана совершенствование концептуальных вопросов формирования профессиональной компетентности в системе высшего образования главным образом состоит в плоскости решения методологических проблем. В данном случае под профессиональным образованием следует понимать научно-обоснованный, системно-последовательный и личностно-направленный образовательный процесс по подготовке будущего специалиста с приданием ему необходимых качественных свойств, выраженных в сформированности у обучаемого знаний, умений и навыков по искомой профессии, которые в совокупности данную личность определят как компетентного специалиста [1].

Это прежде всего предопределяется тем, что за последние годы под руководством Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева значительно активизировались тенденции расширения политико-правовых и социокультурных связей Узбекистана со странами ближнего, так и дальнего зарубежья. Кроме того, расширено сотрудничество между образовательными учреждениями Узбекистана с другими зарубежными странами, более активней

стали приглашаться педагоги из ведущих зарубежных учебных заведений, увеличилось число студентов обучающихся за рубежом. Подобные новые веяния в развитии системы образования в Узбекистане усилили востребованность и мотивацию как у педагогов, так и студентов в овладении иностранными языками.

Вместе с тем, в соответствии с учебными программами высших образовательных учреждений, выпускники должны быть компетентными применять иностранный язык в своей профессиональной деятельности. Однако к настоящему времени пока еще уровень владения иностранными языками выпускников данных учебных заведений не вполне соответствует нормативам обозначенных в образовательных стандартах выраженных в учебных программах. Такая сложившаяся на практике ситуация свидетельствует о недостаточной эффективности ныне созданных и применяемых методик обучения, слабо мотивирующих участников образовательного процесса к освоению иностранного языка. Здесь следует отметить, что в современный период развития Узбекистана всемерно усиливается мотивация молодежи к изучению иностранных языков и особенно английского языка.

Ранее касательно вопроса о методике обучения иностранным языкам (VOLL vocationally – oriented language learning) не было однозначного понимания применительно к сфере высшего образования. Сейчас понимание важности данной проблемы повысилось. Существующие методики подготовки профессионально ориентированных кадров активно используют изучение английского языка с учетом специфики будущей профессии обучаемого. Исследования показали, что интеграция профессионально-ориентированных языковых курсов увеличивает мотивацию учащихся и улучшает их профессиональные компетенции. Следует отметить, что в зарубежной образовательной системе активно развивается теория и практика применение специализированного иностранного языка в сфере высшего образования, так называемое «обучение английскому языку для специальных целей» (АЯСЦ) [2].

Наряду с этим в современный период исходя из жизненных потребностей всемерно совершенствуются задачи по подготовке профессионально-ориентированных кадров, в том числе журналистов. Их сущность заключается в том, что образование все больше ориентируется на личность обучаемого. Применительно к Узбекистану, такой подход получил свое выражение в Постановлении Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы изучения иностранных языков» от 10 декабря 2012 года за № ПП–1875, которым предусмотрены цели по глубокому совершенствованию образовательной системы с учетом усиления роли и значимости иностранного языка в подготовке профессиональных кадров, расширения возможности изучения языков и тем самым получения доступа

молодёжи к зарубежным и международным источникам, к более эффективному применению ими информационно–коммуникационных ресурсов [3].

Познание студентами зарубежной и международной журналистики через освоение и применение ими в ходе учебного процесса иностранного языка приводит к формированию у них более богатой картины мира. Это в свою очередь, соответственно, положительно повлияет на повышение профессиональных качеств будущих журналистов по их участию в развитии Узбекистана с учетом международных стандартов, обеспечивающего повышение профессиональной компетентности в обществе.

В связи с этим, для повышения средствами иностранного языка эффективного развития профессиональной компетентности будущих журналистов, как одного из элементов профессиональной компетентности будущего журналиста, требуется активизация форм и методов общения между студентами. Достижению этого, в свою очередь, во многом способствуют современные интерактивные технологии обучения основанные на активизации общения. К ним можно отнести такие их виды, как проектное обучение, технологии сторителлинг, подкастинг технологии, кейс, игровая и другие виды педагогических технологий.

Наряду с этим, на примере таких ученых как Ж.Т.Тургунбоева, Ш.Т.Халиловой, вопросы о методологии повышения профессиональной компетентности через призму обучения иностранному языку рассматривались в срезе обучения языку для специальных целей [4].

Здесь необходимо отметить, что методологические аспекты проблемы в повышении профессиональной компетентности также стали исследоваться с позиции психологии, где особое внимание уделяется такой важной личностной стороне будущего журналиста как его психологическое становление и развитие, а отсюда, проблемы психологии обучения и усвоения знании [3]. Данная проблема в педагогической науке исследуется с позиции формирования «студенческой модели специалиста, модели педагогической системы» [4].

При этом, в связи с тем, что язык служит незаменимым инструментом формирования, фиксирования, получения и передачи информации, а значит выступает в качестве необходимого средства общественного диалога, то он применяется во всех сферах жизни общества и тем самым исследуется всеми отраслями науки в сегменте профессиональной ориентированности и профессиональной компетентности. К числу важных принципов дидактики относится обучение, ориентированное на профессиональную специфику, что на выходе должно обеспечить получение грамотного и культурного специалиста, у которого сформированы знания, умения и навыки, позволяющие ему выступать достойным и конкурентным специалистом. Вместе с тем, иностранный язык, и особенно английский язык, наряду со специальными дисциплинами, изучаемыми

в профессиональных образовательных учреждениях, является также важным в подготовке профессионально компетентного специалиста с высоким правосознанием и профессиональной культурой. Так в случае, если выпускник учебного заведения хорошо овладел знаниями по своей профессии, но в то же время недостаточно правильно понимает и осознает свою профессиональную значимость для человека, общества и государства, не может ориентироваться и расставлять ценностные приоритеты, свое профессиональное предназначение и роль в их достижении, не способен в итоге проявлять правовую компетенцию в обеспечении прав и свобод человека, защите интересов своей Родины, то такой выпускник не может быть полноценным и компетентным специалистом.

В связи с этим, без подготовки журналистов способных через иностранный язык получения комплекса информации о положительных и отрицательных факторах влияющих на эффективность его профессиональной деятельности, тем самым без проявления ими инициативы по постоянному совершенствованию своей профессиональной сферы, невозможно сформировать мотивированных молодых специалистов обеспечивающих реализацию решений государственных стратегических задач по повышению профессиональной компетентности, а значит построению демократического правового государства.

Вместе с тем, можно утверждать, что для придания профессиональной ориентированности учебному процессу и воспитания у будущих журналистов высокой профессиональной компетентности, необходимо расширять применение мер направленных на изучение аутентичных материалов по приобретаемой профессии, учитывающих его особенности.

В данном случае с помощью аутентичных материалов магистранты будут иметь возможность получать разнообразную информацию, у них расширится маневренность относительно поиска источников информации и появится возможность для проведения сравнительного анализа теории и практики зарубежных стран.

Отсюда следует, в связи с тем, что концепция формулирует и фиксирует основные общие и отправные начала применительно к организации учебного процесса, то его можно характеризовать в качестве универсальной учебной модели и адаптировать к различным видам высшего образования, в том числе при подготовке журналистов.

Исходя из данных ключевых аргументаций видных ученых, нами особое внимание отводится методической концепции повышения профессиональной компетентности будущих журналистов средствами английского языка. В свою очередь построение и функционирование комплексного процесса формирования личности будущего журналиста обеспечиваются системным и личностно-творческим подходами, на основе которых строится данные концепции

повышения профессиональной компетентности в процессе обучения иностранным языкам. При этом, следует отметить, что если в настоящее время личностно-деятельностный подход включен в общий контекст деятельностного подхода концепции высшего образования, то ранее данный подход в системе образования был адресован по отношению к обучению иностранным языкам. Тем самым благодаря личностно-деятельностному подходу учебный процесс нацелен наряду с усвоением знаний, также на способы их усвоения, повышение познавательных и творческих способностей учащихся. Кроме того, личностно-деятельностный подход уменьшает формализм в формировании знаний, умении и навыков в процессе обучения, которые невозможно полноценно обеспечивать через традиционные методы обучения. Здесь, при осуществлении развития профессиональной компетентности учащихся на основе иностранного языка применение личностно–деятельностного подхода подразумевает моделирование ситуации возникающих в деятельности будущих специалистов.

В данном случае наиболее важным является практическая деятельность и сама личность с его качествами, а также то, что учебный процесс сориентирован наряду с усвоением иноязычных знании, умении и навыков, также на формы и методы организации учебного процесса по усвоению учебного материала, повышение познавательных и творческих способностей учащихся средствами иностранного языка. Также тенденция развития данного подхода кроется в инновационных источниках, каковыми могут быть деятельностные, групповые, ролевые, игровые, практико-ориентированные, проектные, рефлексивные, проблемные и другие методы обучения.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ:

1. Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2021 г., № 2, ст. 25.
2. Magazine ESP/BESIC Russia, № 13, June 2000 The British Council
3. Тургунбоев Ж. Т. Эффективность метода кейс-стади в развитии критического мышления у магистрантов специальности «менеджмент в образовании» в рамках контекстного обучения английскому языку //Журнал гуманитарных и естественных наук. – 2025. – №. 21 [1]. – С. 160-171.
4. Халилова Ш. Т., Тургунбоев Ж. Т. Интерактивное обучение в системе инновационных технологии высшего образования: проблемы и перспективы //Журнал гуманитарных и естественных наук. – 2025. – №. 21 [1]. – С. 119-126.

KONSTITUTSIYA: YANGI O’ZBEKISTONNING YANGI SAHIFASI

CONSTITUTION: A NEW PAGE OF A NEW UZBEKISTAN

КОНСТИТУЦИЯ: НОВАЯ СТРАНИЦА НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

Andijon davlat pedagogika instituti talabalari
Numonova Nodira Omonjon qizi
No’monova Dildoraxon Muqimjon qizi
Andijon davlat pedagogika instituti v.b dotsenti
Igamberdiyev Doniyor Saidxonovich

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasi mamlakat taraqqiyotida qanday muhim bosqich bo‘lgani yoritiladi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, inson huquqlari va erkinliklarini kafolatlash, fuqarolik jamiyatini mustahkamlashga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Unda “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasining asosiy tamoyillari – adolat, qonun ustuvorligi, ochiqlik, ijtimoiy himoya va xalq manfaatlarini ustuvor qo‘yish masalalari aks etgani tahlil qilinadi. Shuningdek, Konstitutsiya jamiyatni modernizatsiya qilish, davlat boshqaruvini takomillashtirish va kelajak avlodlar uchun barqaror taraqqiyot yo‘lini belgilovchi tarixiy hujjat sifatida baholanadi. Shu orqali yangi Konstitutsiya mamlakatimizning yangi taraqqiyot sahifasini ochib bergani asoslab beriladi.*

Kalit so’zlar: *Konstitutsiya, strategiya, Yangi O’zbekiston, senat, Oliy Majlis, deputat*

Abstract: *This article discusses how the updated Constitution of the Republic of Uzbekistan was an important stage in the development of the country. The new Constitution is distinguished by its focus on deepening democratic reforms, guaranteeing human rights and freedoms, and strengthening civil society. It analyzes how it reflects the main principles of the idea of "New Uzbekistan" - justice, the rule of law, openness, social protection, and prioritizing the interests of the people. The Constitution is also evaluated as a historical document that sets the path for the modernization of society, improvement of public administration, and sustainable development for future generations. It is argued that the new Constitution has opened a new page in the development of our country.*

Keywords: *Constitution, strategy, New Uzbekistan, Senate, Oliy Majlis, deputy*

Аннотация: *В статье рассматривается, как принятие обновлённой Конституции Республики Узбекистан стало важным этапом в развитии страны. Новая Конституция отличается ориентацией на углубление*

демократических реформ, обеспечение прав и свобод человека, укрепление гражданского общества. Анализируется, как она отражает основные принципы идеи «Нового Узбекистана» – справедливость, верховенство закона, открытость, социальную защиту и приоритет интересов народа. Конституция также оценивается как исторический документ, определяющий путь модернизации общества, совершенствования государственного управления и обеспечения устойчивого развития для будущих поколений. Утверждается, что новая Конституция открыла новую страницу в развитии нашей страны.

Ключевые слова*: Конституция, стратегия, Новый Узбекистан, Сенат, Олий Мажлис, депутат*

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Vatanimiz mustaqilligi, xalqimiz tinch osoyishta hayoti, fuqarolarning huquq va erkinliklarining mustahkam huquqiy kafolatidir.

Har bir davlat o‘z taraqqiyot yo‘lini tanlar ekan, xalqning xohish va irodasidan kelib chiqib, tinch va farovon turmush tarziga huquqiy asos bo‘luvchi tartiblarni asosiy qonunida mustahkamlab oladi. Asosiy Qonunda bayon etilgan tartiblar shu qadar ahamiyat kasb etadiki, hech bir fuqaro usiz yashay olmaydi, negaki insoning kundalik to‘qnash keladigan muammolari yechimi bevosita unga bog‘liq bo‘ladi.

Shiddat bilan o‘zgarayotgan dunyoda ro‘y berayotgan geosiyosiy vaziyatlar, eng avvalo, Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi va unda belgilangan maqsadlarni amalga oshirish uchun nafaqat qonunlarimiz mustahkamlanishi, balki Konstitutsiyamizda ham inson sha’ni, uning qadr qimmatini yuksaltirishga qaratilgan normalarni yanada takomillashtirib, bugungi kun talablariga moslashtirish ehtiyojini paydo qildi. Natijada xalqimizning taklif va mulohazalari asosida yangilangan Konstitutsiya loyihasi ishlab chiqilib, umumxalq muhokamasiga qo‘yildi. Muhokamalar yakunida mamlakatimiz tarixida birinchi marta Bosh qonun hujjati referendumda bevosita xalq tomonidan qabul qilindi.

Konstitutsiyaning mamlakat taraqqiyotidagi muhim bosqichlari

1. Mustaqil davlatning huquqiy poydevorini yaratish

Konstitutsiya davlat suverenitetini mustahkamlovchi asosiy hujjat sifatida mustaqillikning huquqiy asosini yaratadi.

Kitoblarda qayd etilishicha, Konstitutsiya – davlatning siyosiy tizimi, hokimiyatlar bo‘linishi, boshqaruv shakli va davlat ramzlarini belgilovchi asosiy qonundir.

2. Inson huquq va erkinliklarini kafolatlash

A.Saidovning “O‘zbekiston konstitutsiyaviy huquqi” kitobida ta’kidlanganidek, Konstitutsiyaning eng muhim bosqichi – shaxsning qadr-qimmati, huquqlari va erkinliklarini oliy qadriyat sifatida e’tirof etishdir.

Bu jamiyat taraqqiyotida erkin fuqarolik jamiyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

3. Demokratik davlat qurilishi va hokimiyatlar bo‘linishi tamoyili

Huquqshunos olimlar ta’kidlashicha, Konstitutsiya mamlakat taraqqiyotining keyingi bosqichiga — demokratik davlat barpo etish jarayoniga asos bo‘ladi.

Qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatining mustaqilligi demokratik rivojlanishning asosiy poydevoridir.

4. Iqtisodiy islohotlar va bozor iqtisodiyoti tamoyillari

Ko‘plab darsliklarda aytilishicha, Konstitutsiya mulkchilik shakllarining tengligini kafolatlaydi, tadbirkorlik erkinligini ta’minlaydi.

Bu esa mamlakatning iqtisodiy o‘sishi, modernizatsiya va investitsion muhitning rivojlanishiga olib keladi.

5. Ijtimoiy davlat tamoyilini mustahkamlash

“Davlat va huquq asoslari” kitobida qayd etilishicha, Konstitutsiya ijtimoiy himoya, ta’lim, sog‘liqni saqlash, pensiya tizimini davlat zimmasidagi muhim vazifa sifatida belgilaydi.

Bu mamlakatning barqaror va adolatli rivojlanish bosqichi sifatida ko‘riladi.

6. Yangi O‘zbekiston islohotlarining konstitutsiyaviy bosqichi (2023 yil tahriri)

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya davlat va jamiyatning yangi rivojlanish modelini belgilagan tarixiy bosqich sifatida kitoblarda va ilmiy maqolalarda keng yoritilmoqda.

Unda: inson qadrini yuksaltirish, ijtimoiy adolat, kuchli huquqiy kafolatlar, davlat boshqaruvini samarali qilish tamoyillari mustahkamlangan.

Konstitutsiya alohida yuridik xususiyatlarga ega bo‘lgan yagona siyosiy-huquqiy hujjat bo‘lib: unda shaxs, jamiyat va davlat o‘rtasidagi munosabatlarning asosiy prinsiplari o‘rnatiladi; davlat hokimiyatining tuzilishi, subyektlari, hokimiyatni amalga oshirish mexanizmi belgilanadi; jamiyat, inson va fuqaroning davlat tomonidan qo‘riqlanadigan huquqlari va erkinliklari mustahkamlanadi.

Konstitutsiya o‘z mohiyati va yuridik tabiatiga ko‘ra boshqa huquqiy hujjatlardan quyidagi muhim jihatlari bilan ajralib turadi:

birinchidan, Konstitutsiya maxsus subyekt, ya’ni O‘zbekiston xalqi tomonidan referendum orqali yoki uning nomidan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a’zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismidan iborat ko‘pchiligi ovozi bilan qabul qilinadi;

ikkinchidan, Konstitutsiyaviy qoidalar ta’sis etuvchi, yo‘naltiruvchi, birlamchi ahamiyatga ega;

uchinchidan, Konstitutsiyaviy tartibga solish hajmining keng qamrovliligi bilan tavsiflanadi, ya’ni u nihoyatda muhim va keng ko‘lamdagi ijtimoiy munosabatlar doirasiga ta’sir ko‘rsatadi;

to‘rtinchidan, Konstitutsiya alohida yuridik xususiyatlarga ega, ya’ni boshqa qonunlardan ustunlikka, oliy yuridik kuchga, o‘ziga xos muhofaza shakliga, maxsus tarzda qabul qilinish va o‘zgartirilish tartibiga ega.

1991-yil 31-avgustda bo‘lib o‘tgan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining VI sessiyasida parlamentning «O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e’lon qilish to‘g‘risida» qarori qabul qilindi.

Mazkur qonun o‘zida Konstitutsiyada mustahkamlanishga loyiq bo‘lgan bir qator muhim prinsipial qoidalarni mujassam etganligi bilan ahamiyatlidir. Mustaqillikka erishgandan keyin O‘zbekiston rahbariyati demokratik talablarga va prinsiplarga javob beradigan davlat hokimiyatini tashkil etish; bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodni tashkil etish; fuqarolar manfaatiga mos keluvchi fuqaro, jamiyat, davlat munosabatini o‘rnatish, unda fuqaro manfaatlarining ustunligini ta’minlash, inson, uning huquqi, erkinligi, qadr-qimmati, sha’nini oliy qadriyat darajasiga ko‘tarish; mamlakatda yashovchi barcha millatlar manfaatlarini birdek ta’minlash; mamlakat xavfsizligini birday ta’minlashni nazarda tutuvchi tashqi siyosat olib borish vazifasini ko‘zlovchi tashqi siyosat olib borish mamlakatimiz oldidagi eng muhim vazifalar sifatida maydonga chiqdi.

Bu vazifaga erishishi uchun esa yuqoridagilarni birinchi navbatda, huquqiy asosini yaratish, ularni huquqiy normalarda mustahkamlash zarurati paydo bo‘ldi va shu vazifani bajarish uchun mamlakatimizda birinchi marta mustaqil Konstitutsiya ishlab chiqilib, qabul qilindi.

Shunday qilib Konstitutsiya qabul qilish zarurati nima degan savolga, O‘zbekiston mustaqilligi va ana shu tufayli vujudga kelgan ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish zarurligidir deyilsa xato bo‘lmaydi.

ADABIYOTLAR:

1. N. OBLOMURODOV, S. OTAMURATOV, M. YULDASHEVA, X. OKYULOV, K. MAHMUDOV, F. ADILOV, T. ALIYEV, S. SHOYIMOV YANGI TAHRIRDAGI O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASI O‘QUV QO‘LLANMA Toshkent «Yuridik adabiyotlar publish» 2024

2. B.T. Musayev, K.R. Aliyeva, B.A.Narimanov KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ Darslik TOSHKENT – 2020

3.M.M. Abdullayeva Konstitutsiya va qonunning ustunligi 2023

4.B.S. Turdiyev YANGI TAHRIRDAGI O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASI 2023

SUN’IY INTELLEKT VOSITALARINING ZAMONAVIY TA’LIMDAGI ROLI

Buriyeva Nilufar Baxtiyor qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti, ingliz tili o‘qituvchisi.
E-mail: buriyevan9@gmail.com
Tel: +998917959197

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sun’iy intellekt vositalarining zamonaviy ta’limdagi ahamiyati va roli yoritilgan. AI texnologiyalarining o‘quv jarayoniga ta’siri, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatni rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy va mahalliy tadqiqotlarga tayangan holda, AI vositalarining ta’lim samaradorligini oshirishdagi o‘rni ko‘rsatib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, ta’lim texnologiyalari, zamonaviy ta’lim, interaktiv metod, innovatsion yondashuv.*

РОЛЬ ИНСТРУМЕНТОВ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: *В статье рассматривается роль и значение инструментов искусственного интеллекта в современном образовании. Анализируется влияние технологий ИИ на учебный процесс, возможности развития у учащихся самостоятельного и творческого мышления. На основе зарубежных и отечественных исследований показана эффективность использования ИИ для повышения качества образования.*

Ключевые слова*: искусственный интеллект, образовательные технологии, современное образование, интерактивные методы, инновационный подход.*

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN MODERN EDUCATION

Abstract: *This article examines the role and importance of artificial intelligence (AI) tools in modern education. It analyzes the impact of AI technologies on the learning process and their potential for developing students’ independent and creative thinking. Drawing on international and local studies, the paper highlights the effectiveness of integrating AI in enhancing the quality of education.*

Keywords*: artificial intelligence, educational technologies, modern education, interactive methods, innovative approach.*

KIRISH

XXI asrda ta’lim jarayoni tubdan o‘zgarishlar bosqichini boshdan kechirmoqda. Axborot texnologiyalari, internet va raqamlashtirish jarayonlari bilan bir qatorda, sun’iy intellekt vositalari ham o‘quv jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Bugungi kunda ta’lim faqatgina bilim berish emas, balki o‘quvchida mustaqil o‘rganish, ijodiy fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishni ham talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, AI vositalarining ta’limdagi roli nihoyatda dolzarbdir.

Holmes (2022) fikricha, sun’iy intellekt ta’lim tizimiga yangi yondashuvlarni olib kirib, an’anaviy dars jarayonini interaktiv, moslashtirilgan va o‘quvchi markazli shaklga o‘zgartiradi. Selwyn (2023) esa AI texnologiyalaridan foydalanishda ehtiyotkorlik, axloqiy va ijtimoiy masalalarni ham hisobga olish lozimligini ta’kidlaydi. Shunday qilib, AI texnologiyalari nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki ta’lim falsafasini qayta ko‘rib chiqishga turtki bo‘ladi.

ASOSIY QISM

Sun’iy intellekt vositalarining imkoniyatlari

AI texnologiyalari o‘quv jarayonida quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

• o‘quvchilar bilim darajasiga moslashtirilgan darslarni taklif etadi;

• avtomatlashtirilgan testlar orqali tezkor baholash imkonini beradi;

• virtual suhbatdoshlar yordamida chet tilida muloqot qilish imkonini beradi;

• gamifikatsiya asosida interaktiv mashg‘ulotlarni tashkil qiladi.

Chapelle (2010) ta’kidlaganidek, texnologiyalar til o‘rganish jarayonida real kommunikativ vaziyatlarni simulyatsiya qilib, o‘quvchilarga o‘zini “haqiqiy muloqot” sharoitida his qilish imkonini beradi.

Afzalliklari

1. Shaxsiylashtirish – har bir o‘quvchi o‘z tezligida o‘rganadi.

2. Mustaqil o‘qish – AI o‘quvchilarda mustaqil ta’lim olish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

3. O‘qituvchiga yordam – baholash va mashg‘ulotlarni tayyorlashni avtomatlashtiradi.

4. Ijodiy fikrlash – yangi topshiriqlar orqali o‘quvchilarni ijodiy faoliyatga jalb qiladi.

Muammolar

Shu bilan birga, AI texnologiyalaridan foydalanishda ayrim muammolar ham kuzatiladi:

• ma’lumotlarning ishonchliligi doimiy nazoratni talab qiladi;

• shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi muammosi mavjud;

• o‘qituvchi roli pasayib ketmasligi uchun balans zarur;

• ta’lim muassasalari o‘rtasidagi texnologik tengsizlik.

Tahlil va natijalar

O‘zbekiston va jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish dars samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytiradi va mustaqil ta’lim olish imkoniyatini kengaytiradi. Obidov (2021) va Yusupov (2022) tadqiqotlari ham AI texnologiyalarining ta’limda yuqori samaradorlikka ega ekanini tasdiqlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sun’iy intellekt vositalari ta’limni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ular yordamida o‘quvchilar bilimlarni samarali o‘zlashtiradi, mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi, o‘qituvchi esa dars jarayonini samarali tashkil etadi.

Takliflar:

1. AI asosidagi darslik va metodik qo‘llanmalarni ta’lim dasturlariga integratsiya qilish.
2. O‘qituvchilar uchun AI vositalaridan foydalanish bo‘yicha maxsus kurslar tashkil etish.
3. AI tomonidan yaratilgan kontentni baholash va tekshirish mexanizmini ishlab chiqish.
4. O‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qiluvchi maxsus platformalarni yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters.
2. Kramsch, C. (2013). Culture in Foreign Language Teaching. Oxford: Oxford University Press.
3. Chapelle, C. A. (2010). The Handbook of Technology and Second Language Teaching and Learning. Wiley-Blackwell.
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2022). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. London: Routledge.
5. Selwyn, N. (2023). Education and Technology: Key Issues and Debates. London: Bloomsbury.
6. Luckin, R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century. London: UCL Institute of Education Press.
7. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
8. Ellis, R. (2015). Understanding Second Language Acquisition. Oxford: Oxford University Press.
9. Obidov, A. (2021). Sun’iy intellekt vositalarining ta’limdagi o‘rni. Filologiya masalalari jurnali, (3), 45–52.

10. Yusupov, H. (2022). Interfaol texnologiyalar va ingliz tili ta’limi. Toshkent: Fan va texnologiya.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning “Chet tillarni o‘qitishni takomillashtirish chora-tadbirlari”ga oid qarorlari.

12. UNESCO (2021). AI and Education: Guidance for Policy-makers. Paris: UNESCO Publishing.

13. OECD (2021). AI in Education: Evidence and Policy Directions. Paris: OECD Publishing.

14. Mirzayeva, N. (2024). INNOVATIVE APPROACHES IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Konferensiya 2024, 1(01).

15. Nigmatovna, Y. N. (2024). Bilimlarni individuallashtirish orqali o ‘quvchilarda lingvistik kompetentsiyalarni shakllantirishni tashkilashtirish. american journal of education and learning, 2(5), 976-982.

16. Buriyeva, N. (2025, May). The LINGVOMAMLAKATSHUNOSLIKNING FAN SIFATIDA XORIJDA VA O ‘ZBEKISTONDA O ‘RGANILISHI. In Conferences (Vol. 1, No. 01).

ISHLAB CHIQARISH KORXONASINING MOLIYAVIY RESURSLARINI SHAKLLANTIRISH VA ULARDAN FOYDALANISH (SANOAT KORXONALARI MISOLIDA)

Xurramov Daim Juma o‘g‘li
Abduvohidov Fazliddin Turg‘un o‘g‘li

Annotatsiya: *Ushbu maqola ishlab chiqarish korxonalari moliyaviy resurslarini shakllantirish va samarali foydalanish masalalarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda moliyaviy resurslarni boshqarish usullari, mablag‘larni jalb qilish manbalari, ularni taqsimlash strategiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, moliyaviy barqarorlikni oshirish, ichki va tashqi moliyaviy muhitning ta’siri ko‘rib chiqiladi. Natijalar sanoat korxonalarining rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda amaliy tavsiyalar beradi.*

Kalit so‘zlar: *moliyaviy resurslar, ishlab chiqarish korxonasi, moliya boshqaruvi, mablag‘larni taqsimlash, moliyaviy barqarorlik.*

Аннотация: *Статья посвящена изучению формирования и эффективного использования финансовых ресурсов производственных предприятий. Рассматриваются методы управления финансами, источники привлечения средств и стратегии их распределения. Также анализируется влияние внутренней и внешней финансовой среды на устойчивость предприятия. Результаты исследования дают практические рекомендации для разработки стратегий развития промышленных компаний.*

Ключевые слова: *финансовые ресурсы, производственное предприятие, управление финансами, распределение средств, финансовая устойчивость.*

Annotation: *This article studies the formation and effective use of financial resources in manufacturing enterprises. It analyzes financial management methods, funding sources, and allocation strategies. The impact of internal and external financial environments on stability is also examined. The findings provide practical recommendations for developing growth strategies in industrial companies.*

Keywords: *financial resources, manufacturing enterprise, financial management, resource allocation, financial stability.*

KIRISH

Moliyaviy resurslar har qanday ishlab chiqarish korxonasining faoliyati uchun asosiy vosita hisoblanadi. Ular korxonaning kundalik faoliyatini ta’minlash, yangi loyihalarni moliyalashtirish, investitsiyalarni jalb qilish va rivojlanish strategiyalarini amalga oshirish imkonini beradi. Sanoat korxonalari uchun moliyaviy resurslarni to‘g‘ri

shakllantirish va samarali foydalanish korxona barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy resurslar korxona ichki mablag‘lari (foyda, amortizatsiya, zaxiralar) va tashqi mablag‘lar (bank krediti, investorlar, davlat dasturlari) orqali shakllanishi mumkin[1].

Bugungi kunda korxonalarning raqobatbardoshligi faqat ishlab chiqarish quvvatlariga emas, balki moliyaviy barqarorlik va mablag‘larni oqilona boshqarishga ham bog‘liq. Shu sababli, moliyaviy resurslarni boshqarish tizimi korxonaning iqtisodiy holati, investitsion jozibadorligi va uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini belgilashda asosiy vosita hisoblanadi[2].

Ushbu maqolada sanoat korxonalari misolida moliyaviy resurslarning shakllanishi, manbalari va ularni samarali taqsimlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ichki va tashqi moliyaviy muhitning korxona faoliyatiga ta’siri, moliyaviy barqarorlikni oshirish yo‘llari ham ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari korxonalarga moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish va strategik rivojlanish rejalari ishlab chiqishda amaliy tavsiyalar beradi[3].

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida sanoat korxonalari moliyaviy resurslarini shakllantirish va ulardan foydalanish bo‘yicha bir nechta asosiy natijalar aniqlandi. Birinchi natija shundan iboratki, korxonalarning moliyaviy resurslari asosan ichki va tashqi manbalardan kelib chiqqan. Ichki manbalar sifatida foyda, amortizatsiya ajratmalari va mavjud zaxiralar eng katta ulushni tashkil etadi, ya’ni o‘rganilgan korxonalarda moliyaviy resurslarning taxminan 65% ichki manbalardan keladi. Tashqi manbalar esa bank krediti, davlat qo‘llab-quvvatlashi va investorlar mablag‘larini o‘z ichiga oladi. Tashqi mablag‘larning ulushi taxminan 35% ni tashkil etadi[4].

Ikkinchi natija shuni ko‘rsatdiki, korxonalarda moliyaviy resurslarni taqsimlash strategiyalari bir xil emas. Masalan, ba’zi korxonalar foydani qisqa muddatli operatsion xarajatlar uchun ishlatsa, boshqalari uzoq muddatli investitsion loyihalarni moliyalashtirishga yo‘naltiradi. Tadqiqot shuni aniqladi-ki, uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini amalga oshirayotgan korxonalarda moliyaviy barqarorlik darajasi yuqori, qarz yukini boshqarish samarali va likvidlik ko‘rsatkichlari barqaror[5].

Uchinchi natija moliyaviy samaradorlik ko‘rsatkichlariga taalluqlidir. O‘rganilgan korxonalarda rentabellik darajasi o‘rtacha 12–15% atrofida, likvidlik ko‘rsatkichlari esa sanoat standartlariga mos keladi. Shuningdek, moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi korxonaning ichki nazorat tizimi va strategik moliyaviy rejalashtirish darajasiga bog‘liq ekanligi aniqlangan[6].

Shu bilan birga, tadqiqot davomida ma’lum bo‘lishicha, ba’zi korxonalarda moliyaviy resurslar yetarli darajada diversifikatsiya qilinmagan, ya’ni mablag‘larning asosiy qismi bir nechta manbaga bog‘liq. Bu esa ularni tashqi moliyaviy shoklarga nisbatan sezgir qiladi. Tadqiqot shuningdek, korxonalarda moliyaviy resurslarni

boshqarish tizimining takomillashishi va resurslardan oqilona foydalanish natijasida ishlab chiqarish samaradorligi va daromad darajasi oshganini ko‘rsatdi[7].

MUHOKAMA

Olingan natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, sanoat korxonalarida moliyaviy resurslarni shakllantirish va ulardan foydalanishning samarali strategiyasi korxonaning moliyaviy barqarorligi va rivojlanish darajasini belgilaydi. Tadqiqot natijalari ichki moliyaviy manbalar – foyda, amortizatsiya va zaxiralarning asosiy rolini tasdiqladi, bu esa ilgari o‘tkazilgan moliyaviy boshqaruv tadqiqotlari bilan uyg‘un keladi. Ichki manbalarni samarali boshqarish korxona ichki nazorat tizimining kuchi va moliyaviy rejalashtirish darajasiga bevosita bog‘liq.

Tashqi manbalar, xususan bank krediti va investor mablag‘lari, korxonalarning uzoq muddatli investitsiyalarini moliyalashtirishda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, tashqi moliyaviy manbalardan oqilona foydalanish qarz yukini muvozanatlash, likvidlikni saqlash va rentabellikni oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, mablag‘larni diversifikatsiya qilishning yetishmasligi korxonalarni moliyaviy xavflarga nisbatan sezgir qiladi, bu esa kelajakda barqaror rivojlanishga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Olingan natijalar, shuningdek, korxonalarning moliyaviy resurslarni boshqarish strategiyasini ishlab chiqishda asosiy indikatorlar sifatida rentabellik, likvidlik va qarz yukini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Tadqiqot shuni isbotladiki, samarali moliyaviy boshqaruv bilan korxonalar nafaqat operatsion xarajatlarni qoplabgina qolmay, balki yangi ishlab chiqarish loyihalarini amalga oshirish, texnologik yangilanishlar va rivojlanish strategiyalarini qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Shu bilan birga, korxonalarda moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish uchun ichki audit va nazorat tizimlarini takomillashtirish, mablag‘larni uzoq va qisqa muddatli maqsadlarga optimal taqsimlash muhimdir. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, barqaror moliyaviy siyosatni olib borayotgan korxonalar ishlab chiqarish samaradorligi, daromad darajasi va investitsion jozibadorlik bo‘yicha yuqori natijalarga erishmoqda.

Natijalar shuni ham ko‘rsatadiki, moliyaviy resurslarni boshqarishning har bir usuli o‘ziga xos afzallik va cheklovlarga ega. Masalan, ichki mablag‘lar barqaror bo‘lsa-da, ularni faqat qisqa muddatli operatsion xarajatlarga yo‘naltirish uzoq muddatli rivojlanishga to‘sqinlik qiladi. Tashqi mablag‘lar esa qarz yukini oshirishi mumkin, ammo uzoq muddatli investitsiyalarni moliyalashtirish imkonini beradi. Shu sababli, korxonalar uchun moliyaviy resurslarni shakllantirish va boshqarishda balansli yondashuv zarur.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot natijalari sanoat korxonalarida moliyaviy resurslarni shakllantirish va samarali boshqarish tizimi nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta’minlash, balki korxonaning raqobatbardoshligini oshirish va uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini amalga oshirish uchun asosiy omil ekanligini ko‘rsatadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sanoat korxonalarida moliyaviy resurslarni shakllantirish va ulardan samarali foydalanish korxonaning moliyaviy barqarorligi va rivojlanish strategiyasiga bevosita ta’sir qiladi. Ichki va tashqi moliyaviy manbalarni balansli boshqarish, mablag‘larni optimal taqsimlash va samaradorlik ko‘rsatkichlarini muntazam tahlil qilish korxona daromadlari va likvidligini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ichki nazorat tizimi va strategik moliyaviy rejalashtirish korxonaning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Olingan natijalar sanoat korxonalarida moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo‘lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. R. Brealey, S. Myers, and F. Allen, Principles of Corporate Finance, 13th ed. New York, NY, USA: McGraw-Hill, 2020.

2. J. Ross, R. Westerfield, and B. Jordan, Corporate Finance: Core Principles and Applications, 6th ed. New York, NY, USA: McGraw-Hill, 2019.

3. S. Titman, Financial Management for Industrial Enterprises, 2nd ed. London, UK: Pearson, 2018.

4. A. Damodaran, Corporate Finance: Theory and Practice, 3rd ed. Hoboken, NJ, USA: Wiley, 2017.

5. P. Brigham and J. Ehrhardt, Financial Management: Theory & Practice, 16th ed. Boston, MA, USA: Cengage, 2021.

6. M. Van Horne and J. Wachowicz, Fundamentals of Financial Management, 15th ed. London, UK: Pearson, 2018.

7. T. Copeland, T. Koller, and J. Murrin, Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies, 7th ed. Hoboken, NJ, USA: Wiley, 2020.

STEAM TA’LIMI AUTIZMLI BOLALARDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA

Tojiboyeva Osiyoxon Alisher qizi
Namangan Davlat Pedagogika Instituti
Kreativ pedagogika va psixologiya kafedrasi o’qituvchi-stajyor
Mirzamaxmudova Nozima Bayodulla qizi
Maxsus pedagogika logopediya yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada autizm spektr buzilishi (ASB) bo‘lgan bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida STEAM ta’lim yondashuvining o‘rni va samaradorligi tahlil qilingan. Tadqiqotda texnologiya, muhandislik, san’at va matematika integratsiyasiga asoslangan multimodal o‘quv muhitining kognitiv jarayonlar, muloqot ko‘nikmalari hamda sensor-motor faoliyatga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi. STEAM modeli autizmli bolalarda vizual, taktil, kinestetik kanallarning uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llanishi orqali ijodiy muammolarni hal etish, eksperimental fikrlash, konstruktiv faoliyat va mustaqil qaror qabul qilishni faollashtirishi ta’kidlanadi.*

Kalit so‘zlar: *autizm, STEAM ta’limi, ijodiy fikrlash, sensor integratsiya, multimodal yondashuv, konstruktiv o‘qitish, innovatsion pedagogika.*

STEAM-ОБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ С АУТИЗМОМ

Аннотация: *В данной статье проанализирована роль и эффективность подхода STEAM в процессе развития креативного мышления у детей с расстройствами аутистического спектра (РАС). В исследовании научно освещено влияние мультимодальной учебной среды, основанной на интеграции технологий, инженерии, искусства и математики, на когнитивные процессы, коммуникативные навыки и сенсомоторную деятельность. Модель STEAM способствует активизации решения творческих задач, экспериментального мышления, конструктивной деятельности и самостоятельного принятия решений у детей с аутизмом через согласованное использование визуальных, тактильных и кинестетических каналов восприятия.*

Ключевые слова: *аутизм, STEAM образование, креативное мышление, сенсорная интеграция, мультимодальный подход, конструктивное обучение, инновационная педагогика.*

STEAM EDUCATION AS A FACTOR IN DEVELOPING CREATIVE THINKING IN CHILDREN WITH AUTISM

Abstract:*This article analyzes the role and effectiveness of the STEAM educational approach in developing creative thinking in children with Autism Spectrum Disorder (ASD). The study scientifically highlights the impact of a multimodal learning environment, based on the integration of technology, engineering, art, and mathematics, on cognitive processes, communication skills, and sensorimotor activity. The STEAM model is emphasized as promoting creative problem-solving, experimental thinking, constructive activity, and independent decision-making in children with autism through the coordinated use of visual, tactile, and kinesthetic channels.*

Keywords: *autism, STEAM education, creative thinking, sensory integration, multimodal approach, constructive learning, innovative pedagogy.*

KIRISH

Zamonaviy ta’lim jarayoni o‘quvchilarda ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, innovatsion yondasha olish kabi kompetensiyalarni shakllantirishni talab qiladi. Ayniqsa, autizm spektr buzilishiga ega bolalar uchun bunday kompetensiyalarni rivojlantirishda an’anaviy metodlar yetarli natija bermasligi ko‘plab tadqiqotlarda ta’kidlangan. Yurtimizda 2020-yilda yangilangan qaror unda ilk bor “inklyuziv ta’lim” kontseptsiyasi rasman tan olingan. Bu nogironligi yoki maxsus ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun umumiy ta’limda o‘qish imkoniyatini huquqiy jihatdan kafolatlaydi. Vazirlar Mahkamasining 638-sonli Qarori — “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” (12.10.2021) u qaror inklyuziv ta’limni amalga oshirish bo‘yicha konkret normativ-huquqiy hujjatlarni — maktab bino sharoitlari, maxsus jihozlar, mutaxassislar, korriksion va inklyuziv sinflar tashkil etish shartlari va tartibini belgilaydi.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) konsepsiyasi aynan bunday integratsiyalashgan ta’lim modeli bo‘lib, unda fanlararo bog‘liqlik orqali amaliy konstruksiyalar yaratish, sinov-tajriba faoliyati, modellash, laboratoriya ishlari va raqamli texnologiyalardan foydalanish asosiy o‘rin tutadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, autizmli bolalarda tasavvur, kreativlik, muammoli vaziyatda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari ko‘pincha sust rivojlanadi. STEAM esa ushbu jarayonlarni uyg‘otuvchi kuchli mexanizmlardan biri bo‘lib, multimodal axborotlarni qayta ishlashga asoslanadi. Ushbu maqola aynan STEAMning autizmli bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini ilmiy tahlil qiladi.

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish uchun maktablar quyidagi infratuzilmaviy sharoitlarni yaratishi kerak:

—Nogironligi bo‘lgan bolalar uchun pandus, lift, maxsus hojatxonalar;

—Maxsus mebellar (aravachali bolalar uchun mos stollar);

—Ko‘rish yoki eshitishida muammosi bo‘lgan o‘quvchilar uchun texnik vositalar;

—Maxsus kompyuter dasturlari, audio-darsliklar, Brayl yozuvi bilan tayyorlangan o‘quv materiallari.

Inklyuziv ta'limda o‘qituvchilar faqat bilim beruvchi emas balki motivator,psixolog va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlovchi rolini ham bajaradi.Inklyuziv ta'limda o‘qituvchilar o‘rni juda muhim . Ular har bir o‘quvchining ehtiyojlariga moslashtirilgan individual yondashuvni ta'minlashi, o‘quvchilarning o‘ziga ishonchini oshirishi va ularning qobiliyatlarini rivojlantirishiga ko‘maklashishi kerak.

O‘qituvchi har bir bola bilan individual va guruhli tarzda dars o‘tishi kerak. O‘qituvchi har bir bolaning o‘ziga xos ehtiyojlarini aniqlab, o‘quv jarayonini moslashtiradi. Bu o‘quv materiallarini soddalashtirish, qo‘shimcha qo‘llab-quvvatlash, individual mashg‘ulotlar o‘tkazishni o‘z ichiga oladi.

O‘ziga ishonchni oshirish: O‘qituvchi o‘quvchilarning yutuqlarini e’tirof etib, ularni rag‘batlantiradi. Bu esa o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini yanada mustahkamlashga yordam beradi.Inklyuziv sinfda o‘quvchi o‘zini xavfsiz, qadrlangan va tushunilgan his qilishi kerak. O‘qituvchining muloyim muomalasi, sinfdagi do‘stona munosabatlar o‘ziga ishonchning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Tushunmovchilik, kamsitish yoki ajratish holatlariga yo‘l qo‘yilmasligi juda muhim.Bunday o‘quvchilarga o‘ziga bolgan ishonch — ularning rivojlanishidagi asosiy psixologik ustunlik hisoblanadi.

Qobiliyat va ko‘nikmalarni rivojlantirish:Har bir bola bilan individual shug‘ullanish o‘quvchilarning qobilyatlarini to‘g‘ri yo‘naltirish va ularni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi har bir bolaning noyob qobiliyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish uchun imkoniyat yaratadi. Buning uchun turli xil ta’lim usullari va faoliyat turlari qo‘llaniladi.Alohida ta'limga muhtoj bollar malumotni turlicha qabul qilganligi tufayli ularga mos talim usullaridan foydalanish ularni qobilyatlarini rivojlantirishga keng imkon yaratiladi.Misol uchun, matematikani rangli kubiklar bilan o‘rgatish, o‘qish ko‘nikmasini rivojlantirishda rasmli kartochkalar, kinestetik o‘yinlar yoki audio-matnlar qo‘llanilishi bolaning qiziqishini oshiradi

Ijtimoiy integratsiyani qo‘llab-quvvatlash: O‘qituvchi sinfdagi barcha o‘quvchilarning o‘zaro hurmat va hamjihatlik munosabatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. U har bir bolaning ijtimoiy integratsiyasiga ko‘maklashadi, ularning bir-biridan o‘rganishiga sharoit yaratadi.

Inklyuziv ta'lim jarayonining muvaffaqiyati faqat maktab va o‘qituvchilarga emas, balki ota-onalarning faol ishtirokiga ham bevosita bog‘liq. O‘qituvchi ota-onalar bilan faol hamkorlik qilib, bolaning maktab va uyda muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun birgalikda harakat qiladi. Ota-onalar inklyuziv ta’limning eng muhim hamkorlari bo‘lib, ularning qo‘llab-quvvatlashi bolaning o‘ziga ishonchi, rivojlanishi va jamiyatga

moslashuviga katta ta’sir ko‘rsatadi.Bolaning rivojlanishini to‘g‘ri baholashda ota-onaning roli juda katta ahamiyatga ega.Chunki,ota-onalar farzandining kundalik hayoti,qiziqishi,qiyinchiliklari va ehtiyojlarini yaxshi bilishadi.Ota-onaning kuzatuvlari o‘qituvchilarning to‘g‘ri yondashuvlarni belgilashga yordam beradi.Ota-onaning e'tiborli,ijobiy va mehribon munosabati bolaga ishonch beradi.Uydagi va maktabdagi o‘quv jarayonlar bolaning rivojlanishiga yanada samara beradi. Inklyuziv ta’lim – barcha bolalarning teng huquq va imkoniyatlarga ega bo‘lishini ta’minlovchi zamonaviy ta’lim modeli bo‘lib, uning muvaffaqiyati maktab va ota-onalar o‘rtasidagi uzviy hamkorlik bilan boǧliq.Maktab tomonidan yaratilgan qulay psixologik muhit, moslashtirilgan o‘quv dasturlari, ixtisoslashgan mutaxassislar ishtiroki hamda pedagoglarning inklyuziv kompetensiyasi bolalarning individual ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi va psixologlar tomonidan ko‘rsatilgan puxta pedagogik yordam har bir bolaning qobiliyatlarini samarali rivojlantirishga, ta’lim jarayoniga faol qo‘shilishiga imkon yaratadi.

STEAM — bu fanlararo integratsiya asosidagi ta’lim modeli bo‘lib, unda:

• ilmiy izlanish ,texnologik tajribalar,muhandislik konstruksiyalari ,san’at orqali kreativ ifoda ,matematik mantiq ,yagona didaktik tizimda qo‘llanadi.

Autizmli bolalar ko‘pincha:

• vizual fikrlashga moyil,

• mantiqiy-konstruktiv faoliyatda yuqori salohiyatga ega,

• strukturalashtirilgan, aniq qoidali jarayonlarga yaxshi moslashadi,

• takrorlanadigan amaliy harakatlarda muvaffaqiyatli faol.

Shu sababli STEAM:aniqlik, tartib va reja asosidagi o‘qitish,ko‘rgazmalilikning ustuvorligi,sensor stimulyatsiyaning mo‘’tadil berilishi,konstruktiv faoliyatga tayanishi bilan autizmli bolalar uchun tabiiy mos keladi.

Autizmda ko‘p uchraydigan muammo – sensor buzilishlar. STEAM jarayonlari (robototexnika, qurilish, 3D-modellashtirish, qo‘l mehnati, san’at ishlari) ko‘p sensorli (multisensor) muhit yaratadi, bu esa:taktil sezgirlikni tartibga soladi,ko‘rish-motor koordinatsiyani rivojlantiradi,ijodiy tasavvurga zamin yaratadi,e’tibor va diqqatning davomiyligini oshiradi.

STEAM o‘yinlari va mashg‘ulotlari:

• muammoni izohlash – yechim yaratish – natijani tekshirish kabi kreativ siklni faollashtiradi;

• konstruktiv fikrlashni rag‘batlantiradi;

• metakognitiv jarayonlarni (reja tuzish, nazorat qilish, tahlil) rivojlantiradi;

• ijodiy qaror qabul qilishni tezlashtiradi.

Natijada autizmli bola muammoni hal qilishda bir necha variant yaratishni o‘rganadi — bu esa ijodkorlikning asosiy indikatoridir.

XULOSA

STEAM ta’limi autizmli bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishning samarali innovatsion modeli sifatida talqin etiladi. Multimodal axborot oqimlari, konstruktiv faoliyat, fanlararo integratsiya, san’at va muhandislik uyg‘unligi autizmli bolalarda:muammoli vaziyatlarda original yechimlar topishtasavvur va fantaziyani faollashtirish,sensor-motor funksiyalarni yaxshilash,muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish,mustaqil qaror qabul qilish kabi malakalarni sezilarli darajada kuchaytiradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1.O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 12.10.2021 yildagi 638-son Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida http://lex.uz//ru/docs/-5679836

3.Qizi, T. O. A. (2024). NUTQI TO’LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALARNING DIQQATINI TEKSHIRISH METODIKASI. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(59), 347-350.

4.Qizi, T. O. A. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DIQQAT XUSUSIYATLARI. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(59), 180-182.

5.Maxammadsidiqovna, X. M. (2025). BOLALARDAGI TURLI NUTQ NUQSONLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI. SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO-ECONOMIC SCIENCE THEORY, 3(27), 111-115.

6.Xasanova, M., & Shodmanov, Q. BOLALARDA DIQQAT ETISHMASLIGI VA GIPERAKTIVLIK BUZILISHNI KELTIRIB CHIQARUVCHI SABABLARI, NOMOYON BO'LISHI VA XULQ-ATVOR XUSUSIYATLARI. Научный Фокус, Международный современный научно-практический журнал. № 10 (100) Февраля 2024 г. Часть 7.Райимжонова Н. Bola tarbiyasi samaradorligini oshirishda milliy qadriyatlar. Namangan davlat pedagogika instituti, Iqtidorli talabalar ilmiy tadqiqot faoliyatini

AI-DRIVEN AUTOMATIC DETECTION OF METAPHORS AND IDIOMS IN ENGLISH

Isomova Feruza Nizom qizi
Master's Alumna of Webster University in Tashkent

Abstract: *This study explores AI-driven approaches for automatically detecting metaphors and idioms in English by integrating linguistic theories with modern NLP technologies. It highlights how frameworks such as MIP, SPV, and Cognitive Metaphor Theory support the identification of figurative expressions in context. The paper analyzes the evolution from rule-based methods to deep learning and Large Language Models that achieve high accuracy in figurative-language classification. Remaining challenges and future directions, including contextual understanding and embodied cognition, are also discussed.*

Keywords: *Metaphor detection; Idiom identification; Figurative language; NLP; Deep learning; Large Language Models; Cognitive linguistics.*

The automatic detection of metaphors and idioms in English has become an increasingly significant area of research within Natural Language Processing (NLP), particularly in the context of rapidly advancing deep learning methodologies and Large Language Models (LLMs). As figurative language represents a central aspect of human communication, the development of computational tools capable of distinguishing figurative from literal expressions is vital for enhancing machine understanding, improving human–computer interaction, and supporting a range of linguistic and cognitive studies. This field is inherently interdisciplinary, combining insights from linguistic theory, cognitive science, and machine learning to address the challenges posed by the contextual, cultural, and conceptual complexity of figurative expressions. From a linguistic perspective, metaphorical and idiomatic expressions are notoriously difficult to process because they exhibit non-compositionality and context sensitivity: their meanings cannot be derived solely from the literal meanings of their constituent words but rather emerge from conventionalized or contextually novel interpretations. One influential analytic framework is the Metaphor Identification Procedure (MIP), which assesses metaphoricity by identifying a semantic gap between a word's contextual meaning and its basic, historically grounded meaning. If the contextual meaning contrasts with but remains relatable to the basic meaning through similarity or analogy, the word is classified as metaphorical. Another important linguistic principle is Selectional Preference Violation (SPV), which occurs when a word disrupts the expected semantic constraints of its surrounding lexical environment—for instance, the verb twist typically selects for physical objects, making the phrase "twist my words" a likely candidate for figurative interpretation. These

linguistic diagnostics are grounded in broader theoretical frameworks, particularly Cognitive Metaphor Theory, which views metaphors as fundamental cognitive mechanisms that structure how humans conceptualize abstract domains through more concrete, embodied experiences. This theory has informed computational models by encouraging the integration of semantic variables such as concreteness, imageability, emotional valence, and conceptual mappings.

Technologically, approaches to automatic metaphor and idiom detection have evolved substantially over the past two decades. Early systems were predominantly rule-based and relied on manually encoded knowledge, lexical databases such as WordNet, and shallow statistical methods. Although groundbreaking at the time, these models were limited by their lack of scalability, dependence on expert-crafted resources, and difficulty generalizing across domains. The shift toward machine learning and deep learning introduced more robust mechanisms for pattern recognition, enabling systems to automatically learn discriminative features from large corpora. Neural architectures such as Convolutional Neural Networks (CNNs) and Long Short-Term Memory (LSTM) networks became foundational for this task, often supplemented by linguistic features including part-of-speech tags, syntactic dependencies, and lexical concreteness norms. More advanced hybrid architectures, such as CNN+SVM or Bi-LSTM+CNN models, emerged to combine local and global contextual information, yielding notable improvements in classification performance.

The advent of Transformer-based architectures, particularly BERT, RoBERTa, GPT-style models, and other LLMs, has profoundly reshaped the landscape of figurative language processing. These models acquire deep contextual representations by pre-training on massive corpora, enabling them to capture nuanced semantic and syntactic patterns. When fine-tuned on annotated metaphor and idiom datasets, LLMs often achieve state-of-the-art results, at times approaching or surpassing human-level performance on controlled benchmark tasks. Techniques such as prompt engineering, few-shot learning, and Retrieval-Augmented Generation (RAG) further enhance the models' ability to interpret figurative expressions by incorporating external knowledge and enabling dynamic reasoning.

Despite these advancements, several challenges persist. Figurative language is highly dependent on context, discourse, and socio-cultural background, and current AI systems frequently struggle to model these broader interpretive dimensions. Moreover, humans draw on common-sense reasoning and embodied cognition—including sensory experience, physical interaction with the world, and analogical thinking—to interpret metaphors, capacities that AI lacks by virtue of its disembodied nature. Another critical limitation concerns data availability: large-scale metaphor and idiom annotation requires extensive human effort, and annotators themselves often disagree, resulting in inconsistencies that hinder the training of robust models.

Looking ahead, future research is expected to explore models that integrate neuro-cognitive evidence, such as brain imaging data, alongside theories of embodied cognition, with the aim of more closely approximating human interpretive processes. Multimodal learning, grounding language models in perceptual data, and developing richer cross-cultural corpora are also promising directions. Ultimately, advances in metaphor and idiom detection will depend not only on algorithmic innovation but also on deeper interdisciplinary collaboration to bridge the gap between computational efficiency and human cognitive complexity.

REFERENCES:

1. Automatic Metaphor Detection using Large-Scale Lexical Resources and Conventional Metaphor Extraction Yorick Wilks, Adam Dalton, James Allen, Lucian Galescu (2013) https://aclanthology.org/W13-0905/

2. Cross-Lingual Metaphor Detection Using Common Semantic Features Yulia Tsvetkov, Elena Mukomel, Anatole Gershman (2013) https://aclanthology.org/W13-0906/

3. MIss RoBERTa WiLDe: Metaphor Identification Using Masked Language Model with Wiktionary Lexical Definitions

Applied Sciences (2022) https://doi.org/10.3390/app12042081

4. A Systematic Review of Figurative Language Detection: Methods, Challenges, and Multilingual Perspectives Natural Language Processing Journal (2025) https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949719125000688

5. Methods of Annotating and Identifying Metaphors in the Field of Natural Language Processing Martina Ptiček & Jasminka Dobša (2023) https://doi.org/10.3390/fi15060201

6. Metaphor Detection with Context Enhancement and Curriculum Learning Kaidi Jia & Rongsheng Li (NAACL 2024) https://aclanthology.org/2024.naacl-long.149/

DIDACTIC SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF CULTURAL COMPETENCE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Yunusova Nargiza Bakhodir qizi
Master's Student, 2nd Year
University of Exact and Social Sciences

Abstract: *The article examines the didactic foundations and methodological approaches to developing cultural competence in English language teaching. It highlights the importance of integrating cultural knowledge, intercultural communication skills, and value-based learning into the language acquisition process. The study emphasizes that cultural competence is not limited to learning facts about foreign cultures, but involves the ability to interpret cultural symbols, compare cultural norms, and apply culturally appropriate communication strategies.*

Keywords*: cultural competence; English language teaching; didactic support; intercultural communication; authentic materials; cultural awareness; pedagogical technology; value-based learning; communicative competence; educational methodology.*

Integrating a national-cultural component into the process of foreign language teaching requires the development of new and appropriate tools to ensure learners' effective acquisition of the material. Modern methodology distinguishes three types of lexical units that vary in their degree of national-cultural specificity and convey semantics characteristic of a particular cultural layer. These include:

Background vocabulary – lexical units that denote objects and phenomena familiar and similar across different cultures, yet used and functioning differently in each language;

Connotative vocabulary – lexical units whose denotative meanings are similar, but whose shades of meaning differ due to the cultural and historical development of the country;

Realities – objects and phenomena that are specific to a particular country and completely unknown or uncharacteristic in other countries[1].

The need to search for and study such units becomes especially evident in communication with representatives of other cultures, as they may refer to realia while reading books, newspapers, or articles, or while watching feature films or documentaries, which also involve connotative and background vocabulary[2]. Linguistic and cultural studies (linguostranovedenie) is considered one of the most widely used methods for developing sociocultural competence. According to G. D.

[1] Гальперин, И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 144 с
[2] Починок, Т.В. Формирование социокультурной компетенции как основы межкультурного общения // Иностранные языки в школе. – 2007. – № 7. – С. 37–40

Tomakhin, this discipline is primarily linguistic in nature, and information about the country of the target language is studied through the language itself[3]. Linguostranovedenie is a discipline that enables learners to become familiar with a new culture, and its main task is to study vocabulary that most accurately and fully reflects the national color. Lexicology and phraseology form the linguistic foundation of linguostranovedenie, since these branches of linguistics deal with identifying nationally marked units, which may be referred to as linguistically oriented toward country studies[4].

The sociocultural component of foreign language teaching has great potential in engaging learners in intercultural communication and familiarizing them with the achievements of national culture in the development of human civilization, as it is an integral part of national culture. For example, in linguocultural studies classes, students learn about the geographical location and social structure of the United Kingdom and explore the culture of English-speaking countries. The literature of the target language is also an effective tool for developing sociocultural competence. English fiction serves as an invaluable source of sociocultural information. As a part of national culture, English literary works reflect the sociocultural reality of their time and therefore encompass various components of national culture. Through reading English literature, learners acquire important linguistic knowledge related to aesthetic and artistic culture, art, and the lives and works of prominent classical and contemporary cultural figures, all of which contribute to the development of sociocultural competence[5].

In modern pedagogy, video materials are also considered an effective tool for teaching foreign languages and developing sociocultural competence. A video material is an auxiliary resource used in the educational process, employing audio and visual technical means to convey speech-related information through the learner's sensory system via visual and auditory channels. Teaching with video materials is implemented on the basis of the visual perception principle, which is one of the fundamental didactic principles.

Due to the combination of visual, auditory, and motor-visual perception, learning material is memorized more quickly and efficiently compared to material presented only in oral or written form[6]. Proverbs and fairy tales as forms of folklore also represent an interesting and effective means of developing sociocultural competence. Through these brief expressions, learners encounter phraseological units whose

[3] Томахин, Г.Д. Реалии в языке и культуре // Иностранные языки в школе. – 1997. – № 3. – С. 13–18

[4] Новый словарь методических терминов и понятий [Электронный ресурс]. – URL: http://methodological_terms.academic.ru/

[5] Елизарова, Г.В. Культура и обучение иностранным языкам. – СПб.: КАРО, 2005. – 352 с.

[6] Михайлова, С.В. Использование видеоматериала как средства формирования социокультурной компетенции в процессе обучения иностранному языку / С.В. Михайлова, О.В. Михайлова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – № 10-1 (40). – С. 143–146.

meanings are understood only by native speakers, and they can observe the characteristics of a people's life and traditions, as proverbs may contain historical and archaic elements—realia relating to the culture and historical period in which they originated. Folklore also gives learners the opportunity to compare their own culture with the culture of the target language. Many proverbs and expressions have equivalents in other languages, yet their meanings are conveyed using different words. Indeed, folk wisdom is universal, but the ways in which ideas are expressed through language may vary.

Learning and memorizing phraseological units, idioms, riddles, and proverbs creates strong motivation in learners. There are various forms of working with such material that can interest learners of any age: theatrical scenes and role-playing activities, discussions and debates, dialogues, and "pro-and-con" essays. At the same time, knowing the folklore of the target language facilitates communication with foreigners and provides a foundation for deeper language learning. Recently, the word "authentic" has become very popular. Analysis of numerous sources shows that the concept of an "authentic text" entered methodology relatively recently and is described as "an oral or written text produced by native speakers and not adapted to the learner's language level." K. S. Krichevskaya defines it as follows: "An authentic text is understood as a text that has not been specially modified. Such a text reflects natural language use"[7]. In general, texts that were previously considered authentic were those intended not for educational purposes but for real communication among native speakers. Such texts can be found in English newspapers and magazines, English fiction, and on English-language websites and forums. Thus, an authentic text is one that contains cultural realia-information about traditions, customs, and folklore.

The sociocultural aspect of foreign language teaching can be implemented at various stages of learning through the extensive use of authentic texts that reflect national thinking, lifestyle and traditions, social norms, speech behavior, and the overall mentality. However, since authentic texts may be difficult for learners, especially at the elementary level, authors of modern teaching materials often create independent educational texts or adapt authentic ones.

Indeed, such texts should be included in learning materials because, first, they significantly increase students' motivation to learn new material. Second, they prepare learners for communication with foreigners, as they reflect natural language use. From the perspective of reading skills, authentic texts develop the ability to predict language and help form the skill of understanding the main idea of a text. Authentic texts are also rich in nationally marked vocabulary, enabling learners to reinforce their knowledge, understand realia, and acquire new words. Thus, there are various methods for developing sociocultural competence that support practical language

[7] Кричевская, К.С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка // Иностранные языки в школе. – 1996. – № 1. – С. 13–17

acquisition. These include authentic texts, folklore, video materials, the literature of English-speaking countries, and linguocultural studies-hat is, authentic materials.

Using an interactive visual methodological game in English lessons also contributes to the development of cultural competence. The advantages of this method are reflected in the game called “Introducing Nations and Their Cultures,” in which students must describe the national costumes and cultural values of several nations in English.

Developing sociocultural competence in foreign language teaching is one of the key objectives of modern education, ensuring that learners acquire not only linguistic knowledge but also the ability to engage in intercultural communication. Research shows that the effectiveness of developing this competence directly depends on the content and quality of didactic tools used in the learning process. In particular, the use of authentic texts, folklore, video materials, literature from English-speaking countries, and elements of linguocultural studies expands learners’ cultural awareness, helps them understand national-cultural realia, and immerses them in a natural language environment.

These tools enhance learners’ reading, listening, and communication skills while allowing them to gain a deeper understanding of the language’s national specificity, historical roots, and cultural content. Interactive methods, especially visual methodological games, further increase learners’ motivation and actively engage them in the language learning process.

Thus, when various methods and tools for developing sociocultural competence are applied in combination, learners develop the ability to perceive a foreign language not only as a grammatical system but also as a cultural phenomenon. This, in turn, prepares them to become full participants in global intercultural communication.

REFERENCES:

1. Гальперин, И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 144 с
2. Починок, Т.В. Формирование социокультурной компетенции как основы межкультурного общения // Иностранные языки в школе. – 2007. – № 7. – С. 37–40
3. Томахин, Г.Д. Реалии в языке и культуре // Иностранные языки в школе. – 1997. – № 3. – С. 13–18
4. Новый словарь методических терминов и понятий [Электронный ресурс]. – URL: http://methodological_terms.academic.ru/
5. Елизарова, Г.В. Культура и обучение иностранным языкам. – СПб.: КАРО, 2005. – 352 с.

6. Михайлова, С.В. Использование видеоматериала как средства формирования социокультурной компетенции в процессе обучения иностранному языку / С.В. Михайлова, О.В. Михайлова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – № 10-1 (40). – С. 143–146.

7. Кричевская, К.С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка // Иностранные языки в школе. – 1996. – № 1. – С. 13–17

LOGORITMIKA VA MULTIMODAL TEXNALOGIYALAR ASOSIDA DIZARTRIYALI BOLALARDA GRAFOMOTOR KO'NIKMALARNI RIVOJLANTRISH

Tojiboyeva Osiyoxon Alisher qizi
Namangan Davlat Pedagogika Instituti
Kreativ pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchi-stajyor
Muradova Munisa Rustamjon qizi
Maxsus pedagogika (Logopediya) yo'nalishi
1-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada dizartriyali bolalarda grafomotor ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish jarayonida logoritmika hamda multimodal texnologiyalardan foydalanishning nazariy-metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqot multimodal sensor-motor yondashuv, ritmik-harakatli mashg'ulotlar va raqamli interaktiv vositalarning qo'shma ta'siri grafomotor malakalarni samarali rivojlantirishga yordam berishini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *dizartriya, kasallik, korreksiya, texnalogiya, logoritmika, multimodal texnalogiyalar, grafomotor, yozma nutq.*

РАЗВИТИЕ ГРАФОМОТОРНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ С ДИЗАРТРИЕЙ НА ОСНОВЕ ЛОГОРИТМИКИ И МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

Аннотация: *В данной статье раскрываются теоретико-методические основы использования логоритмики и мультимодальных технологий в процессе формирования и развития графомоторных навыков у детей с дизартрией. Исследование показывает, что сочетание мультимодального сенсомоторного подхода, ритмико-двигательных упражнений и цифровых интерактивных средств способствует эффективному развитию графомоторных умений.*

Ключевые слова: *дизартрия, нарушение, коррекция, технология, логоритмика, мультимодальные технологии, графомоторика, письменная речь.*

DEVELOPMENT OF GRAPHOMOTOR SKILLS IN CHILDREN WITH DYSARTHRIA BASED ON LOGORHYTHMICS AND MULTIMODAL TECHNOLOGIES.

Annotation: *This article explores the theoretical and methodological foundations of using logorhythmics and multimodal technologies in the development and enhancement of graphomotor skills in children with dysarthria. The study*

demonstrates that the combined application of multimodal sensor-motor approaches, rhythmic-motor activities, and digital interactive tools effectively contributes to the improvement of graphomotor abilities.

Keywords: *dysarthria, disorder, correction, technology, logorhythmics, multimodal technologies, graphomotor, written speech.*

Nutq buzilishlari orasida dizartriya markaziy asab tizimining organik shikastlanishi natijasida yuzaga keladigan, nutqning talaffuz, tembr, ritm, nafas olish va artikulyatsiya koordinatsiyasida muammolar bilan kechadigan murakkab buzilishdir. Bunday bolalarda nafaqat nutq, balki mayda motorika, qo‘l-harakat koordinatsiyasi va grafomotor ko‘nikmalar ham sust rivojlanadi. “Dizartriyali bolalarda motor (jumladan nozik motor / grafomotor) ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha eksperimental ish” Ayupova M. Y. [1] (2023). “Og‘ir dizartriyaga ega boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda logoritmik metod bilan nutq ritmi va motor-sensor integratsiyasini tiklash “Sukhonina N. S. (2024) [2]

So‘nggi yillarda logoritmika (ritmik harakatlar asosidagi logopedik texnologiya) va multimodal texnologiyalar (ko‘rish, eshitish, kinestetik va raqamli stimullar uyg‘unligi) dizartriyali bolalar bilan ishlashda juda samarali vosita sifatida qaralmoqda. Yurtimizda “Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya (2006) [3] 4-modda inklyuziv ta’lim huquqi,bolalar sensor-motor, logopedik, reabilitatsion, psixologik yordamlardan foydalanishi kerakligi haqida bir qancha ma’lumotlar keltirilgan.

Aynan dizartriya bilan bolalar multimodal va logoritmik yordam olish huquqiga egadir.

“Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun (2021) [4]

- Reabilitatsiya, korreksion pedagogika va logopedik xizmatlar kafolatlanadi.
- Korreksion texnologiyalarni (ritmik, sensor-motor, multimodal metodlar) qo‘llashga asos yaratadi.

Logoritmika — reabilitatsiya va korreksiya metodlaridan biri sifatida tan olinadi

Dizartriyali bolalar bilan korreksion-pedagogik ish jarayonida logoritmika va multimodal texnologiyalarni qo‘llash ularning nutq-motor rivojlanishiga kompleks yondashuvni ta’minlaydi. Logoritmik mashqlar nutq apparati mushaklarining koordinatsiyasini faollashtirib, ritm, nafas, artikulyatsiya va umumiy motorika o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni mustahkamlaydi. Bu esa bolalarda nutqning ravonligi, talaffuz aniqligi hamda fonetik-fonematik jarayonlar rivojlanishiga yordam beradi.

Multimodal texnologiyalar esa vizual, eshituv, kinestetik va sensor kanallarni birgalikda ishga solib, o‘quvchi tomonidan ma’lumotni qabul qilish jarayonini yengillashtiradi. Interaktiv grafiklar, animatsiyalar, ovozli ko‘rsatmalar, sensor o‘yinlar va raqamli logopedik dasturlardan foydalanish bolalarning motivatsiyasini oshiradi, diqqatni jamlashni osonlashtiradi hamda grafomotor, motor va yozma nutq

ko‘nikmalarini tezroq shakllantiradi. Dizartriyali bolalarda grafomotor ko‘nikmalarning o‘ziga xosligi bir qator jihatlariga ta’sir ko‘rsatadi:

- qo‘l barmoqlari faolligining pastligi;
- mushak tonusining o‘zgarishi (gipertonus yoki gipotonus);
- qo‘l-harakat koordinatsiyasi va ritmining buzilishi;
- chiziq, shakl, kontur bo‘yicha yurishning qiyinligi;
- yozuvga tayyorlov bosqichida tez charchash.

Shu bois grafomotor mashqlarni oddiylashtirilgan, ritmik, multimodal stimullar bilan qo‘llab-quvvatlangan ko‘rinishda tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Logoritmika — musiqiy ritm, tana harakatlari, nafas olish mashqlari va nutqni uyg‘unlashtiruvchi korrektsion-pedagogik tizim bo‘lib, uning asosiy vazifalari:

- artikulyatsion apparatni faollashtirish;
- umumiy va mayda motorika koordinatsiyasini yaxshilash;
- ritmik sezgirlikni shakllantirish;
- nafas-harakat-nutq integratsiyasini mustahkamlash.

Logoritmik mashg‘ulotlarda musiqaning barqaror ritmi grafomotor faoliyat uchun muhim bo‘lgan harakat barqarorligini shakllantiradi. Tadqiqotlar ritmik stimullar ishtirokida bajarilgan motor mashqlar neyron tarmoqlarning sinxronligini kuchaytirishini ko‘rsatadi.Multimodal texnologiyalar quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi.Vizual stimullar (rangli konturlar, raqamli grafiklar, interaktiv chiziqlar), eshituv stimullari (ritmik signal, metronom, musiqiy fon), kinestetik-harakat stimullari (sensor panel), raqamli vositalar (planshetlar, interaktiv doskalar).

Ular birgalikda qo‘llanganda o‘quvchi bir nechta analizatorlar orqali grafomotor ko‘nikmani mustahkamlaydi.

XULOSA

Multimodal texnologiyalar esa vizual, eshituv, kinestetik va sensor kanallarni birgalikda ishga solib, o‘quvchi tomonidan ma’lumotni qabul qilish jarayonini yengillashtiradi. Interaktiv grafiklar, animatsiyalar, ovozli ko‘rsatmalar, sensor o‘yinlar va raqamli logopedik dasturlardan foydalanish bolalarning motivatsiyasini oshiradi, diqqatni jamlashni osonlashtiradi hamda grafomotor, motor va yozma nutq ko‘nikmalarini tezroq shakllantiradi.

Ushbu ikki yondashuvning uyg‘un qo‘llanilishi dizartriyali bolalarda: nutq-motor funksiyalarning faollashuvi, qo‘l mayda motorikasi va grafomotor malakalarning yaxshilanishi, o‘yin orqali o‘rgatish va psixomotor rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashda eng samarali innovatsion yondashuvlardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 13.10.2020 yildagi PQ-4860-son Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida http://lex.uz//docs/-5044711 2. 2. 2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 12.10.2021 yildagi 638-son Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida http://lex.uz//ru/docs/-5679836

3.Dizartriyali bolalarda motor (jumladan nozik motor / grafomotor) ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha eksperimental ish” Ayupova M. Y.(2023).

4.“Og‘ir dizartriyaga ega boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda logoritmik metod bilan nutq ritmi va motor-sensor integratsiyasini tiklash “Sukhonina N. S. (2024)

5.Qizi, T. O. A. (2024). NUTQI TO’LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALARNING DIQQATINI TEKSHIRISH METODIKASI. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(59), 347-350.

6.Qizi, T. O. A. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DIQQAT XUSUSIYATLARI. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 2(59), 180-182.

7.Maxammadsidiqovna, X. M. (2025). BOLALARDAGI TURLI NUTQ NUQSONLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI. SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO-ECONOMIC SCIENCE THEORY, 3(27), 111-115.

8.Райимжонова Н. Bola tarbiyasi samaradorligini oshirishda milliy qadriyatlar. Namangan davlat pedagogika instituti, Iqtidorli talabalar ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo’limi “Iqtidorli talabalarning ilmiy xabarlari” ilmiy-uslubiy jurnalining (2) 2023, 159-163 bet

KULOLCHILIKDA ISLIMIY NAQSHLARNING AKS ETISHI

Karimova Barno Abduqodirovna
Shahrisabz davlat muzey-qo`riqxonasi
rassom-ta`mirchisi.

Anotatsiya: *Ushbu maqola mazmuni san`atni rivojlantirishga hissa qo`shish,kulolchilikning tarixi, kelib chiqishi,tayyorlanishi,inson turmush tarzidagi o`rni,hozirgi kunda kulolchilikning nodir san`at uslubiga aylanganini tariflashdan iborat.*

Аннотация: *Цель данной статьи — внести вклад в развитие искусства, описать историю гончарного дела, его происхождение, изготовление, его роль в образе жизни человека и то, как гончарное дело стало редкой формой искусства в наши дни.*

Abstract: *The purpose of this article is to contribute to the development of art, describe the history of pottery, its origin, preparation, its role in human lifestyle, and how pottery has become a rare art form today.*

**Kalit so`zlar:***Kulolchilik, naqsh, uslub, islimiy, grix, loy, O`rta Osiyo, kulolchilik maktabi, Samarqand, Buxoro, Farg`ona, Xorazm, asr, neolit.*

Asosiy qism: Eng avvalo kulolchiliknig kelib chiqish tarixi haqida to`xtlib o`tiladi. Kulolchilik — hunarmandlikning loydan turli buyumlar tayyorlaydigan turi (terrakota,sopol idish, qurilish materiallari va boshqalar). Kulolchilikda asosiy xom ashyo — tuproq.Kelib chiqishi va tarkibi turlicha bo‘lgan tuproqlardan turli xil kulollik buyumi yasash jarayoni.

Loy qancha ko‘p pishitilsa, sopolning sifati shuncha yaxshi bo‘ladi. Kulolchilikda asosiy qurol kulollik charxi, usta unda idishlar tayyorlaydi va ularga shakl beradi. Tayyorlangan idishlar quritilib, xumdonda qizdiriladi. Idishlarning turlariga ko‘ra,xumdonlar ham turlicha (katta-kichik) bo‘lishi mumkin. Sirlanadigan idishlar sirlanganidan so‘ngyana bir bor xumdonda qizdiriladi. Odatda, kulollar ma’lum idishlar ishlab chiqarish bo‘yicha ixtisoslashgan bo‘ladilar (masalan kosagar, ko‘zagar, koshinpaz, tandirchi va boshqalar).

Insonlar kulolchilik bilan neolit davridan beri shug‘ullanib keladi. Maxsus loyli buyumlar qo‘ldayasalgan, quritib olovda qizdirilgan. Kulolchilikda ishlatiladigan tuproq jahonning hamma yerlarida mavjudligi deyarli hamma xalqlarda kulolchilikning kengtarqalishini ta’minladi.Kulolchilik bilan dastlab ayollar shug‘ullangan, kulollik charxining paydo bo‘lishi bilan erkaklar ham bu ishga jalb qilingan. Idishlar maxsus o‘choq va xumdonlarda pishirilgan.Kulolchilikning sodda usullari Osiyoning tog‘lik hududlarida yashovchi xalqlarda hozir ham mavjud. Neolit davriga oid qarorgohlarning qazib topilgan qoldiqlari o‘sha davrda idishlarning tagi uchli qilib tayyorlanganligini ko‘rsatadi (idishlar yerga suqib qo‘yilgan). Neolit davrida Sharq mamlakatlarida,

Yunonistonda nafis sopol idishlar tayyorlash, sopoldan me’morlikda foydalanish avj oladi. Sirlash usullari kashf etilgach, kulolchilik buyumlarining badiiy qiymati oshib bordi.

Tayyorlanishi. Tarixi. O‘rta asrlar. Afrosiyob va O‘rta Osiyoning boshqa yerlarida topilgan arxeologik qazilmalar 9-12asrlarda kulolchilik bu yerlarda ancha rivojlanganligini ko‘rsatadi, 13-asrda mo‘g‘ullar hujumlari oqibatida nisbatan sekin rivojlangan kulolchilik 14—16 asrlarda ancha taraqqiy etdi.Natijada Xorazmshoxlar davri va Oltin O`rda davrida kulrang spool idishlar xalq orasida keng tarqaldi. O‘rta Osiyoning bo‘linib ketishi, o‘zaro aloqalar susayishini keltirib chiqardi, lekin hunarmandchilik (ayniqsa, kulolchilik) rivojlanishda davom etdi. Turli joylarda kulolchilikning turlicha uslublari vujudga keldi. Xalq ustalari ko‘plab idishlar tayyorlash bilan birga ularni yuksak did bilan bezadilar. Rossiyadan ko‘plab chinni mahsulotlar keltirilishi O‘rta Osiyo kulollari bozorini birmuncha susaytirdi. Biroq arzon sopol idishlarga bo‘lgan talab, ayniqsa, me’morlikda kulolchilik mahsulotlarining keng qo‘llanishi kulolchilikning uzluksiz rivojlanishini taqozo etdi.O‘rta Osiyoda, ayniqsa, o‘zbeklar va tojiklar yashaydigan joylarda kulolchilik taraqqiy etdi. Qoratog‘, Panjikent, Samarqand, Kitob, Shahrisabz, G‘ijduvon, Xorazm, Toshkent, G‘urumsaroy,Rishtonda sopol idishlarni sirlab bezatishning o‘ziga xos uslublari vujudga keldi. Bu markazlarda tayyorlangan kulolchilik buyumlari pishiq, chiroyli, nafis siri, ko‘rkam naqshlari bilan diqqatnitortadi.[8]

XX asr 20-asrning 20-yillaridan kulollar mexnatini tashkil etishga e’tibor berildi. Toshkentda tajriba kulollik, Samarqandda kulollik ustaxonalari ochildi, Toshkentda o‘quv ishlab chiqarish, badiiy kulolchilik maktabtabi ishga tushdi (1932), qisqa muddatli kurslar tashkil qilindi, kulollar tayyorlash, ularning malakalarini oshirish yo‘lga qo‘yildi. T.Miraliyev (Toshkent), R. Egamberdiyev, A.Hazratqulov (Shahrisabz), Muhammad Siddiq, Usmon Umarov (G‘ijduvon) singari kulollar yoshlarga ta’lim berdi. Kulolchilikni tadqiq etish, rivojlantirish hamda yoshlardan kulollar tayyorlashda O‘zbekiston xalq rassomi Muhiddin Rahimovning xizmatlari katta. Arxeologik materiallar kulolchilik mahsulotlarining asrlar davomida takomillashib borganini ko‘rsatadi. Davr kulolchilik mahsulotlariga, uning turi va bezaklariga katta o‘zgarishlar kiritdi.O‘tmishda tayyorlangan shamdon, qorachiroq, sarxona, jomashov, xum singari sopol idishlarga ehtiyoj qolmadi. Guldon, tovoq, lagan kabi sopol idishlar va buyumlarga ehtiyoj katta.Me’morlikda ham kulolchilik mahsulotlari (koshin, parchin va boshqalar) keng ko‘llanilmoqda.Sopol lagan (10-asr, Afrosiyob). Budrochtepadan topilgan sopol idishlar (Surxondaryo). Kulollik buyumlari (20-asr).Hozirgi kunda badiiy bezatish usuli, shakli va tayyorlanish usullariga ko‘ra quyidagi kulolchilik maktablari mavjud: Farg‘ona (asosiy markazlari — Rishton, G‘urumsaroy), Buxoro-Samarqand

[8] *Ushbu maqolada O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma’lumotlaridan foydalanilgan.*
Ushbu maqola chaladir. Siz uni boyitib, (https://uz.wikipedia.org/w/index.php?title=Kulolchilik&action=edit)

(asosiy markazlari — Samarqand, Urgut, G‘ijduvon, Uba), Xorazm (asosiy markazlari — Madir,Kattabog‘ qishloqlari), Toshkent.

Har bir maktab o‘zining rivojlanish va ijodiy tamoyillari, yetakchi markaz va ustalari, o‘zigagiva xos xususiyatlariga ega bo‘lish bilan birga asosiy badiiy umumiylikni ham saqlagan.Farg‘ona (Rishton)da kulolchilikning an’anaviy badiiy va ishlab chiqarish usullari qayta tiklandi,ishkrrli sir tayyorlash yo‘lga qo‘yildi. M. Ismoilov, I. Komilov, U. Ashurov, U. Qosimov, Sh.Yusupov,A. Nazirov, M. Saidov va boshqa ustalar yaratgan buyumlar (lagan, kosalar, don mahsulotlari uchun katta xumlar) shakl jihatidan ham, bezak jihatdan ham rangbarangdir.G‘urumsaroy kulolchilik buyumlariga bezakning mahobatli oydinligi va soddalik xosdir, bu maktab vakili usta M. Turopov sir tayyorlashdan tortib to naqsh chizishgacha bo‘lgan barcha ishlarni faqat an’anaviy usulda bajargan, bu an’anani uning shogirdi V. Buvayev va boshqalar davom ettirmoqda, yangi ijodiy yangiliklar yaratishda izlanmoqda (jumladan, mahobatli laganlar hajmini kichraytirish va boshqalar).

Buxoro-Samarqand kulolchilik maktabi buyumlarining jarangdor nafisligida qo‘rg‘oshinli sir va sarg‘ish-yashil, jigarrang bo‘yoqlar muhim o‘rin tutadi. "Afrosiyob sopoli" an’analariga asoslanib tayyorlanilgan buyumlar bezagida o‘simliksimon naqshlar yetakchilik qiladi, handasiy naqshlar, hayvonlar tasvirlari kam ishlatiladi.[9] Ular, asosan, G‘ijduvon kulolchiligida qo‘llanadi. G‘ijduvon,

Shaxrisabz ustalari mo‘yqalamda ishlasalar, Urgut, Denov ustalari chizma naqshlarni ko‘p qo‘llaydilar. G‘ijduvonlik aka-uka Alisher va Abdulla Narzullayevlar an’analarni saqlash,

rivojlantirish va vorislarga yetkazishda samarali mehnat qilmoqda. Ustalar idishlar tubiga hayvonlarning soddalashtirilgan shakli yoki ayrim qismlarini joylashtiradilar ("dumi burgut", "murg‘i safid", "boyqush", "guli tovus" va boshqalar), bu shakllar gulsimon naqshga o‘xshab ketishi bilan diqqatga sazovor. Narzullayevlar yaratgan buyumlarda yangilikni his qilish, an’anaviy shakllarga erkin munosabatda bo‘lish kabi xususiyatlar aniq ko‘zga tashlanadi. Buxoro-Samarqand kulolchilik maktabi boshqa maktablardan sopol xushtak o‘yinchoйlar ishlanadigan markazining borligi bilan ajralib turadi. H. Raximova an’analarini uning o‘g‘illari va shogirdi K.Boboyeva davom ettirmokda, ularning ijodida an’anaviylikni saqlagan holda o‘ziga xos mahorat ham kuzatiladi, bu ranglarda, shakl mujassamotida, yechimning mukammalligi va o‘lchamlarning barqarorligida namoyon bo‘ladi.[10]

Usta A. Muxtorov ishidan namuna (1978, Samarqand).Xorazm kulolchilik maktabi o‘ziga xos badiiyligi, bezaklar rangi va ishlanish uslubi bilan boshqa maktablardan ajralib turadi; uning milliy shaklli o‘ziga xos buyumi bodiyadir; naqsh mujassamoti handasiy va o‘simliksimon naqshlardan iborat, buyumning markaziy qismiga arabeska girih tushirish ushbu maktabga xos uslublardan. Usta R. Matchonov (Madir qishlog‘i)

[9] Pugachenkova G. A., Rem pel L. I., Ocherki iskusstva Sredney Azii, M., 1982; O‘zbekiston san’ati, T., 2001.
[10] *O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma’lumotlaridan foydalanilgan*.

buyumlarga to‘q rang ishlatgan, buyum bezagida havo rang yoki rangning o‘ziga xos to‘q tusi ustunlik qiladi. S.Otajonov (Kattabog‘ qishlog‘i) oq angobdan ko‘proq foydalanadi.

20-asrning 80-yillarida kulolchilik markazlarida ishlar birmuncha susaydi. 1990-yillarda O‘zbekistonda an’anaviy qadriyatlarga e’tiborni qaratilishi bu sohaning rivojlanishini ta’minladi. O‘zbekiston Respublikasida an’anaviy amaliy san’at asarlari ko‘rgazmasi (Respublika yarmarkasi)ga asos solindi. 1995-yildagi 1-Respublika yarmarkasida (BMTning 50 yilligiga bag‘ishlandi) barcha kulolchilik maktabining vakillari ishtirok etdi. Ustalardan R. Zuhurov (Denov),M. Turopov (G‘urumsaroy), I. Komilov (Rishton), Alisher va Abdulla Narzullayevlar (G‘ijduvon),Namoz va No‘mon Oblokulovlar (Urgut), R. Matchonov (Xorazm), A. Raximov (Toshkent) maxsus tayyorlangan "Usta guvohnomasi"ga sazovor bo‘ldi.1997-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq badiiy hunarmandchiliklari va amaliy san’atni yanada rivojlantirishni davlat yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi farmoni barcha sohalar qatorida kulolchilik an’analarini rivojlanishiga samarali turtki bo‘ldi.[11]

Islimiy — o‘simliksimon shakldagi takrorlanuvchi taqsimlardan tuzilgan asosiy naqsh turi. Naqsh asosini tanob, band, barg , butalar tashkil etadi. Bir-biriga uzluksiz ulanib, o‘ralib ketadigan chirmoviqsimon, o‘simliksimon naqshlarning takrorlanishidan tashkil topadi. Shuning uchun ba’zan ustalar uni o‘rama yoki o‘simliksimon naqsh deb ham ataydilar. Naqshning xillari ko‘p, u qaysi shakl bilan to‘ldirilsa, naqsh shu shaklning nomi bilan ataladi: 1. barg , 2. bar-gak, 3. bofta, 4.gul, 5. zanjira, 6. madohil, 7. mehrob va b. yuzdan ortiq sodda va murakkab turlari mavjud. Bu naqsh turlari yanada ko‘payib bormoqda. I. naqshlarning hunarmandlik rivojlangan shaharlar nomlari bilan atalgan xillari ham bor: Isfahoni Islimiy Arabi, Mashhadi va b. Turli davrlarda yashagan xalq ustalari yangi-yangi I. xillarini yaratgan va buyumlar be-zagi (ganchkorlik, naqqoshlik, yog‘och o‘ymakorligi, miskarlik, zardo‘zlik, kulolchilik, gilamchilik, kashtado‘zlik va b.)da keng qo‘llagan. Shuningdek, uni yanada jozibali qilish maqsadida naqshlarda qo‘shimcha materiallardan foydalanilgan. Mas, zargarlik, kan-dakorlik, miskarlikda qimmatbaho toshlar, qahrabo va b. qadalgan.O`rta asr Xorazmning sirlangn kulol idishlarida xalq etnografiyasiga xos bo`lgan san`at bezaklari, ialimiy uslubdagi naqshlari,jonzodlarning ts`virlari tushirilgan.[12] Bu uslub O‘rta Osiyo, Yaqin Sharq, Hindiston, Eron, Turkiya, Afg‘oniston ustalari tomonidan keng foydalanilgan. I. naqshning naqqoshdan katta tajri-ba va mahorat harlarida yog‘och uymakori (A. Abdurahimov va b.), miskar (Abdulla hoji vtalab qiladigan murakkab xillari ham bor. Xiva (Paxlavon Mahmud maqbarasi gumbaz osti bag‘allari),Buxoro, Samarqand (Registon ansambli, Sherdor Madrasa ravog‘i, mehrobi), Toshkent, Qo‘qon,Marg‘ilon, Andijon sha va b.), zardo‘z (N. Aminov va b.),

[11] Pugachenkova G. A., Rem pel L. I., Ocherki iskusstva Sredney Azii, M., 1982; O‘zbekiston san’ati, T., 2001.
[12] O`zbekiston muzeylarining dolzarb muammolari(Xalqaro anjuman materiallari) Shahrisabz -2024.

ganchkor, kashtado‘z ustalar ishlarida keng qo‘llangan, hozir ham I.naqshlardan keng foydalaniladi.Ayniqsa,Samarqandnig Urgut, Denov hududlarida ustalar islimiy chizma naqshlardan foydalangan.

Naqsh san’ati Markaziy Osiyo madaniyati tarixida juda qadimdan bo‘lib, o‘ziga xos namunalari bilan ajralib turadi. Arxeologik topilmalar naqshning xilma-xil va rang-barang namunalaridan Markaziy Osiyoda darak beradi. Me’moriy yodgorliklarda naqshning ancha mukammal, o‘ziga xos va yuksak san’atkorlik bilan yaratilgan nusxalarini uchratish mumkin. Xalq amaliy san’atining har bir turida (xususan, kashtado‘zlik, gilamchilik, o‘ymakorlik, ganchkorlik, naqqoshlik kabi) naqshning shakily imkoniyatlari naqadar keng va boy ekanligi yaqqol kuzatiladi. O‘rta Osiyoda naqshlar keng tarqalgan bo‘lib, ular, asosan, 2 turga bo‘lina-di: handasiy shakl va chiziqlardan iborat eng murakkab naqsh turi — girih, keng tarqalgan o‘simliksimon naqsh — islimiy.[13] Har bir naqshning o‘z qonun-qoidalari bor: taqsim va bo‘laklar aniq o‘lchamda, uyg‘un bo‘lishi, ranglar did bilan tanlangan, o‘zaro mutanosib bo‘lishi lozim. Bu naqqosh ustadan katta maxorat, malaka talab qiladi. O‘rta Osiyoda eng qadimiy naqsh namunalar, asosan, me’moriy inshootlarda saqlangan; naqshning ajoyib namunalari ganch.

O’zbekiston hududida olib borilgan arxeologik qazilmalarda topilgan asori-atiqalar kulolchilik o’zbek amaliy san’atining eng qadimiy va yuksak darajada taraqqiy etgan tarmoqlaridan biri ekanligini tasdiqlaydi. O’zbekistonning asosiy kulolchilik maktablari bir necha yuz yillar davomida shakllangan bo’lib, ular orasida uchtasi asosiy hisoblanadi: Farg’ona kulolchilik maktabi — Rishton, G’urumsaroy, Andijon va Qo’qonda markazlari bor; Samarqand-Buxoro kulolchilik maktabi — Samarqand, Shahrisabz, Buxoro, G’ijduvon, Urgut va Kattaqo’rg’onda markazlari bor; shuningdek Xorazm kulolchilik maktabi — Xivada, Kattabog’da va Chimboyda markazlari bor. Hozirgi kungacha faoliyat yuritib kelayotgan kulolchilik ishlab chiqarish markazlari Rishton, G’ijduvon, Xiva, Samarqand, G’urumsaroy, Shahrisabz, Kasbi, Urgut va Toshkentda mavjud. Yetakchi markazlarga oid quyma va noquyma kulolchilik shu hududning o’zigagina xos bo’lgan shakl, naqsh-bezaklar va koloritga ega. G’urumsaroy kulol ustalarining ishlarida sopol biroz qo’polroq bo’lsa-da, ular naqsh kompozitsiyalaridagi yaxlitlik va buyum chekkasi bo’ylab bir-biriga qaratib ishlangan juft naqshlar bilan e’tiborni tortadi.

G’urumsaroy kulollik buyumlariga moviy rangda bezak berilsa, albatta asosiy tagrang oqish ranglar bo’ladi, agar kishi diqqati oq rangdagi naqshlarga qaratilsa, unda moviy rang o’z-o’zidan asosiy tagrangga aylanadi. Yog‘och va toshni o‘yib, ba’zan bo‘yab ishlangan. Naqsh hisobiga keng taraqqiy etdi, naqqoshlik jadal

[13] O.N.Shomurodov. “Tas`viriy san`at tarixi”. “Durdona” nashriyoti. Buxoro-2021.

rivojlandi. Bino, buyum, idish, kiyim, qurollar aksariyat naqsh bilan bezatildi; masjid, madrasa, maqbaralarni xashamdor qilishda naqsh muqim o‘rin egalladi. Shu davrda me’morlikda g‘ishtni turlicha qalab naqsh hosil qilish san’ati yuksak darajaga ko‘tarildi. Binolarning yog‘in tushmaydigan joylari ganch va yog‘och o‘ymakorligi,bo‘yama naqshlar bilan bezatildi. Jumladan, me’moriy yodgorliklardan O‘zgandagi maqbaralar(interyer, devor, peshtoq, ravoqlar) g‘ishtin nafis naqshlangan. XIV—XV-asrlarda koshinkoriy naqshlar yaratildi (Ko‘hna Urganchdagi To‘rabekxonim ko‘shki, Samarqanddagi Shohizinda ansambli, Dilkusho ko‘shki — Ishratxona va boshqalar). Xiva, Buxoro, Qo‘qon xonliklari davrida xalq ustalari san’ati ayniqsa shaharlarda o‘sdi, naqsh, naqqoshlik ham yanada rivojlandi.

Xudoyorxon o‘rdasi (Qo‘qon), Sitorai Mohi Xosa (Buxoro), Toshhovli (Xiva) va boshqa binolar mohir ustalar tomonidan nafis naqshlar bilan bezatildi. Bu esa O‘rta Osiyoda naqshning o‘ziga xos uslublari vujudga kelganligini ko‘rsatadi.

Buxoro naqshi eng murakkab, mukammal va jozibador bo‘lib, ko‘p asrlik ijodiy mehnat an’analari samarasidir; Naqsh bezak bo‘lish bilan birga binokorlikning ajralmas qismiga aylangan. Juda murakkab girihlar puxta o‘lcham bilan ishlangan, gul naqshlari o‘ziga xosligi bilan (gul naqshda vaza, kosa, guldonlar uslublashtirilib, ularda gul butalari aks ettirilgan, yaproq, mevalar tasvirlari bir maromda berilishiga alohida e’tibori bilan) ajralib turadi. Xiva naqshi (yulduzlar hosil qiluvchi girihlar orasida o‘simliksimon gullarni mahorat bilan joylashtirilishi, barg shaklidagi bezaklarning ko‘pligi, o‘simliksimon tasvirlar zich, ko‘p va turli-tumanligi bilan mashhur. Farg‘ona naqshi Marg‘ilon, Xo‘jand, Qo‘qon, Farg‘ona, Namangan va boshqa shaharlarda vujudga kelgan uslublardan iborat. Me’moriy yodgorliklar (Qo‘qondagi Modarixon daxmasi va Daxmai shohon),XIX asrda yaratilgan naqshlarda sodda rang-baranglik (sariq, qizil, yashil, qora, oq, ko‘k,pushtirang), naqsh qismlarining ancha jo‘nligi ko‘zga tashlanadi. Farg‘ona naqshining o‘ziga xos jihatlari: bino devorlariga mehrobi namoyonlar ishlanib, ular hoshiya naqsh bilan bir-biridan ajratiladi, hoshiyalar orasiga girih, qolgan qismlarga o‘simliksimon gullar ishlanadi. Ularda Buxoro, Xiva naqshlarining ta’siri seziladi. XIX asr oxiri — XX asr boshlaridagi naqshlarda yevropanaqshlarining ham ta’siri bor.

Xulosa: Xulosa o`rnida shuni aytib o`tish kerakki, yurtimizning madaniyat va ma`riftini yuksaltirishga hissa qo`shish, qadriyatlarimiz, tarixiy manbaalarimizni asrab- avaylash maqsadida madaniyat maskanlarini ko`paytirish,kulolchilik maktablarini rivojlantirish va yoshlarga san`atdan boxabar etish zarur. Kulolchilik ham san`atning bir bo`lagi hisoblandi

“San`at bu tizim emas,balki bir organizmdir”- egan edi Osvald Shpengler.[14]San`at jamiyat hayotining boshqa hodisalari (fan, mafkura, axloq) bilan ma`lum darajada bog`liqlikdir.

[14] Akbar Hakimov.”Moziydan sado “ “Tarixiy ong ;uyg`unlik yoxud parchalanish”№ 3/87 2020. B 1-7

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akbar Hakimov.”Moziydan sado “ “Tarixiy ong :uyg`unlik yoxud parchalanish”№ 3/87 2020. B 1-7

2. O`zbekiston muzeylarining dolzarb muammolari(Xalqaro anjuman materiallari) Shahrisabz -2024.

3. O.N.Shomurodov. “Tas`viriy san`at tarixi”. “Durdona” nashriyoti. Buxoro-2021.

4. Pugachenkova G. A., Rempel L. I., Ocherki iskusstva Sredney Azii, M., 1982; O‘zbekiston san’ati, T., 2001.

5. Pugachenkova G. A., Rempel L. I., Ocherki iskusstva Sredney Azii, M., 1982; O‘zbekiston san’ati, T., 2001.

6. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma’lumotlaridan foydalanilgan.

THE ROLE OF HOMEWORK IN TEACHING ENGLISH IN SECONDARY SCHOOL

Akramova Gulhayo Ikromjon qizi
Student of Fergana State Unversity English

Abstract. *In this article, the place and role of homework in teaching English, the advantages and disadvantages of homework will be highlighted.*

Key words. *Homework, Benefits of homeworks, disadvantages of homeworks, English language teaching, effectivenes*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ingliz tilini o‘qitishda uy vazifasining o‘rni va roli, shuningdek, uy vazifasining afzalliklari va kamchiliklari yoritiladi.*

Kalit so‘zlar. *Uy vazifasi, uy vazifasining foydalari, uy vazifasining kamchiliklari, ingliz tilini o‘qitish, samaradorlik.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются место и роль домашних заданий в преподавании английского языка, а также их преимущества и недостат*

Ключевые слова. *Домашнее задание, преимущества домашних заданий, недостатк домашних заданий, преподавание английского языка, эффективность.*

Homework plays a crucial role in teaching English as a second language. It provides students with the opportunity to practice and reinforce the language skills they have learned in class. Homework assignments can help students improve their reading, writing, listening, and speaking skills, as well as their grammar and vocabulary.The advantage of homework as an informative device has been a topic of banter for a really long time. Understudies, instructors, standard ents, and administrator shave both positive and negative opinions about the frequency and length of homework tasks, the purpose of assignments,and whether or not homework should beassigned by any stretch of the imagination. [7,155]

One of the main benefits of homework in teaching English is that it is the best way to practice what they have learned in class at their own pace. This gives them the opportunity to review and consolidate their understanding of the material, which can lead to improved retention and comprehension. Homework also provides students with the chance to apply the language skills they have learned in real-life situations, such as writing emails, reading news articles, or listening to podcasts. Homework gives understudies the potential chance to apply the language abilities they have learned, in actuality, settings. For instance, they might be approached to compose a short paper, read a paper article, or pay attention to a digital recording and answer cognizance questions. These tasks assist understudies with fostering their perusing,

composing, and talking abilities, and become more certain about involving English in various circumstances.[8,52]

Homework may have nonacademic benefits. Certain nonacademic benefits of homework have been shown, especially for younger students. Indeed, some primary-level teachers may assign homework for such benefits, which include learning the importance of responsibility, managing time, developing study habits, and staying with a task until it is completed (Cooper, Robinson and Patall 2006; Corno and Xu 2004; Johnson and Pontius 1989; Warton 2001).

Homework assignments can also be tailored to address the specific needs of individual students. For example, students who struggle with grammar or vocabulary can be given targeted exercises to help them improve in these areas. Similarly, students who need extra practice with speaking and listening can be assigned tasks that focus on these skills.Home assignment additionally permits instructors to survey understudies' advancement and recognize regions for development. By auditing understudies' written work, tasks, and activities, educators can acquire understanding into their assets and shortcomings and designer their guidance likewise.This criticism circle is urgent for offering customized help to every understudy and assisting them with arriving at their language learning objectives.

In addition, homework can help teachers assess students' progress and identify areas where they may need additional support. By reviewing students' homework assignments, teachers can gain insight into their strengths and weaknesses and adjust their teaching strategies accordingly. Homework can also be used as a tool for providing feedback to students, allowing them to see where they are excelling and where they need to improve. [52,358] However, it is important for teachers to strike a balance when assigning homework in English language classes. Assigning too much homework can overwhelm students and lead to burnout, while assigning too little homework may not provide students with enough practice to truly master the language. It is important for teachers to carefully consider the amount and type of homework they assign, taking into account the needs and abilities of their students. Schoolwork assumes an essential part in showing English as a subsequent language. It gives understudies the chance to survey and unite what they have realized in class, apply their language abilities, in actuality, settings, foster free review propensities, and get customized criticism from their educators. By integrating significant and connecting with schoolwork tasks into their examples, educators can improve their understudies' language growth opportunity and assist them with accomplishing familiarity with English.

Some potential disadvantages of homework at school include:

1. Stress and burnout: Excessive amounts of homework can lead to stress, anxiety, and burnout in students, especially when they have multiple assignments from different classes to complete.2. Lack of family time: Homework can cut into

valuable family time, causing students to miss out on important bonding and relaxation time with their families.

3. Reduced physical activity: Spending hours on homework can limit the amount of time students have for physical activity and exercise, which is important for their overall health and well-being.4. Limited free time: Homework can leave students with little time for hobbies, extracurricular activities, or simply relaxing and unwinding after a long day of school.

5. Unequal access to resources: Some students may not have access to the resources needed to complete homework assignments, such as internet access, materials for projects, or a quiet space to work. 6. Negative impact on mental health: For some students, the pressure to complete homework assignments can contribute to feelings of inadequacy, low self-esteem, and mental health issues such as depression and anxiety.

7. Potential for academic dishonesty: With the prevalence of online resources, some students may be tempted to cheat or plagiarize when completing homework assignments. [12,625] It's important for educators to consider these potential disadvantages and strive to strike a balance between assigning meaningful homework and ensuring that students have time for rest, relaxation, and other important aspects of their lives. Homework plays a vital role in teaching English as a second language. It provides students with the opportunity to practice and reinforce their language skills, allows teachers to assess students' progress, and can be tailored to address individual students' needs.

REFERENCES:

1.Smith, J. (2021). The Role of Homework in Teaching English. Journal of Language aEducation, 10(2), 45-58.

2.Cooper, H., Robinson, J. C., & Patall, E. A. (2006). Does Homework Improve Academic Achievement? Review of Educational Research, 76(1), 1-62.

3.Corno, L., & Xu, J. (2004). Homework as the Job of Childhood. Theory Into Practice, 43(3), 227-233.

4.https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.041510587723924/

5.https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.cambridge.org/elt/blog/2023/07/09/the-pros-and-cons-

6.https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.readinrockets.org/topics/curriculum

i

BO‘LAJAK TASVIRIY SAN’AT O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI HAYKALTAROSHLIK ORQALI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI VA TAMOYILLARI

Panayeva Maloxat Muminovna
Urganch davlat pedagogika instituti “San’atshunoslik” kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: panayevamalohat@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini haykaltaroshlik mashg‘ulotlari orqali rivojlantirishning pedagogik asoslari va tamoyillari yoritilgan. Tadqiqot jarayonida kasbiy kompetensiya tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy komponentlari hamda haykaltaroshlik fanining ta’lim jarayonidagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, haykaltaroshlik mashg‘ulotlarining bo‘lajak o‘qituvchilarda ijodiy tafakkur, fazoviy tasavvur va estetik dunyoqarashni shakllantirishdagi imkoniyatlari ochib beriladi. Maqolada haykaltaroshlik asosida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda ilmiylik, amaliy yo‘naltirilganlik, ijodiylik, tizimlilik va individuallashtirish tamoyillariga amal qilish zarurligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari tasviriy san’at yo‘nalishidagi oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini takomillashtirishda metodik ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *kasbiy kompetensiya, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisi, haykaltaroshlik, ijodiy faoliyat, fazoviy tafakkur, estetik tarbiya, pedagogik tamoyillar, tasviriy san’at ta’limi.*

Bugungi globallashuv va ta’lim tizimidagi islohotlar sharoitida bo‘lajak pedagog kadrlarni tayyorlash jarayoniga qo‘yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Xususan, tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Chunki tasviriy san’at fanini o‘qitish jarayoni nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ijodiy faoliyatni, estetik tafakkurni va san’atni chuqur idrok etishni talab etadi. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisining kasbiy yetukligi uning san’at turlarini mukammal egallaganligi, badiiy tafakkurining rivojlanganligi va pedagogik mahorati bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, haykaltaroshlik san’ati tasviriy san’at ta’limining muhim tarkibiy qismi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Haykaltaroshlik mashg‘ulotlari talabalarni shakl va hajmni idrok etishga, fazoviy tasavvurini rivojlantirishga hamda ijodiy mustaqil fikrlashga o‘rgatadi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi bo‘lajak o‘qituvchilardan faqat bilim egallashni emas, balki ularni amaliy faoliyatda samarali qo‘llay olishni ham talab etadi. Haykaltaroshlik mashg‘ulotlari aynan shu jihatdan kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning samarali vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Chunki ushbu san’at turi orqali talabalar nafaqat badiiy-amaliy ko‘nikmalarni, balki sabr-toqat,

aniqlik, mas’uliyat, estetik did va ijodiy tashabbus kabi shaxsiy sifatlarni ham egallaydilar.

Shu bois, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini haykaltaroshlik orqali rivojlantirishning pedagogik asoslari va tamoyillarini ilmiy jihatdan tadqiq etish, ularni ta’lim jarayoniga tatbiq etish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Kasbiy kompetensiya pedagogning kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirishga tayyorlik darajasini ifodalaydi. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisi uchun kasbiy kompetensiya nafaqat san’atga oid bilim va ko‘nikmalarni egallash, balki ularni ta’lim jarayonida maqsadga muvofiq qo‘llay olish qobiliyatini ham qamrab oladi.

Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

1. Kognitiv komponent – tasviriy san’at va haykaltaroshlik nazariyasi, san’at tarixi, shakl va hajm qonuniyatlariga oid bilimlar;

2. Amaliy-faoliyat komponenti – haykaltaroshlik texnikalarini egallash, materiallar bilan ishlash, badiiy obraz yaratish ko‘nikmalari;

3. Ijodiy komponent – mustaqil badiiy fikrlash, yangicha yondashuv va ijodiy tashabbus ko‘rsatish qobiliyati;

4. Kommunikativ-pedagogik komponent – bilimlarni o‘quvchilarga tushunarli yetkazish, ta’lim jarayonini

Haykaltaroshlik tasviriy san’atning eng murakkab va mas’uliyatli turlaridan biri bo‘lib, u fazoviy shakllarni hajmda ifodalashni talab etadi. Ushbu fan bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda keng pedagogik imkoniyatlarga ega.

-Haykaltaroshlik mashg‘ulotlari jarayonida talabalar:

shakl, hajm va nisbatlarni to‘g‘ri idrok etishni; kompozitsion yechimlarni topishni; plastika va ritm qonuniyatlarini qo‘llashni; turli materiallar (loy, gips, plastilin va boshqalar) bilan ishlashni o‘rganadilar.

Bundan tashqari, haykaltaroshlik mashg‘ulotlari talabalarning diqqat-e’tiborini jamlash, sabr-toqat bilan ishlash va ijodiy muammolarni mustaqil hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu jihatlar kelgusida ularning pedagogik faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini haykaltaroshlik orqali rivojlantirish jarayoni quyidagi tamoyillar asosida tashkil etilishi lozim:

1. Ilmiylik tamoyili – mashg‘ulotlar san’at va pedagogika nazariyalariga asoslanishi;

2. Nazariya va amaliyot birligi tamoyili – o‘rganilgan bilimlarning amaliy faoliyatda mustahkamlanishi;

3. Ijodiy faollik tamoyili – talabalarning mustaqil ijodiy ishlarga undalishi;

4. Tizimlilik va izchillik tamoyili – mashg‘ulotlarning bosqichma-bosqich tashkil etilishi;

5. Individuallashtirish tamoyili – har bir talabaning qobiliyati va ijodiy salohiyatini hisobga olish.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, haykaltaroshlik bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishda muhim pedagogik omil hisoblanadi. Haykaltaroshlik mashg‘ulotlari orqali talabalarda fazoviy tafakkur, badiiy idrok, estetik dunyoqarash hamda ijodiy mustaqillik samarali tarzda rivojlanadi. Bu esa ularning kelgusidagi pedagogik faoliyatida tasviriy san’at fanini mazmunli va samarali o‘qitishiga zamin yaratadi.

Haykaltaroshlik asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirishga, san’at qonuniyatlarini chuqur anglashga va ularni pedagogik faoliyatda qo‘llay olishga imkon beradi. Shuningdek, mazkur mashg‘ulotlar davomida talabalarda kasbiy mas’uliyat, mehnatsevarlik, sabr-toqat va ijodiy faollik kabi muhim shaxsiy sifatlar shakllanadi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini haykaltaroshlik orqali rivojlantirish jarayonini ilmiy asoslangan, tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etish ta’lim samaradorligini oshiradi. Ushbu jarayonda ilmiylik, amaliy yo‘naltirilganlik, ijodiylik, tizimlilik va individuallashtirish tamoyillariga amal qilish bo‘lajak pedagoglarning kasbiy yetukligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqot natijalari oliy pedagogik ta’lim muassasalarida tasviriy san’at yo‘nalishi talabalari uchun haykaltaroshlik mashg‘ulotlarini takomillashtirish, o‘quv dasturlarini boyitish hamda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Rustamovna, A. N., & Muminovna, P. M. (2024). Haykaltaroshlik san’atining umumta’lim maktablarida o ‘quvchilarni dekorativ yondashuvi. PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE, 1(12), 128-131.

2. Abdullayev, S. A. (2020). Tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi.

3. To‘xtayev, B. B. (2019). Haykaltaroshlik asoslari. Toshkent: San’at nashriyoti.

4. Hasanov, R. H. (2018). Tasviriy san’at pedagogikasi. Toshkent: Fan va texnologiya.

5. Jabborov, I. A. (2021). Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarida kasbiy kompetensiyani shakllantirish masalalari. Pedagogik ta’lim, 4, 45–49

CHALLENGES OF ACHIEVING ENERGY EFFICIENCY IN THE TOURISM SECTOR IN KARAKALPAKSTAN

Muzaffar Rakhimboev
Ibragimova Nazokat
Baymuratov Omirbay
1,2,3Karakalpak State University named after Berdakh, Nukus, Uzbekistan

Abstract: *This scientific article is devoted to the analysis of the problems arising in the process of achieving energy efficiency in the tourism sector in the Republic of Karakalpakstan. The main objective of the study is to assess the state of energy resource use in regional tourism facilities, identify existing barriers and develop practical proposals for increasing energy efficiency. The study used theoretical analysis, questionnaire, semi-structured interview and descriptive-statistical methods. The results obtained showed that the high energy consumption in tourism facilities is mainly associated with outdated infrastructure, poor thermal insulation, lack of energy management systems, and financial and technological constraints. It was also found that, despite the high potential for the use of renewable energy sources, they are not sufficiently implemented in practice. The results of the study are of great importance in developing scientific and practical recommendations aimed at improving sustainable tourism development strategies and increasing energy efficiency in Karakalpakstan.*

Keywords*: tourism, energy efficiency, Karakalpakstan, sustainable development, renewable energy.*

INTRODUCTION

In recent years, the tourism sector has been considered one of the most important factors of economic growth, employment generation and regional development on a global scale. At the same time, the expansion of tourism infrastructure has led to an increase in demand for energy resources, making the issue of energy efficiency an urgent problem. Rational use of energy is an important condition for sustainable development, especially in tourist regions located in ecologically sensitive areas. The Republic of Karakalpakstan is located in the Aral Sea region of Uzbekistan and is characterized by a complex ecological situation, a sharply continental climate and limited resources. In recent years, special attention has been paid to the development of ecological, cultural and ethnotourism in this region. However, low energy efficiency in tourism facilities, outdated infrastructure and insufficient introduction of modern energy-saving technologies hinder the sustainable development of the sector. Energy efficiency allows tourism enterprises to reduce operating costs, improve the quality of services and reduce the negative impact on the environment. Nevertheless, there are problems such as underdevelopment of energy

management systems in hotels, resorts and tourist facilities located in Karakalpakstan, financial and technological constraints, as well as a lack of specialist qualifications. The relevance of this study is explained by the need to identify the main problems that hinder the achievement of energy efficiency in the tourism sector in the conditions of Karakalpakstan and to scientifically analyze their causes. The results of the study are of practical importance in improving regional tourism development strategies, introducing energy-saving technologies and forming a sustainable tourism model. The purpose of this article is to identify the main problems in achieving energy efficiency in the tourism sector in Karakalpakstan and develop scientifically based conclusions on their elimination.

LITERATURE

In recent years, the issue of energy efficiency in the tourism sector has been widely studied internationally and nationally. Studies show that tourism facilities, especially hotels, have a high share in total energy consumption, with the main costs being heating, cooling, lighting and hot water supply. World experience has shown that by improving energy efficiency, the operating costs of tourism enterprises can be reduced by 20–40 percent. International literature considers energy efficiency to be an important component of sustainable tourism. Researchers point to the use of renewable energy sources, the introduction of energy management systems and environmental certification mechanisms as effective tools. At the same time, it is noted that the lack of financial resources and institutional problems in developing regions hinder the widespread introduction of energy-saving technologies. In scientific sources for Uzbekistan and the Central Asian region, energy efficiency is mainly studied in the industrial and housing sectors, and studies dedicated to the tourism sector are relatively rare. Some local studies have examined the possibilities of energy-efficient lighting systems, thermal insulation and solar energy use in hotel facilities. However, in ecologically complex regions such as the Republic of Karakalpakstan, energy efficiency issues in the tourism sector have not been systematically analyzed. The literature on the Aral Sea region mainly covers environmental problems, climate change and the impact on public health. In the context of sustainable tourism development, the issue of energy efficiency has been considered secondary. Therefore, this study serves to fill the existing scientific gap.

METHODS

This study used a mixed methods approach to identify the problems of achieving energy efficiency in the tourism sector in Karakalpakstan. The study was carried out in several stages. At the first stage, international and local scientific literature, regulatory legal documents, and state programs were studied based on the theoretical analysis method. This analysis made it possible to identify the concept of energy efficiency, key indicators, and best practices used in the tourism sector. At the second stage, empirical research methods were used. A survey was conducted among hotels, guest

houses, and tourist facilities located in Karakalpakstan. The survey was aimed at identifying types of energy consumption, existing technologies, energy costs, and attitudes towards energy conservation. In addition, the opinions of managers and technical staff were studied through semi-structured interviews at some facilities. At the third stage, the data obtained using comparative and analytical methods were processed and the main problems were grouped. Statistical data were summarized through descriptive analysis. The research methodology was developed taking into account the climatic, ecological and economic characteristics of Karakalpakstan. This approach allowed us to identify factors that hinder the improvement of energy efficiency in regional tourism facilities and draw scientifically based conclusions.

RESULTS

The research analyzed the activities of various tourist facilities (hotels, guest houses and resorts) located in the Republic of Karakalpakstan. The results showed that the level of energy efficiency in the tourism sector in the region is low. According to the survey results, the main part of energy consumption in most tourist facilities falls on heating and cooling systems. Especially in the summer season, excessive use of air conditioners leads to a sharp increase in electricity consumption. In winter, it was found that energy losses are high due to insufficient thermal insulation. The results of the analysis showed that energy-saving technologies have been introduced to a limited extent in the majority of the studied facilities. For example, while LED lighting systems are available in some hotels, automated control systems, energy monitoring or the use of renewable energy sources are rare. Solar panels are available only in some newly built facilities, and their efficiency has not been fully assessed. According to the results of the interviews, although facility managers consider energy efficiency important, financial constraints and lack of technical knowledge were noted as the main barriers. It was also found that the level of awareness of the incentive mechanisms provided by the state is low. Overall, the results showed that infrastructural, financial and management problems prevail in achieving energy efficiency in the tourism sector in Karakalpakstan.

DISCUSSION

The results obtained are somewhat consistent with the conclusions presented in international and local literature. In particular, low energy efficiency in tourist facilities located in developing regions is often explained by outdated infrastructure and lack of investment. In the conditions of Karakalpakstan, environmental and climatic complexities are also added to these factors. Sharp continental climatic conditions inevitably increase energy consumption. However, the results of the study show that high energy consumption is associated not only with the climatic factor, but also with low energy efficiency of buildings. The lack of thermal insulation, modern windows and efficient cooling systems increases energy losses. Despite the high potential for the use of renewable energy sources for the territory of Karakalpakstan, this potential is

not being fully utilized in practice. This is explained by problems with technical maintenance, a shortage of specialists and high initial investment costs. International experience shows that state subsidies and tax incentives play an important role in mitigating these problems. The study also revealed the lack or underdevelopment of energy management systems. This situation limits the ability to control and optimize energy consumption. Energy audits and digital monitoring systems are cited in the literature as effective tools for improving energy efficiency, but this practice has not yet been widely implemented in Karakalpakstan. Overall, this study shows that achieving energy efficiency in the tourism sector in Karakalpakstan requires an integrated approach. The results have important scientific and practical significance in developing regional development strategies, especially in the development of sustainable and ecological tourism.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

This study was devoted to identifying and analyzing the problems of achieving energy efficiency in the tourism sector in the Republic of Karakalpakstan. The results of the study showed that the efficiency of using energy resources in most tourism facilities in the region is low. The main reasons for this were outdated infrastructure, limited implementation of energy-saving technologies, lack of financial resources, and lack of knowledge and experience in energy management. Studies have shown that the main part of energy consumption falls on heating and cooling systems. Insufficient thermal insulation in a sharply continental climate further increases energy losses. Although there are opportunities for using renewable energy sources, their level of application in practice remains low.

In order to eliminate these problems and increase energy efficiency in the tourism sector, the following practical proposals have been developed: Phased modernization of tourism facilities, including improving thermal insulation, introducing energy-efficient windows and modern heating and cooling systems. Wider introduction of renewable energy sources, especially the development of solar energy use based on projects appropriate to regional conditions. Introduction of energy management and monitoring systems, constant control and optimization of consumption through energy audits. Strengthening state incentive mechanisms, including support for small tourism businesses through tax incentives, subsidies and grants. Improving personnel skills, organizing training programs on energy efficiency for tourism sector employees. Introduction of the concept of sustainable tourism at the regional level, harmonizing energy efficiency with environmental and social development. The implementation of these proposals will contribute to the sustainable development of the tourism sector in Karakalpakstan, rational use of energy resources and reduction of the environmental burden.

REFERENCE:

1. UNWTO. Tourism and Sustainable Development. Madrid: World Tourism Organization, 2019.
2. International Energy Agency (IEA). Energy Efficiency in Buildings. Paris, 2020.
3. Gössling S., Peeters P. Tourism and Climate Change Mitigation. Routledge, 2015.
4. Decrees and resolutions of the President of the Republic of Uzbekistan. Documents related to increasing energy efficiency.
5. Ministry of Energy of the Republic of Uzbekistan. Reports on energy saving and renewable energy sources.
6. Karimov A., Khudoyberganov R. Issues of sustainable tourism and energy efficiency. Tashkent, 2021.
7. Department of Statistics of the Republic of Karakalpakstan. Tourism and energy indicators.
8. Sharipov B. Energy-saving technologies in the development of tourism infrastructure. Scientific article, 2022.
9. World Bank. Energy Efficiency and Sustainable Tourism Development. Washington DC, 2018.
10. ISO 50001. Energy Management Systems – Requirements with Guidance for Use.

MONTESSORI YONDASHUVIDAGI O‘YINCHOQLAR DIZAYNINING SEZISH, HARAKATLANISH VA KOGNITIV RIVOJLANISHGA TA’SIRI

ВЛИЯНИЕ ДИЗАЙНА ИГРУШЕК ПО МЕТОДИКЕ МОНТЕССОРИ НА СЕНСОРНОЕ, МОТОРНОЕ И КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ.

THE IMPACT OF MONTESSORI TOY DESIGN ON SENSORY, MOTOR, AND COGNITIVE DEVELOPMENT

X.F.Mustafoyeva
1-Kurs magistri
Sanoat dizayni kafedrasi
I.Karimov. nomi. TDTU.
Email: ximoyatmustafoyeva.freelancer.25@gmail.com
Ilmiy rahbar:
U.B. Axmedjanova
Dotsent Sanoat dizayni kafedrasi dotsenti
I.Karimov. nomi. TDTU.
Email: madina-bonuw@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada Montessori yondashuvi asosida yog‘och o‘yinchoqlar va harakat trapetsiyasining (“Pikler” uchburchagi) bolalar sensor, montor va kongnitiv rivojlanishdagi ta‘siri ilmiy tahlil qilingan. Minimalistik dizayn, tabiiy materiallar, ergonomik shakllar va pedagogik tamoyillar asosida loyihaning rivojlantiruvchi muhiti bolaning mustaqilligi, aqliy va ruhiy rivojlanishiga yordam berishi ko‘rsatilgan. Maqolada Montessori muhitining dizayn mezonlari, harakat trapetsiyasining anatomik va geometrik afzalliklari, yog‘och o‘yinchoqlar orqali sensor integratsiya jarayonining faollashuvi chuqur yoritilgan.

Kalit so‘zlar*:* *Montessori yondashuvi , “Pikler” uchburchagi, tabiiy materiallar, bolalar dizayni, sensor rivojlanish, motor rivojlanish, kognitiv rivojlanish, ergonomika, yog‘och o‘yinchoqlar, sensor integratsiya.*

Аннотация: *В данной статье проводится научный анализ влияния деревянных игрушек и трапеция движения (треугольник Пиклера) на сенсорное, моторное и когнитивное развитие детей в соответствии с принципами Монтессори. Показано, что развивающая среда проекта, основанная на минималистском дизайне, натуральных материалах, эргономичных формах и педагогических принципах, способствует самостоятельности, умственному и духовному развитию ребенка. В статье подробно рассматриваются критерии проектирования среды Монтессори,*

анатомические и геометрические преимущества трапеции движения, а также активизация процесса сенсорной интеграции посредством деревянных игрушек.

Ключевые слова: *принцип Монтессори, треугольник Пиклера, натуральные материалы, детский дизайн, сенсорное развитие, моторное развитие, когнитивное развитие, эргономика, деревянные игрушки, сенсорная интеграция.*

Abstract: *This article scientifically analyzes the effects of wooden toys and movement trapezium (Pikler's triangle) on children's sensory, motor and cognitive development based on the Montessori approach. The project-developing environment based on minimalist design, natural materials, ergonomic shapes and pedagogical principles is shown to help children's independence, mental and spiritual development. The article deeply covers the design criteria of the Montessori environment, the anatomical and geometric advantages of movement trapezium, and the activation of the sensory integration process through wooden toys.*

Keywords*: Montessori approach, Pickler's triangle, natural materials, children's design, sensory development, motor development, cognitive development, ergonomics, wooden toys, sensory integration.*

KIRISH

So‘nggi yillarda bolalar uchun xona dizaynini yaratish va pedagogik yondashuvlar kesishgan nuqtada, tabiiy materiallardan tayyorlangan, minimalistik, sensor va motor rivojlanishiga ijobiy ta’sir qiluvchi Montessori o‘yinchoqlaridan foydalanish tendensiyasi shakllana boshladi. Bolaning tashqi muhit bilan o‘zaro aloqasi, bola fikrlashining mustaqillik darajasi va idrok etish salohiyati ko‘p jihatdan uning atrofini o‘rab turuvchi predmetlar tizimiga bog‘liq. Shu sababli, “Pikler uchburchagi” (motor yoki harakat trapetsiyasi), yog‘ochli muvozanat elementlari, bloklar va shu kabi maqsadli o‘yinchoqlar zamonaviy interyer dizayni uchun nafaqat estetik, balki funksional rivojlantiruvchi komponent sifatida qaralmoqda. Montessori metodikasi yordamida bolani atrof-muhit bilan faol o‘zaro ta’sirda bo‘lishga, mustaqil kashfiyotlar qilishga va kognitiv jarayonlarni tabiiy yo‘l bilan rivojlantirishga yo‘naltirish mumkin. Mazkur yondashuvda harakat trapetsiyasi va boshqa yog‘och o‘yinchoqlar

bolaning harakatlanish ko‘nikmalarini mustahkamlash, sezish (sensor) tajribasini boyitish va ijodkorlikni rag‘batlantirishda asosiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Maqolada Montessori tamoyillari asosida ishlab chiqilgan o‘yin muhitining sezish, harakatlanish va kognitiv rivojlanishga ko‘rsatadigan ta’sirini ilmiy tahlil qilinib, dizayn nuqtai nazaridan harakatlanish trapetsiyasi va yog‘och o‘yinchoqlarning zamonaviy bolalar xonasidagi o‘rni chuqur yoritiladi.

Montessori yondashuvining dizayndagi o‘rni

Past balandlikdagi tokchalar, oddiy shaklli va tabiiy rangga ega o‘yinchoqlar, xavfsiz materiallar hamda funksional predmetlardan iborat Montessori muhiti bolaning mustaqilligini qo‘llab-quvvatlash uchun yaratiladi. Ushbu tamoyillarning dizaynda qo‘llanilishi quyidagi afzalliklarni keltirib chiqaradi:

Tabiiy muhit – yog‘och, paxta va boshqa biologik materiallar bolada tinchlik va xavfsizlik hissini uyg‘otadi.

Minimalizm – ortiqcha vizual qo‘shimchalar bolani chalg‘itmaydi, diqqat markazini mustahkamlaydi.

Ergonomika – yoshiga mos balandlikdagi jihozlar, qulay hajmdagi o‘yinchoqlar va moslashuvchan o‘yin maydonchalari bolaning kattalar yordamisiz tanlov qilishiga imkon beradi.

Estetik uyg‘unlik – vizual jihatdan jozibali, shu bilan birga, rivojlanishga yo‘naltirilgan makon.

Bu jihatlar harakat trapetsiyasi va yog‘och o‘yinchoqlarni estetik va rivojlantiruvchi obyekt sifatida birinchi o‘ringa olib chiqadi.

Sensor rivojlanish bolaning dunyoni idrok etish, predmetlarni farqlash va sezgi tizimining uyg‘un ishlashiga asos bo‘ladi. Yog‘och o‘yinchoqlar va harakatlanish trapetsiyasi bu borada, tabiiy tekstura orqali sezgi integratsiyasi, sezgi-harakat integratsiyasi, ruhiy mo‘tadillik kabi imkoniyatlarni yaratadi. Yog‘ochning iliq, silliq yoki yengil qo‘pol sathlari bola uchun real sezgi tajribasini taqdim etadi. Bunda yog‘och o‘yinchoqlar plastikdan farqli ravishda issiqlikni boshqacha o‘tkazadi, og‘irlik markazi tabiiy bo‘ladi, ovoz va tebranishlar organik seziladi. O‘yin jarayonida bu kabi sezgi signallarining boyligi neyron aloqalarning mustahkamlanishiga yordam beradi. Harakat trapetsiyasi (“Pikler uchburchagi”) orqali bola qo‘llari bilan ushlash, oyoqlari bilan tiranish, tanasini muvozanatlash orqali sezgi tizimlari va tana harakatlarini o‘zaro uyg‘unlashtiradi. Bu jarayon natijasida, vestibulyar tizim kuchayadi, tanani fazoda his qilish (propriosepsiya) rivojlanadi, tana bo‘ylab harakatlanish neyron yo‘llari faollashadi. To‘g‘ri tanlangan ranglar, oddiy shakllar va tartibli o‘yin jarayoni bolada ortiqcha qo‘zg‘aluvchanlikning kamayishi, diqqatning yuqori darajada shakllanishi, stressning pasayishi kabi natijalarga olib keladi.

Montessori uslubining harakat rivojlanishiga ta’siri

Harakat rivojlanishi bolaning jismoniy koordinatsiyasi, mushak kuchi, muvozanati va harakat nazorati bilan bog‘liq bo‘lib, harakat trapesiyasi va yog‘och o‘yinchoqlar bu

jarayonning markazida turadi. Harakat trapetsiyasi bolani mustaqil harakatga rag‘batlantiradi: yuqoriga chiqish, pastga tushish, yon tomonlarga og‘ish, oyoq-qo‘l koordinatsiyasini sinxronlashtiradi, mushak-skelet tizimini mustahkamlaydi va yengil risk-taking (xavf) – bolaning jasorati va o‘ziga ishonchini oshiradi. Bu jarayonlardagi har bir harakat mustaqil rivojlanish bosqichiga mos keladi.

Yog‘och blok bilan o‘ynash bolada mayda motorika; barmoq kuchi, qo‘l-ko‘z koordinatsiyasi, fazoviy tasavvur rivojini ta’minlaydi. Yog‘och ko‘prikchalar, muvozanat doskalari va harakat trapetsiyalari bolaning dinamik stabilizatsiya qobiliyatini oshiradi. Bu esa kelgusida yozuv, sport faoliyatlari, kundalik harakatlar samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kognitiv rivojlanishga ta’siri

Montessori o‘yinchoqlarining eng samarali jihatlaridan biri – bola tomonidan mustaqil fikrlash jarayonini rag‘batlantirilishi. Yog‘och o‘yinchoqlar erkin rivojlantiruvchi o‘yinlar toifasiga kiradi, ko‘p funksiyali emas, shuning uchun bola o‘zi senariy yaratadi, o‘zi rollar o‘ylab topadi, o‘zi fikrlaydi, muammoni mustaqil hal etadi. Natijada, bolaning ijodkorlik va moslashuvchan fikrlash qobiliyati yaxshi shakllanadi.

Shuningdek, harakat trapetsiyasida harakatlanganda bola og‘irlik markazi o‘zgarishini, qadam qo‘yish oqibatini, kuch va tezlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni real vaqt rejimida his qiladi. Bu – amaliy fizika, muhandislik va fazoviy tafakkurning boshlang‘ich bosqichi hisoblanadi. Montessori muhitining yana bir eng muhim jihatlaridan biri tanlov erkinligi asosida bola qaysi o‘yinchoqni tanlash, qaysi harakatni bajarish, qanday qurilish yoki ko‘tarilish strategiyasini qo‘llashni o‘zi hal qiladi. Kichik lekin bola uchun muhim bo‘lgan qarorlar ichk motivatsiya va intizomni kuchaytiradi.

Dizayn nuqtai nazaridan trapetsiya va yog‘och o‘yinchoqlarning ahamiyati

Yog‘och material bolalar xonasida tabiiylik, issiqlik, ekologik uyg‘unlik yaratadi. Minimalist shakllar interyerni to‘yintirib yubormaydi. Masalan, harakat trapetsiyasi uchburchak shakli orqali statik barqarorlik, proporsiya, simmetriya qonuniyatlariga asoslanadi. Bu dizaynerlikda “universal stability form” sifatida qaraladi. Montessori o‘yinchoqlarining dizaynini funksional va xavfsiz tayyorlashda radiusli qirralar, silliqlangan sathlar, o‘tkir sirtlarning yo‘qligi va mustahkam vint hamda ulanish kabi dizayn sdandartlari talablariga rioya etiladi.

Yog‘och o‘yinchoqlar ekologik tabiiy materialligi, ta’mirlash va qayta ishlash osonligi, uzoq muddat xizmat qilishi bilan zamonaviy ekologik dizayn standartlari talablariga mos keladi.

Harakat trapetsiyasi va yog‘och o‘yinchoqlar bolalar xonasi dizaynida pedagogik maqsadlar bilan uyg‘un holda ishlatiladi. Dizayner tomonidan tanlangan predmetlar joylashuvi bolaning mustaqilligini oshiradi. Dizaynning soddaligi – estetika va sezgi uyg‘unligini o‘zida mujassamlashtiradi. Mavjud geometrik shakllar — kognitiv rivojlanishga xizmat qilsa, turli harakat jihozlari – harakatlanish rivojlanishini

ta’minlaydi. Bularning barchasi umumlashtirgan holda bola uchun rivojlantiruvchi, xavfsiz, estetik va funksional muhit yaratiladi.

XULOSA

Montessori yondashuviga ega o‘yinchoqlar, xususan harakat trapetsiyasi va yog‘ochdan tayyorlangan rivojlantiruvchi predmetlar bolalarning sezish qobiliyati, harakatlanish va kognitiv rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Tabiiy materiallar orqali sezgi organlari faollashadi, minimalistik dizayn diqqatni jamlaydi, harakat imkoniyatlari esa mushak-skelet tizimini mustahkamlaydi. Erkin rivojlantiruvchi o‘yinlar bolaning yaratuvchanligi va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshiradi. Harakat trapetsiyasi esa faqat jismoniy emas, balki psixologik barqarorlik, yengil risk olish va tanani boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Dizayn nuqtai nazaridan Montessori o‘yin muhitining afzalligi shundaki, u pedagogik maqsadlarni estetik, ekologik va ergonomik tamoyillar bilan uyg‘unlashtiradi. Yog‘och o‘yinchoqlarning tabiiy teksturalari, soddaligi va chidamliligi zamonaviy bolalar xonalarida funksional rivojlantiruvchi predmetlar sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Harakat trapesiyasi esa geometrik barqarorlik va anatomik moslik asosida yaratilgan bo‘lib, bolaning har tomonlama jismoniy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Montessori yondashuvi asosida yaratilgan o‘yinchoqlar dizayni – bu oddiy o‘yin predmetlari to‘plami emas, balki bola dunyoqarashi, mustaqilligi va rivojlanishining shakllanishiga ta’sir qiluvchi kompleks tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Harakat trapetsiyasi va yog‘och o‘yinchoqlar ushbu tizimning markaziy elementi sifatida bolalar xonasida nafaqat estetik, balki ilmiy asoslangan pedagogik qadriyatni ham ifoda eta oladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Gurewitz, M. Sensorimotor Development in Early Childhood. – Developmental Psychology Review, 2019.
2. Xasanova M. Bolalar rivojlanishida sensor integratsiyaning ahamiyati. – O‘zMU ilmiy to‘plami, 2021.
3. Pikler, E. The Pikler Approach to Gross Motor Development. – Emmi Pikler Institute Press, 2016.
4. Qodirova Sh., Mamatqulova N. Montessori metodikasi va uning ta’lim jarayonidagi o‘rni. – O‘zbekiston Pedagogika fanlari jurnali, 2022.
5. Toirova R. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nozik motorikani rivojlantirish. – Maktabgacha ta’lim jurnali, 2021.
6. Yuldasheva D. Montessori markazlarida rivojlantiruvchi muhitni tashkil etish. – Ta’lim va innovatsiya jurnali, 2020.

7. Ergonomik mebel qonuniyatlarining dizaynda qo‘llanilishi. U.B.Axmedjanova – conference of modern science & pedagogy, 2025 https://tijst.org/index.php/USA/article/view/262

8. Bolalar uchun xavfsiz va qulay muhitning ergonomikasi U.B.Axmedjanova – Nazar, Tahliliy Tafakkur va Innovatsion G, 2025 https://phoenixpublication.net/index.php/TANQ/article/view/4261

BOLALAR O‘YIN MAYDONCHALARINING EKOLOGIK DIZAYNI: KINETIK ENERGIYAGA ASOSLANGAN AVTONOM TIZIMLAR

ЭКОЛОГИЧНЫЙ ДИЗАЙН ДЕТСКИХ ИГРОВЫХ ПЛОЩАДОК: АВТОНОМНЫЕ СИСТЕМЫ НА ОСНОВЕ КИНЕТИЧЕСКОЙ ЭНЕРГИИ

ECO-FRIENDLY DESIGN OF CHILDREN’S PLAYGROUNDS: AUTONOMOUS SYSTEMS BASED ON KINETIC ENERGY HARVESTING

Ergasheva Muxlisa Rustam qizi
1-Kurs magistri Sanoat dizayn kafedrasi
I.Karimov. nomi. TDTU.
Email: muxlisaxolboyeva@icloud.com
Ilmiy rahbar:
E.B. Abdullayev
San’atshunoslik fanlar nomzodi (PHD),
Katta o’qituvchi
Sanoat dizayn kafedrasi
I.Karimov. nomi. TDTU.
Email:weartsoft@gmail.com

Ushbu maqola bolalar o‘yin maydonchalarining ekologik toza dizaynini va kinetik energiya asosidagi avtonom tizimlarni o‘rganadi. Kirish qismida mavzuning dolzarbligi va barqaror rivojlanishdagi o‘rni ko‘rsatiladi. Metodlar bo‘limida adabiyot tahlili, texnologiyalar modellashtirish va energiya hisob-kitoblari tavsiflanadi. Natijalar qismida piezoelektr plitalar va dinamolar integratsiyasi asosidagi taklif etilgan model taqdim etiladi. Muhokama va xulosada ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy afzalliklar, shuningdek O‘zbekiston uchun pilot loyihalar takliflari beriladi.

Статья посвящена экологически чистому дизайну детских игровых площадок и автономным системам на основе кинетической энергии. Во введении подчеркивается актуальность темы и ее роль в устойчивом развитии. В разделе методов описан анализ литературы, моделирование технологий и расчеты энергии. В результатах представлена предложенная модель на основе интеграции пьезоэлектрических плит и динамо-машин. В обсуждении и заключении рассмотрены экологические, социальные и экономические преимущества, а также предложения по пилотным проектам для Узбекистана.

This article explores the eco-friendly design of children's playgrounds and autonomous systems based on kinetic energy. The introduction highlights the relevance of the topic and its role in sustainable development. The methods section describes literature analysis, technology modeling, and energy calculations. Results

present a proposed model integrating piezoelectric tiles and dynamos. The discussion and conclusion address ecological, social, and economic benefits, along with recommendations for pilot projects in Uzbekistan.

Keywords: eco-friendly design, children's playgrounds, kinetic energy, autonomous systems, piezoelectric technologies, sustainable development.

Kalit so‘zlar*:* ekologik dizayn, bolalar o‘yin maydonchalari, kinetik energiya, avtonom tizimlar, piezoelektr texnologiyalar, barqaror rivojlanish.

Ключевые слова: экологический дизайн, детские игровые площадки, кинетическая энергия, автономные системы, пьезоэлектрические технологии, устойчивое развитие.

Zamonaviy shaharlarda bolalar o‘yin maydonchalari bolalarning jismoniy, ijtimoiy va ruhiy rivojlanishi uchun muhim joy hisoblanadi. Biroq, an'anaviy maydonchalar elektr tarmoqlariga bog‘liq bo‘lib, yillik energiya sarfi va uglerod emissiyasini oshiradi. Masalan, kechqurun yoritish va interaktiv elementlar uchun sarflanadigan elektr energiyasi shaharlarning ekologik yukini og‘irlashtiradi. Kinetik energiya asosidagi avtonom tizimlar – bolalar harakati (yugurish, sakrash, belanchakda tebranish, aylanma o‘yinchoqlarda aylanish) orqali energiya yig‘ish – bu muammoni hal qilishning innovatsion va ekologik toza yo‘lidir.

1-rasm.

Ushbu texnologiyalar nafaqat energiya tejaydi, balki bolalarda qayta tiklanadigan energiya haqida ong shakllantiradi. Maqola maqsadi – bunday tizimlarni loyihalash tamoyillarini ko‘rsatish, dunyo amaliyotini tahlil qilish va O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlarini baholash.

2-rasm.

Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslangan:

- Adabiyot va ilmiy maqolalar tahlili (Pavegen, Playnetic kompaniyalari loyihalari, MDPI va boshqa jurnallar).
- Dunyo amaliyotidagi misollarni o‘rganish (Buyuk Britaniya, Bolgariya, Niderlandiya loyihalari).
- Texnologiyalarni modellashtirish (AutoCAD yoki SketchUp dasturlari yordamida 3D modellar).
- Energiya hisob-kitoblari: piezoelektr plitalar samaradorligi (bir qadamda o‘rtacha 3-8 Vt), dinamolar chiqimi va kunlik bola faolligi (100-200 bola) asosida umumiy energiya yig‘ish potensialini simulyatsiya qilish. Materiallar tanlashda qayta ishlanadigan (recycled kauchuk, yog‘och) va ekologik toza variantlar ustunlik qilingan.

3-rasm.

Taklif etilgan model quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi:

- Piezoelektr plitali pol: Qadam bosilganda energiya hosil qiladi (Pavegen texnologiyasi asosida).
- Kinetik generatorli belanchak va aylanma o‘yinchoqlar: Harakat dinamolar orqali elektrga aylantiriladi, LED chiroqlar yoki musiqa chiqaradi.
- Energiya saqlash va ishlatish: Batareyada saqlanib, kechqurun yoritish uchun. Kunlik taxminiy chiqim: 100 bola o‘ynasa – 5-20 kVt/soat energiya (yoritish va interaktiv elementlar uchun yetarli). Model tabiiy materiallar (yog‘och konstruktsiyalar, recycled kauchuk qoplama) bilan birlashtirilgan.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kinetik energiya asosidagi tizimlar an'anaviy maydonchalarga nisbatan CO_2 emissiyasini 80-90% ga kamaytirishi mumkin, ekspluatatsiya xarajatlarini deyarli nolga tushiradi va bolalarda ekologik mas'uliyatni oshiradi (interaktiv elementlar orqali o‘yin orqali o‘rganish).

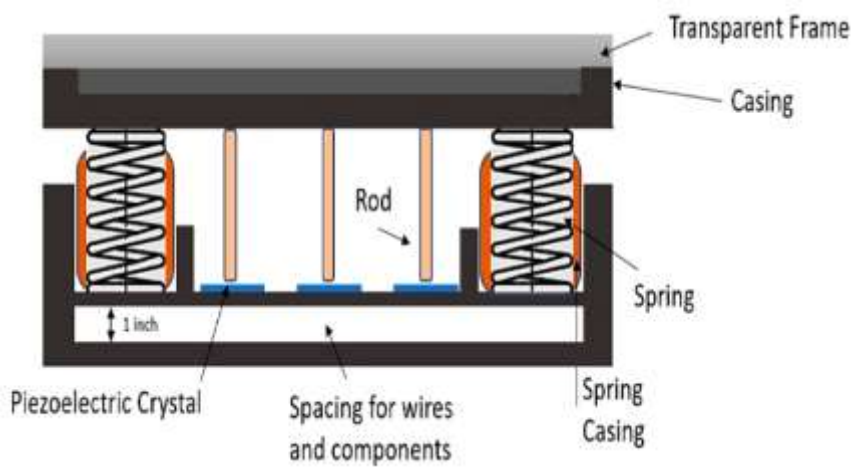

4-rasm.

Dunyo misollari (Pavegen loyihalari, Niderlandiyadagi Energy Carousel) muvaffaqiyatini tasdiqlaydi. O‘zbekiston uchun afzalliklar: iqlim sharoitiga mos (quyoshli kunlarda qo‘shimcha solar integratsiya), Toshkent va viloyat markazlarida pilot loyihalar joriy etish mumkin. Takliflar: davlat dasturlari (masalan, "Yashil shahar" loyihalari) orqali moliyalashtirish, mahalliy materiallar ishlatib xarajatlarni kamaytirish. Kelajakda bunday maydonchalar shaharlarning barqaror rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi, yosh avlodni ekologik ong bilan tarbiyalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Kemball-Cook, L. (2023). Electro-magnetic vs Piezoelectric energy harvesting. Pavegen Blog. Retrieved from https://www.pavegen.com/blog/electromagnetic-vs-piezo(Pavegen texnologiyasi: elektromagnit va piezoelektr taqqoslash, o‘yin maydonchalari uchun mos).

2. Hwang, J.-H., et al. (2022). Energy Harvesting on Playground Slide with Implementation of Lead Zirconate Titrate (PZT) Cantilever and Gear System. IEEE Conference Publication. DOI: 10.1109/ICPEA55318.2022.9731958(O‘yin maydonchasi slaydida piezoelektr energiya yig‘ish).

3. Playnetic BV. (2024). Interactive Human Powered Playground Equipment. Official website: https://playnetic.nl/ (Niderlandiyadagi kinetik energiya asosidagi interaktiv o‘yin uskunalari loyihalari).

4. Covaci, C., & Gontean, A. (2020). Piezoelectric Energy Harvesting Solutions: A Review. Sensors, 20(12), 3512. DOI: 10.3390/s20123512 (Piezoelektr energiya yig‘ish texnologiyalari umumiy obzor).

5. Playground Energy Ltd. (2018). Kinetic energy harvesting playground equipment. Sofia, Bulgaria. Retrieved from https://playgroundenergy.com/ (Bolgariyadagi kinetik generatorli o‘yin maydonchalari loyihalari).

6. Panwar, N. L., Kaushik, S. C., & Kothari, S. (2011). Role of renewable energy sources in environmental protection: A review. Renewable and Sustainable Energy

Reviews, 15(3), 1513–1524. DOI: 10.1016/j.rser.2010.11.037 (Barqaror energiya va ekologik dizayn).

7. Isarakorn, D., et al. (2019). Design and evaluation of double-stage energy harvesting floor tile. Sustainability, 11(20), 5582. DOI: 10.3390/su11205582 (Piezoelektr pol plitalari energiya hisob-kitoblari).

8. Priya, S., & Inman, D. J. (Eds.). (2009). Energy Harvesting Technologies. Springer. ISBN: 978-0387764634 (Kinetik energiya yig‘ish tamoyillari kitobi).

9. Viet, N. V., Wu, N., & Wang, Q. (2017). A review on energy harvesting from ocean waves by piezoelectric technology. Journal of Modeling in Mechanics and Materials, 1(20160161). (Piezoelektr texnologiyalar, shu jumladan kinetik harakatdan).

10. Yang, J.-T., Chen, C.-I., & Zheng, M.-C. (2023). Elevating Children’s Play Experience: A Design Intervention. Sustainability, 15(8), 6971. DOI: 10.3390/su15086971 (Bolalar o‘yin maydonchalari dizayni va barqarorlik).

«АНАЛИЗ ТРАДИЦИОННЫХ КАЗАХСКИХ УКРАШЕНИЙ С ПОЗИЦИИ БИОНИКИ»

Комилова Омина Азам кизи
Магистр кафедры Промышленный дизайн
Ташкентский государственный технический унивеситут
Республика Узбекистон, г Ташкент
Абдусаламова Шахида Камилжановна
Старший преподаватель «Промышленный дизайн»
Ташкентский государственный технический университет
имени И. Каримова. Республика Узбекистан, г. Ташкент

Аннотация: *В статье традиционные казахские украшения исследованы с точки зрения бионического анализа. Рассмотрены формы и орнаменты, вдохновленные животным и растительным миром, геометрические элементы и их символическое значение, а также соответствие украшений естественной симметрии и ритму. Результаты показывают, что традиционные казахские украшения имеют важное значение как национальное наследие и могут служить источником вдохновения в современном дизайне.*

Ключевые слова*: казахские украшения, бионика, орнаменты, формы животных и растений.*

Annotatsiya: *Maqolada an’anaviy qozoq taqinchoqlari bionik tahlil nuqtai nazaridan o‘rganilgan. Tadqiqotda shakl va naqshlarning hayvonot va o‘simlik olamidan ilhomlanishi, geometrik elementlar va ularning ramziy ma’nosi, shuningdek, taqinchoqlarning tabiiy simmetriya va ritmga mosligi ko‘rsatib o‘tilgan. Natijada, an’anaviy qozoq taqinchoqlari milliy meros sifatida ham, zamonaviy dizaynda ilhom manbai sifatida ham ahamiyatli ekanligi tasdiqlangan.*

Kalit so‘zlar*: qozoq taqinchoqlari, bionika, naqshlar, hayvon va o‘simlik shakllari.*

Annotation *The article examines traditional Kazakh jewelry from a bionic analysis perspective. The study highlights shapes and patterns inspired by animals and plants, geometric elements and their symbolic meaning, as well as the compliance of jewelry with natural symmetry and rhythm. The results show that traditional Kazakh jewelry is significant both as a national heritage and as a source of inspiration for modern design.*

Keywords*: Kazakh jewelry, bionics, patterns, animal and plant forms.*

Казахское ювелирное искусство является уникальным культурным наследием, в котором на протяжении многих лет воплощались образ жизни

кочевого народа, его верования и эстетические взгляды. Украшения в казахском обществе ценились не только как женские изделия, но и как символ защиты, благополучия, родословной и социального статуса. В их формах и орнаментах отчетливо ощущается гармония с природой, глубокое уважение к животному и растительному миру. Именно обилие природных форм и образов отличает казахские украшения от изделий других народов. Эти особенности требуют научного подхода к изучению того, как возникли формы, заимствованные из природы, а также их содержания и структуры в ювелирных изделиях. Это, в свою очередь, связывает исследование со следующим этапом — понятием бионтики. Бионтика — это область науки, направленная на изучение биологических форм, структур и функций в природе и их применение в деятельности человека. В ювелирном искусстве бионтический подход особенно важен, поскольку исторические мастера при создании своих произведений наблюдали за природой и превращали рога животных, крылья птиц, листья, семена и другие биологические модели в художественные формы. Спирали, изогнутые линии, глазовидные формы, изображения птиц и растительные орнаменты в казахских украшениях являются наглядными примерами бионтических принципов. Следовательно, для более глубокого изучения казахских украшений необходим бионтический анализ. Исходя из этого, можно определить цель данного исследования. Основная цель данной статьи — выявление связи форм и орнаментов традиционных казахских украшений с биологическими моделями природы и научный анализ их бионтических основ. Актуальность данной темы заключается в том, что в современном дизайне, моде и прикладном искусстве бионтический подход широко применяется. Переосмысление биологических форм на основе национальных традиций открывает большие возможности для создания новых композиций и гармоничного сочетания национального наследия с современным дизайном. По этой причине изучение казахских украшений с точки зрения бионтики имеет важное научное значение не только в историческом аспекте, но и для современной дизайнерской практики.

В казахских украшениях формы, заимствованные из животного мира, занимают центральное место. В особенности орнамент бараньего рога («қошмүйіз») ценился как символ силы, защиты и благополучия. Его изогнутая линия, близкая к спирали, напоминает естественный ритм роста в природе. Формы клюва беркута, птичьего крыла, головы коня отражают уважение казахов к животному миру, их стремление к силе и свободе. Пластика и уравновешенность этих зооморфных форм создают в украшениях ощущение природной динамики.

Растительные орнаменты в украшениях — изображения листьев, бутонов, корнеобразных линий и цветов — использовались как символы жизни, обновления и чистоты. Ремесленники, чувствуя закономерности роста растений

в природе, передавали их в упрощенных, стилизованных формах. Повторяющиеся ритмы листьев, центральные формы в виде бутонов и растительные дугообразные линии придают украшениям изящество и природную гармонию. В сочетании с зооморфными элементами эти формы создают более сложную, но художественно совершенную композицию.

Геометрические формы являются одними из самых устойчивых и универсальных элементов казахского ювелирного искусства. Ромб, треугольник, спираль, круг и параллельные линии отражают общий порядок, равновесие и симметрию, присущие природе. Спираль символизирует непрерывность жизни, треугольник — устойчивость и защиту, а ромб — землю и благополучие. Четкость линий, повторяемость и ритмическая структура геометрических орнаментов углубляют внутренний смысл украшений наряду с их эстетической простотой. Таким образом, формы, орнаменты и символы во взаимной гармонии формируют художественную систему казахских украшений. Отражение биологических форм в ювелирном искусстве;

В формах и композициях казахских украшений отчетливо прослеживаются биологические модели природы. Такие формы, как рога животных, крылья птиц или изогнутые стебли растений, перерабатывались в ювелирных изделиях и превращались в художественные образы. Мастера, наблюдая за естественным строением природных форм, сумели стилизовать их в металле. В результате в украшениях воплощаются органические линии, ритмы, характерные для живой природы, и естественная динамика. Это полностью соответствует основному принципу бионики — адаптации природных форм к прикладному искусству. Конструктивная структура и бионтические принципы;

Конструкция украшений также вдохновлена биологическими структурами. Например, амулеты или нагрудные украшения, которые носили казахские женщины, часто состоят из отдельных элементов, соединенных между собой с помощью мелких колец. Такая конструкция напоминает членистое строение стебля растения или сегментированную структуру позвоночника, обеспечивая подвижность и удобство. В длинных цепочных элементах наблюдается гибкость, подобная эластичным соединениям скелета животных. Формы приближены к природным системам не только с эстетической, но и с функциональной точки зрения. Элементы природной симметрии, ритма и эргономики;

В казахских украшениях симметрия, ритм и эргономика использованы в гармонии с природными закономерностями. Зооморфные и растительные формы часто располагаются симметрично относительно центральной оси, что напоминает общий принцип равновесия в природе. Повторяемость орнаментов формирует ритмическую композицию, создавая визуальный порядок, схожий с последовательностью листьев растений или расположением птичьих перьев. Формы украшений разрабатывались таким образом, чтобы соответствовать телу

человека, а их размеры, вес и изгибы отвечали эргономическим требованиям. Все это еще больше укрепляет бионтическую основу казахских украшений. Эстетическая ценность и гармония с природой;

Бионтические основы казахских украшений повышают их эстетическую ценность. Изогнутые линии, близкие к природным формам, органические ритмы и гармония животно-растительных элементов придают изделиям изящество, естественность и выразительную живость. Художественная интерпретация природных моделей превращает ювелирные изделия не только в украшения, но и в духовные символы, отражающие отношение народа к природе. Именно эта природная гармония усиливает визуальную привлекательность украшений. Зооморфные формы, растительные орнаменты и геометрические знаки, встречающиеся в украшениях, служат не только эстетическим целям, но и несут в себе символическое содержание древнего казахского мировоззрения. Так, бараний рог символизирует благополучие и защиту, беркут — свободу и могущество, ромб — землю и изобилие. Все эти символы связаны с природой и показывают, что она занимала важное место в мировосприятии предков. Таким образом, бионтический подход становится важным фактором сохранения древних представлений казахского народа через искусство. В настоящее время бионтический подход считается одним из самых актуальных направлений в современном дизайне и ювелирном искусстве. Органические формы, ритмы и символические элементы казахских украшений служат богатым источником для создания новых идей в современной ювелирной практике, дизайне одежды, аксессуаров и даже интерьерном искусстве. Формы, вдохновленные природой, обеспечивают эргономический комфорт, функциональность и оригинальный эстетический облик. Переосмысление традиционных элементов на основе бионтических принципов позволяет создавать современные дизайнерские решения, сохраняя при этом национальное наследие. Традиционные казахские украшения с точки зрения бионтического анализа представляют собой очень богатый и интересный объект исследования. В их формах и орнаментах отчетливо прослеживается гармоничное сочетание элементов, заимствованных из животного и растительного мира, геометрических и стилизованных узоров, а также природной симметрии и ритмов. Эти формы обладают не только эстетической ценностью, но и насыщены мировоззрением древнего казахского народа, его связью с природой и символическими значениями. Бионтический анализ показывает, что традиционные казахские украшения создавались путем научного и художественного переосмысления биологических форм природы. Формы рогов животных, крыльев птиц, листьев, цветов или спиралей стилизовались мастерами, благодаря чему обеспечивались функциональность изделий, эргономический комфорт и эстетическая гармония. Конструктивное строение украшений также соответствует принципам природных сочленений и

связок, сохраняя подвижность и удобство. В то же время ритмическое повторение орнаментов и их симметричное расположение делают изделия визуально уравновешенными и органичными. Анализ показал, что традиционные казахские украшения имеют большое значение не только как национальное наследие, но и как образцы функционального искусства, созданные на основе бионтических принципов. Эти украшения демонстрируют знания древних мастеров в наблюдении за природой и отражении ее форм в искусстве. На этой основе их можно использовать как источник вдохновения в современном дизайне, моде и создании аксессуаров. В заключение можно сказать, что традиционные казахские украшения через бионтический анализ раскрывают такие многогранные качества, как гармония природы и искусства, символическое содержание, функциональность и эстетическое совершенство. Это позволяет высоко оценивать их не только с исторической, но и с практической и научной точки зрения. В то же время бионтический анализ дает возможность более глубокого изучения национального ювелирного искусства, его гармоничного сочетания с современным дизайном и сохранения национального наследия в новых формах.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Куленбеков, А. Культура Казахстана и национальные украшения. Алматы: Университет Казахстана, 2015. – 198 с.

2. Махмудов, Б. История ювелирного искусства Центральной Азии. Ташкент: Фан, 2010. – 312 с.

3. Vincent, J. F. V., Bogatyreva, O. A., Bogatyrev, N. R., Bowyer, A., Pahl, A. Бионика: теория и практика. Journal of the Royal Society Interface, 2006, 3(9), 471–482.

4. Bar-Cohen, Y. Биологически вдохновленные технологии (Бионика). Бока-Ратон: CRC Press, 2006. – 480 с.

5. Samara, Timothy. Элементы дизайна: понимание правил и принципов. Нью-Йорк: STIM Visual Communication, 2011. – 272 с.

6. Samara, Timothy. Design Elements: Understanding the Rules and Principles of Design. New York: STIM Visual Communication, 2011. – 272 p.

7. Навроцкий, А., Казачкова, О. А., Лившиц, В. Б. Ковка и литье. Изготовление ювелирных и декоративных изделий. Москва: Искусство, 2003. – 256 с.

YASHIL IQTISODIYOTDA QISHLOQ XO‘JALIG I RISKLARNI BOSHQARISHNING KONSEPTUAL BOSHQARISH VOSITALARI

Diyorov Dilshod Mirzoyevich
Buxoro davlat texnika universiteti 2-kurs talabasi

Qishloq xo‘jaligi O‘zbekiston iqtisodiyotining asosiy tarmog‘i bo‘lib, aholi bandligi va daromadlarining salmoqli qismini ta’minlaydi. 2025-yilda mamlakatimiz iqtisodiyoti 7.6 foizga o‘sib, hajmi 1,45 trillion so‘mni (taxminan 115 milliard AQSh dollari) tashkil etdi. Aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot (YaIM) 1303.7 trillion so‘mga (130 mlrd AQSh dollari) oshdi.

Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, qishloq xo‘jaligi iqtisodiyotdagi jami bandlikning qariyb 27 foizini tashkil qiladi. Qishloq xo‘jaligi yerlari respublika hududining 45% ni egallaydi, aholining 50% ga yaqini qishloqlarda istiqomat qiladi.

Keyingi yillarda O‘zbekiston qishloq xo‘jaligida muhim tashkiliy va iqtisodiy o‘zgarishlar amalga oshirildi. 2023-yilda Jahon banki tomonidan “O‘zbekistonda chorvachilik sohasini rivojlantirish. 2-bosqich” mahsuldor, raqobatbardosh va iqlimga chidamli chorvachilik tarmog‘ini yaratishga qaratilgan loyiha tasdiqlandi. Bundan tashqari, 2025-yilda O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi tomonidan innovatsion texnologiyalarni joriy etish va agrobiznesni rivojlantirish dasturlarini amalga oshirish davom ettirilmoqda.

Bu natijalar davlat tomonidan har tomonlama qo‘llab-quvvatlanayotgani, jumladan, imtiyozli kreditlar olish, suvni tejaydigan irrigatsiya tizimlarini joriy etish, mahsuldorlik va mahsulotlarning xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshirish maqsadida agroklasterlar tashkil etilishi natijasida erishildi. Bu qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish bo‘yicha strategik yo‘nalish mamlakatimiz iqtisodiyoti va aholi farovonligiga sezilarli foyda keltirayotganini tasdiqlaydi.

Qishloq xo‘jaligi sohasi o‘zining tabiiy va iqtisodiy xususiyatlari tufayli turli risklarga moyil hisoblanadi. Bu risklar orasida iqlim o‘zgarishlari, tabiiy ofatlar, kasalliklar va zararkunandalar tarqalishi, shuningdek, bozor narxlarining o‘zgaruvchanligi kabi omillar mavjud. Ushbu omillar qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirish jarayonida kutilmagan yo‘qotishlar va iqtisodiy zararlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, agrar sohada risklarni baholash va boshqarish qishloq xo‘jaligi faoliyatining barqarorligi va samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Risk – bu juda turli xil va ba’zan qarama–qarshi tamoyillarga ega bo‘lgan murakkab hodisa. Bu "risk" tushunchasining turli darajada, ularni qo‘llash doirasiga mos keladigan turli xil ta’riflarning mavjudligiga olib keladi. Fanda bu tushunchaning universal talqini haligacha mavjud emas. Risk muammolari bo‘yicha qiyin munozaralar davom etmoqda, chunki kontseptsiyaning o‘zi hali aniq talqinni topa olmadi.

Risk - yuzaga kelishi xo‘jalik yurituvchi sub'ekt tomonidan resurslar (mehnat, yer, kapital, texnologiya, vaqt, bilim) va/yoki iqtisodiy manfaatlarni yo‘qotishiga olib kelishi mumkin bo‘lgan potentsial hodisadir.

Iqtisodiyot fani va amaliyotida riskga nisbatan quyidagi tushunchalardan foydalaniladi: predmet, ob’ekt, shartlar, omillar, bajariladigan funksiyalar, belgilari, xususiyatlari:

1. Risk subyekti – uni amalga oshirish natijasida kelib chiqadigan risk oqibatlari qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan tadbirkorlik sub’ekti.

2. Risk ob'ekti - risk ta’sir qiladigan narsa (mahsulotlar va tovarlar, texnologiyalar, kapital va mulk, intellektual mulk, axborot va kommunikatsiyalar, raqobatdosh ustunliklar, xodimlar, huquq va majburiyatlar, vaqt, boshqa qadriyatlar).

3. Riskning paydo bo‘lishining zaruriy shartlari tadbirkorlik muhiti sharoitlarining noaniqligi va xo‘jalik yurituvchi sub'ekt resurslarining cheklanganligidir.

4. Xavf omillari - ma’lum turdagi xavfning paydo bo‘lishiga olib keladigan va uning xarakterini belgilaydigan jarayon va hodisalar.

5. Risk belgilari - noaniqlik, zarar, ahamiyatlilik, qarama-qarshilik, muqobillik.

6. Risk funksiyalari – tartibga solish, himoya, tahliliy, innovatsion, kompensatsion, profilaktik, ijtimoiy-iqtisodiy.

7. Risk xususiyatlari – iqtisodiy tabiat, namoyon bo‘lishning xolisligi, yuzaga kelish ehtimoli, oqibatlarning noaniqligi, salbiy oqibatlarni kutish, darajaning o‘zgaruvchanligi, baholashning subyektivligi.

Umuman olganda, risklarni boshqarish – bu muayyan choralar ko‘rish to‘g‘risida qaror qabul qilish jarayoni bo‘lib, unda riskni kamaytirish orqali foyda olish bilan bog‘liq xarajatlarni muvozanatlash va unga erishish bo‘yicha harakatlarni ifodalaydi. Risklarni boshqarish jarayonida ularni minimallashtirish yoki oldini olish choralarini to‘g‘ri tanlash hamda risklarni boshqarish samaradorligini oshirish muhim rol o‘ynaydi. Risklarni boshqarish riskni kamaytirish vositalari va riskni minimallashtirish choralari hamda usullaridan iborat bo‘ladi.

Risklarni kamaytirish yoki minimallashtirish vositalari quyidagilardan iborat:

1) riskdan maksimal darajada qochish (riskning muayyan turiga duch kelmaslik bo‘yicha ongli qarorni qabul qilish);

2) kutilayotgan zararni bartaraf etish yoki oldini olish (yo‘qotishlarni minimallashtirish va ularning ehtimolini kamaytirish yuzasidan ko‘rilgan choralar);

3) tadbirkorlik faoliyatida tavakkalchilikka borish (yo‘qotishlarni qoplashni o‘z resurslaridan foydalangan holda amalga oshirish);

4) riskni kamaytirish maqsadida uni boshqa shaxslarga o‘tkazish (masalan, davlat-xususiy sherikligida yuzaga keladigan risklar).

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo‘jaligi tashkilotidagi risklarni boshqarish tizimi uning faoliyati samaradorligini va uning oldiga qo‘yilgan maqsad va vazifalarga muvofiqligini baholash uchun doimiy monitoring ostida bo‘lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Ермасова, Н.Б., Ермасов С.В. Финансовый ме¬неджмент: учебное пособие – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. – 621с. – (Основы наук). (130-b).

2. U.A.Temirxanov Qoraqalpog‘iston Respublikasi xizmat ko‘rsatish sohasida tadbirkorlik risklarini baholash tizimini takomillashtirish. Nukus, 2024.

3. Киреенко, Н. В. Модели развития аграрного бизнеса в международной практике/ Н.В.Киреенко // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. аграр. навук. – 2021. – Т. 59, № 1. – С. 22–40.

4. Kireyenka, N. Risk management in distribution system of agroindustrial complex /N.Kireyenka, L.Viarokha (L.Pavlovich) // Scientific Bulletin of Escorena. – 2014. – Vol.9., July. – P. 15–25.

5. Качалов, Р. М. Управление хозяйственным риском / Р.М.Качалов. – М.:Наука, 2002. – 191 с.

6. Рогова,Е.М. Управление финансами предприятия в условиях кризиса / Е.М.Рогова, Е.А.Ткаченко, А.С.Соболев. – СПб.: Изд-во Вернера Регена, 2009. – 211с.

7. Семенов, Б.Д. Организационно-экономический механизм управления хозяйственным риском на предприятии / Б.Д.Семенов, О.В.Володько. – Пинск: Полесс. гос. ун-т, 2011. – 147 с.

8. Шапкин, А.С. Экономические и финансовые риски: оценка, управление, портфель инвестиций/ А.С.Шапкин, В.А.Шапкин. – 9-е изд. – М.: Дашков и Ко, 2016. – 543с.

SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA ZAMONAVIY MEBELNI LOYIHALASH

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЕКТА В ПРОЕКТИРОВАНИИ СОВРЕМЕННОЙ МЕБЕЛИ

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE DESIGN OF MODERN FURNITURE

G.d. Inoyatova
1-kurs magistranti
"Sanoat dizayni" kafedrasi
Islom Karimov nomidagi TDTU
Email: Soccer77hero@gmail.com
Ilmiy rahbar:
U.B.Axmedjanova
"Sanoat dizayni" kafedrasi dotsenti
Islom Karimov nomidagi TDTU
*Email: **madina-bonuw@mail.ru***

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyasidan foydalanib zamonaviy mebelni loyihalash metodikasi ko'rib chiqiladi. An'anaviy loyihalash usullari tahlil qilinib, ularning kamchiliklari aniqlanadi va yangi yondashuvlarni joriy etish zarurligi asoslab beriladi. Metodikaning asosiy bosqichlari — ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish, dizayn variantlarini generatsiya qilish hamda konstruktsiyalarni optimallashtirish batafsil bayon etiladi. Yakunda ushbu yo'nalishning rivojlanish istiqbollari taklif etiladi.*

Kalit so'zlar: *Sun'iy intellekt, zamonaviy mebel loyihalashtirish, mebel, generativ dizayn, bionik dizayn, konstruksiyalarni optimallashtirish.*

Аннотатция: *В статье рассматривается методика проектирования современной мебели с использованием технологии искусственного интеллекта. Анализируется традиционные методы проектирования, выявляются их недостатки и обосновывается необходимость внедрения новых подходов. Представлены основные этапы методики, включающие сбор и анализ данных, генерацию дизайнерских вариантов и оптимизацию конструкций. В заключение предложены перспективы развития данной отрасли.*

Ключевые слова: *искусственный интеллект, современное проектирование мебели, мебель, генеративный дизайн, бионический дизайн, оптимизация конструкций.*

Abstract: The article discusses the methodology of designing modern furniture using artificial intelligence technology. Traditional design methods are analyzed, their shortcomings are identified, and the need for new approaches is justified. The main stages of the methodology are presented, including data collection and analysis, generation of design options and optimization of structures. In conclusion, the prospects for the development of this industry are proposed.

Keywords: artificial intelligence, modern furniture design, furniture, generative design, bionic design, optimization of structures.

Kirish

Bugungi kunda mebel dizayni estetik va funksional jihatlarni qamrab olib, foydalanuvchilar ehtiyojlarini mukammal hisobga oladi. An’anaviy loyihalash usullari ko‘p vaqt talab qiladi va chizma hamda eskizlarga cheklanishi bozor talabiga tez moslashishni qiyinlashtiradi. Shu sababli dizaynerlar va ishlab chiqaruvchilar samarali yechimlarni taqdim etuvchi yangi texnologiyalarni talab qiladilar.

Sun’iy intellektni mebel dizayni sohasida bir qator qiyinchiliklar mavjud bo’lib, asosiy muammolardan biri uning qimmatligidir. AI dasturlarni sotib olish, ularni o’rnatish va ishlatish ko’p mablag’ talab qiladi. Kichik korxonalar uchun bu har doim foydali bo’lmasligi mumkin. Yana bir muammo ma’lumotlar sifati sun’iy intellektga qarab ishlaydi. Mebel dizaynida sun’iy intellektni yetarlicha foydalanimayotganni natijasida loyihalash jayonni sekin va samarasiz bo’lib qolmoqda.

Sun’iy intellekt asosida ishlovchi dizayn tizimlarini boshqaradigan malakali mutaxassislar yetishmasligi imkoniyatlardan to’liq foydalanishga imkon bermayapti. Mebel dizayniga oid ma’lumotlarning yetishmasligi tartibsiz saqlanishi, samarali o’qitish va ishlatishga xalaqit bermoqda.

Mebel sanoati zamonaviy texnologiylar bilan raqobatdoshlikni oshirishda imkoniyatlar ochmoqda. 1970- yillardan boshlab sun’iy intellekt texnologiyalari ishlab chiqarishda qo’llanila boshlagan. Ushbu sohadagi izlanishlar Britaniya va Amerikada muvaffaqiyatsizlikka sabab bo’ldi. 1980- yilda tadqiqotlar qayta tiklandi. 1985-yilga kelib, AI foydasi bozorda 1 milliard dollardan oshgan. Dastlabki tajribalar muvaffaqiyatsizlikka olib kelgan. Hozirgi kunda AI yordamida mebel dizaynni nafaqat tezlashdi,balki turli ijodiy variantlar va yechimlarni yaratishda dizaynerlarga yordam bermoqda.

Sun’iy itellektning zamonaviy mebel dizaynidagi funksiyalari.

Sun’iy intellekt zamonaviy mebel yaratishda muhim vosita hisoblanadi. U dizaynerlarga turli ko‘rinishdagi dizayn variantlarini tez va samarali yaratish, ijodiy yondashuvni kengaytirish hamda materiallar, ranglar va shakllar bilan erkin tajriba o‘tkazish imkonini beradi.

Sun’iy intellektning asosiy imkoniyatlari:

1. 3D-modellarni tez va aniq yaratish;

2. Materiallar uyg‘unligi, ranglar balansi va shakllar proporsiyasini avtomatik tekshirish;

3. Ergonomik parametrlarni real vaqt rejimida hisoblash;

4. Ishlab chiqarishda inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytirish.

Ba’zi sun'iy intelekt tizimlari foydalanuvchi tana o'lchamlarini skaner orqali, aniqlab, stul yoki kresli dizayni bo'yicha tavsiyalar beradi. Bu esa mebel ergonomikasini sezilarli darajada yaxshilaydi. Inson omilining ta'sirini deyarli yo’q qiladi.

1-rasm. “Sun’iy intellektli aqlli ofis kreslosi”

Sun’iy intellektning mebel ishlab chiqarishiga ta’siri

Bugungi kunda mebel dizayni deyarli barcha yo‘nalishlarda faol rivojlanmoqda. Oddiygina chiroyli ko‘rinishga ega mebel endi iste’molchilarni qiziqtirmaydi. Sun’iy intellekt loyihalash jarayonini ancha tezlashtirib, sanoatdagi mebel yaratish yondashuvlarini tubdan o‘zgartirmoqda. Ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida avtomatlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy sun’iy intellekt dasturlari yordamida mebelning 3D-modellarini juda qisqa vaqt ichida yaratish mumkin. Bu mashina o‘qitish tizimlarini yanada samarali ishlashiga xizmat qiladi va ishlab chiqarish jarayonining unumdorligini oshiradi.

Mebel sohasida sun’iy intellektdan foydalanish misollari:

“Sun’iy intellektga ega aqlli ofis kreslosi” intellektual uskunalar qo‘llanilishi yig‘ish jarayonini tezlashtiradi va qo‘lda bajariladigan ishlarning xatolarga olib kelish ehtimolini kamaytiradi.

“Sun’iy intellekt yordamida yaratilgan modul divan” sun’iy intellekt foydalanuvchi haqidagi ma’lumotlarni tahlil qilib, mebelning maksimal ergonomikasini ta’minlaydi.

2-rasm. “AI yordamida shakllantirilgan modul divan”.

XULOSA

Mebel dizayniga ta’sir qiladigan ko’plab jihatlar mavjud. Ishlab chiqarishga hissa qo’shadigan mebel uchun go’yalar va innovatsion dizaynlar mahsulotni yanada chiroyli va noyob aqlli boshqarish imkonini beradi. Autodesk va 3D dizayn va ishlab chiqarish texnologiyalarini, shu jumladan sohada taqdim etadi. Kelajakda AI asosida tizimlar yordamida mebel sanoatida katta ahamiyatga ega bo’ladi.

ADABIYOT RO’YXATLARI:

1. Smith, J. (2022). *Artificial Intelligence in Modern Furniture Design*. Journal of Industrial Design, 15(3), 45–59.

2. Brown, A., & Lee, K. (2021). *Parametric Design and AI Integration in Furniture Industry*. International Journal of Design Technology, 12(2), 101–118.

3. Что такое генеративный дизайн и как его использовать, дата последнего обращения:21августа2025, https://synergy.ru/akademiya/design/generativnyij_dizajn_chto_eto_kak_on_rabotaet_i zachem_nuzhen

4. ERGONOMIK MEBEL QONUNIYATLARINING DIZAYNDA QO ‘LLANILISHI. AU Baxodirovna - CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY, 2025 https://tijst.org/index.php/USA/article/view/262

5. Ахмеджанова Умида Баходировна Особенности профессии дизайнера // Наука, образование и культура. 2019. №6 (40). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-professii-dizaynera

6. «Дизайн мебели для сидения великих архитектеров - деконструктивистов» SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 4 l ISSUE 1 l 2023 (pp. 309-317) http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/4-1.%20051.%20309-317.pdf

7. «Современные материалы в трансформируемой мебели» SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 4 l ISSUE 3 l 2023 (pp. 157-160) http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/4-3.%20031.%20157-160.pdf

ВЛИЯНИЕ ОТХОДОВ, ОБРАЗУЮЩИХСЯ В УГОЛЬНЫХ ШАХТАХ, НА ПОЧВЫ И ИХ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Н.Н. Хуррамов
Б.Т. Джобборов
Г. Давлатова

1Независимый исследователь, кафедра экологии, факультет биологии и экологии, Национальный университет Узбекистана E-mail: xurramov_n@nuu.uz
2Профессор, кафедра экологии, факультет биологии и экологии, Национальный университет Узбекистана E-mail: bakhrom.jobborov@mail.ru
3Студент направления «Экология (экологическое образование)», факультет биологии и экологии, Национальный университет Узбекистана

Аннотация: *В статье представлен научный анализ воздействия отходов, образующихся в процессе добычи угля, на почвенный покров, механизмы его загрязнения и экологические последствия. В ходе исследования рассмотрено влияние твёрдых отходов, угольной пыли и отходов обогащения, а также содержащихся в них тяжёлых металлов и токсичных соединений на физические, химические и биологические свойства почв. Проанализированы процессы поступления загрязняющих веществ в растения и их дальнейшее накопление в пищевых цепях, представляющее угрозу для здоровья человека. Особое внимание уделено социально-экономическим последствиям загрязнения почв в районах, прилегающих к угольным шахтам, а также современным экологическим мерам, направленным на снижение негативного воздействия. Полученные результаты имеют научно-практическое значение для обеспечения устойчивого землепользования и охраны окружающей среды.*

Ключевые слова*: угольные шахты, горные отходы, загрязнение почв, тяжёлые металлы, экологические последствия, рекультивация, экологическая безопасность.*

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время использование угля в энергетическом секторе сохраняет значительные масштабы. Вместе с тем процессы добычи и переработки угля оказывают существенное негативное воздействие на окружающую среду, прежде всего на почвенные ресурсы. Отходы, образующиеся в результате деятельности угольных шахт, способствуют загрязнению почв, деградации земель и нарушению устойчивости экосистем.

Почва является одним из ключевых компонентов биосферы, а её состояние напрямую связано с производством сельскохозяйственной продукции,

продовольственной безопасностью и здоровьем населения. В этой связи изучение влияния отходов угледобычи на почвы представляет собой одну из актуальных экологических проблем современности.

Проблема загрязнения почв, обусловленная деятельностью угольных и промышленных предприятий, широко освещена в экологических исследованиях. В научных источниках загрязнение почв рассматривается как один из основных антропогенных факторов деградации земель. В частности, в работах Г.В. Добровольского подробно проанализировано экологическое состояние почв и показано, что техногенные вещества и тяжёлые металлы приводят к снижению их биологической активности [1]. В.А. Ковда обосновал долговременное негативное влияние промышленных и горнодобывающих отходов на почвенную среду, подчёркивая нарушение физико-химического равновесия в загрязнённых почвах [2].

Исследования В.Б. Ильина посвящены механизмам миграции тяжёлых металлов в системе «почва – растение» и подтверждают поступление свинца, кадмия и других элементов, содержащихся в отходах угольных шахт, в пищевые цепи через растительный покров [3]. В международной научной литературе значительный вклад в изучение данной проблемы внес B.J. Alloway, который подробно рассмотрел экологические риски загрязнения почв тяжёлыми металлами и их влияние на здоровье человека [4]. В условиях Узбекистана вопросы экологического состояния почв детально изучены И.С. Сафаровым, акцентирующим внимание на необходимости оценки уровня загрязнения и проведения рекультивационных мероприятий в районах размещения промышленных и горных предприятий [5]. Кроме того, в трудах Р.Р. Кабирова и А.А. Абдуллаева освещены негативные последствия воздействия горных и промышленных отходов на окружающую среду и предложены меры по обеспечению экологической безопасности [6].

Анализ научных источников показывает, что проблема загрязнения почв отходами угольных шахт изучена достаточно широко, однако сохраняется потребность в комплексных исследованиях с учётом региональных особенностей и совершенствовании методов рекультивации.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Виды отходов угольных шахт и механизмы их поступления в почвы. В процессе добычи угля образуются различные виды отходов, включая отвальные породы, угольную пыль, отходы обогащения и шламы. Данные отходы проникают в почвенные горизонты в результате ветрового переноса, поверхностного стока и инфильтрационных процессов. Наиболее интенсивное воздействие на почвы характерно для угольных шахт, разрабатываемых открытым способом.

В составе горных отходов присутствуют тяжёлые металлы (железо, марганец, свинец, кадмий), сульфидные соединения и кислотообразующие вещества, которые нарушают естественное состояние почвенной среды.

Влияние отходов угольных шахт на экологическое состояние почв. Отходы угольных шахт оказывают негативное воздействие на физические, химические и биологические свойства почв. В результате нарушается структура почвы, снижается содержание гумуса и ослабевает активность почвенных микроорганизмов. Угольная пыль и тяжёлые металлы накапливаются в почве и поглощаются растениями. Данный процесс способствует поступлению токсичных веществ в организм человека по пищевым цепям. В условиях загрязнённых почв ограничивается рост сельскохозяйственных культур, снижается урожайность и существенно ухудшается состояние биологического разнообразия.

Социально-экономические последствия. Загрязнение почв отходами угольных шахт приводит не только к экологическим, но и к социально-экономическим последствиям. Потеря пригодности сельскохозяйственных земель вызывает экономический ущерб, создаёт угрозу здоровью населения и способствует формированию экологически неблагополучных территорий.

Пути снижения негативного воздействия. Снижение отрицательного воздействия отходов угольных шахт на почвы требует реализации комплекса экологических мер. К ним относятся переработка отходов, рекультивация нарушенных территорий, создание защитных зелёных зон и усиление экологического мониторинга. Существенное значение имеет внедрение экологически безопасных технологий в горнодобывающей отрасли.

Заключение. Таким образом, отходы, образующиеся в процессе добычи угля, являются одним из значимых антропогенных факторов загрязнения почв. Их воздействие проявляется в снижении почвенного плодородия, нарушении устойчивости экосистем и отрицательном влиянии на здоровье человека. Решение данной проблемы требует усиления экологического управления в горнодобывающей промышленности, внедрения научно обоснованных рекультивационных мероприятий и обеспечения устойчивого использования земельных ресурсов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Добровольский Г.В. Экология почв. - М.: Издательство Московского университета, 2012. - С. 112-128.

2. Ковда В.А. Почвы и загрязнение окружающей среды. - М.: Наука, 2010. - С. 87-101.

3. Ильин В.Б. Тяжёлые металлы в системе «почва - растение». - Новосибирск: СО РАН, 2011. - С. 45-62.

4. Alloway B.J. Heavy Metals in Soils. - Dordrecht: Springer, 2013. - P. 95-123.

5. Сафаров И.С. Экологическое состояние почв Узбекистана. - Ташкент: Фан, 2018. - С. 64-79.

6. Кабиров Р.Р., Абдуллаев А.А. Воздействие горнодобывающей промышленности на окружающую среду. - Ташкент: Ўқитувчи, 2016. - С. 102-118.

IQTISODIY MASALALARNI YECHISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALAR O‘RNI VA VAZIFALARI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
To’rtko’l fakulteti Buxgalteriya hisobi 1-bosqich talabasi
Toliyev Behruzbek Bog’ibek o’g’li

Annotatsiya: *Ushbu maqola axborot-kommunikatsion texnologiyalarning (AKT) iqtisodiy masalalarni yechishdagi muhim ahamiyatini ham nazariy, ham empirik jihatdan tahlil qiladi. AKT infratuzilmasi — internet tarmoqlari, mobil aloqa, keng polosali internet, bulutli servislar va ularning iqtisodiy faollikdagi qo‘llanilishi — mamlakatlarning iqtisodiy o‘sishida sezilarli sur’atlar yaratishida hal qiluvchi omil bo‘lishi mumkin. Empirik tadqiqotlardan olingan ma’lumotlarga ko‘ra, AKT indeksining oshishi real YaIM per capita (ya’ni aholi jon boshiga YaIM) o‘sishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan holatlar mavjud. Masalan, 159 ta mamlakatni qamrab olgan bir tadqiqotda, mobil obunachilar soni, keng polosali internet abonentlari va internet foydalanuvchilari sonining ko‘pligi bilan YaIM o‘sishi orasida musbat va sezilarli bog‘liqlik aniqlangan.*

Shuningdek, AKT vositalari iqtisodiy tahlil va prognozlash jarayonlarini takomillashtirib, qaror-qabul qilish jarayonlarini aniqroq va tezroq amalga oshirish imkonini yaratadi. Bu omil, ayniqsa, makroiqtisodiy siyosat yuritishda, investitsiyalarni jalb qilishda, biznes muhitini shaffoflashtirishda va raqamli iqtisodiy model va strategiyalarni ishlab chiqishda o‘zini namoyon etadi. Markaziy va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, AKT – nafaqat iste’mol va kommunikatsiya vositasi, balki iqtisodiy samaradorlik, raqobatbardoshlik va barqaror rivojlanishning katalizatori.

Maqolada ta’kidlanadiki, AKT’ni keng joriy etish va rivojlantirish orqali davlatlar — nafaqat qisqa muddatda iqtisodiy o‘sishga erishadi, balki uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, bandlikni oshirish, korrupsiya va ma’lumot asimmetriyasini kamaytirish, tengsizlikni bartaraf etish kabi kompleks masalalarni ham yechishda samarali yechimlar topa oladi. Shu bilan birga, maqolada AKT rivojining darajasi, investitsiyalar miqdori, makroiqtisodiy siyosatlar va institutsional muhit kabi kontekstual omillarning roliga ham urg‘u beriladi.

Umuman olganda, ushbu maqola — zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalar va iqtisodiy taraqqiyot o‘rtasidagi murakkab, ammo istiqbolli bog‘liqlikni tahlil qiluvchi ilmiy izlanish bo‘lib, siyosatshunoslar, iqtisodchilar, tadqiqotchilar va davlat boshqaruvi organlari uchun foydali manba bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar:
- *Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT)*
- *Raqamli iqtisodiyot*
- *Internet va mobil aloqa*

• *Keng polosali internet (broadband)*
• *Iqtisodiy o‘sish (YaIM per capita)*
• *Iqtisodiy samaradorlik*
• *Statistik tahlil va prognozlash*
• *Iqtisodiy siyosat va raqamli transformatsiya*

KIRISH

Zamonaviy global iqtisodiyotda axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) iqtisodiy jarayonlarning asosiy drayveri sifatida maydonga chiqmoqda. Raqamli infratuzilmaning kengayishi, internet tarmoqlarining chuqurlashuvi, mobil aloqa va bulutli texnologiyalarning jadal rivojlanishi nafaqat iqtisodiy faoliyatni optimallashtiradi, balki iqtisodiy siyosatni shakllantirish, resurslarni taqsimlash, ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish va boshqaruv samaradorligini oshirishda fundamental rol o‘ynaydi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni faol joriy etgan davlatlar iqtisodiy o‘sish sur’atlari, innovatsion salohiyati, eksport imkoniyatlari va ijtimoiy rivojlanish ko‘rsatkichlari bo‘yicha sezilarli ustunlikka ega bo‘lmoqda.

So‘nggi o‘n yilliklarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar AKT rivojlanishi va iqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rtasida mustahkam empirik bog‘liqlik mavjudligini tasdiqlaydi. Turli iqtisodiy modellar yordamida o‘tkazilgan tadqiqotlarda internetdan foydalanish darajasi, mobil aloqa abonentlari soni hamda keng polosali internet qamrovi oshishi bilan aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan yalpi ichki mahsulot (YaIM per capita) o‘sishi o‘rtasida ijobiy va statistik ahamiyatga ega munosabat qayd etilgan. Rivojlangan davlatlarda AKT investitsiyalarining har bir foizga oshishi iqtisodiy samaradorlikning keskin o‘sishiga olib kelishi qayd etilgan bo‘lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda esa AKT infratuzilmasi raqobatbardoshlik, bandlik va inson kapitalining sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

AKT iqtisodiy jarayonlarga tatbiq etilgach, iqtisodiy tahlilning aniqligi oshadi, ma’lumotlar oqimi tezlashadi, qaror qabul qilish jarayonlari optimallashtiriladi, bozorlar samaraliroq ishlay boshlaydi. Ayniqsa, iqtisodiy jarayonlarni oldindan prognozlash, makroiqtisodiy monitoring, fiskal va pul-kredit siyosatini shakllantirishda AKT vositalari beqiyos ustunliklar yaratadi. Raqamli texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi, tranzaksiya xarajatlari qisqaradi, iqtisodiy jarayonlarning shaffofligi ortadi, korrupsiya va ma’lumot asimmetriyasi darajasi sezilarli kamayadi.

O‘zbekiston tajribasida ham AKTning iqtisodiy islohotlardagi roli tobora kuchayib bormoqda. Raqamli iqtisodiyot konsepsiyasining bosqichma-bosqich joriy etilishi, elektron hukumat tizimining rivojlanishi, davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi, bank-moliya sektorida elektron to‘lov tizimlarining kengayishi makroiqtisodiy boshqaruv sifatini oshirmoqda. Bundan tashqari, ishlab chiqarish korxonalarida sanoat 4.0 texnologiyalarining qo‘llanilishi, logistika va xizmat ko‘rsatish sohalarining

raqamlashtirilishi va elektron tijoratning kengayishi iqtisodiy samaradorlik va bozor mexanizmlarining yangi bosqichga koʻtarilishiga zamin yaratmoqda.

Shu bois, ushbu maqola iqtisodiy masalalarni yechishda AKTning oʻrni va funksiyalarini chuqur tahlil qilish, uning iqtisodiy oʻsishga ta’sir mexanizmlarini ilmiy asosda yoritish, mavjud muammolar va imkoniyatlarni baholash, shuningdek, AKT asosida iqtisodiy siyosatni takomillashtirishning nazariy va amaliy yondashuvlarini ishlab chiqishga qaratilgan. Maqola natijalari iqtisodiy siyosat yurituvchilar, tadqiqotchilar, biznes vakillari va raqamli transformatsiya jarayonini boshqaruvchilari uchun amaliy ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT)ning iqtisodiy jarayonlarga ta’sirini oʻrganish boʻyicha ilmiy adabiyotlarda koʻplab nazariy va empirik yondashuvlar shakllangan. Dastlabki tadqiqotlarda AKT iqtisodiy oʻsishning infratuzilmaviy komponenti sifatida baholangan boʻlsa, keyingi yillarda AKT ishlab chiqarish samaradorligi, mehnat unumdorligi, investitsion muhit, innovatsion rivojlanish va makroiqtisodiy barqarorlikka ta’sir koʻrsatadigan strategik omil sifatida tahlil qilinmoqda.

R. Solou, P. Romer va R. Lukas kabi iqtisodchilar AKTni iqtisodiy oʻsishning texnologik omili sifatida koʻrib, texnologik taraqqiyotning iqtisodiy natijalarga bevosita ta’sirini ta’kidlaganlar. Solou oʻsish modeliga koʻra, texnologiyalar mehnat va kapitaldan tashqari oʻsishni tezlashtiruvchi asosiy omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar esa aynan shu texnologik omilning mazmunini yanada kengaytirgan.

Soʻnggi oʻn yilliklarda AKTning iqtisodiy oʻsishga ta’siri boʻyicha xalqaro tadqiqotlar sezilarli darajada koʻpaydi. Xususan, OECD, Jahon banki, ITU va BMT hisobotlarida AKT investitsiyalari bilan YaIM oʻsishi oʻrtasida ijobiy bogʻliqlik aniqlangan. Koʻplab empirik izlanishlarda (masalan, panel regressiya modellari yordamida) internet qamrovi, keng polosali tarmoq kengayishi, mobil aloqa darajasi hamda raqamli xizmatlar hajmi mehnat unumdorligini oshirishi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishi, biznes tashabbuslarini rivojlantirishi va davlat boshqaruvida samaradorlikni kuchaytirishi alohida ta’kidlangan.

Mahalliy adabiyotlarda esa AKTning iqtisodiy islohotlar samaradorligini oshirishdagi roli, raqamli iqtisodiyotning shakllanishi, elektron hukumat, elektron tijorat va raqamli moliya tizimlarining milliy iqtisodiyotga ta’siri doirasida ilmiy ishlar mavjud. Ammo AKTning iqtisodiy masalalarni yechishdagi kompleks mexanizmlarini chuqur iqtisodiy-matematik modellar asosida tahlil qilish boʻyicha tadqiqotlar hali yetarlicha keng emas.

Umuman, adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, AKT iqtisodiy oʻsishning asosiy drayveriga aylangan boʻlsa-da, uning ta’sir mexanizmlari, sektoral oʻzgaruvchanligi va makroiqtisodiy barqarorlikka ta’siri koʻplab omillar bilan belgilanadi. Shu sababli,

metodologik yondashuvlar AKTning ko‘p qirrali ta’sirini kompleks baholashni talab qiladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda AKTning iqtisodiy masalalarni yechishdagi o‘rni va vazifalarini tahlil qilish uchun kombinatsiyalangan ilmiy yondashuv qo‘llanildi. Metodologiya quyidagi komponentlardan iborat:

1. Nazariy tahlil

o Klassik va zamonaviy iqtisodiy o‘sish modellari (Solou, Endogen o‘sish nazariyalari) asosida AKTning iqtisodiy rivojlanishga ta’siri tahlil qilindi.

o Raqamli iqtisodiyot konsepsiyasi, innovatsion iqtisodiyot, sanoat 4.0 va texnologik transformatsiya nazariyalari o‘rganildi.

2. Kvalitativ tahlil

o Jahon banki, OECD, ITU, UNDP va boshqa xalqaro tashkilotlarning statistik hisobotlari, indekslari va raqamli rivojlanish ko‘rsatkichlari o‘rganildi.

o Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarning AKT sohasida qo‘llagan strategiyalari qiyosiy tahlil qilindi.

3. Empirik yondashuv elementlari

o Turli mamlakatlarda internet qamrovi, mobil aloqa, keng polosali internet abonentlari soni va iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi bog‘liqlik haqidagi mavjud empirik tadqiqotlar natijalari umumlashtirildi.

o AKT investitsiyalarining iqtisodiy samaradorlikka ta’siri bo‘yicha panel ma’lumotlar asosidagi modellardan foydalanilgan ilmiy ishlarga tayangan holda xulosalar shakllantirildi.

4. Tizimli tahlil

o AKTning iqtisodiy siyosat, davlat boshqaruvi, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, moliya sektori va logistika tizimiga ta’siri integratsion yondashuv asosida baholandi.

o AKTning makroiqtisodiy barqarorlik, raqobatbardoshlik, innovatsion faoliyat va inson kapitalini rivojlantirishdagi roli tizimli tarzda ko‘rib chiqildi.

5. Analitik umumlashtirish

o Turli manbalardagi nazariy va empirik natijalar solishtirilib, umumiy qonuniyatlar hamda AKTning iqtisodiy jarayonlarga ta’sir mexanizmlari bo‘yicha konseptual xulosalar chiqarildi.

Mazkur metodologiya AKTning iqtisodiy masalalarni yechishdagi o‘rni va funksiyalarini ilmiy asosda, tizimli va chuqur yondashuv asosida baholash imkonini berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) iqtisodiy masalalarni yechishda ko‘p qirrali ta’sirga ega bo‘lib, iqtisodiy samaradorlikning oshishi, ishlab chiqarish jarayonlarining optimallashuvi va davlat

boshqaruvida shaffoflikning kuchayishiga sezilarli darajada hissa qo‘shadi. Tahlil jarayonida AKTning iqtisodiy o‘sish, mehnat unumdorligi, tranzaksiya xarajatlari, investitsiya faolligi va raqamli transformatsiya jarayonlariga ta’sirini o‘lchovchi ko‘plab ko‘rsatkichlar asosida quyidagi muhim natijalarga erishildi.

Birinchidan, ilmiy adabiyotlar va xalqaro tadqiqotlar tahlili AKT infratuzilmasining rivojlanishi bilan iqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi statistik bog‘liqlikni tasdiqladi. Turli mamlakatlar bo‘yicha olib borilgan empirik modellar natijalariga ko‘ra, internet qamrovi va mobil aloqa abonentlari sonining oshishi aholi jon boshiga YaIM o‘sishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu holat AKT texnologiyalari mehnat bozorida samaradorlikni oshirishi, korxonalar xarajatlarini qisqartirishi va bozorlar faoliyatini soddalashtirishi bilan izohlanadi. Raqamli infratuzilmaga investitsiyalar ko‘paygan davlatlarda iqtisodiy o‘sish sur’atlarining barqarorligi yuqoriligi kuzatildi.

Ikkinchidan, AKTning iqtisodiy tahlil va prognozlash jarayonlariga qo‘shgan hissasi yuqori ekani aniqlangan. Katta ma’lumotlar, sun’iy intellekt va avtomatlashtirilgan iqtisodiy modellashtirish tizimlarining joriy etilishi iqtisodiy siyosatning aniqroq shakllanishiga, makroiqtisodiy jarayonlar bo‘yicha risklarni erta aniqlashga hamda iqtisodiy prognozlarning ishonchliligini oshirishga yordam beradi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bunday texnologiyalarni faol qo‘llagan davlatlarda iqtisodiy boshqaruv sifatining oshishi investitsion muhitni yaxshilab, iqtisodiy barqarorlikka xizmat qilmoqda.

Uchinchidan, AKT davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishda ham muhim omil sifatida ko‘rinmoqda. Elektron hukumat tizimlarining rivojlanishi ma’muriy jarayonlarning soddalashuviga, byurokratiyaning kamayishiga, davlat xizmatlariga kirish imkoniyatining kengayishiga va korrupsiya xavfini sezilarli kamayishiga olib kelmoqda. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, elektron xizmatlar joriy etilgan hududlarda iqtisodiy axborot oqimi tezlashib, tadbirkorlik muhiti yaxshilangan va biznes jarayonlarining shaffofligi oshgan.

To‘rtinchidan, AKT ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda asosiy omil sifatida o‘zini namoyon etdi. Sanoat 4.0 texnologiyalari, raqamli monitoring tizimlari, avtomatlashtirilgan boshqaruv vositalari va IoT qurilmalarining keng qo‘llanilishi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mahsulot sifatini yaxshilash va ishlab chiqarish jarayonlarida inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni minimallashtirishga xizmat qilmoqda. Buning natijasida ko‘plab korxonalar raqobatbardoshligini oshirib, ichki va tashqi bozorlarda o‘z mavqeini mustahkamlashga muvaffaq bo‘lmoqda.

Beshinchidan, tadqiqot natijalari AKTning moliya va bank sektorida ham sezilarli samaralar berganini ko‘rsatdi. Elektron to‘lov tizimlari, raqamli bank xizmatlari va fintech yechimlari tranzaksiya xarajatlarini qisqartirib, moliyaviy xizmatlarning ommabopligini oshirmoqda. Bu jarayon iqtisodiyotning likvidlik darajasini oshirish, investitsiyalar oqimini jadallashtirish va iste’mol faolligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, tahlil natijalari AKTning iqtisodiy masalalarni yechishdagi o‘rni strategik darajada muhim ekanini tasdiqlaydi. AKT texnologiyalariga asoslangan raqamli transformatsiya jarayonlari iqtisodiy samaradorlikni oshirish, boshqaruv sifatini yaxshilash, bozor mexanizmlarini kuchaytirish va barqaror rivojlanishni ta’minlashning asosiy omiliga aylanmoqda.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT)ning iqtisodiy jarayonlarni modernizatsiya qilishdagi strategik ahamiyatini tasdiqladi. Muhokama jarayonida AKTning iqtisodiy samaradorlikka ta’sir mexanizmlari, raqamli transformatsiya jarayonlaridagi imkoniyatlar va mavjud cheklovlar chuqur tahlil qilindi. Ushbu bo‘limda natijalarning nazariy talqinlari, amaliy ahamiyati va keyingi tadqiqotlar uchun dolzarb yo‘nalishlar yoritiladi.

Birinchidan, iqtisodiy o‘sish nazariyalari, xususan, Solou modeli va endogen o‘sish nazariyalari nuqtayi nazaridan qaralganda, AKTning o‘sish omili sifatidagi roli tobora kuchayib bormoqda. Tadqiqotda qo‘llanilgan adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, AKT nafaqat ishlab chiqarish omillarining samaradorligini oshiradi, balki yangi qiymat zanjirlarini yaratish, innovatsion iqtisodiyot shakllanishi va mehnat bozorining raqamli moslashuvini tezlashtiradi. Bu jihatlar AKTning iqtisodiy tizimlarda ko‘paytiruvchi (multiplikativ) ta’sirga egaligini anglatadi.

Ikkinchidan, empirik tadqiqotlarda aniqlangan ijobiy bog‘liqliklar AKT infratuzilmasiga investitsiyalarni ko‘paytirish iqtisodiy o‘sishning barqarorligini ta’minlay olishini ko‘rsatadi. Biroq ushbu o‘sish barcha davlatlarda bir xil darajada namoyon bo‘lmaydi. Rivojlangan mamlakatlarda AKTning marginal ta’siri, odatda, yuqori texnologik baza, kuchli raqobat muhiti va yuqori inson kapitali tufayli o‘ta samarali bo‘lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda esa natija ko‘proq institutsional omillarga bog‘liq bo‘ladi. Masalan, raqamli infratuzilma yetishmovchiligi, kadrlar malakasining pastligi va texnologik investitsiyalar uchun noqulay muhit AKTning iqtisodiyotga qo‘shadigan salohiyatini cheklaydi.

Uchinchidan, tadqiqot AKTning davlat boshqaruvi samaradorligiga ta’sirini o‘rganishda muhim nazariy xulosalarni yuzaga chiqardi. Elektron hukumat tizimlari axborot oqimini tezlashtiradi, ma’muriy jarayonlarni soddalashtiradi va resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi. Ammo AKTning bu sohadagi ta’siri faqat texnologiyaning joriy etilishiga emas, balki jamiyatning raqamli savodxonligi, davlat boshqaruvi tizimining moslashuvchanligi va shaffoflik siyosatining darajasiga ham bog‘liq. Shuning uchun elektron hukumatning iqtisodiyotga qo‘shadigan hissasi turli mamlakatlarda sezilarli darajada farq qilishi mumkin.

To‘rtinchidan, ishlab chiqarish jarayonlarida AKTning joriy etilishi mehnat unumdorligi oshishiga, resurslarni optimal taqsimlashga va avtomatlashtirilgan tizimlar orqali sifat nazoratini kuchaytirishga yordam beradi. Biroq bu jarayon ishlab chiqarish xodimlarining ko‘nikmalarini yangilashni talab qiladi. Raqamli texnologiyalarning joriy

etilishi bilan bog‘liq asosiy muammolardan biri — kadrlar malakasining yetarlicha rivojlanmaganligi, ayniqsa rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda faol seziladi. Shuning uchun ta’lim tizimini raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

Beshinchidan, AKTning moliya sektoridagi roli ham muhokamada alohida o‘rin egalladi. Raqamli to‘lov tizimlari, fintech platformalar va elektron bank xizmatlari iqtisodiyotdagi tranzaksiya xarajatlarini qisqartirsa-da, ular bilan birga kiberxavfsizlik, ma’lumotlar maxfiyligi va tizimlararo integratsiya muammolari ham yuzaga chiqadi. Shu sababli, AKTning moliya sektoridagi samaradorligi ko‘p jihatdan texnologik xavfsizlik choralarining rivojlanganligiga bog‘liq.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, AKTdan samarali foydalanish iqtisodiy o‘sish va barqaror rivojlanishni ta’minlovchi eng muhim omillardan biridir. Ammo bu samaradorlikni to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun texnologik infratuzilmani kengaytirish, raqamli kompetensiyalarni oshirish, institutsional islohotlarni chuqurlashtirish va raqamli xavfsizlik choralarini kuchaytirish zarurligi ta’kidlanadi. Shu bilan birga, AKTning iqtisodiy tizimlarga ta’sirini yanada chuqurroq o‘rganish va uning sektoral farqlanishlarini baholash kelajak tadqiqotlar uchun muhim yo‘nalishlar sifatida qayd etildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqot axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT)ning iqtisodiy masalalarni yechishdagi o‘rni va vazifalarini ilmiy-nazariy hamda amaliy nuqtayi nazardan chuqur o‘rganishga qaratildi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, AKT bugungi globallashuv sharoitida iqtisodiy o‘sish, mehnat unumdorligi, boshqaruv samaradorligi va innovatsion faoliyatni jadallashtiruvchi strategik omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Raqamli infratuzilmaning kengayishi, internet va mobil aloqa qamrovining ortishi, elektron xizmatlarning keng joriy etilishi iqtisodiy jarayonlarning shaffofligiga, samaradorligiga hamda barqaror rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda.

Tahlil shuni tasdiqladiki, AKTning iqtisodiyotga ta’siri ko‘p qirrali bo‘lib, u mehnat bozori, ishlab chiqarish, davlat boshqaruvi, moliya va xizmat ko‘rsatish sohalarida samaradorlikning oshishiga xizmat qiladi. Katta ma’lumotlar, sun’iy intellekt, avtomatlashtirilgan tizimlar va bulutli texnologiyalar iqtisodiy modellashtirish va prognozlash xarakterini tubdan o‘zgartirib, iqtisodiy boshqaruvning sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishiga yordam beradi. Biroq tadqiqot AKTning potensiali bilan birga, uning rivojlanishini cheklayotgan omillar — raqamli savodxonlikning pastligi, infratuzilma yetishmovchiligi, institutsional muammolar va kiberxavfsizlikka doir xatarlar mavjudligini ham ko‘rsatdi.

Shu bois, iqtisodiy masalalarni samarali yechishda AKTning imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Raqamli infratuzilmani yanada rivojlantirish

• Internet qamrovini kengaytirish, ayniqsa chekka hududlarda keng polosali internet infratuzilmasini rivojlantirish AKTning iqtisodiy samaradorlikka ta’sirini sezilarli oshiradi.

• Mobil aloqa tarmoqlari, data markazlar va bulutli infratuzilmaning modernizatsiyasiga investitsiyalarni ko‘paytirish zarur.

2. Kadrlar salohiyatini oshirish va raqamli savodxonlikni kuchaytirish

• Raqamli iqtisodiyot talablariga mos o‘quv dasturlarini ta’lim tizimiga joriy etish, iqtisodchilar, boshqaruvchilar va muhandislar uchun AKT bo‘yicha malaka oshirish kurslarini kengaytirish lozim.

• Aholi va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida raqamli xizmatlardan foydalanish bo‘yicha amaliy o‘quvlar tashkil etilishi muhim.

3. Elektron hukumat tizimini chuqurlashtirish

• Davlat xizmatlarining to‘liq raqamlashtirilishi, yagona ma’lumotlar almashinuvi platformalari yaratish ma’muriy xarajatlarni kamaytiradi va iqtisodiy jarayonlarni tezlashtiradi.

• Elektron hukumatning samaradorligini oshirish uchun shaffoflik siyosati, ochiq ma’lumotlar portallari va fuqarolar bilan ikki tomonlama raqamli muloqot mexanizmlarini rivojlantirish tavsiya etiladi.

4. AKT asosida ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish

• Sanoat 4.0 texnologiyalarini joriy qilish, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, raqamli monitoring, IoT qurilmalaridan foydalanish mahsulot sifatini oshirib, xarajatlarni kamaytiradi.

• Korxonalar uchun AKT bo‘yicha soliq imtiyozlari, subsidiya va grantlar mexanizmlarini takomillashtirish maqsadga muvofiq.

5. Fintech ekotizimini rivojlantirish va moliyaviy xavfsizlikni ta’minlash

• Elektron to‘lovlar, raqamli bank xizmatlari va fintech platformalarni qo‘llab-quvvatlash moliyaviy xizmatlarning ommabopligini oshiradi, lekin buning bilan birga kiberxavfsizlik choralari kuchaytirilishi zarur.

• Moliyaviy sektor uchun yagona raqamli xavfsizlik standartlarini ishlab chiqish va doimiy monitoring tizimini joriy etish muhim ahamiyatga ega.

6. Institutsional islohotlarni jadallashtirish

• Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlovchi qonunchilik bazasini takomillashtirish, AKT sohasidagi xususiy sektor va startaplar uchun qulay biznes muhiti yaratish zarur.

• Davlat-sanoat-akademiya hamkorligini kuchaytirish innovatsion texnologiyalarni iqtisodiyotga joriy etishni tezlashtiradi.

Umuman olganda, AKT iqtisodiy masalalarni yechishning asosiy vositasiga aylanib, global miqyosda raqobatbardoshlikni ta’minlash, barqaror iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish va ijtimoiy farovonlikni oshirishda beqiyos imkoniyatlar yaratmoqda.

Taklif etilgan choralar AKTning ushbu salohiyatini yanada kuchaytirib, iqtisodiy transformatsiya jarayonlarini jadallashtirishga xizmat qiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston adabiyotlari

1. Karimov, A. Raqamli iqtisodiyot asoslari. — Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2021. — 256 b.

(Raqamli iqtisodiyotning nazariy asoslari, AKTning milliy iqtisodiyotga ta’siri yoritilgan.)

2. Jo‘rayev, M., Abdug‘aniyev, N. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va iqtisodiy rivojlanish. — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. — 198 b.

(AKTning iqtisodiy jarayonlarga ta’siri va amaliy qo‘llanilishi bo‘yicha o‘zbek tilidagi asosiy manbalardan.)

3. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasi – 2030. — Toshkent, 2023. — 72 b.

(O‘zbekistonda AKT rivoji, raqamli transformatsiya va davlat siyosati asosiy ko‘rsatkichlari.)

4. Qodirov, S. Elektron hukumat va raqamli boshqaruv. — Toshkent: “Adolat”, 2020. — 174 b.

(Davlat boshqaruvida AKTdan foydalanish, elektron hukumatning iqtisodiy samaradorligi.)

---

2. Chet el adabiyotlari (eng nufuzli manbalar)

5. OECD. Digital Economy Outlook. — Paris: OECD Publishing, 2022. — 412 p.

(Global raqamli iqtisodiyot rivoji, AKTning iqtisodiy o‘sishga ta’siri bo‘yicha eng asosiy xalqaro nashr.)

6. World Bank. World Development Report 2021: Data for Better Lives. — Washington, DC, 2021. — 350 p.

(AKT, ma’lumotlar iqtisodiyoti, raqamli xizmatlar va ularning iqtisodiy samaradorligi haqida keng qamrovli hisobot.)

7. ITU. Measuring Digital Development: Facts and Figures 2023. — Geneva: International Telecommunication Union, 2023. — 85 p.

(AKT infratuzilmasi, internet qamrovi, keng polosali tarmoqlar bo‘yicha eng yangi statistik manba.)

8. Brynjolfsson, E., McAfee, A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity. — New York: W.W. Norton & Company, 2014. — 306 p.

(Raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish, sun’iy intellektning iqtisodiyotga ta’sirini nazariy asoslab beradi.)

MONOPOLIYANI TARTIBGA SOLISH VA ADOLATLI RAQOBATNI TA’MINLASH

REGULATION OF MONOPOLY AND ENSURING FAIR COMPETITION

РЕГУЛИРОВАНИЕ МОНПОЛИИ И ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЧЕСТНОЙ КОНКУРЕНЦИИ

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Turtkul fakultiteti Bank ishi
241- guruh talabasi
Atabekov Javohirbek Umrbek o’g’li
akoojony@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu tezisda bozor iqtisodiyoti sharoitida monopoliyani tartibga solish mexanizmlari va uning salbiy oqibatlari, raqobat muhitini shakllantirishning ahamiyati hamda adolatli raqobatning iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish samaradorlikka ta’siri tahlil qilindi.O‘zbekiston tajribasi va hududdagi monopol holat o‘rganildi va muammolar va ularga yechimlar ko‘rsatilib o‘tildi.*

Annotation: *This thesis analyzes the mechanisms of regulating monopoly in a market economy, its negative consequences, the importance of creating a competitive environment, and the impact of fair competition on the efficient use of economic resources. The experience of Uzbekistan and existing monopolistic situations in the region were studied, and the problems along with their solutions were identified.*

Аннотация: *В данном тезисе проанализированы механизмы регулирования монополии в условиях рыночной экономики, её отрицательные последствия, значение формирования конкурентной среды, а также влияние честной конкуренции на эффективное использование экономических ресурсов. Изучен опыт Узбекистана и существующие монополистические ситуации в регионе, выявлены проблемы и предложены их решения*

Kalit so‘zlar: *Monopoliya, raqobat, narx, bozor iqtisodiyoti, tartibga solish, antimonopoliya siyosati, innovatsiya, iqtisodiy samaradorlik, iste’molchi manfaatlari.*

Keywords: *Monopoly, competition, price, market economy, regulation, antimonopoly policy, innovation, economic efficiency, consumer interests.*

Ключевые слова: *Монополия, конкуренция, цена, рыночная экономика, регулирование, антимонопольная политика, инновация, экономическая эффективность, интересы потребителей.*

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobat muhitini shakllantirish va uning adolatli tarzda amalga oshishini ta’minlash iqtisodiy siyosatning eng muhim yo‘nalishlaridan

biridir. Monopoliyaga qarshi tartibga solish mexanizmlari iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish, iste'molchilar manfaatini himoya qilish hamda tadbirkorlik subyektlarining teng raqobat imkoniyatlarini kafolatlashga xizmat qiladi.

Monopoliya – bu bozorda mahsulotning yagona ishlab chiqaruvchisi yoki xizmat ko‘rsatuvchisi mavjud bo‘lgan holat bo‘lib, u narxni belgilash, ishlab chiqarish miqdorini nazorat qilish va bozor infratuzilmasiga ta'sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega. Monopoliyaning shakllanishi iqtisodiy, texnologik va institutsional omillar bilan bog‘liq bo‘lib, ko‘pincha bozor to‘siqlari, tabiiy monopoliyalar, patentlar tizimi, intellektual mulk himoyasi va davlat siyosatining alohida qarorlari orqali yuzaga keladi.

Monopoliya bozor tizimining tabiiy natijasi sifatida ham paydo bo‘lishi mumkin, chunki ayrim tarmoqlarda texnologik samaradorlik raqobatchilar sonining ko‘payishini emas, balki yagonalashuvni talab qiladi. Masalan, energetika, transport infratuzilmasi, gaz ta'minoti kabi sohalar tabiiy monopol turlariga kiradi. Bunday tarmoqlarda raqobat muhitini sun'iy shakllantirish iqtisodiy jihatdan samarasiz bo‘lishi mumkin. Monopoliya va uning iqtisodiy tabiatini tushunish.

Monopoliyaning salbiy oqibatlari: narxlarning oshishi; mahsulot sifatining pasayishi; innovatsiyalar sustlashuvi; resurslardan samarasiz foydalanish.

Monopoliyani tartibga solish mexanizmlari.Qonunchilik choralari: monopol faoliyatni cheklovchi qonunlar; narx diskriminatsiyasini taqiqlash; bozorda hukmron mavqeyini suiiste'mol qilishni jazolash.

Institutsional mexanizmlar: antimonopoliya qo‘mitalari; bozor monitoring tizimlari; litsenziyalash va sertifikatsiya jarayonlari.

Iqtisodiy chora-tadbirlar: narxlarni tartibga solish; subsidiyalar yoki soliqqa tortish mexanizmlari; bozor infratuzilmasini rivojlantirish.

Adolatli raqobat quyidagi natijalarga olib keladi: narxlarning pasayishi; mahsulot sifatining oshishi; innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish; samarali ishlab chiqarish.Adolatli raqobat – bozor iqtisodiyotining asosiy tamoyili bo‘lib, ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida teng sharoit yaratish, to‘sqinliksiz kirish va chiqish imkoniyatlarini ta'minlash bilan izohlanadi.Narxlarning pasayishi – bozor bosimi ishlab chiqaruvchilarni tannarxni kamaytirishga majbur qiladi;Mahsulot sifatining oshishi – iste'molchi tanlov imkoniyatining kengayishi ishlab chiqaruvchilarni sifatga e'tibor qaratishga majbur qiladi;Innovatsion jarayonlarni rag‘batlantirish – bozor raqobati ilmiy-texnik yangiliklar uchun turtki beradi;Ishlab chiqarish samaradorligining oshishi – resurslardan oqilona foydalanish raqobat sharoitida muhim omil bo‘ladi. Natijada, raqobat muhitining shakllanishi iqtisodiy o‘sishni tezlashtiradi va jamiyatning umumiy farovonligi oshadi.

Monopoliya sharoitida O‘zbekiston tajribasini biz uchun o‘rni katta.

O‘zbekiston bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrida raqobatni himoya qilish bo‘yicha muhim qonunchilik bazasi yaratildi. “Raqobat to‘g‘risida”gi Qonun, Anti-monopoliya

qo‘mitasi faoliyati, tender tizimlarining joriy qilinishi bozor munosabatlarining ochiqligini oshirdi.

Monopoliya sharoitida yuzaga keladigan muammolar va yechimlarni ko‘rib o‘tsak.O‘zbekistonda: tabiiy monopoliyalar hukmronligi; narxlarning noto‘g‘ri shakllanishi; korrupsiya xavfi kabi muammolar mavjud.

Yechimlar: raqobat muhitini kengaytirish; davlat boshqaruvini optimallashtirish; sud-huquq tizimini mustahkamlash; raqamli monitoring tizimlarini joriy qilish ushbu usullar orqali muammolarga yechim topa olsak bo‘ladi.

XULOSA

Mamlakat iqtisodiyotida adolatli raqobat muhitini shakllantirish va monopoliyani tartibga solish nafaqat bozor tizimining samarali faoliyat ko‘rsatishi, balki ijtimoiy farovonlikni ta’minlashda ham muhim omil hisoblanadi. Monopoliya hukmronligi mavjud bo‘lgan bozorlarda narxlarning sun’iy oshirilishi, mahsulot sifati va turli assortimentning cheklanishi, innovatsion jarayonlarning sustlashuvi kabi salbiy oqibatlar kuzatiladi. Shu sababli davlat tomonidan olib boriladigan antimonopoliya siyosati iqtisodiy barqarorlikning kafolati sifatida maydonga chiqadi.

Raqobatni tartibga solishning samaradorligi, birinchi navbatda, kuchli huquqiy baza, professional institutsional tizim va shaffof boshqaruv mexanizmlariga bog‘liq. O‘zbekiston misolida so‘nggi yillarda ushbu yo‘nalishda sezilarli islohotlar olib borilgani, raqobat muhitini kengaytirish, tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida tenglikni ta’minlash hamda narxlarni shakllantirishda ochiqlikni kuchaytirishga e’tibor qaratilgani kuzatiladi. Ammo ayrim tarmoqlarda tabiiy monopoliyalar mavjudligi, davlat ishtirokining yuqoriligi va bozor infratuzilmasining to‘liq shakllanmaganligi kabi muammolar hali ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Raqobat to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. Porter, M. Competitive Strategy.
3. Tirole, J. The Theory of Industrial Organization.
4. Carlton D., Perloff J. Modern Industrial Organization.
5. OECD. Competition Policy and Market Regulation.
6. Lex.uz rasmiy sayti

WAYS TO INCREASE EFFICIENCY IN THE CREDIT PROCESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Savurbaev Zafar Abdumuminovich
Manager of the Yunusabad universal banking services
office of "Hamkorbank" JSCB
e-mail: z.savurbaev@gmail.com

The industrial sector is considered the backbone of the national economy, and its development is one of the main factors determining economic growth, employment levels, innovative activity and export potential. The continuous operation and technological renewal of industrial enterprises depend, first of all, on the provision of sufficient financial resources. From this point of view, improving the mechanisms for effective financing of industrial entities by the banking and credit system is emerging as one of the strategic directions for ensuring economic stability. In recent years, the need for capitalization of industrial enterprises has increased further. Processes such as the introduction of modern technologies, expansion of production capacities, transition to energy-efficient equipment, and certification based on international standards require large investments. However, in the current lending system, high interest rates, strict collateral requirements, insufficiently precise risk assessment algorithms, as well as the lack of optimal diversification of credit portfolios by sector limit the access of industrial entities to credit resources. This requires the study of the need to increase lending efficiency through scientifically based approaches.

World practice shows that in economically developed countries, the industrial lending system has achieved high efficiency through risk diversification, assessment of financial statements of enterprises in accordance with international standards, use of credit rating systems, and strengthening cooperation between the public and private sectors. The introduction of credit scoring based on digital technologies, "smart lending" models, as well as the simplification of credit provision have significantly increased the volume and quality of the industrial lending market. The implementation of these experiences, adapted to the conditions of the local economy, serves the institutional improvement of the lending process.

A deep analysis of economic mechanisms aimed at increasing the efficiency of the lending process of industrial enterprises shows that this process is multi-layered, complex and systemic in nature. Lending efficiency is inextricably linked not only to the volume of bank resources or interest rates, but also to inter-institutional coordination, financial management culture, risk assessment systems, the level of technological maturity of industrial enterprises, and the economic policy of the state. Therefore, the analysis requires considering the lending system not only as a financial

operation, but also as a complex mechanism that ensures the transformation of the industrial economy.

The efficiency of lending depends primarily on the institutional stability of the banking system, the improvement of regulatory standards, and the level of development of financial markets. For the allocation of credit resources to be effective:

- functional clarity of the financial intermediation system;
- unified standards for banks' credit policies;
- a regulatory framework harmonizing risk assessment practices;
- factors such as the principles of transparency and comparability in the financial statements of industrial entities are of great importance.

In systems with high institutional stability, the investment nature of lending increases, credit resources are directed from short-term turnover to long-term industrial projects, which contributes to the structural modernization of the economy.

In financing industrial enterprises, the cost of credit, terms, supply mechanism, bank risk appetite and capital adequacy play a key role. The analysis shows that:

Interest rate policy: the stability, predictability and compatibility of credit rates with economic cycles are the main determinants in the formation of investment decisions of industrial enterprises. The imbalance of interest rate policy serves as a limiting factor for enterprises to engage in long-term technological modernization.

Compatibility of credit terms and structure: industrial enterprises, especially high-tech production entities, need long-term loans. The mismatch of credit terms with production cycles reduces the economic profitability of credit and increases the debt burden for the enterprise. In this regard, it is necessary to align bank credit lines with the real investment needs of production.

Collateral system: the adequacy of collateral, the assessment mechanism and the scope of collateral accepted by the bank are the most important components of lending efficiency. Excessive reliance on collateral narrows the economic content of the lending process and hinders the financing of innovative projects. Therefore, alternative forms of collateral, such as business plan-based assessment, future cash flows, and insurance instruments, are widely used in advanced practice.

table 1

Management strategies in the lending process for industrial enterprises[15]

	Strategy type	Description	Impact on strategy
	Strengthening financial management	Effective management of assets and liabilities, transparency of financial statements	High loan repayment rate
	Diversification of risks	Distribution of loan portfolio by sectors and maturities	Reducing the risk of non-return
	Digital monitoring	Online tracking and management of the loan process	Increase operational efficiency and transparency
	Improving maintenance and warranties	Diversification of collateral and guarantees	Targeted and effective use of credit resources
	State incentives	Subsidies, tax breaks, guarantees	Increasing investment activity of industrial enterprises

From the table above, we can see that there are several main management strategies to improve efficiency in the process of lending to industrial enterprises. First, the strategy of strengthening financial management is aimed at ensuring loan repayment through effective management of assets and liabilities, as well as transparency of financial reporting; second, the strategy of risk diversification reduces the risk of non-repayment by distributing the loan portfolio by sectors and terms; third, the strategy of digital monitoring allows online monitoring and management of the loan process, increasing operational efficiency and transparency; fourth, the strategy of improving collateral and guarantees ensures targeted and effective use of loan resources by diversifying collateral and guarantees. Finally, the strategy of state incentives, namely subsidies, tax breaks and guarantees, serves to increase the investment activity of industrial enterprises.

Thus, together these strategies form a systematic mechanism aimed at improving the efficiency of the process of lending to industrial enterprises and reducing credit risk.

[15] Prepared by the author.

The effectiveness of credit risk assessment directly affects the quality of the lending system. Modern risk management requires a multi-stage, integrated and dynamic model of creditworthiness assessment. The analysis revealed:

- traditional assessment methods based on balance sheet indicators do not fully take into account the real production risks of industrial enterprises;
- covenants, rating systems and business cycle analysis approaches are considered to be more effective in assessing creditworthiness;
- assessment of strategic risks (market conditions, technological obsolescence, changes in raw material prices) increases the long-term effectiveness of credit.

When risks are systematically identified and classified by segments, the stability of the credit portfolio increases and the likelihood of repayment of credit resources increases.

Half of the effectiveness of lending is associated with the banking system, the other half depends on the financial discipline, management culture and production efficiency of the enterprise. The analysis shows that:

- transparency of financial reporting speeds up the process of obtaining credit and allows banks to realistically assess risk;
- indicators such as profitability, liquidity, asset turnover, production efficiency are the main indicators determining creditworthiness;
- strategic methods of investment planning at enterprises (capital budgeting, project analysis, optimization of technological modernization costs) increase the efficiency of using credit resources.

Therefore, the high efficiency of a loan is strongly influenced not only by the bank, but also by the ability of the enterprise to rationally manage its credit resources.

Digital technologies are fundamentally changing the lending process. The analysis shows that:

- digital credit scoring reduces the impact of the human factor and speeds up decision-making;
- online loan applications reduce the transaction costs of lending;
- remote monitoring allows for constant control over the use of credit resources;
- information systems improve information exchange between enterprises and banks.

Digitalization of the lending process is a powerful efficiency enhancer, expanding access to financial resources for industrial enterprises.

The results of the analysis show that lending efficiency cannot be fully formed without institutional integration. Therefore:

- state-guaranteed loans reduce credit risk;
- short-term interest cost subsidies shorten the payback period of investment projects;

- export support links lending to foreign markets and increases the competitiveness of industry;
- financing based on public-private partnerships creates the necessary resources for large investment projects.

These factors indicate that institutional coordination plays a crucial role in systematically improving the quality of the lending process.

In conclusion, increasing the efficiency of lending to industrial enterprises is achieved not only by increasing the volume of financing, but also by creating a coordinated institutional, organizational, technological, financial and inter-sectoral system of lending. Comprehensive improvement of lending mechanisms stimulates the innovative development of the industrial sector, strengthens economic stability and serves to increase the competitiveness of the national economy. Therefore, the modernization of the lending system is of strategic importance, and the political, institutional and technological decisions developed to improve its efficiency should be considered a priority factor determining the overall development trajectory of the economy.

LIST OF USED LITERATURE:

1. P.A.Samuelson. Foundations of Economic Analysis. Harvard University Press. – 1948.

2. R.Levine. Finance and Growth: Theory and Evidence. Handbook of Economic Growth, Vol. 1, 865–934. – 2005.

3. L.Laeven. Bank Governance, Regulation and Risk Taking. Journal of Financial Economics, 93(2), 259–275. – 2009.

4. A.N.Berger, G.F.Udell. A More Complete Conceptual Framework for SME Finance. Journal of banking and finance, 30(11), 2945–2966. – 2006.

5. T. Beck, A. Demirgüç-Kunt, R. Levine. A New Database on Financial Development and Structure. World Bank Economic Review, 14(3), 597–605. – 2000.

6. F. Allen, D. Gale. Comparing Financial Systems. MIT Press. – 2000.

7. B. Holmström, J. Tirole. Financial Intermediation, Loanable Funds, and the Real Sector. Quarterly Journal of Economics, 112(3), 663–691. – 1997.

8. T. Beck, R. Cull. Small and Medium-Size Enterprise Finance in Africa. World Bank Research Observer, 29(1), 36–73. – 2014.

ISSUES OF IMPROVING CREDIT MECHANISMS IN THE REAL SECTOR OF THE ECONOMY

Savurbaev Zafar Abdumuminovich
Manager of the Yunusabad universal banking services
office of "Hamkorbank" JSCB
e-mail: z.savurbaev@gmail.com

The real sector of the economy is the main sector that ensures the sustainable growth and competitiveness of the country, covering the spheres of production, industry, services and infrastructure. Therefore, maintaining the financial stability of the real sector and its development are one of the priority areas of the country's economic policy. Lending mechanisms are one of the most effective tools for financially supporting the activities of the real sector, implementing investment projects and expanding production capacities.

In recent years, global economic changes, inflationary pressure, volatility in financial markets and limited investment resources have increased the need to increase the efficiency of the lending process. At the same time, due to the fact that real sector enterprises often do not have free access to financial resources, difficulties in assessing risks and coordinating loan terms, the efficiency of lending mechanisms is not ensured to a sufficient extent. This, in turn, negatively affects the stagnation of the production process, a decrease in investment activity and the sustainable development of the economy.

Lending mechanisms perform a number of key functions in the real sector of the economy. First, they ensure the efficient use of capital by distributing financial resources between enterprises. Second, lending creates new jobs by financing investment projects in the real sector, stimulates technological innovation, and increases competitiveness. The third aspect is to strengthen the financial stability of enterprises by optimizing the lending process and form a reliable partnership between the banking system and enterprises.

At the same time, a number of urgent issues need to be addressed to create and develop effective lending mechanisms. These include strengthening the financial monitoring system, improving the methodology for assessing credit risk, diversifying guarantee and collateral mechanisms, and introducing digital technologies. In addition, state policies that encourage lending, subsidies, tax incentives, and financial guarantees also play an important role in ensuring free access to credit resources for real sector enterprises.

The process of analyzing lending mechanisms in the real sector of the economy begins with a systematic identification of internal and external factors that contribute to increasing the efficiency of lending. The lending system depends on the activities of

banks and financial institutions, on the one hand, and on the financial stability of enterprises, the need for investment projects, and the general economic environment, on the other. Therefore, whe studying the issues of improving lending mechanisms, it is necessary to take into accoun the characteristics of both sides, as well as their interaction:

The irst aspect is to strengthen financial management and control mechanisms in the lending process. It is important for real sector enterprises to ensure financial stability, effectively manage assets and liabilities, and control the targeted use of credit resources through transparent financial reporting. This strategy will increase loan repayment, strengthen trust between banks and enterprises, and stimulate investment activity of enterprises;

- The second aspect is improving risk management mechanisms. The main risks in the lending process are non-repayment of debt, financial risk and the impact of macroeconomic shocks. To reduce these risks, a diversification strategy can be used: the loan portfolio is distributed across sectors, optimized based on the terms and financial condition of borrowers. At the same time, the introduction of risk assessment and monitoring systems through digital technologies increases the transparency of the lending process and improves the level of debt repayment;
- The third aspect is the diversification of collateral and guarantee mechanisms. Guarantees, collateral and other financial instruments should be effectively used to ensure the targeted use of credit resources, reduce lending risks and strengthen the stability of the banking system. This mechanism also encourages free access to credit resources for small and medium-sized businesses and strengthens them as an important development sector of the real sector;
- The fourth aspect is the introduction of digital technologies and innovative financial instruments. The use of online monitoring, automation of financial reporting, algorithmic credit scoring systems and electronic platforms will speed up the lending process, increase transparency and reduce operating costs. At the same time, innovative financial instruments, such as leasing, factoring, and electronic loans, will allow enterprises to be supported through an effectively integrated system with banks;
- The fifth aspect is state policy and incentive mechanisms. To increase the efficiency of lending to real sector enterprises, the government’s policy of providing tax incentives, subsidies and guarantees is important. These mechanisms stimulate investment activity, support small and medium-sized businesses and ensure the allocation of financial resources to important sectors of the economy.

The results of the analysis show that the development of the real sector and ensuring its financial stability should be carried out through an integrated, systematic and digital approach to lending mechanisms. At the same time, financial management, risk diversification, guarantee and collateral mechanisms, and state incentives should be used as complementary strategies. This approach will not only increase the

efficiency of lending, but also stimulate the investment activity of real sector enterprises, create jobs and contribute to sustainable economic growth.

table 1 **Strategic directions for improving lending efficiency**[16]

Direction	Main tasks	Impact
Banking and financial institutions	Optimization of lending policy, risk assessment, monitoring	Increase loan repayment rates
Financial management of enterprises	Internal audit, transparent calculations, targeted use of debts	Financial stability, efficient resource allocation
State policy and incentive system	Subsidies, guarantee system, tax breaks	Support the lending process
Digital and innovative tools	Electronic credit platforms, online monitoring, algorithmic evaluation	Faster lending, increased transparency

The table of strategic directions for improving lending efficiency includes four main areas - the policy of banking and financial institutions, financial management of enterprises, state incentives and digital-innovative tools. The main tasks and expected results of each area are identified, and this table helps to systematically understand strategic measures to improve lending efficiency.

Within the framework of classical economic theories, the work of J.M. Keynes is of great importance in explaining the relationship between credit and investment. In his work “The General Theory of Employment, Interest and Money”, Keynes emphasized the dependence of investment decisions on financial conditions, including the availability of credit resources. This approach creates a theoretical basis for understanding the role of credit in stimulating real sector enterprises. Following Keynes’s theory, P. Samuelson’s integrated economic models are used to determine the impact of investment and credit on macroeconomic growth, as well as the importance of the efficient allocation of financial resources.

Within the framework of modern research, special attention is paid to studies analyzing the effectiveness of lending and its impact on the financial stability of enterprises. R. Barro in his article “Economic growth in a cross section of countries” shows that financial mechanisms that stimulate investment activity, in particular, the accessibility of credit resources to enterprises and the efficiency of financial institutions, have a significant impact on economic growth. At the same time, M. Porter’s work “Competitive advantage” emphasizes the importance of effective use of financial resources and strategic management in increasing the competitiveness of enterprises. Lending mechanisms are considered as a means of ensuring

[16] Prepared by the author based on information.

competitiveness, especially in financing innovative projects and expanding production capacities.

The study also highlights the role of digital technologies and innovative financial instruments in optimizing and increasing the efficiency of lending mechanisms. Modern financial technologies, such as electronic credit platforms, online monitoring systems and algorithmic credit scoring systems, accelerate the lending process, increase transparency and reduce risks. At the same time, innovative financial instruments, such as leasing and factoring, are considered effective tools for financial support of real sector enterprises.

An analysis of the relevant literature shows that in order to develop the real sector and ensure its financial stability, lending mechanisms should be implemented through a systematic approach, strategic management, risk diversification and state incentives. At the same time, empirical research and practical experience allow for a significant increase in efficiency through the digitalization of lending mechanisms and the introduction of innovative financial instruments.

In general, the analysis and recommendations presented in the article serve to identify strategic directions for effective management and improvement of the lending process in the real sector of the economy. These recommendations are practically aimed at developing financial management systems of banking and financial institutions, state bodies and enterprises, as well as forming scientifically based approaches that serve the sustainable growth of the real sector. In this regard, the results of the article are of relevance not only for scientific research, but also for the development of practical financial management and investment strategies.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Sh. Khojayev. Investment and credit resources management. Tashkent: Ilm-fan, 215 p. – 2012.

2. R.Karimov. Improving the bank lending system. Tashkent: Economics and Finance, 220 p. – 2014.

3. B. Toshpulatov. Financial risk management in enterprises. Tashkent: Ilm-fan, 184 p. – 2016.

4. A. Kadyrov. Real sector financing strategies. Tashkent: Fan, 210 p. – 2019.

5. F.Mishkin. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. *Pearson Education*, 624 p. – 2015.

6. R.Levine, N.Loayza, T.Beck. Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes. *Journal of Monetary Economics*, 46(1), 31–77. – 2000.

7. J.Stiglitz, A.Weiss. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. *American Economic Review*, 71(3), 393–410. – 1981.

8. D.Diamond, P.Dybvig. Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity. *Journal of Political Economy*, 91(3), 401–419. – 1983.

9. J.Schumpeter. *The Theory of Economic Development.* Harvard University Press, 255 p. – 1934.

CLASSIFICATION OF ANTONYMS AND SYNONYMS

4th year student of Fergana State University
Mahmudova Mohira Qobiljon qizi
mahmudovamohira2004@gmail.com

Abstract: *This article provides information about the classification of antonyms and synonyms and their role in the Uzbek language. It is analyzed that synonyms are words that are close to each other in meaning, and antonyms are words that are opposite in meaning, and their importance in increasing the richness of the language. Each type is divided into classes, which are analyzed in terms of linguistic features.*

Key words: *Synonym, antonym, classification, Uzbek language, linguistics, similar meaning, contrast.*

Аннотация:*В данной статье представлена информация о классификации антонимов и синонимов и их роли в узбекском языке. Анализируется, что синонимы – это слова, близкие друг другу по значению, а антонимы – слова, противоположные по значению, и их значение в увеличении богатства языка. Каждый тип делится на классы, которые анализируются с точки зрения языковых особенностей.*

Ключевые слова: *Синоним, антоним, классификация, узбекский язык, лингвистика, сходство значений, контраст.*

Annotatsiya: *Ushbu maqola antonim va sinonimlarning tasnifi va ularning o‘zbek tilidagi roli haqida ma’lumot beradi. Sinonimlar – ma’nosi bir-biriga yaqin so‘zlar, antonimlar esa – ma’nosi qarama-qarshi bo‘lgan so‘zlar ekanligi va ularning tilning boyligini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Har bir tur sinflarga ajratilib, ular lingvistik xususiyatlar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Sinonim, antonim, tasnif, o‘zbek tili, tilshunoslik, ma'no o'xshashligi, qarama-qarshilik.*

We know that language plays an important role in human communication, shaping the ability to convey thoughts, feelings and ideas with clarity and variety. Within the branches of linguistics, synonyms and antonyms play an important role and serve as basic linguistic tools that improve our understanding and use of language. Below we have created an infographic that highlights the main difference between antonym and synonym:

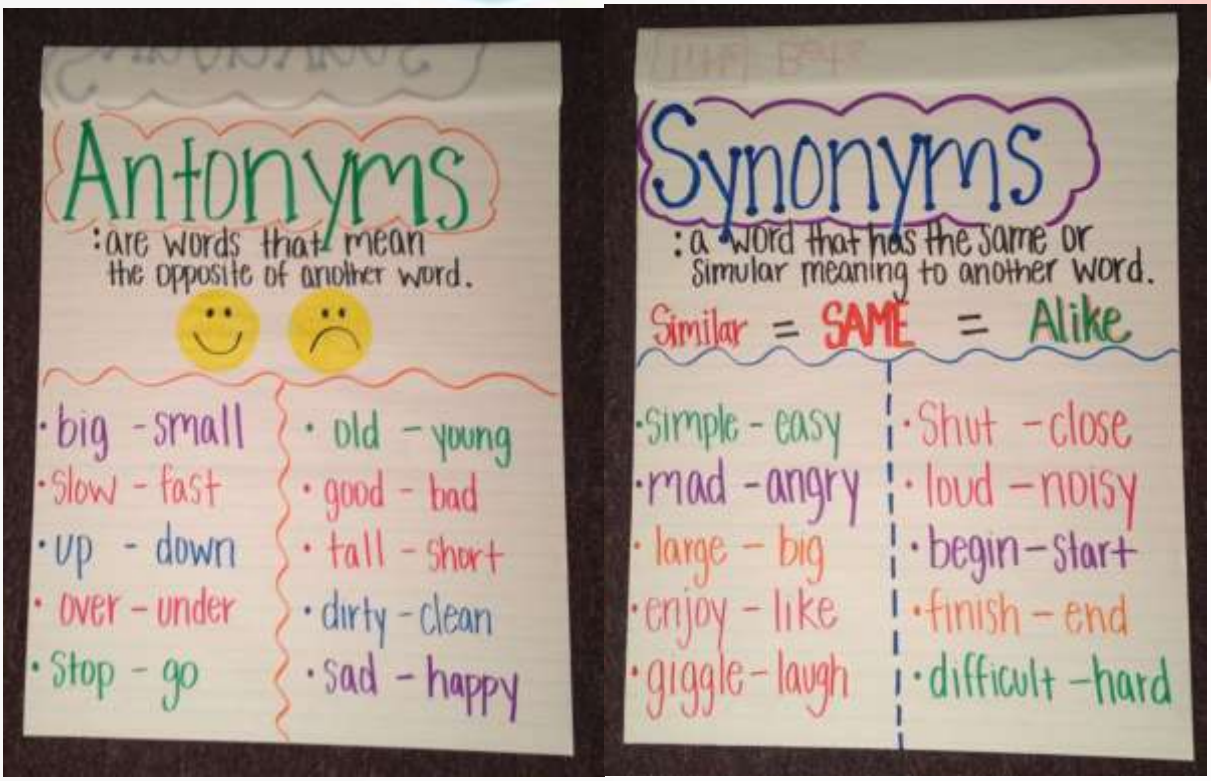

The classification of synonyms and antonyms is a complex and demanding subject, involving varying degrees of similarity, context-specific usage, and underlying connotations. The study of complex systems of synonyms and antonyms, the analysis of different categories and their significance in linguistics are important to linguistics, and through these important parts of linguistics we understand how word relationships affect meaning, tone, and style, both in our everyday language and in literary discourse. Classification of synonyms and antonyms is one of the important topics in linguistics. Synonyms are words with the same or similar meaning and help to enrich the language.[5;102] They are divided into different types that are close in meaning, but differ in stylistic and emotional meaning. Synonyms are classified into four main types:

• Full synonyms are words that can completely replace each other (for example, "linguistics" and "linguistics").

• Semantic synonyms - words that differ in meaning, but express a similar idea (for example, "brave", "brave", "fearless").

• Contextual synonyms are words that are interchangeable only in the context (for example, "poet", "writer", "writer").

• Stylistic synonyms - synonyms expressing an emotional, expressive meaning (for example, "face", "face", "turq"). [1; 265].

Understanding the denotative and connotative aspects of synonyms is also important in language. By first knowing what denotation and connotation are, we can understand how synonyms are related to them. Denotation refers to the word-for-word meaning of a word, its definition in a dictionary, that is, the exact meaning of a word.

For example, the word "home" refers to a place where people live, the definition is clear and objective, and allows effective communication. Connotation refers to a meaning other than the literal meaning of the words, for example, "home" is not a house where someone lives, but rather a word that can evoke feelings of warmth, security and family in many people. Synonyms often have denotative meanings, but their connotative aspects can vary greatly. For example, if we take the word "kprshapalak", denotatively it is a simple animal-type creature, but connotatively it can mean evil, darkness or danger. Understanding these differences plays a very important role, especially in different fields, which can have a significant impact on the perception and emotional response of listeners [2;229].

Antonyms are commonly used in English and have characteristics that add color to speech. By using antonyms, ideas can be expressed more clearly and effectively. [3;83] These are words with different forms and opposite meanings. Antonyms are divided into lexical, affixal and syntactic types:

• Lexical antonyms: This type of antonyms represent opposite meanings of words, for example, "tall - short", "long - short".

• Affixal antonyms: In this type, affixes (prefixes or suffixes) of words are used, for example, "watery - without water".

• Syntactic antonyms: In this type, words are used together in sentences, for example, "open face — tund bashara". The denotative and connotative aspects of antonyms involve understanding both their specific meanings and their implied meanings, which may change depending on the context. If we look at the antonyms "hot" and "cold" denotatively, they can only mean opposite temperatures. As for the connotation aspect, it can greatly affect how antonyms are perceived. For example, although the words "thin" and "fat" are direct antonyms, their meanings may evoke different feelings or judgments in society. "Thin" can connote elegance or health, while "fat" can connote negativity or intemperance, depending on the cultural context. [4; 45].

These most important parts of linguistics are important in the enrichment and expression of language, and their classification can be used in different contexts. For example, antonyms are often used to show the difference between adjectives, actions, or states, while synonyms are used to make a concept more understandable. In general, antonyms and synonyms are basic structures of language through which ideas can be expressed clearly and effectively. And their correct use provides logic in written and spoken speech, which helps to strengthen communication. Therefore, learning to work with these words is essential for every language learner.

REFERENCES:

1. Cruse, D. A. Lexical Semantics. Cambridge University Press, 1986, 265-270 p.
2. Lyons, J. Semantics. Cambridge University Press, 1977, 229-234 p.
3. Palmer, F. R. Semantics. Cambridge University Press, 1981, 83-87 p.
4. Murphy, M. L. Semantic Relations and the Lexicon: Antonymy, Synonymy, and Other Paradigms. Cambridge University Press, 2003, 45-49 p.
5. Jackson, H., & Amvela, E. Z. Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology. Continuum, 2000, 102-105 p.

BOSHQARUV RAHBARLARINING TA’LIM TIZIMI: O‘ZBEKISTON VA XALQARO TAJRIBA TAHLILI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Innovatsion menejment fakulteti
3-kurs MNP-76 guruh talabasi
Ahmedova Diyora Yoqub qizi
E-mail: yoqubovnadiyora77@gmail.com
Ilmiy rahbar: **Ibragimov G'anijon G'ayratovich**
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Qo'shma ta'lim dasturlarini muvofiqlashtirish markazi boshlig'i,
Innovatsion menejment kafedrasi dotsenti Phd,
E-mail: g.ibragimov@tsue.uz

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshqaruv rahbarlarini tayyorlash tizimlari, ularning asosiy bosqichlari va yo'nalishlari ko'rib chiqilgan. Hamda O‘zbekiston va dunyo miqyosida rahbarlar o’qitish tizimilari universitetlar tomonidan taqqoslanmalari va natijalarini, shuningdek, hozirgi kundagi rahbarlarni o'qitish tizimlaridagi asosiy muammolar va xatolar, hamda ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar*: boshqaruv rahbarlari, ta'lim tizimi, rahbarlik ko'nikmalari, liderlik, professional rivojlanish, MBA dasturlari, yumshoq ko'nikmalar, mentorlik, korporativ ta'lim, strategik rejalashtirish, emotsional intellekt, biznes etikasi, ijtimoiy mas'uliyat, raqamli transformatsiya, hayotiy o'rganish, madaniy moslashtirish, innovatsion fikrlash, jamoaviy ishlash, kommunikatsiya ko'nikmalari, amaliy tajriba.*

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida har qanday tashkilot muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning rahbariyat tizimiga bog'liq. Rahbar - bu tashkilot maqsadlariga erishish uchun jamoani boshqaradigan, qarorlar qabul qiladigan va resurslarni samarali taqsimlaydigan shaxs. Rahbarning asosiy vazifalari strategik rejalashtirish, xodimlarni boshqarish, moliyaviy resurslarni nazorat qilish, qarorlar qabul qilish va muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi. Bizga nima uchun rahbar kerak? Birinchidan, tashkilotda tartib va maqsadga yo'naltirilgan faoliyatni ta'minlash uchun. Ikkinchidan, xodimlar o'rtasida koordinatsiyani amalga oshirish va ularning mehnatini samarali tashkil etish uchun. Uchinchidan, tashqi muhit bilan munosabatlarni boshqarish va tashkilot manfaatlarini himoya qilish uchun.

Qaror qilishdan tashqari butun bir xodimlar ya’ni inson resurslari boshqarish rahbarning bo’ynida, shuning uchun ham ularda aynan rahbarlik fazilatlari bo’lishi kerak, masalan liderlik. Liderlik - bu rahbar yoki yetakchining boshqalarni

ilhomlantirishi, boshqarishi va maqsad sari yetaklay olishini ta’minlaydigan **shaxsiy sifatlar majmui**. Lider va rahbar o'rtasidagi farqni tushunish muhim ahamiyatga ega, ayniqsa bizda ba’zi liderlar rahbarbarlar uchun haqiqiy raqib. Rahbar - bu rasmiy lavozim va vakolat egasi bo'lib, u tashkilot ierarxiyasida belgilangan o'ringa ega. Lider esa - bu shaxsiy ta'sir kuchi, karizmatik xususiyatlari va jamoani ilhomlantirish qobiliyati bilan ajralib turadigan shaxs, albatta rahbar qo’l ostida bular odatda rahbar yordamchilari, bo’lim boshliqlari yoki ideal holda, samarali rahbar bir vaqtning o'zida lider ham bo'lishi kerak. Rahbar buyruq beradi, lider esa ilhomlantiradi; rahbar nazorat qiladi, lider esa ishonch hosil qiladi, rahbar qisqa muddatli natijalarga e'tibor beradi, lider esa uzoq muddatli istiqbolni ko'radi.

Rahbarlarni boshqaruv tizimida yetishtirib chiqarish butun bir jamiyatning bir burchi hisoblanadi,oila, maktablar universitetlar butun bir o’qitish tizimida rahbarlik yoki globallashuv tilida aytganda boshqaruvdagi liderlarni yetishtirib chiqarishda kata ahamiyatga ega hamda butun bir kelajakni ifodalashadi zero tinchlik har doim birinchi o’rinda bo’lib kelgan, xoh u korxona, kompaniyalarda bo’lsin, xoh davlat, xoh oilada.

ADABIYOTLAR SHARHI

Zamonaviy tashkilotlar samaradorligi ko'p jihatdan rahbariyat tizimining sifatiga bog'liq bo'lib, bu masala bo'yicha xalqaro va milliy miqyosda keng qamrovli tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu adabiyotlar sharhi rahbarlik va liderlik masalalarini turli nuqtai nazardan o'rganuvchi manbaлapni tahlil qiladi.

The Professional Development[17] bo'yicha tadqiqotlar dunyodagi mashhur rahbarlar faoliyatini tahlil qilar ekan, samarali rahbarlik uchun zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalarni aniqlaydi. Ushbu tadqiqotlarda qaror qabul qilish qobiliyati, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish va strategik fikrlash qobiliyati rahbarning asosiy belgilari sifatida ta'kidlanadi. Harvard Center on the Developing Child tomonidan olib borilgan fundamental tadqiqotlar rahbarlik ko'nikmalarining shakllanishida bolalik davri muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi[18]. Harvard bolalar ta'limi bo'yicha tadqiqotlari shuni isbotlaydiki, "Bizga hayotning har bir bosqichida bu ko'nikmalar kerak va hech kim ular bilan tug'ilmagan bo'lsa-da, biz hammamiz bu va boshqa asosiy ko'nikmalarni rivojlantirish qobiliyati bilan tug'ilganmiz." Bu xulosa rahbarlik sifatlarining tug'ma emas, balki rivojlantirilishi mumkin bo'lgan kompetensiyalar ekanligini tasdiqlaydi. Harvard Center on the Developing Child ning empirik tadqiqotlariga ko'ra, bolalarga kichik yoshidan boshlab oddiy qarorlar qabul qilish imkoniyatini berish ularning kelajakda rahbar bo'lib chiqish ehtimolini 30-40% ga oshirishi aniqlangan[19]. Bu ko'rsatkich erta yoshdagi tajriba va ta'limning uzoq muddatli ta'sirini miqdoriy jihatdan tasdiqlaydi.

Genius Global tahlillariga ko'ra, 2024-2025 yillarda dunyo bo'yicha rahbarlar o'qitish bozori qiymati 94.47 milliard AQSh dollariga yetdi va bu ko'rsatkich 2026 yilda

[17] https://www.researchgate.net/publication/292591448_Professional_Development_and_the_Profession
[18] https://developingchild.harvard.edu/resources/working-paper/mattering-in-early-childhood/
[3] https://developingchild.harvard.edu/resources/working-paper/mattering-in-early-childhood/

104.01 milliard dollargacha o'sishi kutilmoqda. Bu raqamlar rahbarlik ta'limiga bo'lgan global talabning o'sish tendentsiyasini aniq ko'rsatadi. Bozorning yillik o'sish sur'ati tashkilotlar rahbar kadrlar tayyorlashni strategik ustuvor yo'nalish sifatida qabul qilayotganidan dalolat beradi. Jahon miqyosidagi tadqiqotlar tashkilotlarning 77 foizi rahbar yetishmovchiligi sababli samaradorlik muammolariga duch kelayotganini aniqlagan. Bu statistika malakali rahbarlar tayyorlash dasturlariga investitsiya qilish zaruratini asoslaydi.

Research.com tomonidan o'tkazilgan keng qamrovli tadqiqotlar samarali tashkil etilgan rahbarlik treninglarining konkret natijalarini miqdoriy jihatdan ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni isbotlaydiki, ixtisoslashtirilgan o'qitish dasturlari ishtirokchilarda quyidagi ijobiy o'zgarishlarni yuzaga keltiradi: o'rganish natijalari 25% ga, ish samaradorligi 20% ga va rahbarlik xulq-atvorlari 28% ga yaxshilanadi. Bu empirik ma'lumotlar rahbarlik ta'limining nafaqat nazariy bilim berish, balki amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va real boshqaruv vazifalarida qo'llash qobiliyatini oshirishda samarali ekanligini tasdiqlaydi.[20]

Worldly Journals nashri O'zbekiston ta'lim tizimida rahbarlar tayyorlash bo'yicha amalga oshirilayotgan loyihalarni tahlil qiladi. Tadqiqotlarda maktab va oliy ta'lim muassasalarida pedagogik liderlik va boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha transformatsiyachi liderlik modellarining qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Bu yondashuv rahbarlarning o'zgarishlarni boshqarish kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ta'lim sifatini va tashkilot samaradorligini oshirish imkoniyatlarini taqdim etadi.[21]

InLibrary platformasida joylashtirilgan tadqiqotlar O'zbekistonda yoshlar siyosati doirasida amalga oshirilayotgan liderlik dasturlarining ahamiyatini ta'kidlaydi. 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar o'rtasida liderlik, jamoa bilan ishlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi loyihalar, jumladan Zakovat loyihasi va respublika miqyosidagi munozara debat o'yinlari, nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.[22] O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida rahbarlar tayyorlash tizimi rivojlanmoqda. Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti, Management Development Institute of Singapore in Tashkent va Westminster International University in Tashkent kabi nufuzli ta'lim muassasalari menejment, biznesni boshqarish, strategik rejalashtirish va tashkilotlarni boshqarish yo'nalishlari bo'yicha ixtisoslashtirilgan dasturlarni taklif etadi. Bu dasturlar case study usuli, biznes simulyatsiyalari va real korxonalar bilan hamkorlik asosida olib boriladigan amaliy mashg'ulotlar orqali minglab talabalarni yetuk boshqaruv kadrlari sifatida tayyorlashga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda rahbarlik va liderlik tushunchalarining o'zaro bog'liqligi, ularning shakllanish bosqichlari hamda zamonaviy ta'lim tizimida rahbarlar tayyorlashning

[20] https://research.com/careers/leadership-training-statistics?
[21] https://worldlyjournals.com/index.php/Yangiizlanuvchi/article/view/18357?
[22] https://inlibrary.uz/index.php/tafps/article/view/70025?

optimal yo'llari kompleks tarzda o'rganildi. Buning uchun xalqaro va milliy tajribalarni taqqoslash, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va nazariy-metodologik yondashuvlarni umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Rahbar kim? Bu savolga javob turli tomonli bo'lishi yoki turli qarashlarga bog'liq bo'lishi mumkin lekin birinchi o'rinda, rahbar qaror qabul qiluvchi shaxs, mas'uliyatni bo'yniga ola oladigan eng kuchli odam. Lekin har bir odamda ham rahbarlik yuqoridagi fazilatlar ham bo'lavermaydi yoki shunchaki yetarlicha bo'lmaydi. archasini boshidan ko'rib chiqadigan bo'lsak inson tug'ilibdiki, u jamiyatda shunda uni jamiyat tarbiyalab, jamiyat rahbar qiladimi degan mulohazaga kelishimiz mumkin lekin, bu faqat qarashlarning bir qismi xolos. Odamni bolaligida undagi ko'p o'zgarishlar harakter shakllanishi yoki yuqorida sanab o'tilgan rahbarlik fazilatlari shakllanishi mumkin, lekin vaqt o'tishi bilan shu barchasini o'rgatgan jamiyat uni bildirmasdan olib qo'yishi ham mumkin. Harvard bolalar ta'limiga ko'ra: "Bizga hayotning har bir bosqichida bu ko'nikmalar kerak va hech kim ular bilan tug'ilmagan bo'lsa-da, biz hammamiz bu va boshqa asosiy ko'nikmalarni rivojlantirish qobiliyati bilan tug'ilganmiz.

Siyosat va dasturlar bolalar yashaydigan, o'rganadigan, o'sadigan va o'ynagan joylarda ushbu ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradigan rivojlanish muhitini ishlab chiqishi mumkin." Va bu ularda oilada tug'ilishimiz bilan boshlanadi. Bu ilmiy tilda ijroiya funksiyasi deyiladi. Oiladagi kommunikatsiya uslubi, muammolarni hal qilish usullari va mas'uliyatni baham ko'rish tajribasi kelajakdagi rahbar shaxsiyatining asosini tashkil etadi. Bolaga kichik yoshidanoq hayotiy qarorlar qabul qilish imkoniyatini berish, uning fikriga hurmat ko'rsatish va xatolaridan o'rganishga yordam berish muhim ahamiyatga ega. Harvard Center on the Developing Child[23] tomonidan o'tkazilgan tajribalarga ko'ra bolalarga juda kichik qarorlarni qabul qilishlari ularni kelajakda haqiqiy jamiyatda rahbar bo'lib chiqishlari ehtimolini 30-40% ga oshirishi tajribalarda ko'rib chiqilgan ekan.

Maktablar rahbarlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay muhit yaratishi kerak va aksariyat dunyo talablariga javob bera oladigan maktablarda bu kabi ko'nikmalar muhim deb hisoblanadi va ularni rivojlantirishda bir necha yo'llarda o'rganiladi. Bu jamoaviy loyihalarda ishtirok etish, sinf yoki maktab kengashlarida faollik ko'rsatish, sport jamoalarida kapitanlik qilish va turli tashkiliy faoliyatlarda rahbarlik tajribasini orttirish orqali amalga oshiriladi. Maktab dasturlarida kommunikatsiya ko'nikmalari, tanqidiy fikrlash, muammolarni yechish va jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratilishi lozim. O'qituvchilar o'quvchilarda liderlik sifatlarini aniqlash va ularni rivojlantirishga ko'maklashishi muhim. Chuki ota-onadan tashqari ular bilan eng ko'p bo'ladigan shaxs bu ham ustozlar va ular boladagi qobiliyatlarni yuksaltirish va yo'naltirishda katta ahamiyat kasb etishadi.

[23] https://inlibrary.uz/index.php/tafps/article/view/70025

Maktab ta’limi bosqichidan boshlab o‘quvchilarda menejment, boshqaruv va liderlik ko‘nikmalarini shakllantirish kelajakda ularning oliy ta’limdagi kasbiy rivojlanishi uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Maktablarda muvaffaqiyatli rahbarlik va boshqaruv namunalariga tayangan ta’lim jarayoni shaxsda mas’uliyat, mustaqil fikrlash va yetakchilik fazilatlarini rivojlantiradi.

Oliy ta’lim muassasalarida esa muvaffaqiyatli menejer va rahbarlarning faoliyatiga asoslangan ta’lim barqaror rivojlanish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Inson kapitali nazariyasi, o‘z-o‘ziga ishonch hamda o‘zini o‘zi belgilash nazariyalariga ko‘ra, menejment va liderlikka oid ta’lim talabalarining rahbarlik faoliyatiga bo‘lgan moyilligi bilan ijobiy bog‘liq bo‘lib, ularga zarur bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni beradi hamda kelajakdagi boshqaruv faoliyatini rivojlantirishga undaydi. Ta’lim dasturlarida muvaffaqiyatli boshqaruv va liderlik modellarini o‘rganish talabalarning rahbarlik qobiliyatiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlab, ularning boshqaruv faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiradi.

Universitetlar nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni uyg‘unlashtirgan maxsus ta’lim dasturlarini taklif etishi lozim. Zamonaviy oliy ta’lim muassasalarida menejment, biznesni boshqarish, strategik rejalashtirish, moliyaviy tahlil hamda tashkilotlarni boshqarish kabi yo‘nalishlar bo‘yicha bakalavriat va magistratura dasturlari faoliyat yuritmoqda. Mazkur dasturlar doirasida case study usuli, biznes simulyatsiyalari, amaliyot dasturlari hamda real korxonalar bilan hamkorlik asosida olib boriladigan mashg‘ulotlar talabalarning amaliy boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, universitetlarda talabalar uyushmalari, yetakchilik klublari, turli loyihalar va ijtimoiy tashabbuslar orqali talabalar rahbarlik tajribasini amaliy tarzda egallash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bunday faoliyatlar talabalarda mas’uliyat, jamoa bilan ishlash, qaror qabul qilish va strategik fikrlash kabi muhim liderlik kompetensiyalarini shakllantiradi.

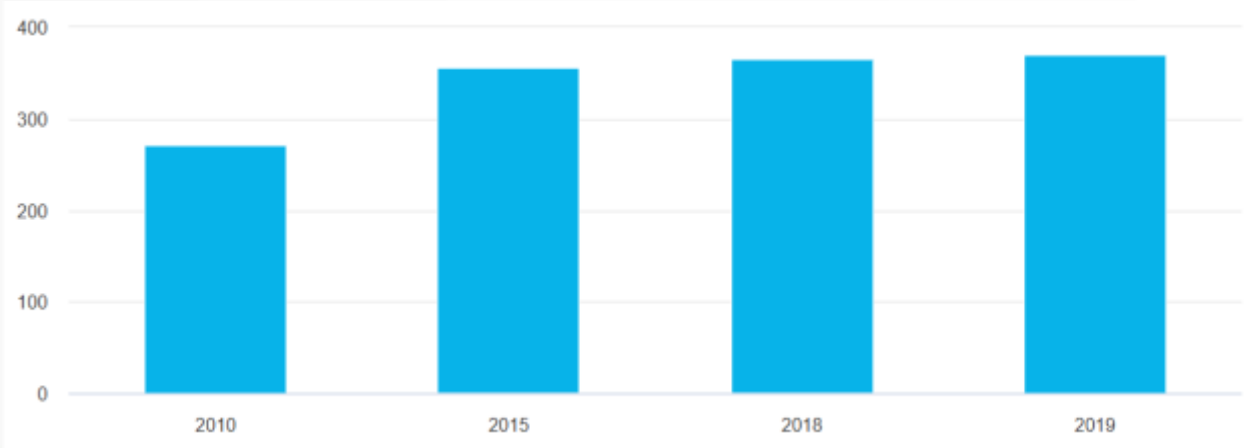

1-rasm. Dunyo bo’yicha rahbarlarni o’qitish bo’yicha investitsiya hajmi. [24]

[24] https://www.unesco.org/reports/gem-report/en/2024-leadership-education?

Rahbarlar uchun o‘qitish, ya’ni liderlik va boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha maxsus dasturlar, zamonaviy ta’lim va tashkilotlarda muhim o‘rin tutmoqda. Bu dasturlar nafaqat biznes sektori uchun, balki davlat boshqaruvi, ta’lim va ijtimoiy sohalar uchun ham strategik ahamiyatga ega. Ular orqali rahbarlar o‘z qarorlarini yanada samarali qabul qilish, jamoani boshqarish hamda murakkab muammolarni hal etish bo‘yicha ilg‘or metod va usullarni egallaydi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rahbarlar uchun o‘qitish dasturlariga investitsiya qilish tashkilotlarning samaradorligini oshiradi va rahbarlar tayyorlash bo‘yicha global bozor juda tez o‘smoqda. Dunyo bo’yicha rahbarlar o’qitish bozoriga e’tibor qaratadigan bo’lsak, global miqyosda rahbarlik va boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha dasturlar bozori katta miqdorda o‘smoqda. Masalan, 2024-2025 yillar statistikasiga ko‘ra, bu bozor qiymati taxminan 94.47 milliard AQSh dollarini tashkil etdi va 2026 yilda u 104.01 milliard dollardan oshishi kutilmoqda. Bu raqamlar yetakchilik o‘qitish dasturlarining yillik o‘sish sur’atlarini ko‘rsatadi.[25] Global tashkilotlarning o‘nlab millardlik bu sohadagi investitsiyalari rahbarlar tayyorlashni muhim strategik yo‘nalishga aylantirganini anglatadi. Buning sababi shundaki, bozor tahlillari rahbarlik ko‘nikmalariga ega bo‘lgan menejerlar bo‘lmagan tashkilotlarda samaradorlik past bo‘lishini ko‘rsatadi. Jahon miqyosida tashkilotlarning 77 % rahbar yetishmovchiligi tufayli muvaffaqiyatsizlikka uchrayotgani aniqlangan.

Rahbarlar uchun ixtisoslashtirilgan o‘qitish loyihalari, jumladan treninglar, seminarlar va mentorlik dasturlari, professional kompetensiyalarni oshirishda sezilarli natijalar beradi. Tadqiqotlardan ko‘rinishicha, samarali tashkil etilgan rahbarlik treninglari ishtirokchilarda quyidagi o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi:

- o‘rganish natijalari **25 % ga yaxshilanishi**,
- ish samaradorligi **20 % ga oshishi**,
- rahbarlik xulq-atvorlari **28 % ga mustahkamlanishi** aniqlangan.[26]

Bu raqamlar ko‘rsatadiki, rahbarlarni o‘qitish nafaqat bilim beradi, balki ularni real boshqaruv vazifalarida qo‘llash qobiliyatini ham oshiradi.

O‘zbekiston ta’lim va boshqaruv tizimlarida rahbarlar tayyorlash bo‘yicha turli loyihalar amalga oshirilmoqda. Xususan, maktab va oliy ta’lim muassasalarida pedagogik liderlik va boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy maqolalar mavjud. Bu tadqiqotlar rahbarlarning transformatsiyachi (o‘zgarishni boshqaruvchi) liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishga e’tibor qaratadi, shu orqali ta’lim sifatini va tashkilot samaradorligini oshirish mumkinligi ta’kidlanadi. O‘zbekiston sharoitida rahbarlik ko‘nikmalarini shakllantirishda treninglar va seminarlarning roli ham muhim ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan. Bundan tashqari O’zbekistonda yoshlar siyosati oraqli ham turli 30 yoshgacha bo’lgan yoshlar o’rtasida liderlik, jamoviy qaror qabulqilish kabi rahbarlik fazilarlarini kuchaytiruvchi loyihalar o’tkazilib kelinmoqda. Bu xoh

[25] https://joingenius.com/statistics/leadership-statistics/?
[26] https://research.com/careers/leadership-training-statistics?

universitetlar bilan hamkorlikda, xoh maktablar bilan. Ulardan masalan; Zakovat loyihasi, Munozara debat o'yinlari butun respublika darajasiga allaqachon chiqarilgan. Bu kabi loyihalar rahbarlikning nazariy asoslarini qo'lga kiritish bilan birga, real boshqaruv muammolarini hal qilishga yo'naltirilgan. Shuningdek, O'zbekistonning xalqaro va iqtisodiy kontekstda samarali menejerlar tayyorlash uchun Toshkentda joylashgan **Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti, Management Development Institute of Singapore in Tashkent yoki Westminster International University In Tashkent** kabi institutlar va universitetlar mavjud bo'lib, bu kabi loyiha dasturlar orqali minglab talabalar yetuk boshqaruv kadrlari sifatida shakllangan.

Dastur	Ajratilgan mablag'	Yil
Zakovat intellektual turnirlar	50 milliard so'm	2022
"Besh tashabbus olimpiadasi" mukofot jamg'armasi	600 million so'm	2024
"Yosh tadbirkor" tanlov g'oliblari krediti	BHMning 1000 baravarigacha	2024
"Yoshlar daftari" jamg'armasi	444 milliard so'm	2023
Yoshlar oromgohida "Intellektual maktab"	Davlat byudjeti	2022

2-rasm. Yoshlar uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlash.[27]

XULOSA

Mazkur maqolada boshqaruv rahbarlarini tayyorlash tizimlari batafsil ko'rib chiqildi. Ularning asosiy bosqichlari, yo'nalishlari va bugungi kundagi dolzarb muammolari tahlil qilindi. Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, samarali rahbarlarni yetishtirish jarayoni faqat oliy ta'lim bilan cheklanib qolmay, balki oila, maktab va universitetlarning uzviy hamkorligini talab etuvchi strategik ahamiyatga ega tizimli jarayon hisoblanadi. Rahbarlikning mohiyati qaror qabul qilish, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish va strategik rejalashtirish kabi funksiyalarni bajarishdan iborat. Shuningdek, samarali boshqaruv uchun rahbarning shaxsiy ta'sir kuchi va jamoani ilhomlantirish qobiliyatiga ega bo'lgan lider sifatlari ham muhimdir. Rahbar buyruq beruvchi bo'lsa, lider ilhomlantiruvchi bo'lib, ideal rahbar har ikkala fazilatni mujassam etishi lozim. Tahlillar, rahbarlik ko'nikmalarining shakllanishi bolalik davrida boshlanishini tasdiqladi. Jumladan, bolalarga kichik yoshdan mustaqil qarorlar qabul qilish imkoniyatini berish ularning kelajakda boshqaruv qobiliyatini sezilarli darajada rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu, rahbarlik sifatlarining tug'ma emas, balki rivojlantirilishi mumkin bo'lgan kompetensiyalar to'plami ekanligini ko'rsatadi. Maktablar esa jamoaviy loyihalar va tashkiliy faoliyatlar orqali bu ko'nikmalarni mustahkamlashda davom etadi.

[27] https://lex.uz/docs/-5834314

Oliy ta’lim muassasalari esa nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni uyg‘unlashtiruvchi maxsus dasturlarni taklif etadi. O‘zbekistondagi nufuzli universitetlar biznesni boshqarish, strategik rejalashtirish kabi yo‘nalishlarda malakali kadrlar tayyorlashga alohida e’tibor qaratmoqda. Shu bilan birga, yoshlar siyosati doirasidagi turli loyihalar, masalan, "Zakovat" va munozara o‘yinlari kabi tadbirlar orqali yoshlarda jamoa bilan ishlash va qaror qabul qilish kabi muhim fazilatlar kuchaytirilmoqda. Global miqyosda rahbarlarni o‘qitish bozoriga sarmoya kiritish tendensiyasi yuqori bo‘lib, tashkilotlar o‘z samaradorligini oshirishning strategik yo‘li sifatida bu sohani ko‘rmoqda. Tadqiqotlar, ixtisoslashgan treninglar o‘rganish natijalarini, ish samaradorligini va rahbarlik xulq-atvorlarini sezilarli darajada yaxshilashini isbotlagan. Yakuniy xulosa shuki, rahbarlarni tayyorlash – bu uzluksiz, ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, u ta’limning barcha darajalarini qamrab oladi. O‘zbekiston ta’lim tizimida xalqaro tajribalarni keng tatbiq etish, amaliyot va nazariyani uyg‘unlashtirish orqali kelajakda mamlakatimiz iqtisodiyoti va ijtimoiy sohalarini boshqara oladigan yetuk, innovatsion menejer-liderlar yetishtirib chiqarish imkoniyati mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.https://www.researchgate.net/publication/292591448_Professional_Development_and_the_Profession

2. https://developingchild.harvard.edu/resources/working-paper/mattering-in-early-childhood/

3. https://developingchild.harvard.edu/resources/working-paper/mattering-in-early-childhood/

4. https://research.com/careers/leadership-training-statistics?

5. https://worldlyjournals.com/index.php/Yangiizlanuvchi/article/view/18357?

6.https://inlibrary.uz/index.php/tafps/article/view/70025?

7. https://inlibrary.uz/index.php/tafps/article/view/70025

8. https://www.unesco.org/reports/gem-report/en/2024-leadership-education?

9. https://joingenius.com/statistics/leadership-statistics/?

10. https://research.com/careers/leadership-training-statistics?

11. https://lex.uz/docs/-5834314

INTERYERDA NEOKLASSIKA USLUBLARINI QO‘LLASH

Ro‘ziboboyev Azizbek Azamat o‘g‘li
Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti assistenti
E-mail: azizbekroziboboyev@gmail.com, +998991736351
Umarov Xusrav Xusniddin o'g'li
Termiz davlat muhandislik va agratexnologiyalar universiteti talabasi

Annotatsiya.*zamonaviy qulayliklarni klassik shakl va proporsiyalar bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan yondashuvdir. Ushbu uslubda sokin ranglar, nafis bezaklar, simmetriya va sifatli materiallar asosiy o‘rin tutadi. Neoklassika uyga hashamatli, tartibli va vaqt sinovidan o‘tgan nafis ko‘rinish beradi.*

Kalit so‘zlar*:* *Neoklassik,Elegant,Nafis,Simmetriya,Mutanosiblik,Klassik detal,Zamonaviy klassika, Sof ranglar, Luks / Hashamatli, Minimal bezakli klassika*

THE USE OF NEOCLASSICAL STYLES IN THE INTERIOR

Ruʻziboboyev Azizbek Azamat oglu
assistant*, Termez State University of Engineering and Agrotechnology*
E-mail: azizbekroziboboyev@gmail.com, +998991736351
Umarov Khusrav Khusniddin oglu
Student of Termiz State University of Engineering and Agricultural Technologies

Abstract *Neoclassical is an approach that combines modern comforts with classic shapes and proportions. This style is characterized by calm colors, elegant decorations, symmetry and quality materials. Neoclassical gives a home a luxurious, orderly and elegant look that has stood the test of time.*

Keywords*:Neoclassical,Elegant,Elegant,Symmetry,Proportion,Classic detail,Modern classic, Pure colors, Luxe / Luxurious, Minimal classic*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕОКЛАССИЧЕСКИХ СТИЛЕЙ В ИНТЕРЬЕРЕ

Ruziboboev Azizbek Azamat oglы
Assistent, Termezskiy gosudarstvennыy injenerno-agrotexnologicheskiy universitet
E-mail: azizbekroziboboyev@gmail.com, +998991736351
Умаров Хусрав Хусниддин оглы
Студент Термезского государственного университета инженерии и агротехнологий

Annotatsiya. *Неоклассика — это стиль, сочетающий современный комфорт с классическими формами и пропорциями. Этот стиль характеризуется спокойными цветами, элегантным декором, симметрией и качественными материалами. Неоклассика придаёт дому роскошный, упорядоченный и элегантный вид, выдержавший испытание временем.*

Klyuchevyye *Неоклассический, Элегантный, Элегантный, Симметрия, Пропорции, Классические детали, Современная классика, Чистые цвета, Роскошный, Минималистичный классический*

KIRISH

Zamonaviy interyer dizaynida neoklassika uslubi o‘zining nafisligi, uyg‘unligi va vaqt sinovidan o‘tgan klassik elementlarni zamonaviy qulayliklar bilan birlashtirishi bilan mashhur. Bu uslub nafis detallar, simmetriya va yengil hashamatni yoqtiradiganlar uchun ayniqsa mos keladi. Neoklassika nafaqat hashamatni, balki tartib, muvozanat va sokin muhitni ham ifodalaydi.

Neoklassika Uslubining Asosiy Xususiyatlari

1. Rang palitrasi

Neoklassik interyerda ranglar sokin va nafis bo‘ladi. Eng ko‘p uchraydigan ranglar:

oq va suti ranglar, bej va kulrang tuslar, pastel ko‘k, yashil yoki och jigarrang, oltin

yoki kumush aksentlar. Bu ranglar xona ichida kenglik hissini yaratadi, yorug‘likni yaxshi aks ettiradi va klassik kayfiyatni ta’kidlaydi.

2. Simmetriya va muvozanat

Uslubning asosiy tamoyillaridan biri — simmetriya. Mebel, dekor va yoritish elementlari joylashuvida muvozanat saqlanadi: ikki tomonga qo‘yilgan lampalar, o‘rtaga joylashtirilgan divan, simmetrik rasmlar yoki oynalar. Simmetriya interyerni tartibli va estetik ko‘rinishga keltiradi.

3. Materiallar va fakturalar

Neoklassika tabiiy va sifatli materiallar bilan ajralib turadi: marmar yoki dekorativ tosh, yog‘och mebel, ipak, atlas, zamsh kabi matolar, oltin yoki mis rangli metall elementlar. Ushbu materiallar xonaga hashamat qo‘shadi, ammo haddan tashqari dabdaba yaratib yubormaydi.

4. Mebel shakllari

Neoklassika mebeli klassik shaklda bo‘lsa-da, zamonaviy qulayliklarni o‘z ichiga oladi. Ularning xususiyatlari: yumaloq chiziqlar, o‘yma naqshlar (ammo me’yorida), nozik oltin yoki kumush panellar, zich va sifatli matolar bilan qoplangan divan va kreslolar.

Mebel tanlashda ortiqcha detallarni emas, balki nafislikni afzal ko‘rish kerak.

5. Dekor elementlari

Dekor neoklassikaning eng muhim qismi hisoblanadi. Ular quyidagilar bo‘lishi mumkin: klassik kartinalar, antik ko‘rinishdagi vazalar, yirik kristalli lyustralar, naqshli poydevorlar va gipsli karnizlar, yumshoq gilamlar. Dekor komponentlari me’yorida bo‘lishi zarur, aks holda xona ortiqcha bezaklar bilan to‘lib ketadi.

Neoklassika Uslubini Amaliyotda Qo‘llash Bo‘yicha Tavsiyalar

1. Yorug‘likdan to‘g‘ri foydalanish

Neoklassik interyerdagi asosiy elementlardan biri — yorug‘lik. Bunda: markaziy lyustra, qo‘shimcha devor chiroqlari (bra), stol lampalari kabi ko‘p pog‘onali yoritish tizimi qo‘llaniladi. Kristalli lyustralar ayniqsa mos keladi.

2. Zamin va shift dizayni

Zamin uchun yog‘och parket yoki marmar imitatsiyali qoplamalar tanlanadi. Shift esa eng ko‘p gipsli dekor bilan bezatiladi: rozetkalar, klassik karnizlar, yengil naqshlar.

3. Zamonaviy texnikani yashirin usulda joylash

Neoklassika ko‘proq klassik ruhda bo‘lganligi sababli, zamonaviy texnikalarni ko‘rinmaydigan qilib o‘rnatish tavsiya etiladi: o‘rnatma televizorlar, yashirin konditsionerlar, minimalist audio tizimlar. Bu interyerning nafisligini buzmaslikka yordam beradi.

4. Minimalizmga yaqinlik

Neoklassika klassika kabi murakkab emas. Unda ortiqcha bezaklardan qochish kerak. Barcha jihozlar funksional, ranglar esa uyg‘un bo‘lishi zarur.

1-rasm Neoklassika uslubiga ishlangan mehmonxona interyeri

Xulosa. Neoklassika interyer uslubi — zamonaviy qulayliklar bilan uyg‘un klassik nafislikning mukammal birlashuvidir. U har qanday turdagi uy uchun mos: kichik xonadan tortib keng villagacha. To‘g‘ri tanlangan ranglar, sifatli mebel, muvozanatli dekor va o‘ylangan yoritish tizimi orqali har kim o‘z uyida hashamatli, ammo sokin va zamonaviy atmosfera yaratishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 22- yanvardagi PF-60-sonli “Yangi O‘zbekistonning 2022-2026- yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi Farmoni.-T., 2022.

2 Ro‘ziboboevA.A. Termiz shaharsozligining zamonaviy kadrlarni tayyor-lashdagi ahamyati //Me’morchilik va qurilish muammolari.-Samarqand, 2024. B.1185-1187.

3 Ro‘ziboboevA.A. Termiz tarixiy shaharlari mahallalarining tarixiy shakl-lanishi va rivojlanishi //Me’morchilik va qurilish muammolari.-Samarqand, 2025. B.465-467.

4.Ro‘ziboboevA.A. Termiz shahri turar-joylari va jamoat binolari arxitek-turasining shakllanishidagi zamonaviy tamoyillarni o‘rganish //Me’morchilik va qurilish muammolari.-Samarqand, 2025.- b.132-134.

5.Ro‘ziboboevA.A. Termiz shahridagi arxitektura yodgorliklarini ta’mirlash va qayta tiklash usullarini takomillashtirish //Me’morchilik va qurilish muammolari.-Samarqand, 2025.- b.18-20.

6.Ro‘ziboboevA.A.Termiz shahridagi tarixiy-arxitektura yodgorliklarini, raqamlashtirish orqali turizm sohasini yangi bosqichga ko‘tarish yo‘llari //Me’morchilik va qurilish muammolari.-Samarqand, 2025.- b.26-28.

7.Ro‘ziboboevA.A Termiz shahri arxitekturasining istiqboldagi taraqqiyoti,turar joy va jamoat binolari arxitekturasi bo‘yicha loyiha takliflar // Xorazm Ma’mun akademiyasi.-Xiva, 2025.- b.90-93.

8.Ro‘ziboboevA.A Termiz shahrining mustaqillik yillari arxitekturasi// Xorazm Ma’mun akademiyasi.-Xiva, 2025.- b.93-95.

9.Bozorqulov, S., Ro’ziboboyev, A., & Nazarov, B. (2024). SHAHARSOZLIKDA SHOVQINDAN HIMOYA QILISHNING CHORA-TADBIRLARI ARXITEKTURAVIY TARXIY USLUBLAR. Talqin va tadqiqotlar.

10.Yusufovich, J. N. (2025). XIX ASR OXIRI XX ASR BOSHLARIDA O’ZBEKISTON ARXITEKTURASI. *OBRAZOVANIE NAUKA I INNOVATSIONNЫE IDEI V MIRE*, *64*(5), 235-243.

11.Nurullo o’g’li, A. S. (2025). SHAHARSOZLIKDA “SMART CITY” KONSEPSIYASI ELEMENTLARINI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI. *OBRAZOVANIE NAUKA I INNOVATSIONNЫE IDEI V MIRE*, *64*(5), 244-254.

TERMIZ SHAHAR KAMMUNAL HAYOTINI YAXSHILASH,KECHKI ESTETIK YORUG'LANTIRISH,MUHANDISLIK OBODONLASHTIRISH

Ro'ziboboyev Azizbek Azamat o'g'li
Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti assistenti
E-mail: azizbekroziboboyev@gmail.com, +998991736351
Umarov Xusrav Xusniddin o'g'li
Termiz davlat muhandislik va agratexnologiyalar universiteti talabasi

Annotatsiya. *Maqolada Termiz shahrida kommunal xizmatlarni yaxshilash, kechki estetik yoritish tizimini modernizatsiya qilish va muhandislik obodonlashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar tahlil qilingan. Unda ichimlik suvi, chiqindi xo'jaligi, transport, LED yoritish, ko'cha va tarixiy obidalarni yoritish hamda yo'l, drenaj va ko'kalamzorlashtirish kabi infratuzilma loyihalarining ahamiyati bayon etiladi. Tadqiqot shaharni qulay, xavfsiz va zamonaviy muhitga aylantirishga qaratilgan asosiy yo'nalishlarni ko'rsatib beradi.*

Kalit so'zlar: *Termiz shahri, kommunal xizmatlar, estetik yoritish, LED yoritgichlar, infratuzilma, ko'kalamzorlashtirish, drenaj tizimi, "aqlli shahar" texnologiyalari.*

IMPROVING THE COMMUNAL LIFE OF THE CITY OF TERMEZ, AESTHETIC EVENING LIGHTING, ENGINEERING IMPROVEMENTS

Ru'ziboboyev Azizbek Azamat oglu
assistant, Termez State University of Engineering and Agrotechnology
E-mail: azizbekroziboboyev@gmail.com, +998991736351
Umarov Khusrav Khusniddin oglu
Student of Termiz State University of Engineering and Agricultural Technologies

Abstract: *The article analyzes the work being carried out in the city of Termez to improve public services, modernize the evening aesthetic lighting system, and improve engineering. It describes the importance of infrastructure projects such as drinking water, waste management, transport, LED lighting, street and historical monument lighting, as well as roads, drainage, and landscaping. The study indicates the main directions aimed at transforming the city into a comfortable, safe, and modern environment.*

Keywords: *Termez city, utilities, aesthetic lighting, LED lighting, infrastructure, landscaping, drainage system, "smart city" technologies.*

УЛУЧШЕНИЕ КОММУНАЛЬНОЙ ЖИЗНИ ГОРОДА ТЕРМЕЗ, ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВЕЧЕРНЕЕ ОСВЕЩЕНИЕ, ИНЖЕНЕРНЫЕ УЛУЧШЕНИЯ

Ruziboboev Azizbek Azamat oglы
Assistent, Termezskiy gosudarstvennыy injenerno-agrotexnologicheskiy universitet
E-mail: azizbekroziboboyev@gmail.com, +998991736351
Умаров Хусрав Хусниддин оглы
Студент Термезского государственного университета инженерии и агротехнологий

Annotatsiya. *В статье анализируется проводимая в городе Термез работа по благоустройству, модернизации системы вечернего эстетического освещения и улучшению инженерного обеспечения. Отмечается важность инфраструктурных проектов, таких как питьевое водоснабжение, утилизация отходов, транспорт, светодиодное освещение, освещение улиц и исторических памятников, а также дорожное строительство, водоотведение и благоустройство. В исследовании обозначены основные направления, направленные на преобразование города в комфортную, безопасную и современную среду.*

Klyuchevyye *Город Термез, инженерные коммуникации, эстетическое освещение, светодиодное освещение, инфраструктура, озеленение, дренажная система, технологии «умного города».*

KIRISH

Termiz shahri – Surxondaryo viloyatining iqtisodiy, madaniy va ilm-fan markazi sifatida izchil rivojlanmoqda. Aholining farovon turmush kechirishi, shuningdek, shahar jozibadorligini oshirishda kommunal xizmatlarni takomillashtirish, kechki yoritish tizimini modernizatsiya qilish hamda muhandislik infratuzilmasini obodonlashtirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishlardagi tizimli islohotlar Termizning zamonaviy, qulay va ekologik toza shahar sifatida rivojlanishini ta’minlaydi.

Kommunal hayotni yaxshilash: asosiy yo‘nalishlar

Ichimlik suvi ta’minotini modernizatsiya qilish

Aholining sifatli ichimlik suvi bilan muntazam ta’minlanishi shahar infratuzilmasining eng muhim omillaridan biridir. Termizda suv quvurlarini yangilash, zamonaviy filtrlash tizimlarini joriy etish va suv taqsimotini uzluksiz nazorat qilish orqali xizmat sifati oshirilmoqda.

Bu esa sog‘liq uchun xavfsiz muhit yaratishi bilan birga, kommunal xizmatlarning barqaror ishlashini ta’minlaydi.

Chiqindi xo‘jaligini takomillashtirish

So‘nggi yillarda chiqindilarni saralab yig‘ish, maxsus konteynerlar o‘rnatish va chiqindilarni qayta ishlash bo‘yicha ishlar kengayib bormoqda. Ekologik barqarorlikni ta’minlash maqsadida chiqindilarni qayta ishlash korxonalarini qo‘llab-quvvatlash va aholining ekologik madaniyatini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Transport-kommunikatsiya tizimini rivojlantirish

Shahar ichki yo‘llarini ta’mirlash, jamoat transportini ko‘paytirish va ekologik transport turlarini joriy etish Termizning yashashga qulayligini oshiradi. Avtobus bekatlari, piyodalar yo‘laklari va veloyo‘laklarning ajratilishi ham shahar aholisi uchun yengillik yaratadi.

Kechki estetik yoritish: shahar jozibasini oshirish omili

Zamonaviy LED yoritish tizimlari

Termiz shahrining asosiy ko‘chalari, xiyobonlari va tarixiy maskanlarida energiya tejamkor LED yoritgichlarni joriy etish kechki va tungi muhitni yanada xavfsiz, yorqin va estetik ko‘rinishga keltiradi. LED texnologiyalari uzoq muddatli, tejamkor va ekologik toza bo‘lgani uchun shahar byudjetiga ham engillik yaratadi.

Arxitektura yoritgichlari

Me’moriy binolar, tarixiy obidalar va sayyohlik markazlarini maxsus yoritish uslublari shaharni yanada jozibador qiladi. Kechki yoritish dizayni Termizning o‘ziga xosligini namoyon etib, uning turistik salohiyatini orttiradi.

Xavfsizlikni ta’minlash

Ko‘cha va mahalla hududlarida samarali yoritish tizimi jinoyatchilikning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi. Qorong‘i hududlarni to‘liq yoritish orqali aholining kechki va tungi harakatlanish xavfsizligi yanada kuchayadi.

Muhandislik obodonlashtirish: zamonaviy infratuzilmaga yo‘l

Yo‘l va ko‘kalamzorlashtirish ishlari

Shahar markazi va chekka hududlarda yangi yo‘llar qurilishi, mavjud yo‘llarning rekonstruksiya qilinishi, daraxt ekish va yashil hududlarni kengaytirish Termizning ekologik muvozanatini ta’minlab, shahar ko‘rinishini yanada go‘zal qiladi.

Drenaj va oqava tizimlarini optimallashtirish

Shahar drenaj tizimlarini rekonstruksiya qilish suv toshqinlari va yo‘llarning yemirilishining oldini oladi. Bu nafaqat qulaylik balki xavfsizlik jihatidan ham muhimdir.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish

“Smart City” texnologiyalarini qo‘llash — masalan, aqlli yoritish, onlayn kommunal to‘lovlar, real vaqtda nazorat tizimlari — Termizning boshqaruv tizimini zamonaviylashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Termiz shaharining kommunal hayotini yaxshilash, kechki estetik yoritish tizimini rivojlantirish va muhandislik obodonlashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlari shaharni yanada yashashga qulay, xavfsiz va zamonaviy megapolisga aylantirishga xizmat qilmoqda. Bu yo‘nalishlarda izchil strategiya, mahalliy boshqaruv organlari va aholining hamkorligi shahar taraqqiyotining mustahkam poydevoridir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 22- yanvardagi PF-60-sonli “Yangi O‘zbekistonning 2022-2026- yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi Farmoni.-T., 2022.

2 Ro‘ziboboevA.A. Termiz shaharsozligining zamonaviy kadrlarni tayyor-lashdagi ahamyati //Me’morchilik va qurilish muammolari.-Samarqand, 2024. B.1185-1187.

3 Ro‘ziboboevA.A. Termiz tarixiy shaharlari mahallalarining tarixiy shakl-lanishi va rivojlanishi //Me’morchilik va qurilish muammolari.-Samarqand, 2025. B.465-467.

4.Ro‘ziboboevA.A. Termiz shahri turar-joylari va jamoat binolari arxitek-turasining shakllanishidagi zamonaviy tamoyillarni o‘rganish //Me’morchilik va qurilish muammolari.-Samarqand, 2025.- b.132-134.

5.Ro‘ziboboevA.A. Termiz shahridagi arxitektura yodgorliklarini ta’mirlash va qayta tiklash usullarini takomillashtirish //Me’morchilik va qurilish muammolari.-Samarqand, 2025.- b.18-20.

6.Ro‘ziboboevA.A.Termiz shahridagi tarixiy-arxitektura yodgorliklarini, raqamlashtirish orqali turizm sohasini yangi bosqichga ko‘tarish yo‘llari //Me’morchilik va qurilish muammolari.-Samarqand, 2025.- b.26-28.

7.Ro‘ziboboevA.A Termiz shahri arxitekturasining istiqboldagi taraqqiyoti,turar joy va jamoat binolari arxitekturasi bo‘yicha loyiha takliflar // Xorazm Ma’mun akademiyasi.-Xiva, 2025.- b.90-93.

8.Ro‘ziboboevA.A Termiz shahrining mustaqillik yillari arxitekturasi// Xorazm Ma’mun akademiyasi.-Xiva, 2025.- b.93-95.

9.Bozorqulov, S., Ro’ziboboyev, A., & Nazarov, B. (2024). SHAHARSOZLIKDA SHOVQINDAN HIMOYA QILISHNING CHORA-TADBIRLARI ARXITEKTURAVIY TARXIY USLUBLAR. Talqin va tadqiqotlar.

10.Yusufovich, J. N. (2025). XIX ASR OXIRI XX ASR BOSHLARIDA O’ZBEKISTON ARXITEKTURASI. OBRAZOVANIE NAUKA I INNOVATSIONNЫE IDEI V MIRE, 64(5), 235-243.

11.Nurullo o’g’li, A. S. (2025). SHAHARSOZLIKDA “SMART CITY” KONSEPSIYASI ELEMENTLARINI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI. OBRAZOVANIE NAUKA I INNOVATSIONNЫE IDEI V MIRE, 64(5), 244-254.

12.Xolmurzayevich, A. S. (2025). O’SIMLIKLAR BILAN QO’LLANILADIGAN MO’JAZ ARXITEKTURA FORMALARI. OBRAZOVANIE NAUKA I INNOVATSIONNЫE IDEI V MIRE, 64(5), 230-234.

LEVERAGING COOPERATIVE LEARNING TO PROMOTE ALTERNATIVE ASSESSMENT IN EDUCATION

Khodjakulova Feruza
Senior teacher, PhD of the department Uzbek and Foreign Languages,
International Islamic academy of Uzbekistan
feruzahodjakulova77@gmail.com

Abstract. *In contemporary educational contexts, conventional assessment approaches frequently fail to encompass the multifaceted dimensions of student achievement. This paper examines the integration of cooperative learning—a structured collaborative methodology—as a mechanism to support alternative assessment practices, including portfolios, peer evaluations, projects, presentations, and reflective exercises. Drawing on foundational principles such as positive interdependence and individual accountability, this synergy transforms assessment into a dynamic, inclusive process that fosters deeper cognitive engagement, equity, and interpersonal competencies. The discussion extends to incorporating service-learning, creating a comprehensive framework that links academic goals with civic responsibility. Practical strategies, examples, and implementation considerations are provided, highlighting benefits supported by empirical research while addressing potential challenges.*

Keywords*: cooperative learning, alternative assessment, peer evaluation, group collaboration, service-learning, positive interdependence, individual accountability, authentic evaluation, student-centered pedagogy*

INTRODUCTION

The evolving landscape of education demands assessment methods that extend beyond traditional standardized testing and solitary examinations, which often overlook critical aspects of holistic student development. Alternative assessment emphasizes authentic, performance-oriented evaluations such as portfolios, peer reviews, collaborative projects, oral presentations, and self-reflections that prioritize the learning process and real-world application of skills.

Cooperative learning, a pedagogically structured approach to group work wherein students pursue common objectives through collaboration, emerges as an effective conduit for implementing alternative assessment. Pioneered by scholars such as David W. Johnson and Roger T. Johnson, this method rests on five core elements: positive interdependence, individual accountability,face-to-face promotive interaction, interpersonal and small-group skills, and group processing.

The confluence of cooperative learning and alternative assessment reconfigures evaluation from an isolated, terminal event into a continuous, shared endeavor.

Learners not only master subject matter but also engage in mutual evaluation of contributions, reflection on team dynamics, and cultivation of metacognitive abilities. Empirical evidence indicates that cooperative environments bolster critical thinking, problem-solving capabilities, and knowledge retention. Alternative assessments within groups, particularly peer feedback, expose students to diverse viewpoints, yielding improved outcomes across varying proficiency levels.

Moreover, this approach nurtures vital soft skills, including communication, conflict management, and empathy. Peer-based assessment cultivates a nurturing atmosphere for constructive critique, mitigating the stress linked to sole reliance on instructor grading. Heterogeneous grouping promotes inclusivity, enriching perspectives from culturally and ability-diverse backgrounds. Mechanisms ensuring individual accountability mitigate issues like social loafing, guaranteeing equitable participation. Authentic assessments in this framework evaluate practical competencies; for example, group projects simulate professional teamwork, while reflective components enhance self-regulation. Effective implementation necessitates deliberate planning. Participants specialize in subtopics within initial groups, then reconvene to instruct peers. Assessment incorporates peer reviews and collective presentations.

Dyadic discussions precede broader sharing, evaluated via rubrics for feedback on engagement. Teams produce artifacts (e.g., research presentations), assessed through shared portfolios encompassing individual reflections and peer ratings. Structured Academic Controversy: Groups argue opposing sides of a topic before synthesizing views, appraised via self- and peer-assessments of collaboration and logical reasoning.

In practice, science classrooms may involve collaborative experiment design, with peer-reviewed reports and role reflections. Language arts settings could employ literature circles with assigned roles (e.g., summarizer, interrogator), scored for participation and personal insights. Service-learning, an experiential pedagogy merging community service with curricular objectives and emphasizing reflection and civic duty, complements this framework. Distinct from mere volunteering, it aligns service with academic aims. When combined with cooperative learning and alternative assessment, students undertake team-based community initiatives, collaboratively evaluate efforts, and reflect on societal impacts. This triad reinforces cooperative tenets while assessing not only knowledge but also civic involvement and teamwork, equipping learners for responsible participation in pluralistic societies.

Potential obstacles encompass maintaining individual accountability, resolving interpersonal conflicts, and ensuring reliable peer evaluations. Mitigations involve assigning explicit roles, employing observational tools, and providing training in feedback delivery. Initiating with modest activities and offering exemplars facilitates adoption.

CONCLUSION

Employing cooperative learning to advance alternative assessment represents a paradigm shift toward learner-centric, genuine evaluation. Augmented by service-learning, it equips students for collaborative realities while promoting profound, equitable development. Educators embracing this model foster vibrant, inclusive classrooms that authentically mirror meaningful learning.

REFERENCES:

1. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. Educational Researcher, 38(5), 365–379.

2. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Holubec, E. J. (1994). Cooperative learning in the classroom. Association for Supervision and Curriculum Development.

3. Furco, A. (1996). Service-learning: A balanced approach to experiential education. In Expanding boundaries: Serving and learning. Cooperative Education Association.

4. Khodjakulova, F.R. “Using cooperative learning to facilitate alternative assessment”. Garmonichno razvitoye pokoleniye-usloviye stabilnogo razvitiya respubliki Uzbekistan. Sbornik nauchno-metodicheskix statyey. № 5, Aprel ,2019.

5. Gillies, R. M. (2016). Cooperative learning: Review of research and practice. Australian Journal of Teacher Education, 41(3), 39–54.

6. Slavin, R. E. (2015). Cooperative learning in elementary schools. Education 3-13, 43(1), 5–14.

METHODS OF TEACHING RECEPTIVE SKILLS AT PRIMARY SCHOOL

Sheraliyeva Maftuna Muzaffar qizi
4th-year student, FSU

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich maktabda retseptiv qobiliyatlarni - tinglash va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish uchun asosiy strategiyalarni o'rganish haqida so'z yuritiladi.*

Abstract: *This article explores key strategies for developing receptive skills—listening and reading skills—and creating a supportive learning environment in primary school.*

Аннотация: *В этой статье рассматриваются ключевые стратегии развития рецептивных навыков — навыков слушания и чтения — и создания благоприятной среды обучения в начальной школе.*

Kalit so‘zlar: *reseptiv ko‘nikmalar, boshlang‘ich ta’lim, tinglab tushunish, o‘qish, pedagogika, fonetika, hikoyalash, kognitiv strategiyalar, tushunish, multimodal ta’lim.*

Keywords: *receptive skills, primary education, listening, reading, pedagogy, phonics, storytelling, cognitive strategies, comprehension, multimodal learning.*

Ключевые слова: *рецептивные навыки, начальное образование, аудирование, чтение, педагогика, фонетика, повествование, когнитивные стратегии, понимание, мультимодальное обучение.*

Receptive skills, which include listening and reading, play a crucial role in language development at the primary school level. These skills form the foundation for students’ academic success and communication abilities. According to language acquisition theories, children first develop comprehension before they become proficient in productive skills like speaking and writing [1;45]. Thus, effective teaching of receptive skills at an early age is essential.

Listening is a fundamental skill that enables students to acquire vocabulary, understand pronunciation patterns, and develop cognitive connections between sounds and meanings. Studies show that young learners who are exposed to structured listening activities demonstrate better comprehension and language retention [2;120]. Similarly, reading instruction at the primary level shapes students' ability to decode and interpret texts. A systematic approach to phonics and comprehension strategies significantly enhances early literacy development [3;87].

Teaching receptive skills effectively requires an integration of various pedagogical methods. Interactive storytelling, phonemic awareness training, and the use of multimedia resources are some of the widely recommended techniques. Moreover, creating an engaging and supportive learning environment is essential for fostering curiosity and motivation in young learners.

Despite the importance of receptive skills, many challenges exist in teaching them at primary school. These include limited resources, varying proficiency levels among students, and the need for differentiated instruction. Addressing these challenges requires innovative teaching strategies, teacher training, and curriculum development tailored to young learners' cognitive and linguistic needs.

1. Methods for Teaching Listening Skills

Listening is one of the first skills children develop when learning a language. It is crucial for understanding spoken language, following instructions, and building communication skills. Several methods have been identified as effective in teaching listening at the primary level.

• Storytelling and Songs

Storytelling captivates children's attention and helps them internalize language structures naturally. Research indicates that young learners retain vocabulary better when presented in narrative form [4;32]. Songs, rhymes, and chants also improve auditory discrimination and pronunciation skills, making them a valuable tool for listening development [5;64].

• Interactive Listening Activities

Games such as "Simon Says" and role-play activities enhance active listening by requiring students to process spoken instructions quickly. Using audio recordings, teacher-led listening tasks, and group discussions also reinforce listening comprehension.

• Visual and Multimodal Support

Combining listening tasks with visual aids, such as images, flashcards, or videos, helps students associate words with their meanings. Studies confirm that multimodal learning enhances comprehension by providing multiple channels of input [6;101].

2. Methods for Teaching Reading Skills

Reading is a complex process that involves decoding, comprehension, and critical thinking. Various pedagogical approaches facilitate the development of reading skills in young learners.

• Phonics-Based Instruction

Phonics instruction teaches children the relationship between letters and sounds, which is essential for early reading development. Systematic phonics programs have been shown to improve word recognition and spelling [7;89].

• Shared and Guided Reading

Shared reading involves teachers reading aloud to students while engaging them in discussions about the text. Guided reading allows small groups of students to read with teacher support, helping them develop fluency and comprehension strategies [8;112].

• Extensive Reading and Picture Books

Encouraging students to read a variety of books, including picture books and leveled readers, fosters a love for reading and improves literacy skills. Research suggests that extensive reading enhances vocabulary acquisition and text comprehension [9;77].

3. Challenges in Teaching Receptive Skills

Despite the effectiveness of these methods, several challenges exist in teaching receptive skills at the primary level. These include:

• Diverse Learning Styles: Students have different cognitive and linguistic abilities, requiring differentiated instruction.

• Limited Resources: Schools may lack access to quality reading materials or technological tools to support listening practice.

• Teacher Training: Educators need professional development to implement modern teaching strategies effectively.

To overcome these challenges, schools must invest in teacher training programs, integrate technology into the classroom, and provide access to engaging learning materials.

Teaching receptive skills at the primary school level is essential for building strong language foundations. Effective methods such as storytelling, phonics instruction, and multimodal learning have been proven to enhance listening and reading abilities. However, challenges such as diverse student needs and resource limitations must be addressed to ensure successful implementation. By adopting research-based strategies and fostering a supportive learning environment, educators can significantly improve students' language acquisition and academic success. Future research should focus on innovative approaches, including digital learning tools, to enhance receptive skill development in early education.

REFERENCES:

1. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching (5th ed.). Pearson Education.

2. Krashen, S. (1982). Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon.

3. Gough, P. B., & Tunmer, W. E. (1986). Decoding, Reading, and Reading Disability. Remedial and Special Education, 7(1), 6-10.

4. Nation, P. (2009). Teaching ESL/EFL Listening and Speaking. Routledge.

5. Cameron, L. (2001). Teaching Languages to Young Learners. Cambridge University Press.

6. Mayer, R. E. (2009). Multimedia Learning (2nd ed.). Cambridge University Press.

7. Ehri, L. C. (2005). Development of Sight Word Reading: Phases and Findings. Scientific Studies of Reading, 9(2), 167-188.

8. Fountas, I., & Pinnell, G. S. (2016). Guided Reading: Responsive Teaching Across the Grades. Heinemann

9. Day, R., & Bamford, J. (1998). Extensive Reading in the Second Language Classroom. Cambridge University Press.

INSON ORGANIZMIDA STRESSGA JAVOB REAKSIYALARINING FIZIOLOGIK ASOSLARI

Kozimjonova Farangizbegim
Farg`ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada stressga javob reaksiyasining inson organizmida kechish mexanizmlari kompleks fiziologik jarayon sifatida yoritilgan. Stress omillarining markaziy asab tizimida qabul qilinishi, bosh miya po‘stlog‘ida tahlil qilinishi hamda gipotalamus orqali gipotalamo–gipofizar–buyrakusti (HPA) o‘qi faollashuvi bosqichma-bosqich bayon etilgan. Stressga javoban ajraladigan asosiy gormonlar — adrenokortikotrop gormon, kortizol, adrenalin va noradrenalinning metabolizm, yurak-qon tomir, nafas olish, ovqat hazm qilish va immun tizimlariga ko‘rsatadigan ta’siri fiziologik va biokimyoviy nuqtayi nazardan tahlil qilingan.*

Maqolada stressning qisqa muddatli va surunkali shakllari o‘rtasidagi farqlar alohida ta’kidlanib, o‘tkir stressning moslashuv va himoya ahamiyati, surunkali stressning esa patogen omil sifatidagi roli asoslab berilgan. Xususan, uzoq davom etuvchi stress holatlarida gormonal muvozanatning buzilishi, insulin rezistentligi, immunitetning pasayishi, neyromediatorlar almashinuvining izdan chiqishi hamda yurak-qon tomir va asab tizimlarida morfofunktsional o‘zgarishlar rivojlanishi ilmiy manbalar asosida yoritilgan.

Shuningdek, stressning psixoemotsional holat, xotira, o‘rganish jarayonlari va xulq-atvorga ta’siri gipokamp va boshqa markaziy tuzilmalar faoliyati bilan bog‘liq holda izohlangan. Maqola stress mexanizmlarini chuqur tushunishning klinik tibbiyot, profilaktika va sog‘lom turmush tarzini shakllantirishdagi ahamiyatini ochib beradi hamda stressni nazorat qilish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy yondashuvlar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: *Stress, fiziologiya, gipotalamus, gipofiz, buyrakusti bezlari, kortizol, adrenalin, simpatik asab tizimi, homeostaz, adaptatsiya*

KIRISH

Zamonaviy hayot sharoitida stress inson salomatligiga ta’sir ko‘rsatuvchi eng muhim biologik va ijtimoiy omillardan biriga aylangan. Tezkor turmush tarzi, axborot oqimining ortishi, ijtimoiy-psixologik bosimlar hamda ekologik omillarning kuchayishi organizmning doimiy zo‘riqish holatida bo‘lishiga olib kelmoqda. Stress tushunchasi dastlab organizmning tashqi va ichki ta’sirlarga nisbatan umumiy moslashuv reaksiyasi sifatida talqin qilingan bo‘lsa-da, hozirgi kunda u ko‘plab somatik va psixosomatik kasalliklarning rivojlanishida muhim patogen omil sifatida qaralmoqda.

Stressga javob reaksiyasi murakkab neyro-gumoral mexanizmlar orqali amalga oshadi va bu jarayonda markaziy asab tizimi yetakchi o‘rin tutadi. Xususan, bosh miya

po‘stlog‘i, gipotalamus, gipofiz va buyrak usti bezlari o‘rtasidagi funksional bog‘liqlik organizmning stressga moslashuv imkoniyatlarini belgilab beradi. Ushbu tizimlarning uyg‘un faoliyati qisqa muddatli stress sharoitida hayotiy muhim funksiyalarni saqlab qolishga xizmat qilsa, stressning uzoq davom etishi homeostazning buzilishiga va turli patologik holatlarning shakllanishiga zamin yaratadi.

Shu nuqtayi nazardan, stressning fiziologik mexanizmlarini, uning turli tizimlarga ta’sirini va uzoq muddatli oqibatlarini o‘rganish zamonaviy tibbiyot, xususan, profilaktika va reabilitatsiya sohalari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur maqolaning maqsadi stressga javob reaksiyasining markaziy va periferik mexanizmlarini yoritish, stressning qisqa va surunkali shakllarining organizm faoliyatiga ta’sirini tahlil qilish hamda stressni nazorat qilishning ahamiyatini ilmiy asosda ko‘rsatib berishdan iborat.

ASOSIY QISM

Stressga javob reaksiyasi inson organizmida markaziy asab tizimi darajasida boshlanib, bir-biri bilan uzviy bog‘langan neyro-gumoral mexanizmlar orqali amalga oshadi. Har qanday stress omili — fizik, kimyoviy, biologik yoki psixoemotsional bo‘lishidan qat’i nazar — avvalo sezgi tizimlari orqali qabul qilinadi va bosh miya po‘stlog‘ida tahlil qilinadi. Ushbu bosqichda vaziyatning xavflilik darajasi, uning avvalgi tajribalar bilan bog‘liqligi va ehtimoliy oqibatlari baholanadi. Shundan so‘ng nerv impulslarining gipotalamusga uzatilishi stressga javob reaksiyasining markaziy mexanizmini ishga tushiradi.

Gipotalamus stress sharoitida neyrosekretor faollikni kuchaytirib, kortikoliberin va boshqa relizing-gormonlarni ajratadi. Bu moddalar gipofiz bezining oldingi bo‘limiga ta’sir ko‘rsatib, adrenokortikotrop gormon sekretsiyasini oshiradi. AKTG esa buyrak usti bezlari po‘stlog‘ini faollashtirib, glyukokortikoidlar, ayniqsa kortizol ishlab chiqarilishini kuchaytiradi. Kortizol stress gormoni sifatida organizmning metabolik javoblarida yetakchi rol o‘ynaydi. U uglevodlar, yog‘lar va oqsillar almashinuvini qayta yo‘naltirib, energiya resurslarining tez safarbar etilishini ta’minlaydi.

Kortizol ta’sirida jigarda glyukoneogenez kuchayadi, qondagi glyukoza darajasi oshadi va miya hamda mushak to‘qimalari uchun yetarli energiya manbai yaratiladi. Shu bilan birga, periferik to‘qimalarda glyukozaning utilizatsiyasi vaqtincha kamayadi. Mushak to‘qimalarida oqsil parchalanishi jadallashib, hosil bo‘lgan aminokislotalar jigarga yo‘naltiriladi. Yog‘ to‘qimalarida lipoliz jarayoni faollashib, erkin yog‘ kislotalari qonga ajraladi. Ushbu o‘zgarishlar stress sharoitida organizmning energiya ta’minotini maksimal darajada ta’minlashga xizmat qiladi.

Stressga javob reaksiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida simpatik-adrenal tizim ham faollashadi. Simpatik nerv tolalari orqali buyrak usti bezlari mag‘iz qismi stimulyatsiya qilinib, adrenalin va noradrenalin gormonlari ko‘p miqdorda ajraladi. Ushbu katexolaminlar yurak-qon tomir tizimiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Yurak qisqarishlarining chastotasi va kuchi ortadi, yurakdan chiqadigan qon hajmi ko‘payadi.

Periferik qon tomirlarida vazokonstriksiya yuzaga kelib, arterial qon bosimi oshadi. Shu bilan birga, miya, yurak va skelet mushaklarini oziqlantiruvchi tomirlarda nisbiy vazodilatatsiya kuzatiladi, bu esa hayotiy muhim a’zolarning qon bilan ta’minlanishini yaxshilaydi.

Nafas olish tizimi ham stressga tezkor moslashuv javobini beradi. Adrenalin ta’sirida bronxlarning silliq mushaklari bo‘shashadi, bronxlar kengayadi va alveolyar ventilyatsiya kuchayadi. Nafas olish chastotasi va chuqurligining ortishi qonda kislorod miqdorini ko‘paytirib, to‘qimalarning oksigenatsiyasini yaxshilaydi. Bu jarayon ayniqsa skelet mushaklarining jismoniy faollikka tayyorlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ovqat hazm qilish tizimida stress sharoitida tormozlovchi o‘zgarishlar kuzatiladi. Simpatik nerv tizimi faollashuvi natijasida oshqozon-ichak tizimi tomirlarida vazokonstriksiya yuzaga keladi va qon oqimi hayotiy muhim organlar foydasiga qayta taqsimlanadi. Oshqozon shirasi va fermentlar sekretsiyasi kamayadi, ichak peristaltikasi sekinlashadi. Bu holat fiziologik jihatdan energiya va qon ta’minotini ustuvor organlarga yo‘naltirishga qaratilgan moslashuv mexanizmi sifatida qaraladi.

Stress immun tizimi faoliyatiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Qisqa muddatli stress sharoitida immun hujayralarning migratsiyasi va faolligi vaqtincha oshishi mumkin. Biroq surunkali stress holatida kortizolning uzoq muddat yuqori darajada saqlanib turishi limfotsitlar proliferatsiyasini susaytiradi, antitana sintezi kamayadi va hujayraviy immunitet zaiflashadi. Natijada organizmning infeksion kasalliklarga va yallig‘lanish jarayonlariga nisbatan qarshiligi pasayadi.

Markaziy asab tizimida stress neyromediatorlar almashinuvidagi o‘zgarishlar bilan namoyon bo‘ladi. Dopamin, serotonin va noradrenalin tizimlarining disbalansi psixoemotsional holatning beqarorlashuviga olib keladi. Stress sharoitida gipokamp va prefrontal korteks faoliyati susayib, xotira, diqqat va o‘rganish jarayonlari vaqtincha izdan chiqishi mumkin. Shu bilan birga, amigdala faolligining ortishi qo‘rquv va tashvish reaksiyalarini kuchaytiradi.

Uzoq davom etuvchi stress organizmning adaptatsion imkoniyatlarini asta-sekin kamaytiradi. Metabolik jarayonlarning surunkali faollashuvi insulin rezistentligiga, qonda glyukoza va lipidlar miqdorining oshishiga olib keladi. Yurak-qon tomir tizimida doimiy gipertenziya, tomir devorlarining elastikligi pasayishi va aterosklerotik o‘zgarishlar rivojlanadi. Shu sababli surunkali stress ko‘plab yurak-qon tomir, endokrin va psixosomatik kasalliklarning rivojlanishida muhim xavf omili hisoblanadi.

XULOSA

Stressga javob reaksiyasi organizmda markaziy asab tizimi orqali boshqariladigan, ko‘p darajali va muvofiqlashgan moslashuv jarayoni hisoblanadi. Gipotalamo–gipofizar–buyrakusti o‘qi hamda simpatik-adrenal tizimning faollashuvi natijasida organizm qisqa muddatda energiya resurslarini safarbar etib, hayotiy muhim a’zolar faoliyatini ta’minlashga moslashadi. Bu jarayonlar o‘tkir stress sharoitida himoya ahamiyatiga ega bo‘lib, tirik qolish va tezkor javob berishni ta’minlaydi.

Biroq stressning uzoq davom etishi gormonal muvozanatning buzilishi, metabolik jarayonlarning izdan chiqishi, immun himoyaning susayishi hamda yurak-qon tomir va asab tizimlarida morfofunktsional o‘zgarishlarning rivojlanishiga olib keladi. Natijada surunkali stress ko‘plab somatik va psixosomatik kasalliklarning shakllanishi uchun muhim patogen omilga aylanadi.

Shu bois stressni faqat fiziologik moslashuv reaksiyasi sifatida emas, balki uzoq muddatli salbiy oqibatlarga olib keluvchi xavf omili sifatida baholash zarur. Stress mexanizmlarini chuqur o‘rganish, uni erta aniqlash va samarali boshqarish usullarini joriy etish inson salomatligini saqlash, kasalliklarning oldini olish va hayot sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1) Guyton A.C., Hall J.E. Textbook of Medical Physiology. Elsevier.
2) Ganong W.F. Review of Medical Physiology. McGraw-Hill Education.
3) Sherwood L. Human Physiology: From Cells to Systems. Cengage Learning.
4) Selye H. The Stress of Life. McGraw-Hill Book Company.
5) McEwen B.S. Stress, adaptation, and disease: Allostasis and allostatic load. Annals of the New York Academy of Sciences.
6) Kandel E.R., Schwartz J.H., Jessell T.M. Principles of Neural Science. McGraw-Hill.
7) Sapolsky R.M. Why Zebras Don’t Get Ulcers. Henry Holt and Company.
8) Bear M.F., Connors B.W., Paradiso M.A. Neuroscience: Exploring the Brain. Lippincott Williams & Wilkins.
9) Silverthorn D.U. Human Physiology: An Integrated Approach. Pearson Education.
10) Costanzo L.S. Physiology. Elsevier.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA IJODIY TOPSHIRIQLAR USTIDA ISHLASH METODIKASI

Endirboyeva Zilola Saforboy qizi
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim)” mutaxassisligi bo‘yicha 1-kurs magistranti

Annotatsiya: *Mazkur tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini rivojlantirish jarayonida ijodiy topshiriqlardan foydalanish metodikasi, ularning ta’lim sifatiga ta’siri hamda o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Ijodiy topshiriqlarni qo‘llashning milliy o‘quv dasturi talablari bilan uyg‘unligi ilmiy-pedagogik asoslar bilan tahlil etiladi.*

Kalit so‘zlar: *o‘qish savodxonligi, ijodiy topshiriq, metodika, boshlang‘ich ta’lim, kreativ fikrlash, matn ustida ishlash, pedagogik texnologiya.*

Аннотация: *В данной работе освещена методика использования творческих заданий в процессе развития читательской грамотности учащихся старших классов, их влияние на качество образовония и значение в формировании творческого мышления обучающихся. Соответствие применения творческих заданий требованиям натциональной образовательной программы подтверждается научно-педагогическими обоснованиями.*

Калючевые слово; *грамотность чтения, творческое задание методика, начало внутриучения, креативное мышление, работа над текстом, педагогическая технология.*

Abstract: *This thesis discusses the methodology for using creative tasks in the process of developing reading literacy of primary school students, their impact on the quality of education and their importance in forming students creative thinking. The compatibility of the use of creative tasks with the requirements of the national curriculum is analyzed on the basis of scientific and pedagogical foundations.*

Keywords: *reading literacy, creative task, methodology, primary education, creative thinking, work on the text, pedagogical technology.*

Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini shakllantirish - o‘quvchilarda nafaqat texnik o‘qish ko‘nikmalarini, balki matnni anglash, tahlil qilish, fikr bildirish, ijodkorlik bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Adabiy ta’limning zamonaviy talablari o‘quvchilarning kreativ tafakkurini rivojlantirish, individual fikrini qo‘llab-quvvatlash,matn ustida mustaqil ishlashga undashni ko‘zda tutadi[1]. Shu bois

o‘qish savodxonligi darslarida ijodiy topshiriqlar bilan ishlash metodikasi alohida dolzarblik kasb etadi.

1.Ijodiy topshiriqlarning didaktik ahamiyati.

To‘xtayeva ta’kidlaganidek, o‘quv jarayoniga ijodiy topshiriqlarni kiritish o‘quvchilarni matnni faollik bilan o‘zlashtirishga undaydi va ularning fikrlash jarayonini faollashtiradi. Ushbu topshiriqlar:

-matnni chuqur anglashga yordam beradi;

-shaxsiy munosabat bildirishni shakllantiradi;

-mantiqiy va divergent fikrlashni rivojlantiradi;

-o‘quvchining individual ijodiy salohiyatini uyg‘otadi[2].

Vygotskiy ta’kidlaganidek, “ yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasiga ko‘ra, ijodiy topshiriqlar o‘quvchini mavjud bilimlardan yuqoriroq pog‘onaga olib chiqadigan vosita hisoblanadi[3].

2.Ijodiy topshiriqlarning turlari

Ijodiy topshiriqlarning quyidagicha turlari mavjud:

1. Matn asosida ijodiy qayta hikoyalash:

-Qahramonlar o‘rnini almashtirib aytish;

-Alternativ yakun yaratish;

-Matnni boshqacha uslubda bayon qilish.

2. Matn asosida ijodiy yozma topshiriqlar:

-Mini-esse;

-Muammoli savollarga javob;

-“Agar men muallif bo‘lsam…” topshirig‘i.

3. Rasm va tasvirlar asosida ijodiy ishlash:

-Rasmga qarab matn yaratish;

-Tasvirlar orasidagi mantiqiy bog‘lanishni tiklash.

4. Kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi o‘yinli topshiriqlar:

-“3 ta so‘zdan voqea tuz” texnikasi;

-“Matnni davom ettir”;

-Krassword va klaster tuzish.

5. Muammoli-vaziyatli topshiriqlar:

-Qahramonning to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri qarorini izohlash;

-Matndagi ijtimoiy-axloqiy muammolarni tahlil qilish.

3. Ijodiy topshiriqlar bilan ishlash metodikasi

Pedagog olimlar (Yo‘ldoshev, 2020; G‘ulomova, 2019) kreativ topshiriqlarni o‘qish savodxonligi darslarida qo‘llashda quyidagi metodik bosqichlarga amal qilishni taklif etadilar:

1. Tayyorlov bosqichi

-Matn mazmunini umumiy tushuntirish;

-Qiyin so‘zlarni aniqlash;

-Matnning syujet chizig‘ini tahlil qilish;
-Matnni o‘qish maqsadini belgilash.
2. Asosiy bosqich
Ijodiy topshiriqlar shu bosqichda bajariladi:
-Savol-javob orqali matnni anglashni chuqurlashtirish;
-Muammoli vaziyat yaratish;
-O‘quvchilarning mustaqil kuzatuvlarini faollashtirish;
-Rasm, jadval, klasterlardan foydalanish;
-Guruhli fikr almashuv (debat, brainstorming).
3. Yakuniy bosqich
-O‘quvchi ijodiy ishi taqdimoti;
-Baholash mezonlariga ko‘ra tahlil (mantiqlilik, mazmun, fikrning yangiligi);
-O‘z-o‘zini baholash va refleksiya;
-O‘quvchining keyingi darsga tayyorgarligini belgilash[4].
4. Ijodiy topshiriqlarni baholash mezonlari
To‘xtayeva va Yo‘ldoshev ishlariga tayangan holda baholash quyidagilarga asoslanadi:
-Fikrning mustaqilligi;
-Mazmunning uyg‘unligi;
-Til me’yorlariga rioya qilishi;
-O‘quvchining matnni anglaganlik darajasi;
-Ijodiy yondashuvning yangiligi[2].

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida ijodiy topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilar tafakkurini faollashtiradi, matn bilan mustaqil ishlash ko‘nikmasini shakllantiradi, o‘quvchining shaxsiy fikrini erkin ifodalashiga imkon beradi. Adabiyotlar tahlili ko‘rsatadiki, ijodiy topshiriqlar o‘quvchining intellektual salohiyatini ochishga, nutq madaniyatini rivojlantirishga va o‘qish jarayoniga qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G‘ulomova A., Qosimova K. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi.- Toshkent: 2019.
2. To‘xtayeva R. O‘qish darslari metodikasi.- Toshkent: 2017.
3. Aripova B.Sh. Boshlang‘ich sinflarda kreativ fikrlashni rivojlantirish metodikasi.- Toshkent: 2021.
4. Yo‘ldoshev J.G., Zunnunov A.X. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.- Toshkent: 2020
5. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya.- Moskva: 1999.

РЕЧЕВАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК ОСНОВА КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГА

Джуракулова Саодат Эшкобиловна
преподаватель русского языка.
Политехникум № 2 Байсунского района .
Сурхандарьинская область , Республика Узбекистан
9880@gmail.comjurakulovas69

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы речевой компетенции как важнейшей составляющей коммуникативной компетентности личности и включает способность человека эффективно использовать язык в различных ситуациях общения. Она предполагает владение нормами устной и письменной речи, умение правильно строить высказывания, выбирать языковые средства в зависимости от цели, адресата и условий коммуникации. В рамках данной темы раскрываются основные компоненты речевой компетенции: лексическая, грамматическая, фонетическая и прагматическая. Особое внимание уделяется культуре речи, речевому этикету, а также развитию навыков понимания и порождения текста. Речевая компетенция формируется в процессе обучения языку и речевой практики и играет ключевую роль в профессиональной и социальной деятельности человека. Изучение речевой компетенции способствует развитию языковой личности, повышению уровня коммуникативной культуры и успешной интеграции человека в современное общество.*

Ключевые слова*: речевая компетенция, устная и письменная речь, речевой этикет, лексический компонент, коммуникативная культура, доверие самоценности, коммуникативная культура педагога, речевая коммуникация.*

Abstract: *This article examines the issues of speech competence as the most important component of an individual's communicative competence and includes a person's ability to effectively use language in various communication situations. It involves mastery of the norms of oral and written speech, the ability to correctly construct statements, and the choice of linguistic means depending on the purpose, addressee, and conditions of communication. This topic explores the key components of speech competence: lexical, grammatical, phonetic, and pragmatic. Particular attention is paid to speech culture, speech etiquette, and the development of text comprehension and production skills. Speech competence is developed through language learning and practice and plays a key role in a person's professional and social activities. Studying speech competence contributes to the development of a*

person's linguistic personality, enhancing their communicative skills, and successfully integrating them into modern society.

Key words: *speech competence, oral and written speech, speech etiquette, lexical component, communicative culture, trust in self-worth, communicative culture of the teacher, speech communication.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nutq kompetensiyasi masalalari shaxsning kommunikativ kompetentsiyasining eng muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqiladi va insonning turli xil muloqot holatlarida tildan samarali foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu og'zaki va yozma til me'yorlarini egallashni, gaplarni to'g'ri qurish qobiliyatini va muloqot maqsadi, manzili va mazmuniga qarab lingvistik vositalarni tanlash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu mavzu nutqiy kompetensiyaning asosiy komponentlarini: leksik, grammatik, fonetik va pragmatiklarni qamrab oladi. Nutq madaniyati, nutq odobi, matnni tushunish va yaratish ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi. Nutq kompetensiyasi til o‘rganish va nutq amaliyoti orqali shakllanadi va shaxsning kasbiy va ijtimoiy faoliyatida asosiy rol o‘ynaydi. Nutq kompetentsiyasini o'rganish lingvistik shaxsni rivojlantirishga, kommunikativ madaniyat darajasini oshirishga va shaxsning zamonaviy jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beradi.*

Tayanch so'zlar: *nutq malakasi, og'zaki va yozma nutq, nutq odobi, leksik komponent, kommunikativ madaniyat, o'z qadr-qimmatiga ishonch, o'qituvchining kommunikativ madaniyati, nutqiy muloqot.*

Речевая компетенция — это фундамент коммуникативной культуры педаго га, охватывающий знания и навыки вербального (слова) и невербального (жесты, мимика) общения, позволяющие эффективно взаимодействовать с учениками, родителями и коллегами, адекватно воспринимать и передавать информацию, управлять эмоциями, разрешать конфликты и создавать позитивную образовательную среду, что необходимо для профессионального успеха и развития личности. Речевая компетенция — это способность эффективно и адекватно использовать язык в разных коммуникативных ситуациях для достижения целей общения. Она включает в себя лексические знания, грамматическую грамотность, фонетические стороны и коммуникативные навыки.

• Лексические знания — словарный запас и умение выбирать слова по смыслу.

• Грамматическая грамотность — правильное построение предложений.

• Фонетическая сторона — правильное произношение и интонация.

• Коммуникативные навыки — умение вести диалог, учитывать собеседника и ситуацию.

• Прагматический аспект — понимание того, как язык влияет на общение (например, вежливость, уместность высказываний).

Без развитой речевой компетенции невозможно формирование коммуникативной культуры, которая включает знание норм, ценностей и правил общения. Коммуникативная культура педагога - это интегративное качество его индивидуально-личностной духовной культуры, проявляющееся во взаимодействии и взаимоотношениях с субъектами целостного педагогического процесса. Педагог является субъектом, персональным носителем коммуникативной культуры общества, катализатором тех социальных процессов, в которых формируется социально-целостная коммуникативная культура, имеющая гуманистическую цель. Формирование и развитие коммуникативной культуры педагога является базовым условием развития личности и успешности его профессиональной, социально-педагогической деятельности. В исследовании этих процессов могут быть выделены три основных методологических подхода: 1) собственно культурологический, учитывающий специфику культурологического исследования; 2) общенаучный - системный, синергетический и кибернетический; 3) со стороны современной педагогической и психологической методологической парадигмы. Этого требует глубинная сущность явлений коммуникации и коммуникативной культуры педагога. Слово коммуникация пришло к нам через английский язык , что означает единство, передача, соединение, сообщение.

Коммуникация - технический процесс обмена информацией между двумя и более индивидами (или группами). Когда мы говорим о коммуникации, нас прежде всего интересует то, как информация передается. Понятие коммуникация может использоваться в следующих значениях: 1) социальная коммуникация, общение между людьми и другими социальными субъектами; 2) связь с помощью технических средств; 3) определенная система, с помощью которой обеспечивается соединение между отдаленными объектами.

Существуют правила коммуникативного этикета. Они определяют порядок обращения, общения и др. Этикетные правила не имеют прямой связи с эффективностью общения, но их частичное или полное игнорирование отстраняет человека от участия в общении. При этом, признаком культуры общения является вежливость. Вежливость - это обращение к людям, учет их потребности быть оцененными и защищенными; соблюдение приличий, уважительность, тактичность, деликатность. Второе правило согласования коммуникативного взаимодействия. Они задают тип общения: светское, деловое, ритуальное, личностное и другие. Третья группа - это правила самоподачи (самопрезентации). Они не определяют тип общения и не влияют на общую для всех эффективность, но определяют индивидуальный успех

отдельных участников общения. Правила самоподачи предназначены для создания у окружающих определенного впечатления о себе.

Основной составляющей коммуникативной культуры специалиста является речь. Соотношение и тесная взаимосвязь речи и культуры очевидна. Речь - зеркало культуры, в которой отражается не только реальный мир, окружающий человека, условия его жизни, но и менталитет, образ жизни, традиции, обычаи, система ценностей, мировоззрения целого народа. Речь также является сокровищницей культуры, которая сохраняет культурные ценности в лексике, грамматике, фольклоре, художественной и научной литературе и тому подобное. Речь - носитель культуры, которая передает из поколения в поколение сокровища национального наследия. Изучая родной язык, дети овладевают вместе с ним и обобщенным культурным опытом предшествующих поколений.

Культура педагогического общения – это мастерство учителя эффективно взаимодействовать с учениками, передавать знания, формировать отношения и развивать личность, опираясь на высокую культуру речи, эмпатию, такт, самоконтроль и умение понимать учеников. Это комплекс навыков, включающий невербальные средства, психологическую саморегуляцию и способность создавать доверительную атмосферу для обмена смыслами, а не просто трансляции информации.

Педагогу для успешной работы необходимы не только предметные и психолого-педагогические знания, но и особое умение – это умение общаться. Человек начинает овладевать навыками общения с малых лет, однако не все, повзрослев, в достаточной мере умеют общаться. Профессия педагога относится к типу профессий «человек – человек» (по типологии отечественного психолога Е.А. Климова), и поэтому умение общаться является для педагога ведущим, профессионально важным качеством.

Умение пользоваться словом, эмоционально выражать свои мысли – важная сторона коммуникации. Но для учителя не менее значима и другая сторона – умение слушать. Психологи утверждают, что лучший собеседник – не тот, кто умеет хорошо говорить, а тот, кто умеет хорошо слушать. Данная – перцептивная – функция общения позволяет педагогу не только понимать ученика, но и чувствовать его состояние, настроение, отношение к учебному материалу и учебному процессу в целом.

Механизмом познания и понимания воспитанников является педагогическая эмпатия. Она проявляется в умении учителя мысленно поставить себя на место ученика, проникнуться его состоянием, понять его, сопереживать ему. Но это возможно лишь тогда, когда педагог понимает самого себя, объективно анализирует свои мысли, действия, отношения между людьми, т.е. если у него развита рефлексия. Учитель, владеющий рефлексией и эмпатийно

воспринимающий воспитанников, может успешно строить педагогическое общение, корректировать его, управлять им.

В заключении мы можем сказать, что это свободное, практическое и многогранное владение языком, позволяющее не только правильно и бегло говорить (устно и письменно) и понимать речь в разных стилях (диалог, монолог, чтение, аудирование), но и эффективно общаться, выражать мысли, воздействовать на других, а также это фундамент личной культуры и успешной профессиональной деятельности, требующий постоянного развития.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Грехнев, В.С. Культура педагогического общения: Книга для учителя/ В.С. Грехнев. - М: Просвещение. 1990. - 142 с.

2. Зарецкая И.И. Профессиональная культура педагога: учеб, пособие. - 2-е изд., перераб., доп. -М.: АПКиППРО. 2005.

3. Левитан К.М. Основы педагогической деонтологии. - М.: Наука. 1994.

4. Семикин В.В. Психологическая культура в педагогическом взаимодействии. Дис. докт. психол. наук. - СПб, 2004.

РАЗГОВОРНЫЙ РУССКИЙ ЯЗЫК ДЛЯ УЗБЕКОВ

Нушаров Рустам Нишонович
преподаватель русского языка и литературы.
Политехникум № 1 Зааминского района
Джизакской области, Республика Узбекистан
rnusharov@gmail.com

Аннотация: *В статье рассматривается изучение разговорного русского языка узбеками, сопоставительный анализ языков. Цель данной работы заключается в выявлении влияния русского языка на узбекскую языковую картину мира в прагмативном и когнитивном аспектах. Основное содержание исследования составляет анализ речевых единиц, употребляемых в узбекском языке и появившихся под влиянием русского языка. Так же говорится о формировании новых онтологических оснований для анализа взаимоотношения языка и речи, позволяет наблюдать данную связь опосредованно через текст. В статье рассмотрены конкретные примеры употребления русских слов в произведениях художественной литературы и в разговорной речи. При проведении исследования применены методы наблюдения, обобщения и сравнительного анализа. На основе изучения когнитивного и прагмативного влияния русского языка на узбекский язык и языковое сознание узбеков установлено, что под влиянием русского языка в узбекском языке часто встречаются лексемы, освоенные способом калькирования или заимствованные понятия, выраженные узбекскими словами.*

Ключевые слова*: сопоставительный анализ языков, прагмативные и когнитивные аспекты, методы наблюдения, лексемы, говорить красиво,коммуникативная компетенция, устная речь.*

Abstract: *The article discusses the problem of studying spoken Russian with Uzbeks, a comparative analysis of the languages. The purpose of this work is to identify the influence of the Russian language on the Uzbek linguistic picture of the world in pragmatic and cognitive aspects. The main content of the study is the analysis of speech units used in the Uzbek language and which appeared under the influence of the Russian language. The article also discusses the formation of new ontological foundations for analyzing the relationship between language and speech, allowing this connection to be observed indirectly through text. The article examines specific examples of the use of Russian words in works of fiction and in colloquial speech. The research used the methods of observation, generalization and comparative analysis. Based on the study of the cognitive and pragmatic influence of*

the Russian language on the Uzbek language and the linguistic consciousness of the Uzbeks, it was established that, under the influence of the Russian language, the Uzbek language often contains lexemes acquired through calques or borrowed concepts expressed by Uzbek words.

Key words*: Comparative analysis of languages, pragmatic and cognitive aspects, observation methods, lexemes, speaking beautifully, communicative competence, oral speech.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o‘zbeklar tomonidan rus tilida so‘zlashuv tilini o‘rganish va tillarning qiyosiy tahlili ko‘rib chiqiladi. Ushbu ishning maqsadi rus tilining o‘zbek lingvistik dunyoqarashiga pragmatik va kognitiv jihatlardagi ta’sirini aniqlashdan iborat. Tadqiqotning asosiy yo‘nalishi o‘zbek tilida qo‘llanilgan, rus tili ta’sirida vujudga kelgan nutqiy birliklarni tahlil qilishga qaratilgan. Shuningdek, u til va nutq o‘rtasidagi munosabatni tahlil qilishning yangi ontologik asoslarini ishlab chiqishni o‘rganadi, bu aloqani matn orqali bilvosita kuzatish imkonini beradi. Ushbu maqolada rus tilidagi so'zlarning badiiy va so'zlashuv nutqida qo'llanilishiga oid aniq misollar ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda kuzatish, umumlashtirish va qiyosiy tahlildan foydalaniladi. Rus tilining o‘zbek tiliga va o‘zbeklarning lingvistik ongiga kognitiv va pragmatik ta’sirini o‘rganish asosida o‘zbek tilida rus tili ta’sirida ko‘pincha o‘zbek tilidagi so‘zlar bilan ifodalangan kalklar yoki o‘zlashtirilgan tushunchalar orqali olingan leksemalar mavjudligi aniqlandi.*

Kalit so'zlar*: Tillarning qiyosiy tahlili, pragmatik va kognitiv jihatlari, kuzatish usullari, leksemalar, chiroyli gapirish, kommunikativ kompetentsiya, og'zaki nutq.*

Для изучения разговорного русского языка узбеками существует множество ресурсов — от научных статей, анализирующих влияние русского на узбекский язык, до практических учебников и разговорников в формате PDF, которые доступны онлайн. Популярные темы в статьях — лексические заимствования, сопоставительный анализ языков (русский как флективный, узбекский как агглютинативный), а также методики преподавания русского как иностранного в вузах Узбекистана, ориентированные на коммуникативную компетенцию.

Человек, который говорит красиво и грамотно, как правило, становится более успешным в профессиональном плане и чаще добивается поставленных целей. Правильная речь в современном мире крайне важна для построения карьеры. Вот почему в 9 и 11 классах сейчас вводится новая, устная часть экзамена по русскому языку: именно она сможет показать, насколько хорошо выпускники умеют выражать свои мысли, складывать слова в предложения и доносить смысл до слушателей.

В рамках устной части оцениваться на ОГЭ и ЕГЭ будут связность речи, последовательность изложения, богатство словарного запаса, точность выражения мысли, цельность смысла высказывания, разнообразие

грамматических конструкций. Кроме того, нужно будет продемонстрировать умение задавать вопросы и владение невербальными способами общения — мимикой и жестами. Куда бежать, чтобы все это освоить, если со словами у вас беда?

Когда вы читаете книги, полезно не только следить за сюжетом и развитием событий, но и обращать внимание на то, какими словами автор описывает героев, природу, интерьер и предметы. Как строятся его предложения? Какие эпитеты и метафоры используются в тексте? Внимание к таким деталям и пересказ прочитанного поможет лучше запомнить литературные приемы и научиться применять их в собственной речи.

Аудиокниги— отличный выход, если нужно справиться со школьной программой или просто приятно провести время. Обращать внимание при их прослушивании нужно на то, как профессиональные актеры используют интонацию, логическое ударение, темп речи и тембр голоса, как с помощью пауз создается нужный эффект. Грамотная, но монотонная и невыразительная речь не поможет завоевать внимание аудитории. Интонация иногда может сказать больше, чем слова, — вот почему люди чаще доверяют не прямому смыслу фразы, а тому, как именно она была произнесена. С помощью интонации человек иногда осознанно, а иногда и непроизвольно передает мысли, чувства и настроение. А прочувствовать ее важность поможет простое упражнение: произнести любое слово (например, «молодец» или «хорош!») три-четыре раза с разной интонацией.

Нужно избавиться от слов-паразитов — таких как «ну», «как бы» и «в общем». Справиться с ними поможет система «штрафов»: если запретное слово произнесено, то нужно выполнить пять приседаний, например. Или можно заключить пари с друзьями: кто дольше обойдется без «паразитов».

Для тренировки ораторских навыков выбрать можно любую тему, объект или предмет. Нужно говорить об этом не менее пяти минут — красиво, образно, используя метафоры и интонацию. Можно усложнить задание и произносить оду выбранному предмету. За счет подобных тренировок речь постепенно сделается более уверенной, подбирать нужные слова станет проще, и можно будет увеличить время выполнения упражнения.

Чтобы научиться хорошо говорить, нужно воспитывать в себе способность нестандартно мыслить. Это поможет стать интересным рассказчиком с оригинальным ходом мыслей. Чтобы потренироваться, стоит попробовать найти как можно больше общего между двумя на первый взгляд не связанными друг с другом предметами или понятиями. Например, что общего у стола и кота? Еще можно придумывать свои продолжения крылатым фразам и афоризмам. Например, продолжить фразу: «Вся наша жизнь — ...». Шекспир закончил ее словом «игра», а какие варианты еще можно придумать и обосновать?

Нужно взять за правило каждое утро изучать одно крылатое выражение (например, «дело в шляпе», «нос повесить», «рукой подать») и стараться применить его в течение дня в речи хотя бы один раз. Фразеологизмы придают эмоциональную окраску речи, делают ее выразительной и интересной. Нужно играть в игры, которые развивают словарный запас: например, Scrabble и «Табу». В первой нужно составлять слова по принципу кроссворда, стараясь набрать как можно больше очков. В ходе игры можно узнать много новых слов и их значение. Есть мобильная версия, которая называется «Эрудит»: она поможет с пользой провести время в дороге или в ожидании.

Изучение разговорного русского языка для узбекоязычных людей имеет свои особенности, связанные с различиями в фонетике и грамматике двух языков. Для эффективного освоения языка рекомендуется использовать специальные методики и ресурсы, разработанные с учетом этих нюансов.

Влияние русского языка на узбекскую языковую картину мира сформировалось в результате длительных исторических, культурных и социально-политических контактов. Это влияние проявляется на разных уровнях языка и мышления. Русский язык на протяжении XIX–XX веков выполнял в Узбекистане функции языка межнационального общения, науки, образования и управления. В советский период он стал источником новых понятий, терминов и моделей мышления, связанных с модернизацией общества. Наиболее заметно влияние русского языка в лексике:

• Заимствования: документ, завод, институт, техника, культура и др.

• Кальки: дословные переводы устойчивых выражений и терминов.

• Терминология: научная, техническая, общественно-политическая сферы в значительной степени формировались под влиянием русского языка.

Под влиянием русского языка некоторые слова узбекского языка приобрели новые оттенки значений или стали использоваться в новых контекстах. Появились концепты, ранее нехарактерные для традиционного узбекского мировосприятия (например, связанные с индустриализацией, бюрократией, формальной коммуникацией).

Русский язык повлиял на формирование двуязычной языковой картины мира у значительной части населения. Для многих носителей характерно переключение кодов, что отражает смешение культурных и языковых концептов. Сегодня влияние русского языка сохраняется, но развивается на фоне активизации национального самосознания и расширения функций узбекского языка. Взаимодействие языков носит характер не вытеснения, а взаимного обогащения.

Отсюда можно сделать вывод, что русский язык оказал значительное влияние на узбекскую языковую картину мира, расширив её концептуальные и выразительные возможности. Это влияние проявляется в лексике, семантике,

стиле и мышлении, формируя уникальную билингвальную модель восприятия мира.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Ирина Агеева « 10 способов развить навыки устной речи».
2. Е.А. Земская « Разговорная речь как объект лингвистического исследования» , 1973год. Москва , издательство « Наука».
3. Н.И. Формановская « Речевой этикет и культура общения», 1989 год, Москва. Издательство « Высшая школа». https://survival-russian.ru/uroki-russkogo-yazyka-dlya-inostrantsev/ 10 способов развить навыки устной речи

TEMIR YO‘L TRANSPORTIDA YUKLARNI YETKAZIB BERISH MUDDATINI KAMAYTIRISHNING MATEMATIK YONDASHUVI

Orolbo‘yi tibbiyot va transport texnikumi
Temir yo‘l transporti kafedrasining " Yuk va tijorat ishlari asoslari " fani o‘qituvchisi
Bozorboyev Shuhrat Ziynat o‘g‘li
bazarbaevshz@gmail.com 998936145433

Annotatsiya: *Mazkur maqolada matematik yondashuvlar asosida temir yo‘l transportida yuklarni yetkazib berish muddatini kamaytirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan. Texnik va oraliq stansiyalarda qayta ishlanishlar sonining yuklarni yetkazib berish muddatiga ta’siri o‘rganilgan.*

Kalit so'zlar: *yuklarni yetkazib berish muddati, poyezdlarni tuzish rejasi, vagonlarni qayta ishlashlar soni, jo‘natmalarni tashkil etish, matematik yondashuv, tezkor rejalashtirish.*

Ключевые слова*: срок доставки грузов, план формирования поездов, количество переработки вагонов, организация отправки, математический подход, оперативное планирование.*

KIRISH

Dunyoda temir yo‘l uchastka va yo‘nalishlarida yuk tashish texnologik jarayonlarini tashkil etish va transport xizmatlarini rivojlantirish, yuklarni yetkazib berish muddatlarini tahlil va nazorat qilish usullarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ushbu yo‘nalishda, jumladan temir yo‘l transporti orqali yuklarni yetkazib berish muddatlariga ta’sir ko‘rsatadigan shartli-o‘zgarmas va tasodifiy omillarni tizimlashtirish hamda vagonlar bilan yo‘l davomida bajariladigan barcha operatsiyalarga sarflanadigan vaqtlarni me’yorlash asosida yuklarni tashish jarayonini tashkil etish texnologiyasini takomillashtirish, matematik yondashuvlar asosida yuklarni yetkazib berish muddatini hisoblashga doir matematik modellarni ishlab chiqish muhim vazifalardan biri hisoblanadi Tadqiqot ishida 2021 yil bo‘yicha yuklarni o‘z vaqtida yetkazib berishi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, yuklarning kechiktirilmasdan yetkazib berish ulushi — 94 %, bir kundan kam bo‘lgan muddatdagi kechikishlar ulushi — 2 %, bir kundan uch kungacha bo‘lgan muddatdagi kechikishlar ulushi — 2 %, uch kundan o‘n kungacha yoki undan ko‘p bo‘lgan muddatdagi kechikishlar ulushi — jami 2 % ni tashkil etmoqda

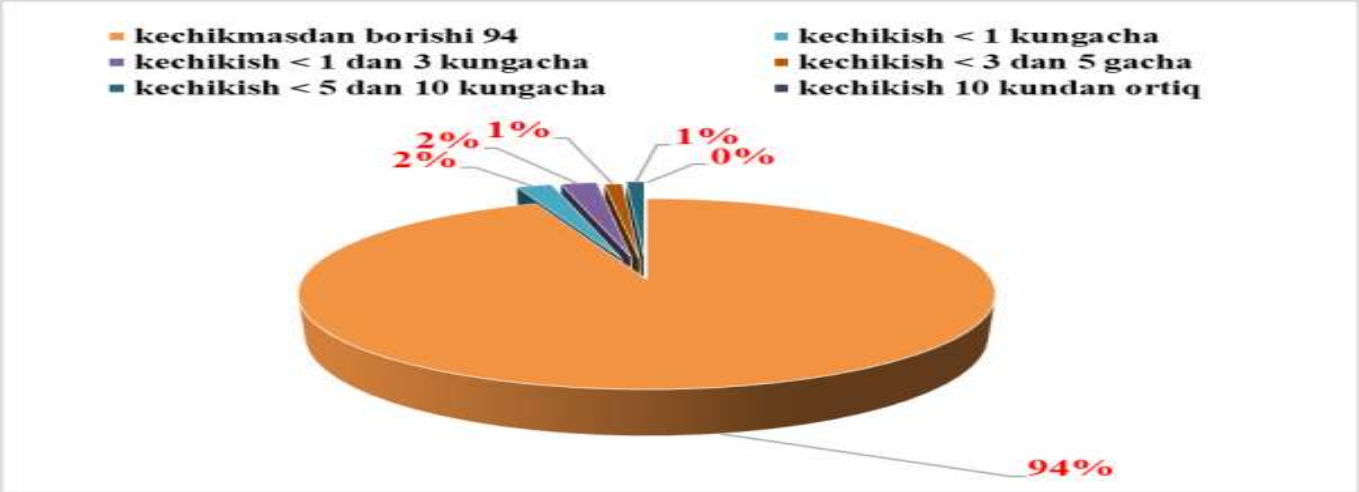

1 rasm. Yuklarni yetkazib berish muddatlarining kechikish diagraga ko‘ra, yuklarni yetkazib berish muddatlari ularning harakatlanish vaqti bilan ifodalanadi. Ushbu ko‘rsatkich kilometrlarda va yo‘lning umumiy uzunligi bo‘yicha vagonlarning kunlik yurish masofasi me’yoriga qarab belgilanadi. Ya’ni, harakatlanish vaqti quyidagicha ifodalanadi:bunda poyezdning jo‘nash va yetib borish stansiyalari orasidagi masofa, km; yuk tashish turi, tashish usuli va yuk tashish qoidalari bilan belgilangan yuk tashish tezligi, km/kun.Biroq formula asosida yuklarni yetkazib berish tezligini hisoblash tizimining mavjud texnologiyasida temir yo‘ldagi tashish jarayonining texnologik xususiyatlari hisobga olmaydi. Mavjud texnologiya asosida yetkazib berish jarayonida vagonlar texnik stansiyalarda va yo‘lda bo‘lishini ta’minlaydi, lekin qayta ishlash jarayonlarining xususiyatlarini inobatga olmaydi. Tadqiqot ishi davomida vagonlar oqimining yo‘l bo‘ylab yurishidagi turli nomarshrut jo‘natmalaridagi ishlov berishlar soni tahlil qilindi. Ma’lum bo‘lishicha, jo‘natmalarning taxminan 65 foizi yo‘lda 3 yoki undan kam, taxminan 35 foizi esa 4 yoki undan ko‘p qayta ishlovga tushishi mumkinligi aniqlandi. Tahlil natijalari 2-rasmda keltirilgan.

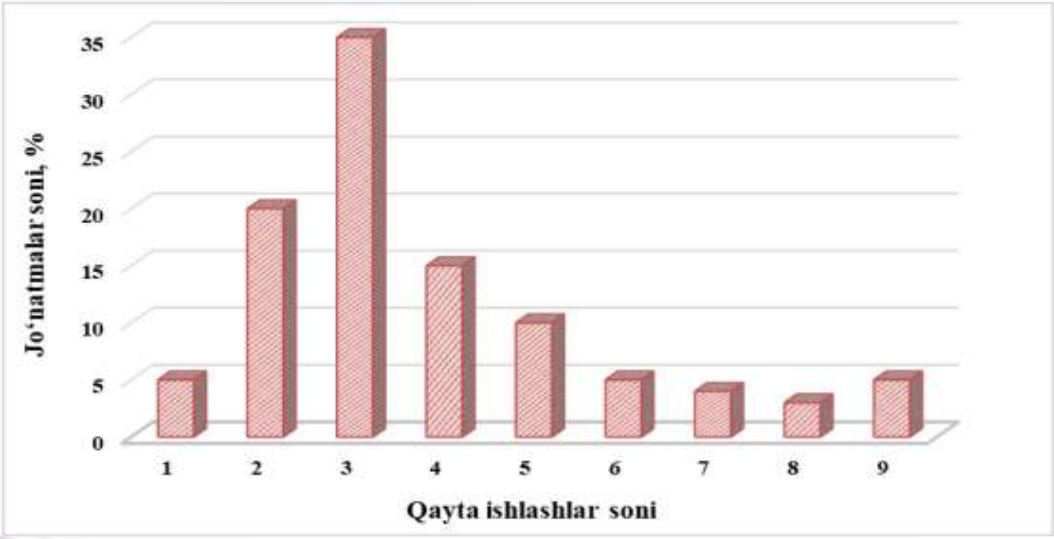

2 rasm. Qayta ishlash soni bo‘yicha jo‘natmalar foizini taqsimlash Mazkur tizim asosida mahalliy vagonlar harakatini tashkil etish amaliy jihatdan o‘zini oqlamaydi. Shunday ekan, mahalliy vagonlar oqimini tezlashtirish hisobiga yuklarni yetkazib

berish muddatini oshirishning yangicha matematik yondashuvini ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri sanaladi.Mahalliy vagonlar oqimini sekinlashishiga qarshi chora-tadbirlarni ishlab chiqishda uchastkada joylashgan oraliq stansiyalarga vagonlar oqimining uzatilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalliy vagonlar oqimi harakatini tezlashtirish choralari ko‘rilar ekan, unga matematik yondashuvlar asosida optimal yechimni qidirish va asosiy baholash mezonlarini tanlash maqbul usul hisoblanadi.Mahalliy vagonlar oqimini tezlashtirish ning matematik yondashuv i .Mahalliy vagonlarni o‘z manzillariga yetkazib berishi mumkin bo‘lgan sxemalarining umumiy soni mazkur uchastkada joylashgan oraliq stansiyalari soni, yetkazilib berilishi ko‘zda tutilgan vagonlarning soni, oraliq stansiyalarning joylashuvi o‘rni va boshqa bir nechta parametrlarga bog‘liq bo‘ladi. Mahalliy vagonlar oqimini tezlashtirish bo‘yicha matematik tadqiqotlarni amalga oshirish uchun quyidagi sxema (3-rasm)dan foydalanamiz. 3-rasmga ko‘ra, toq yo‘nalishda harakatlanadigan vagonlar oqimini X bilan, juft yo‘nalishda harakatlanadigan vagonlar oqimini Y bilan belgilash kiritildi. Toq va juft yo‘nalishlarda harakatlanuvchi vagonlar oqimi to‘plamlari mos ravishda keltirilgan.

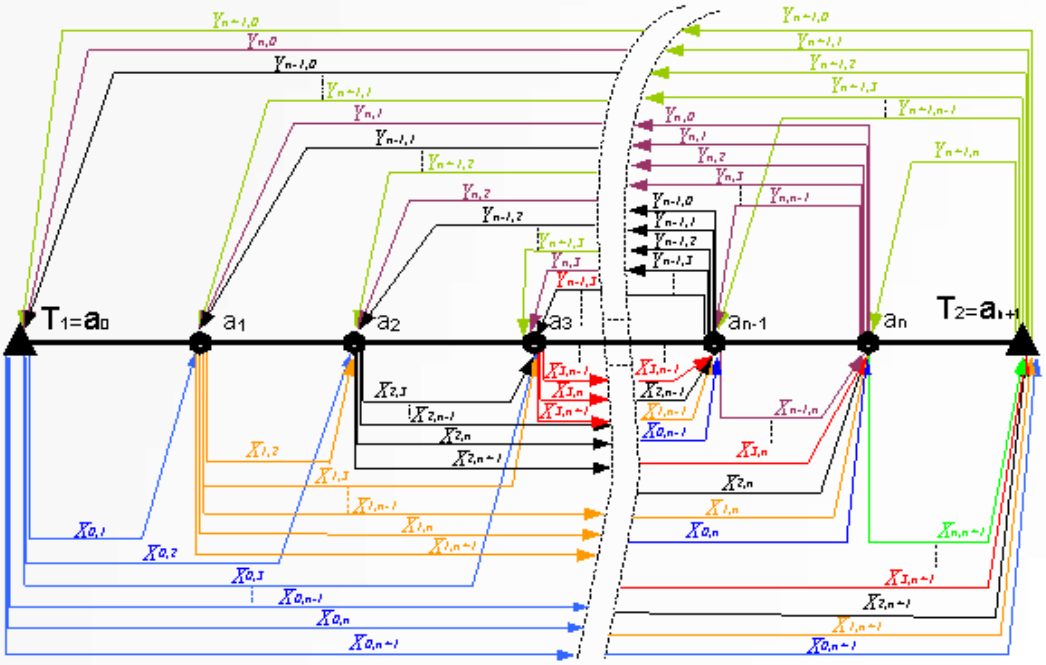

3 rasm. Vagonlarni o‘z manzillariga yetkazib berishning algebraik ehtimollik grafigi (mahalliy vagonlar aylanmasi misolida)Toq yo‘nalishida harakatlanuvchi vagonlar oqimi to‘plami (X) quyidagicha ifodalanadi:Juft yo‘nalishida harakatlanuvchi vagonlar oqimi to‘plami (Y) quyidagicha ifodalanadi:Stansiyaga kiruvchi vagonlar oqimini, ulardan chiquvchi vagonlar oqimiga nisbatini bildiruvchi koeffitsientlar (4)-(7) ifodada keltirilgan. Kasrning suratidagi qo‘shiluvchilar stansiyaga qabul qilinuvchi vagonlar oqimini, maxraji esa ushbu stansiyadan chiqib ketuvchi vagonlar oqimini bildiradi Birinchi stansiya uchun:Ikkinchi stansiya uchun:Uchinchi stansiya uchun:n-stansiya uchun:Har bir stansiya uchun bu koeffitsientning qiymati “1” ga yaqin bo‘lsa,

vagonlar oqimi samaradorligi va vagonlar aylanmasi ushbu uchastkada yuqori darajada bo‘ladi:Demak, mahalliy vagonlar oqimi harakatini tezlashtirishda unga ta’sir etuvchi omillar to‘plami (A) quyidagi munosabatda bo‘lsa, ushbu uchastkada samardorlik bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkichlarga erishish mumkin bo‘ladi:bunda bir nechta elementlardan iborat bo‘lgan, optimallashtirilayotgan parametrlarning qabul qilingan qiymatlari to‘plami.texnik stansiyalar orasida joylashgan oraliq stansiyalarning soni;oraliq stansiyalarda bajariladigan jarayonlarning soni; mahalliy poyezdlarning oraliq stansiyalarda turish vaqti;va mos ravishda oraliq stansiyasi yo‘llarining soni va ularning band bo‘lish ulushi;va mos ravishda temir yo‘l uchastkasi va oraliq stansiyalar orasidagi masofa; va mos ravishda uchastkaning yo‘lovchi va boshqa yuk poyezdlari bilan band bo‘lish darajasi; temir yo‘l uchastkasidagi yo‘llarning nishabligi; va tabiiy va texnogen omillar va oraliq stansiyalarining joylashuviga nisbatan mos ravishda toq va juft yo‘nalishlarda harakatlanuvchi vagonlar oqimi;

W_x – oraliq stansiyalarda manyovr ishlarini bajaruvchi harakat birliklari soni yoki ularning turlari (poyezd lokomotivi yoki manyovr lokomotivi); va mos ravishda uchastkada poyezdlar uchun o‘rnatilgan tarkiblarning shartli uzunligi va og‘irligi me’yorlari; uchastka tezligi.Mahalliy vagonlar oqimini ratsional tashkil etish muammolari ushbu uchastkalarda joylashgan oraliq stansiyalarda bajariladigan manyovr ishlarining to‘g‘ri taqsimlanmaganligi bilan bog‘liqdir .Temir yo‘l uchastkalarida joylashgan oraliq stansiyalarda mahalliy vagonlar bilan bajariladigan manyovr ishlariga sarflangan vaqtining davomiyligi ushbu stansiyada qo‘shiladigan va ajratiladigan vagonlar soniga bog‘liqdir. Oraliq stansiyada qo‘shiladigan va ajratiladigan vagonlar soni ko‘p bo‘lsa (yoki poyezd tarkibida vagonlarning joylashuvi betartib bo‘lsa), mazkur vagonlar bilan bajariladigan manyovr ishlariga sarflanadigan vaqt ham ko‘p bo‘ladi. Demak, manyovr ishlariga sarflanadigan vaqt funksiyasi, oraliq stansiyalarida qo‘shiladigan va ajratiladigan vagonlar soniga hamda poyezd tarkibida ushbu vagonlarning joylashuv tartibi funksiyalariga to‘g‘ri proporsional ta’sir qiladi:Bunda poyezd tarkibida oxirgi manzili i- oraliq stansiya deb belgilangan vagonlarning joylashuvi; i- stansiyada qo‘shilayotgan va ajratilayotgan vagonlar soni (qo‘shilayotgan va ajratilayotgan vagonlar soniga bog‘liq ravishda keyingi hisob-kitoblarda ning qiymati (-) yoki (+) bo‘lishi mumkin): vagon bunda mos ravishda i-stansiyada qo‘shilayotgan va ajratilayotgan vagonlar soni. Oxirgi manzili i- oraliq stansiya deb belgilangan vagonlarning poyezd tarkibidagi joylashuvi tartibsiz bo‘lsa, ushbu vagonlarni poyezd tarkibidan ajratib olish vaqti ham ortib ketadi. Bu esa, ortiqcha manyovr reyslarini va xarajatlarni keltirib chiqaradi. Oraliq stansiyalarda manyovr reyslarini kamaytirish bilan vagonlar oqimini tezlashtirishga erishish mumkin. Bajarilayotgan ishning hajmi va tasnifiga bog‘liq ravishda terma poyezddan vagonlarni ajratish va qo‘shish vaqti davomiyligi quyidagilarga bog‘liq: – manyovr ishlarini olib boruvchi harakat birligi turi (poyezd lokomotivi yoki manyovr lokomotivi)ga; – ajratilayotgan va qo‘shilayotgan vagonlarning joylashuvi (poyezdning bosh qismida,

poyezdning orqa qismida yoki poyezdning o‘rtasida)ga. Yuqoridagi holatlar uchun va vaqtlarini hisoblash formulalari 1-jadvalda keltirilgan.1 jadval Oraliq stansiyalarda vagonlarni ajratish va qo‘shish bilan bog‘liq manyovr ishlarini bajarish uchun sarflangan vaqtlarni hisoblash jadvali

		Ajratish vaqti, daq.	***Qo‘shish vaqti, daq.***	***Ajratib-qo‘shish vaqti, daq.***
Manyovr ishlari poyezd lokomotivi bilan bajarilganda	*Poyezdning bosh qismidan*	$4{,}67 + 0{,}19 \cdot\cdot m_{ajr}$	$3{,}97 + 0{,}22 \cdot\cdot m_{qo'sh}$	$8{,}15 + 0{,}29 \cdot m_{ajr} + +0{,}23 \cdot m_{qo'sh}$
	Poyezdning orqa qismidan	$11{,}76 + 0{,}61 \cdot\cdot m_{ajr}$	$11{,}52 + 0{,}37 \cdot\cdot m_{qo'sh}$	$15{,}53 + 0{,}46 \cdot m_{ajr} + +0{,}49 \cdot m_{qo'sh}$
	Poyezdning o‘rtasidan	$5{,}59 + 0{,}24 \cdot n_{ol.q.} + 0{,}20 \cdot\cdot m_{ajr}$	$5{,}05 + 0{,}24 \cdot n_{ol.q.} + 0{,}21 \cdot\cdot m_{qo'sh}$	$10{,}15 + 0{,}33 \cdot n_{ol.q.} + 0{,}29 \cdot m_{ajr} + 0{,}21 \cdot\cdot m_{qo'sh}$
Manyovr ishlari manyovr lokomotivi bilan bajarilganda	*Poyezdning orqa qismidan*	$3{,}75 + 0{,}46 \cdot\cdot m_{ajr}$	$2{,}05 + 0{,}06 \cdot\cdot m_{qo'sh}$	$5{,}95 + 0{,}46 \cdot m_{ajr} + +0{,}18 \cdot m_{qo'sh}$

1-jadvalda keltirilgan formulalardagi barcha sonlar empirik koeffitsientlardir oraliq stansiyada qo‘shilayotgan va ajratilayotgan vagonlar soni oraliq stansiyalarda manyovr ishlarini bajarishdan avval poyezd tarkibidan uzib, olib qo‘yiladigan vagonlar soni 1-jadvalga asosan, manyovr ishlari poyezd lokomotivi bilan bajarilganda, oraliq stansiyalarda poyezdlarning me’yordan ortiq turib qolishi kuzatiladi. Uchastkalarda vagonlar oqimini tezlashtirish uchun oraliq stansiyalarda manyovr ishlarini bajarish uchun manyovr lokomotivlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, mahalliy vagonlar oqimi harakatini tezlashtirish orqali yuklarni o‘z manzillariga yetkazib borish muddatini kamaytish mumkin. Bunda mahalliy vagonlar oqimi harakatini tezlashtirishga ta’sir etuvchi omillarni minimallashtirish (yoki maksimallashtirish), yuklarni o‘z vaqtida yetkazib berish tizimini takomillashtirishning asosiy mezoni hisoblanadi. Shuningdek, yo‘lda vagonlarni qayta ishlash sonini kamaytirish har doim ham iqtisodiy jihatdan maqbul emasligi ilmiy jihatdan tasdiqlangan. Mahalliy vagonlar aylanmasi misolida vagonlarni o‘z manzillariga yetkazib berishning algebraik ehtimollik grafigi ishlab chiqilishi, vagonlarni texnik va oraliq stansiyalar bo‘yicha ratsional taqsimlashga imkon beradi. Bunda, mazkur stansiyalarda vagonlarning turish vaqtini qisqartirish muhim ahamiyat kasb etadi. Matematik yondashuvlar asosida mahalliy vagonlar oqimini ratsional tashkil etish yaqin kelajakda temir yo‘l transporti va ularning mijozlari o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga asos bo‘ladi.

REFERENCES:

1. Jumayev, S., Khudayberganov, S., Achilov, O., & Allamuratova, M. (2021). Assessment criteria for optimization of parameters affecting to local wagon-flows at railway sites. In E3S Web of Conferences (Vol. 264). EDP Sciences. https://doi.org/10.1051/e3sconf/202126405022 7. Суюнбаев, Ш. М., Жумаев, Ш. Б. Ў., Бўриев, Ш. Х. Ў., & Туропов, А. А. Ў. (2021). Темир йўл участкаларида маҳаллий вагонлар оқимини турли тоифадаги поездлар билан ташкил этиш усулларини техник-иқтисодий баҳолаш. Academic research in educational sciences, 2(6), 492–508. https://doi.org/10.24412/2181–1385–2021–6–492–508.8. Mansuraliyevich, S. S., Kabildjanovich, K. S., Aleksandrovich, S. A., Bakhromugli, J. S., Bakhromovna, M. D., & Rakhimovich, O. A. (2021). Method of determining the minimum required number of sorting tracks, depending on the length of the group of wagons. REVISTA GEINTEC-GESTAO INOVACAO E TECNOLOGIAS, 11(2), 1941–1960. https://doi.org/10.47059/revistageintec.v11i2.1810 9. Aripov, N. M., & Vladimirovich, R. A. (2021). Rapid planning of mixed-structure train organization in the context of non-proportional wagon-flows. International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences, 1(5), 324–335. http://openaccessjournals.eu/index.php/ijdias/article/view/562.

MAKTABGACHA YOSHDAGI RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALARNING UMUMIY VA MAYDA MOTORIKASINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI.

Mamatova Aziza Bo‘riyevna
Nizomiy nomidagi O‘zMPU pedagogika-psixologiya va inklyuziv ta’lim fakulteti Logopediya kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha doktori (PhD)
Tuychieva Xushnoza Umarbekovna
Nizomiy nomidagi O‘zMPU pedagogika-psixologiya va inklyuziv ta’lim fakulteti Logopediya yo‘nalishi magistratura talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda (RRS) umumiy va mayda motorika ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy texnologiyalar va metodikalarni chuqur tahlil qiladi. Tadqiqot RRSning psixologik-pedagogik xususiyatlarini, jumladan, ularning motorik rivojlanishidagi o‘ziga xosliklarini o‘rganadi. Maqolada umumiy motorikani takomillashtirish uchun jismoniy mashqlar, harakatli o‘yinlar va sport elementlaridan foydalanish, shuningdek, mayda motorikani rivojlantirish uchun barmoq o‘yinlari, sensorli vositalar kabi yondashuvlar atroflicha yoritiladi. Rivojlantirish texnologiyalarining samaradorligini baholashda oila va mutaxassislar hamkorligining muhimligi, shuningdek, shaxsga yo‘naltirilgan va integratsiyalashgan yondashuvlarning o‘rni alohida ta'kidlanadi. Maqola amaliy tavsiyalar va kelgusi tadqiqot yo‘nalishlari bilan yakunlanadi.*

Kalit so‘zlar: *Ruhiy rivojlanish sustlashishi, motorika, umumiy motorika, mayda motorika, maktabgacha yosh, rivojlantirish texnologiyalari, maxsus pedagogika, oila hamkorligi*

Abstract: *This article deeply analyzes modern technologies and methodologies aimed at developing gross and fine motor skills in preschool children with delayed psychological development (DSPD). The study explores the psychological and pedagogical characteristics of DSPD, including the specific features of their motor development. The article thoroughly covers approaches such as using physical exercises, active games, and sports elements for improving gross motor skills, as well as finger games, sensory tools for developing fine motor skills. The importance of collaboration between families and specialists in evaluating the effectiveness of developmental technologies, as well as the role of person-centered and integrated approaches, is emphasized. The article concludes with practical recommendations and directions for future research.*

Keywords: *Delayed psychological development, motor skills, gross motor skills, fine motor skills, preschool age, developmental technologies, special pedagogy, family collaboration*

Аннотация: *Данная статья глубоко анализирует современные технологии и методики, направленные на развитие крупной и мелкой моторики у детей дошкольного возраста с задержкой психического развития (ЗПР). Исследование изучает психолого-педагогические особенности детей с ЗПР, включая специфику их моторного развития. В статье подробно освещаются подходы, такие как использование физических упражнений, подвижных игр и элементов спорта для совершенствования крупной моторики, а также пальчиковых игр, сенсорных средств для развития мелкой моторики. Особое внимание уделяется важности сотрудничества семьи и специалистов в оценке эффективности развивающих технологий, а также роли личностно-ориентированных и интегрированных подходов. Статья завершается практическими рекомендациями и направлениями для будущих исследований.*

Ключевые слова*: Задержка психического развития, моторика, крупная моторика, мелкая моторика, дошкольный возраст, развивающие технологии, специальная педагогика, семейное сотрудничество*

KIRISH

Maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishida motorika muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u kognitiv, nutqiy va ijtimoiy ko‘nikmalarning shakllanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Ayniqsa, ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda (RRS) motorik rivojlanishdagi kechikishlar ko‘pincha kuzatiladi, bu esa ularning atrof-muhitni o‘rganishi, o‘z-o‘ziga xizmat qilish ko'nikmalarini egallashi va o‘quv faoliyatiga tayyorligiga salbiy ta’sir ko'rsatadi. Ushbu muammo bolaning kelajakdagi hayoti va jamiyatga integratsiyalashuvi uchun jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin, shuning uchun ushbu toifadagi bolalarda motorik ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan samarali texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish dolzarb vazifadir.

Ushbu tadqiqotning maqsadi maktabgacha yoshdagi RRS bolalarda umumiy va mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalar va metodikalarni tizimlashtirish, ularning nazariy asoslarini tahlil qilish hamda amaliy qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: RRS bolalarda motorik rivojlanishning nazariy asoslari va xususiyatlarini o‘rganish; umumiy va mayda motorikani rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalar va vositalarni aniqlash; ushbu texnologiyalarning samaradorligini baholash mezonlarini belgilash; rivojlantirish jarayonida oila va mutaxassislar hamkorligining ahamiyatini ko'rsatish.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda motorik rivojlanishning nazariy asoslari ularning psixofiziologik xususiyatlarini chuqur tushunishni talab qiladi. Ularda harakat rejasini tuzish, ketma-ketlikni saqlash va harakatni yakunlashda qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Mayda motorika, masalan, barmoqlarning nozik harakatlari, odatda, yanada sust rivojlanadi, bu esa chizish, yozishga tayyorgarlik va o‘z-o‘ziga xizmat qilish ko'nikmalarini egallashni qiyinlashtiradi. Dastlab, ruhiy rivojlanishning kechikishi muammosi mamlakat ichidagi tadqiqotlarda klinitsistlar tomonidan asoslangan. «Ruhiy rivojlanishning kechikishi» atamasi G.E. Suxareva tomonidan taklif qilingan. U qayd etganidek, o‘rganilayotgan fenomen, avvalo, ruhiy rivojlanishning sekinlashgan sur'ati, shaxsning yetilmaganligi, bilish faoliyatidagi og‘ir bo‘lmagan buzilishlar bilan tavsiflanadi, bu struktura va miqdor ko‘rsatkichlari bilan oligofereniyadan farq qiladi, kompensatsiya qilinish va aks rivojlanish tendensiyasiga ega. Shu tarzda, RRSni keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan eng muhim sabablar guruhlarini ajratish mumkin:

1) miyani normal va o‘z vaqtida yetilishiga to‘sqinlik qiluvchi biologik tabiiy sabablar;

2) bolaning jamiyat tajribasini o‘zlashtirishini kechiktiruvchi atrofdagi odamlar bilan umumiy muloqotning yetishmasligi;

3) bolaning o‘z kuchiga mos jamiyat tajribasini „egallash“ imkonini beruvchi, yoshga mos to‘liq faoliyatning mavjud emasligi, ichki ruhiy harakatlarning o‘z vaqtida shakllanishi.

4) ijtimoiy cheklov, o‘z vaqtida psixologik rivojlanishga to‘sqinlik qiladigan. [3].

Bolalarning RRS bilan rivojlanishi normada bo‘lgan tengdoshlaridan sezilarli darajada ortda qolishi, psixolog-tadqiqotchilar V. I. Lubovskiy, L. I. Peresleni, I. Yu. Kulagina, T. D. Puskaeva va boshqalarning ularning fikrlash jarayonlarini tahlil qilishida qayd etiladi. Ortda qolish barcha asosiy fikrlash operatsiyalarining yetarlicha yuqori darajada shakllanmaganligi bilan tavsiflanadi: tahlil, umumlashtirish, abstraktsiya, ko‘chirish (T. P. Artemyeva, T. A. Fotekova, L. V. Kuznetsova, L. I. Peresleni).

RRSda motorik rivojlanishdagi kechikishlar ko'pincha sensor-motor integratsiyasining buzilishi bilan bog‘liq bo‘lib, ular atrofdagi informatsiyani qabul qilish, qayta ishlash va unga mos harakat bilan javob berishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu esa ularning makonni idrok etishi, tananing sxemasini tushunishi va umumiy koordinatsiyasiga salbiy ta’sir qiladi. Shuning uchun, motorikani rivojlantirish texnologiyalarini ishlab chiqishda bu xususiyatlarni hisobga olish, ya’ni bolalarga sensorli stimulatsiya va bosqichma-bosqich ko‘rsatmalar orqali yordam berish kerak.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda maktabgacha yoshdagi RRS bolalarda umumiy va mayda motorikani rivojlantirish texnologiyalarini tahlil qilish uchun tizimli va kompleks

yondashuv qo‘llaniladi. Umumiy motorika (yoki yirik motorika) butun tana mushaklarining muvofiqlashtirilgan harakatlarini o'z ichiga oladi, masalan, yurish, yugurish, sakrash, to‘p otish va tutish. RRSda bu ko‘nikmalar ko'pincha noto‘g‘ri shakllanadi, bu ularning ijtimoiy moslashuviga ta'sir qiladi. Umumiy motorikani rivojlantirish uchun quyidagi texnologiyalar tavsiya etiladi:

Harakatli o‘yinlar: Oddiy qoidali, takrorlanuvchi harakatlarni o‘z ichiga olgan o‘yinlar (masalan, "quyoncha va tulki", "qo‘g‘irchoq" o‘yinlari). Bu o‘yinlar orqali bolalar harakat koordinatsiyasini, tezligini va chaqqonligini rivojlantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda RRS bilan umumiy va ayniqsa, nozik motoriya rivojlanishida kechikish kuzatiladi. Asosan harakat texnikasi va harakat sifatlari (tezlik, chaqqonlik, kuch, aniqlik, koordinatsiya) zarar ko‘radi, psixomotor yetishmovchiliklar aniqlanadi. [3]. O‘zini o‘zi parvarish qilish ko‘nikmalari, ijodiy faoliyatda texnik ko‘nikmalar, loydan ishlash, illyustratsiya, konstruksiya yetarli emas. Ko‘plab bolalar qalamni to‘g‘ri ushlashni bilishmaydi, bosim kuchini nazorat qila olmaydilar, qaychi bilan ishlashda qiynalishadi.

Sport elementlari: To‘p bilan o'yinlar (dumalatish, otish, tutish), arqon sakrash, velosipedda yurish kabi yengil sport turlari. Bu faoliyatlar muvozanatni, ko‘zni qo‘l bilan muvofiqlashtirishni va kuchni rivojlantiradi.

Ritmik gimnastika va raqs: Musiqa ostida harakat qilish bolalarda ritm hissini, plastikani va harakatlarning ifodaliligini shakllantiradi. Bu, ayniqsa, RRSning sezgi-motor integratsiyasini yaxshilashda samaralidir.

Ijtimoy hayotdagi faoliyatlar: Ochiq havoda o‘tkaziladigan o‘yinlar va mashg'ulotlar (qumda o‘ynash, suvda chayqalish, tebranma o‘yinchoqlarda tebranish) nafaqat motorikani, balki sensorli idrokni ham rivojlantiradi.

Mayda motorika (yoki nozik motorika) qo‘l va barmoqlarning aniq, muvofiqlashtirilgan harakatlarini o‘z ichiga oladi, bu nutq rivojlanishi va kognitiv jarayonlar bilan bevosita bog‘liqdir. RRSda mayda motorikaning yetarli darajada rivojlanmaganligi ko‘pincha kuzatiladi.

Barmoq o‘yinlari va massaji: "Mag'rur barmoqlar", "kichkintoylar yugurishmoqda" kabi barmoq o‘yinlari. Barmoq uchlari massaji (massaj sharchalari, cho‘tkalar yordamida) qon aylanishini yaxshilaydi va nerv uchlarini rag‘batlantiradi.

Sensorli o‘yinlar va vositalar: Guruch, no‘xat, qum kabi materiallar bilan o‘ynash (mayda narsalarni yashirish va topish), suv o‘yinlari. Bu faoliyatlar sensorli idrokni, taktikasini rivojlantiradi va qo‘llarning nozik harakatlarini rag‘batlantiradi.

Maxsus didaktik o‘yinlar: Tugmalar va ilmoqlarni qadash, shnur bog‘lash, munchoq terish, mayda narsalarni turlash. Bular bolalarda kundalik hayot ko‘nikmalarini egallashga yordam beradi va barmoq mushaklarini mustahkamlaydi.

Raqamli texnologiyalar: Rivojlantiruvchi planshet ilovalari va interaktiv o‘yinlar ham diqqat bilan tanlangan holda mayda motorikani rivojlantirishga hissa qo‘shishi

mumkin, ammo ular an’anaviy usullarni to'ldirishi kerak, ularning o‘rnini bosmasligi lozim.

Rivojlantirish texnologiyalarining samaradorligini baholash har bir bolaning individual dinamikasini kuzatishni o‘z ichiga oladi. Bunda bolaning harakatlarni bajarish tezligi, aniqligi, muvofiqlashuvi, mustaqillik darajasi va yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtirish qobiliyati kabi mezonlar inobatga olinadi. Davriy diagnostika (pedagogik kuzatuvlar, testlar, maxsus topshiriqlar) yordamida bolaning motorik rivojlanish darajasi muntazam ravishda baholanadi va rivojlantirish dasturlari uning ehtiyojlariga mos ravishda korreksiya qilinadi. RRSning yuqori darajadagi o'qituvchanligi va kattalar yordamidan samarali foydalanish qobiliyati [1] bu baholash jarayonida muhim omil hisoblanadi.

Oila a’zolarini rivojlantirish jarayoniga jalb qilish muhimdir. Ota-onalar bolalarning eng yaqin muhiti bo‘lib, ular mutaxassislar tavsiyalariga amal qilib, uy sharoitida qo‘shimcha mashg'ulotlar o‘tkazishlari mumkin. Mutaxassislar ota-onalarga bolaning yoshi va imkoniyatlariga mos keladigan o‘yinlar va mashqlarni o‘rgatishi, shuningdek, kundalik hayotda motorik ko‘nikmalarni rivojlantirish bo‘yicha maslahatlar berishi kerak. Ota-onalar va pedagoglar o‘rtasidagi muntazam muloqot va axborot almashinuvi bolaning rivojlanish dinamikasini yaxshiroq tushunish va rivojlantirish dasturini yanada samaraliroq qilish imkonini beradi.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning umumiy va mayda motorikasini rivojlantirish nafaqat ularning jismoniy salomatligi, balki kognitiv, nutqiy va ijtimoiy-emosional rivojlanishi uchun ham fundamental ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot RRSning psixologik-pedagogik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, ularda motorik ko‘nikmalarni rivojlantirish bo‘yicha zamonaviy texnologiya va metodikalarni tahlil qildi. Umumiy motorikani rivojlantirish uchun harakatli o‘yinlar, jismoniy mashqlar, sport elementlari va ritmik gimnastika muhim ahamiyatga ega bo‘lsa, mayda motorika uchun barmoq o‘yinlari, tasviriy faoliyat, konstruktorlar, sensorli o‘yinlar va didaktik vositalar samarali ekanligi ko‘rsatildi.

Individual yondashuv: Har bir RRSning individual rivojlanish xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda individual rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish.

Integratsiyalashgan mashg‘ulotlar: Motorika rivojlantirish mashg'ulotlarini nutq, kognitiv va ijtimoiy-emosional rivojlanish faoliyatlari bilan integratsiyalash.

O‘yin shaklidagi faoliyat: Mashg‘ulotlarni qiziqarli va motivatsiyalashtiruvchi o‘yin shaklida tashkil etish, chunki RRS vizual misollar va kattalar yordamidan samarali foydalanadi [1].

Ota-onalar bilan hamkorlik: Ota-onalarni rivojlantirish jarayoniga faol jalb qilish, ularga uy sharoitida bajarish mumkin bo‘lgan o‘yinlar va mashqlar bo‘yicha maslahatlar berish.

Ko‘rib chiqilayotgan bolalar toifasining psixik rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon beradi:

1. Maktabgacha yoshdagi ZPR bolalarda umumiy va ayniqsa, nozik motorikani rivojlantirishda kechikish kuzatiladi. Asosan harakat texnikasi va harakat ko‘nikmalari (tezlik, chaqqonlik, kuch, aniqlik, koordinatsiya) zarar ko‘radi, psixomotor etishmovchiliklar aniqlanadi. O‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalari, rassomchilik faoliyati, loy bilan ishlash, illyustratsiya, konstruksiya qilishdagi texnik ko‘nikmalar yetarlicha shakllanmagan. Ko‘plab bolalar ruchkani yoki cho‘tka tutishni to‘g‘ri bilmaydi, bosim kuchini nazorat qila olmaydi, qaychi bilan ishlashda qiyinchiliklarga duch keladi. ZPR bolalarda og‘ir harakat buzilishlari yo‘q, ammo jismoniy va motorik rivojlanish darajasi normal rivojlanayotgan tengdoshlarnikidan pastroq va grafomotor ko‘nikmalarni shakllantirish qiyinroq.

2. Yuqorida ta’riflangan bolalar toifasi bilan korrektsion-pedagogik jarayonni tashkil etishdagi qiyinchiliklar shundan iboratki, ZPR bo‘lgan bolalar toifasi polimorf va tarkibi jihatdan xilma-xildir. Har bir bolaning ta’limiy ehtiyojlari va imkoniyatlarini aniqlash uchun chuqurlashtirilgan diagnostik ishlar zarur. Ushbu bolalar toifasini o‘qitish va tarbiyalash faqat chuqurlashtirilgan psixologik-pedagogik tekshiruv natijalarini hisobga olgan holda amalga oshirilsa samarali bo‘ladi.

3. Meningcha, diagnostik ishlari mamlakatimizning maxsus psixologiyasi va tuzatish pedagogikasi tomonidan tan olingan asosiy psixologo-diagnostik tamoyillarga tayangan holda olib borilishi kerak va L.S. Vygotskiy, A.R. Luriya, V.I. Lubovskiy, A.N. Leontyev, D.B. Elkonin asarlarida ochilgan. Tekshiruv jarayonida bolalarni, jumladan rivojlanishda nuqsoni bo‘lgan bolalarni o‘rganishga mo‘ljallangan sinovdan o‘tgan usullar va diagnostik metodikalardan foydalanish zarur. Bu, masalan, L.A. Venger, S.D. Zabramnaya, I.Yu. Levchenko, E.A. Strebeleva, U.V. Ulyenkova, O.N. Usanova, L.S. Tsvetkova va boshqa mutaxassislar orasida keng tan olingan metodikalar va diagnostik to‘plamlar hisoblanadi. [4].

Uzoq muddatli tadqiqotlar: Har xil rivojlantirish texnologiyalarining RRSning umumiy va mayda motorikasi rivojlanishiga uzoq muddatli ta’sirini baholash.

Texnologik innovatsiyalar: Maxsus ishlab chiqilgan raqamli o‘yinlar va interaktiv vositalarning motorika rivojlantirishdagi samaradorligini ilmiy asoslash.

Madaniy moslashuv: Turli madaniy va ijtimoiy muhitlarda RRS uchun motorikani rivojlantirish texnologiyalarini moslashtirish va ularning samaradorligini tadqiq qilish.

Neyrofiziologik asoslar: Motorik rivojlanish texnologiyalarining RRS miya faoliyatiga ta’sirini neyrofiziologik usullar yordamida o‘‘rganish.

Ushbu choralar va tadqiqotlar RRS bolalarning to'liq rivojlanishiga va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] Gallahue, David L., Ozmun, John C., and Goodway, Jacqueline D. Motor Rivojlanishni Tushunish: Chaqaloqlar, Bolalar, O'smirlar, Kattalar. New York: McGraw-Hill Education, 2017.

[2] Case-Smith, Jane, and O'Brien, Jane Clifford. Bolalar va O'smirlar uchun Kasbiy Terapiya. St. Louis, MO: Elsevier Mosby, 2015.

[3] 1. Ахутина Т.В. Л.С. Выготский и А.Р. Лурия: становление нейропсихологии. // Вопросы психологии, 1996 - № 5

2. Блинова Л. Н. Диагностика и коррекция в образовании детей с задержкой психического развития: учебное пособие для вузов. - М.: НЦ ЭНАС, 2004.

[4] Бабаева Т.И., Михайлова З.А. и др. Детство: программа развития и воспитания детей в детском саду: издание 3 – е переработанное. – СПб.: Детство – Пресс , 2004.

[5] Piek, Jan P. (Muharrir.). Rivojlanish nuqsoni bo'lgan bolalarda motor nazorati va o'rganish. London: Routledge, 2006.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM TASVIRIY SAN’AT DARSLARIDA INTEGRATIV YONDASHUV ORQALI IJODIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODIKASINING NAZARIY ASOSLARI

Buxoro davlat pedagogika instituti
1-bosqich magistranti **Boymuradova Tursuntosh Ilhom qizi**
Elektron manzil: Ilhomovna@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada boshlang‘ich ta’lim tasviriy san’at darslarida integrativ yondashuv asosida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish metodikasining nazariy-pedagogik va didaktik asoslari tahlil qilinadi. Integrativ yondashuvning fanlararo aloqadorlikni ta’minlash, badiiy-estetik tafakkurni shakllantirish hamda o‘quvchilarning mustaqil va ijodiy faoliyatini faollashtirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, mazkur metodikaning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilish jarayonlari, tasavvur doirasi va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi samaradorligi nazariy jihatdan yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich ta’lim, tasviriy san’at darslari, integrativ yondashuv, ijodiy tafakkur, fanlararo integratsiya, badiiy-estetik tarbiya, ijodiy kompetensiya, pedagogik metodika.*

Abstract: *This scientific article analyzes the theoretical, pedagogical, and didactic foundations of a methodology for developing creative thinking in primary education visual arts lessons through an integrative approach. The role of the integrative approach in ensuring interdisciplinary connections, fostering artistic and aesthetic thinking, and activating students’ independent and creative activities is scientifically substantiated. Furthermore, the effectiveness of this methodology in developing cognitive processes, imagination, and creative competencies of primary school students is theoretically explained.*

Keywords: *primary education, visual arts lessons, integrative approach, creative thinking, interdisciplinary integration, artistic and aesthetic education, creative competence, pedagogical methodology.*

Аннотация: *В данной научной статье анализируются теоретические, педагогические и дидактические основы методики развития творческого мышления учащихся начального образования на уроках изобразительного искусства на основе интегративного подхода. Научно обосновывается роль интегративного подхода в обеспечении междисциплинарных связей, формировании художественно-эстетического мышления и активизации самостоятельной и творческой деятельности учащихся. Также теоретически раскрывается эффективность данной методики в развитии*

познавательных процессов, воображения и творческих компетенций младших школьников.

Ключевые слова: *начальное образование, уроки изобразительного искусства, интегративный подход, творческое мышление, междисциплинарная интеграция, художественно-эстетическое воспитание, творческая компетентность, педагогическая методика.*

Hozirgi globallashuv va ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar sharoitida boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki aynan boshlang‘ich ta’lim davrida bolaning dunyoqarashi, mustaqil fikrlashi, estetik didi va ijodiy qobiliyatlari shakllanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy o‘qitish usullari o‘quvchilarning faolligi va ijodiy fikrlashini yetarli darajada ta’minlamaydi, bu esa ta’lim jarayoniga yangi yondashuvlarni joriy etishni taqozo etadi.

Tasviriy san’at darslari o‘quvchilarning tasavvuri, badiiy tafakkuri va emotsional-intellektual rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Mazkur fan orqali o‘quvchilar atrof-muhitni estetik idrok etish, obrazli fikrlash va o‘z g‘oyalarini erkin ifodalash ko‘nikmalarini egallaydi. Shu bois tasviriy san’at darslarini boshqa fanlar bilan integratsiyalash asosida tashkil etish o‘quvchilarning bilimlarni yaxlit holda o‘zlashtirishiga, fanlararo bog‘liqlikni anglashiga hamda ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Integrativ yondashuv ta’lim jarayonida fanlararo aloqadorlikni ta’minlash, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish va o‘quvchilarning mustaqil ijodiy faoliyatini faollashtirishga yo‘naltirilgan samarali pedagogik texnologiya sifatida e’tirof etilmoqda. Amaldagi davlat ta’lim standartlari va zamonaviy pedagogik konsepsiyalarda ham kompetensiyaviy yondashuv asosida ijodkor, tashabbuskor va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalash ustuvor vazifa etib belgilangan. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich ta’lim tasviriy san’at darslarida integrativ yondashuv orqali ijodiy tafakkurni rivojlantirish metodikasining nazariy asoslarini ilmiy jihatdan tahlil qilish mazkur maqolaning dolzarbligini belgilaydi.

Boshlang‘ich ta’limda ijodiy tafakkurni rivojlantirish masalasi O‘zbekiston pedagogika fanida, xususan, so‘nggi yillarda olib borilayotgan ilmiy-tadqiqotlarda dolzarb yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Zamonaviy o‘zbek olimlari tomonidan ta’lim jarayonida integrativ yondashuvni qo‘llash, fanlararo aloqadorlik asosida o‘quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirish masalalari pedagogik va metodik jihatdan tadqiq etilgan. Ushbu tadqiqotlarda boshlang‘ich ta’lim mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida boyitish, ta’lim samaradorligini oshirish hamda shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish texnologiyalarini joriy etish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

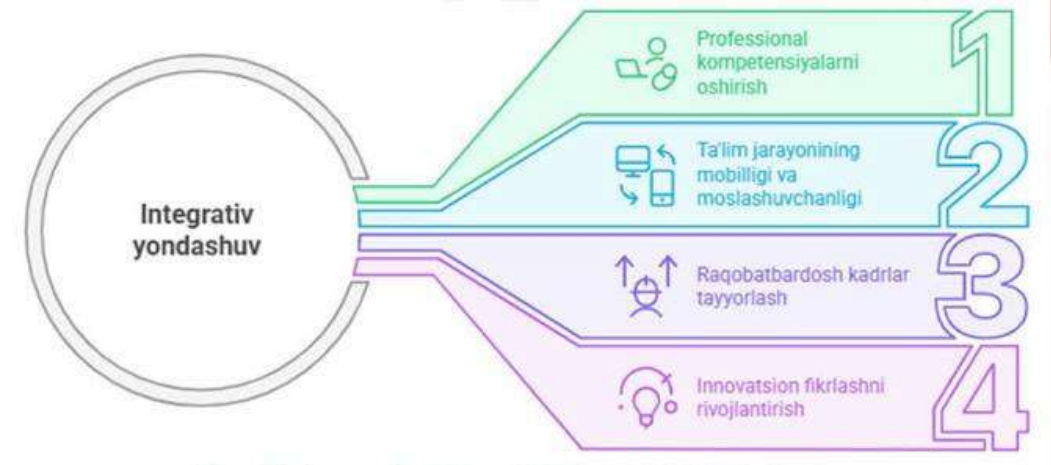

Xususan, U. Ismoilov, B. Karimov, A. Boltayev tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda boshlang‘ich ta’lim metodikasi, tasviriy san’atni o‘qitishning nazariy va amaliy asoslari, badiiy-estetik tarbiyaning pedagogik imkoniyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Mazkur tadqiqotlarda tasviriy san’at darslarining o‘quvchilarda estetik did, obrazli tafakkur va ijodiy faollikni shakllantirishdagi o‘rni asoslab berilgan bo‘lib, integratsiyalashgan ta’lim elementlarining samaradorligi pedagogik tajribalar orqali yoritilgan. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda integrativ yondashuvning ijodiy tafakkurni rivojlantirishga ta’siri ko‘proq umumiy didaktik nuqtai nazardan o‘rganilganligi kuzatiladi.

Buxoro rassomlari va san’atshunos olimlarining ilmiy-ijodiy qarashlarida milliy tasviriy san’at an’analari, rangtasvir va kompozitsiya asoslari, badiiy tafakkur va ijodiy ifodaning psixologik jihatlari keng yoritilgan. Ularning ilmiy va amaliy tajribasi tasviriy san’at darslarini mazmunan boyitish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish hamda o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim metodik manba bo‘lib xizmat qiladi. Biroq ushbu ilmiy qarashlar boshlang‘ich ta’lim tizimida integrativ yondashuv asosida qo‘llash metodikasi bilan yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Shu bois, zamonaviy o‘zbek pedagogikasi va Buxoro rassomlarining ilmiy-amaliy merosini integrativ yondashuv nuqtai nazaridan qayta tahlil qilish, ularni boshlang‘ich ta’lim tasviriy san’at darslariga moslashtirish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Mazkur maqolada ushbu bo‘shliqni to‘ldirish, ya’ni integrativ yondashuv orqali ijodiy tafakkurni rivojlantirish metodikasining nazariy asoslarini ilmiy muhokama qilish va pedagogik jihatdan asoslab berish maqsad qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi yangi Qonuni. // www. Ziyonet.uz. 2020 yil, 24 sentabr.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

3. Yo‘ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
4. Hasanboyev J., To‘raqulov X., Haydarov M. Pedagogika nazariyasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Qodirova F.R. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. — Toshkent: Tafakkur, 2018.
6. Abdurahmonov A. Tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2017.

ПОНЯТИЯ «КОМПЕТЕНЦИЯ» И СУТЬ ПОНЯТИЯ «СТРАТЕГИЯ» В ДОПРИЗЫВНОМ ВОЕННОМ ОБУЧЕНИИ

Рахматуллаев Умид Карабаевич
преподаватель цикла специальной подготовки Факультета военного обучения НПУУ имени Низами.

В настоящее время тема компетентностного подхода в системе высшего образования стала принципиально важной и активно обсуждаемой. Целый ряд факторов обуславливают актуализацию компетентностного подхода в образовании: проблемы окружающей среды в связи с переходом к постиндустриальному обществу; динамизм жизненных процессов; колоссальное увеличение информационных потоков; активнее задействованы рыночные механизмы в обществе; возросла профессиональная мобильность; появились новые профессии, изменились требования к ним – они стали более интегрированными, менее специальными.

В силу этих обстоятельств появилась необходимость формирования личности в допризывном военном обучении, умеющей жить в новых условиях, обладающей такими качествами как ответственность, стрессоустойчивость, творческий потенциал, способность предпринимать конструктивные и компетентные действия в различных видах жизнедеятельности. Для успешной профессиональной деятельности уже недостаточно получить высшее образование и на том остановиться - возникает потребность пополнять свои знания, добавлять, возможно, информацией совсем из другой области. В связи с этим компетентностный подход к результатам образования составляет ядро современных образовательных реформ, а реализация компетентностного подхода рассматривается как ключевое направление совершенствования качества образования.

Компетентностный подход связан с переносом акцента с преподавателя и содержания образования на обучающегося и ожидаемые результаты образования, что является проявлением существенного усиления направленности образовательного процесса на обучающегося, который должен уметь не просто воспроизводить информацию, а самостоятельно мыслить и быть готовым к реальным жизненным ситуациям, что в конечном итоге влияет на его успешность.

Теория стратегий постулирует, что, при прочих равных условиях, успешность можно объяснить тем фактом, что обучающиеся используют различные стратегии, сознательно влияя на результаты своего научения. В этой связи актуальным становится вопрос о научении обучающихся пользоваться

разного рода стратегиями. В контексте нашей статьи речь идет о формировании «стратегической компетенции» как компонента коммуникативной компетенции.

Цель статьи – определить роль стратегической компетенции в допризывном военном обучении.

Задачи статьи:

1) рассмотреть понятия «компетенция» и «стратегия»;

2) выявить сущность и структуру понятия «стратегическая компетенция» в методике допризывного военного обучения;

3) рассмотреть различные классификации стратегий;

4) определить роль коммуникативных стратегии в различных видах речевой деятельности.

Основное понятие нашей статьи «стратегическая компетенция» состоит из двух равноправных составляющих «компетенция» и «стратегическая (стратегия)». В связи с чем для уяснения содержания понятия «стратегическая компетенция» необходимо уяснить содержание составляющих ее компонентов.

Считается, что одним из первых компетентностный подход (от лат. compete подходить, соответствовать, добиваться) предложил шотландский исследователь Дж. Равен, который определял компетентность как специфическую способность, необходимую для эффективного выполнения конкретного действия в конкретной предметной области и включающую узкоспециальные знания, особого рода предметные навыки, способы мышления, а также понимание ответственности за свои действия. При этом он говорил о так называемых «высших компетентностях», которые предполагают наличие у человека высокого уровня инициативы, способности организовывать других людей для достижения поставленных целей, готовность оценивать и анализировать социальные последствия своих действий и т.п.

Внутри компетентностного подхода выделяются два понятия: «компетенция» и «компетентность» (от лат. competentis - способный), которые являются базовыми для раскрытия сути этого подхода, но которые трактуются в разных источниках и разными исследователями по-разному.

Есть два варианта толкования соотношения этих понятий: первый - эти понятия отождествляются, второй - дифференцируются.

Понятие «компетенция» впервые стало употребляться в США в 60-е гг. 20 в. в контексте деятельностного образования (performance-based education), целью которого было готовить специалистов, способных успешно конкурировать на рынке труда. В начале «компетенции учащихся» сводились к простым практическим навыкам, которые формировались в результате «автоматизации знаний». Данный подход подвергался справедливой критике, которая заключалась в том, что компетенции в виде практических знаний были недостаточны для развития творчества и индивидуальности школьников. Было

предложено различать два понятия: компетентность и компетенции (competence and competencies). Компетентность стала рассматриваться как личностная категория, а компетенции превратились в единицы учебной программы и составили «анатомию» компетентности.

В целом в английских источниках между понятиями «компетенция» и «компетентность» усматривают такое различие: competency - компетенция в узком смысле , competence - общая компетенция, т.е. компетентность.

Европейским источникам присуща позиция не разграничения понятий компетенция/компетентность, которая характерна и для большинства зарубежных авторов. Она представлена в Глоссарии терминов Европейского фонда образования (ЕФО), где отмечается, что компетентность используется в тех же значениях, что и компетенция, а именно:

1) способность делать что-либо хорошо или эффективно;

2) соответствие требованиям, предъявляемым при устройстве на работу;

3) способность выполнять особые трудовые функции.

Анализ отечественной научной литературы показывает, что «компетенция» и «компетентность» имеют различия в содержании. В толковом словаре русского языка «компетенция» трактуется как «наличие знаний и опыта, необходимых для эффективной деятельности в заданной предметной области».

В целом «компетенция» понимается комплексно, как структура, слагаемая из различных частей – совокупности знаний, умений и навыков, необходимых для осуществления конкретной профессиональной деятельности; свойств личности; потенциальной способности индивида справляться с различными задачами, т.е. владение способами решения проблем и опыт достижения цели, т.е. по образному сравнению К. Кина «компетенция» - это пальцы на руке (навыки, знания, опыт, контакты, ценности), которые координируются ладонью и контролируются нервной системой, управляющей рукой в целом. В настоящее время под воздействием социально-политической ситуации одним из важнейших компонентов компетентности называют «способность к достижению реальной цели», т.к. без способности ставить перед собой значимые цели, рисковать, гибко, творчески подходить к решению проблемы и получать результат, любое учение теряет жизненный смысл, а формируемая компетентность остается лишь декларируемой на словах.

В 1990 гг. в общеевропейских документах компетенции стали рассматривать как желаемый результат образования, были определены основные глобальные компетенции, которые постулировались как желаемый результат образования. Среди ключевых компетенций, которые должны были приобрести обучающиеся как для успешной работы, так и для дальнейшего образования, назывались: коммуникативная компетенция, способность работать в коллективе, творчество, любознательность, толерантность. В 2006 г. список

этих компетенций был конкретизирован: «умение общаться на родном и иностранном языках; математическая компетентность и базовые компетенции в области науки и техники; IT грамотность; способность учиться всю жизнь; социальные и гражданские компетенции; смысл инициативы и предпринимательства, а также способность к жизни в поликультурном мире». Эти компетенции описывали набор требований к выпускнику образовательного учреждения, которые должны были позволить ему либо продолжить обучение, либо приступить к работе.

Термин «стратегия» применяется в различных областях научного знания и в каждой имеет свою специфику, поэтому нет единого определения данного понятия.

Слово «стратегия» происходит от греческого “strategos”, что первоначально обозначало «хитрость» и использовалось в военной терминологии, где обозначало «высшую область военного искусства» и «психологическое планирование военных операций». Затем термин нашёл применение в теории игр (1944 г.), в когнитивной психологии (1956 г.), в менеджменте (1960-е гг.), а десятилетие спустя стал использоваться в прикладной лингвистике и лингводидактике. Однако, несмотря на наличие глубоких и заинтересованных исследований в этой области, по-прежнему считается, что феномен «стратегии» «недостаточно чётко определён».

Современный словарь иностранных слов определяет стратегию как «искусство планирования …, основанное на правильных, далеко идущих прогнозах».

Общепринятым на данный момент считается определение стратегии, данное в монографии экспертов Совета Европы «Общеевропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, преподавание, оценка» (Страсбург, 2001), в которой под стратегией понимают те средства, которые «применяет пользователь языка для мобилизации и сбалансирования своих ресурсов, активизации навыков и умений с тем, чтобы справиться с конкретной ситуацией общения и успешно решить определённую коммуникативную задачу наиболее полным и в то же время экономным и доступным путём в соответствии со своей целью». Указывается, что носители языка регулярно прибегают к различным коммуникативным стратегиям, когда та или иная стратегия соответствует требованиям коммуникации, а, следовательно, к коммуникативным стратегиям нельзя относиться как к средству для сглаживания недостатков, восполнения недостающих языковых средств и устранения недопонимания. Использование коммуникативных стратегий предлагается рассматривать как применение метакогнитивных принципов – планирование, исполнение, контроль и исправление – к различным видам коммуникативной деятельности: восприятие, интеракция, порождение и медиация.

Не смотря на обще устоявшуюся точку зрения относительно безусловности наличия стратегической компетенции в структуре коммуникативной компетенции как одного из ее компонентов, до сих пор существует неопределенность в отношении общепринятого понятия «стратегическая компетенция».

Изучение различных моделей компонентного состава коммуникативной компетенции показало, что в концепциях многих авторов присутствует стратегическая компетенция, которая рассматривается исследователями как важная составляющая иноязычной коммуникативной компетенции, детерминирующая коммуникативность.

Стратегическая компетенция в целом может быть охарактеризована как способность пользоваться стратегиями в различных сферах человеческой деятельности, то есть преодолевать возникающие затруднения и добиваться максимальной эффективности ее осуществления. Соответственно стратегическая компетенция в учении представляет собой способность преодолевать различного рода учебные проблемы; а в общении стратегическая компетенция – это важнейший фактор овладения языком.

Стратегическая компетенция в овладении допризывного военного обучения определяется как способность разрабатывать различные краткосрочные или долгосрочные планы по использованию вербальных и невербальных средств преодоления затруднений в общении и изучении/усвоении, которая призвана вступать в действие всякий раз, когда возникает необходимость поиска решений реально существующих или антиципируемых проблем в ходе коммуникативной или учебной деятельности, как на сознательном, так и на подсознательном уровне.

В целях приобретения стратегической компетенции пользователь должен:

- знать - вербальные и невербальные стратегии для заполнения пробелов в знании кода пользователя;
- уметь - реализовывать речевое намерение при возникновении затруднений в использовании языковых средств;
- владеть - компенсационными стратегиями.

В соответствии с различными разрядами стратегий, в ней выделяются

- компенсационная, дискурсивная и учебная стратегическая компетенция, которые тесно взаимосвязаны, способны выполнять двойную и тройную роль; они выступают одновременно
- как учебные и компенсаторные (языковая догадка, описание, сверхобобщение и сверхупрощение),
- как компенсаторные, дискурсные, социальные (все кооперативные компенсаторные стратегии – запросы о помощи, поддержка собеседника, смена темы) и социокультурные,

- как учебные и дискурсные (все дискурсные стратегии при обучении диалогической речи являются учебными);
- универсальные стратегии;
- макростратегии.

Как видим, одной из значимых характеристик студентов будущих преподавателей допризывной начальной подготовки к успешной межкультурной коммуникативной деятельности является формирование стратегической компетенции. Однако, для того, чтобы эффективная коммуникативная деятельность стала возможной, стратегическая компетенция должна приобрести для студента и выпускника будущих преподавателей допризывной начальной подготовки функциональный характер. На мой взгляд, это является перспективным направлением в исследовании данной проблемы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Akbaralievich, T. A. (2022). PLANNING OF INITIAL TRAINING IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS BEFORE CONVOCATION. Confrencea, 7(7), 86–88. Retrieved from https://confrencea.org/index.php/confrenceas/article/view/328

2. Tavakalov Alisher Akbaralievich. (2022). IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF LEARNING MILITARY CONCEPTS THROUGH INTERACTIVE METHODS. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 5, 42–48. Retrieved from http://www.ajird.journalspark.org/index.php/ajird/article/view/104

3. Raxmatullaev Umid Karabaevich. (2024). STRATEGIC COMPETENCIES AS A SONNA IN LEARNING PLANNING. IMRAS, 7(6), 45–48. Retrieved from https://journal.imras.org/index.php/sps/article/view/1446

4. Raxmatullayev, U. (2022). Vatanparvarlik tarbiya. Development of pedagogical technologies in modern sciences, 1(2), 65-69. https://econferences.ru/index.php/dptms/article/view/451

5. Xolmonov Mansur Narzullayevich, Rakhmatullaev Umid Karabayevich,. (2023). THE ESSENCE AND IMPORTANCE OF STRATEGIC COMPETENCE IN TRAINING STUDENTS OF FUTURE TEACHERS OF PRE-CONTRACTION MILITARY EDUCATION. Journal of Advanced Zoology, 44(S2), 4523–4536. https://doi.org/10.53555/jaz.v44iS2.2041

6. Umid Karabayevich, R. . (2022). The importance of improving the legal basis of military-professional education. Confrencea, 7(7), 89–91. Retrieved from https://confrencea.org/index.php/confrenceas/article/view/329

7. Abdullayev Ortiq Mehriddinovich. (2025). HARBIY TALIM FAKULTETI TALABALARINI VATANPARARLIK RUHIDA TARBIYALASH. IMRAS, 8(3), 208–213. Retrieved from https://journal.imras.org/index.php/sps/article/view/2166

8. Mehriddinovich A. O. TALABA YOSHLARNI HARBIY VATANPARARLIK RUXIDA TARBIYALASH //FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES. – 2025. – T. 4. – №. 39. – C. 7-13. https://interoncof.com/index.php/italy/article/view/10218

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ ПУЛЬПИТА.

Умарова Мохидил Авазовна
2Андижанский общественный здравоохранительный техникум по имени Абу Али ибн Сины, преподаватель

Аннотация: *В статье рассмотрены современные методы лечения пульпита как одного из наиболее распространённых воспалительных заболеваний пульпы зуба. Описаны причины возникновения и основные клинические формы пульпита, а также представлены консервативные и хирургические методы лечения, включая биологический метод, витальную и девитальную экстирпацию. Особое внимание уделено применению современных технологий и материалов в эндодонтической практике, повышающих эффективность лечения и снижающих риск осложнений. Сделан вывод о значимости индивидуального подхода при выборе метода лечения пульпита.*

Ключевые слова: *пульпит, лечение пульпита, пульпа зуба, эндодонтия, витальная экстирпация, биологический метод, стоматология.*

Пульпит является одним из наиболее распространённых воспалительных заболеваний в терапевтической стоматологии. Он развивается в результате инфицирования пульпы зуба и сопровождается выраженными болевыми ощущениями. Основной задачей лечения пульпита является устранение воспалительного процесса, сохранение функции зуба и предупреждение развития осложнений. Современная стоматология предлагает разнообразные методы лечения пульпита, отличающиеся высокой эффективностью и минимальной травматичностью.

Основной причиной возникновения пульпита является глубокий кариес, при котором инфекция проникает в пульпарную камеру. Также пульпит может развиваться вследствие механической травмы зуба, термического или химического воздействия, а также ошибок при стоматологическом лечении.

По клиническому течению различают:

• острый пульпит (очаговый и диффузный);

• хронический пульпит (фиброзный, гангренозный, гипертрофический).

Форма и стадия заболевания определяют выбор метода лечения.

Биологический метод лечения направлен на сохранение жизнеспособности пульпы. Он применяется при начальных формах воспаления и преимущественно у молодых пациентов.

Метод включает удаление кариозных тканей, антисептическую обработку полости и наложение лечебных прокладок, стимулирующих регенерацию пульпы. После этого проводится герметичное пломбирование зуба.

Данный метод предполагает удаление только коронковой части пульпы при сохранении корневой. Лечение проводится под местной анестезией.

Витальная ампутация применяется при остром очаговом пульпите и у пациентов с незавершённым формированием корней зубов. Метод позволяет сохранить питание и жизнеспособность корня зуба.

Витальная экстирпация является наиболее распространённым методом лечения пульпита в современной практике. Она заключается в полном удалении пульпы под местной анестезией.

Процедура включает:

• удаление пульпы;

• механическую и медикаментозную обработку корневых каналов;

• пломбирование каналов современными материалами;

• восстановление коронковой части зуба.

Метод отличается высокой надёжностью и минимальным риском рецидивов.

При данном методе пульпа предварительно умерщвляется с помощью специальных препаратов, после чего удаляется. В настоящее время используется ограниченно, в основном при невозможности проведения витального лечения.

Современная стоматология активно применяет инновационные методы, повышающие качество эндодонтического лечения:

• использование стоматологических микроскопов;

• лазерная обработка корневых каналов;

• ультразвуковая ирригация;

• применение биосовместимых и герметичных пломбировочных материалов.

Эти технологии позволяют значительно снизить риск осложнений и повысить долговечность лечения.

При отсутствии своевременного и правильного лечения пульпит может привести к развитию периодонтита, образованию абсцесса, остеомиелита и даже потере зуба.

Современные методы лечения пульпита обеспечивают эффективное устранение воспалительного процесса и сохранение зуба. Выбор метода лечения зависит от формы заболевания, состояния пульпы и индивидуальных особенностей пациента. Развитие технологий в стоматологии делает лечение пульпита более безопасным, безболезненным и результативным.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Борисенко А. В. Терапевтическая стоматология. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2019.
2. Максимовская Л. Н., Робустова Т. Г. Эндодонтия: современные методы диагностики и лечения. – М.: МЕДпресс-информ, 2020.
3. Виноградова Т. Ф. Заболевания пульпы и периодонта. – М.: Медицина, 2018.
4. Ingle J. I., Bakland L. K., Baumgartner J. C. Ingle’s Endodontics. – 7th ed. – Hamilton: BC Decker Inc., 2019.
5. Cohen S., Hargreaves K. M. Pathways of the Pulp. – 11th ed. – St. Louis: Elsevier, 2021.
6. European Society of Endodontology. Quality guidelines for endodontic treatment. International Endodontic Journal, 2020.

KONCHILIK SANOATIDA OCHIQ KON ISHLARINING ASOSIY JARAYONLARI VA BOSQICHLAR

Qurbonova Diyoraxon Shuxratulla qizi
NavDKTU Konchilik ishi kafedrasi 25M-25FQKQ talabasi

Annotatsiya: *Ushbu ishda konchilik sanoatining xalq xo‘jaligidagi o‘rni va ahamiyati, foydali qazilmalarni ochiq usulda qazib olish texnologiyasi keng yoritilgan. Ochiq kon ishlarining asosiy bosqichlari — konni tayyorlash, quritish, kon-kapital ishlari, qazib olish jarayonlari va rekultivatsiya ishlari batafsil bayon etilgan. Shuningdek, tog‘ jinslarini qazib olishga tayyorlash, qazish-yuklash, kon massasini tashish, ag‘darma hosil qilish va mexanik maydalash jarayonlari texnologik jihatdan tahlil qilingan. Ishda zamonaviy texnika va transport vositalaridan foydalanishning samaradorlik, xavfsizlik va ekologik muhofazadagi o‘rni asoslab berilgan.*

KIRISH

Konchilik sanoati mamlakat iqtisodiyotining strategik ahamiyatga ega tarmoqlaridan biri bo‘lib, xalq xo‘jaligining barqaror rivojlanishini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Neft, tabiiy gaz, ko‘mir, rangli va qora metallar, shuningdek, nometall qurilish materiallariga bo‘lgan ehtiyojning ortib borishi konchilik sanoatini doimiy ravishda rivojlantirishni talab etadi. Foydali qazilmalarni qazib olishda ochiq usul texnologiyasi yuqori unumdorligi, nisbatan past tannarxi va texnologik jarayonlarning soddaligi bilan ajralib turadi.

Ochiq kon ishlari yer yuzasida joylashgan yoki yer yuzasiga yaqin bo‘lgan foydali qazilma konlarini qazib olishda keng qo‘llaniladi. Ushbu usulda qazib olish jarayoni konni tayyorlashdan tortib rekultivatsiya ishlarigacha bo‘lgan bir-biri bilan uzviy bog‘liq bosqichlardan iborat murakkab texnologik jarayonni tashkil etadi. Jarayonlarning to‘g‘ri rejalashtirilishi va zamonaviy texnika hamda texnologiyalardan foydalanish qazib olish samaradorligini oshirish bilan birga, xavfsizlik va ekologik barqarorlikni ta’minlash imkonini beradi.

Mazkur ishda ochiq kon ishlari tushunchasi, ularning asosiy bosqichlari, qazib olish texnologik jarayonlari hamda rekultivatsiya ishlarining ahamiyati yoritib beriladi.

Konchilik mamlakat sanoatining yirik tarmoqlaridan biri bo‘lib, xalq xo‘jaligini rivojlantirish va samaradorligining yuqori bo‘lishini ta’minlashda katta ahamiyatga ega. Chunki konchilik sanoati tarmoqlarida neft, tabiiy gaz, ko‘mir, rangli metall,nometall qurilish materiallari kabi ko‘plab foydali qazilma konlarini qazib chiqaruvchi korxonalar faoliyat yuritadi.

Bevosita yer yuzasida turib ochiq kon lahimlarida (transheya yoki yarim transheyalarda) amalga oshiriladigan kon ishlari, *ochiq kon ishlari* nomi bilan ataladi. Ochiq kon ishlarini qo’llash orqali foydali qazilma konlarini qazib olish usuli *ochiq*

usulda qazib olish deyiladi.. Ochiq kon ishlari kompleksi bir-biriga bog‘liq bo‘lgan quyidagi ishlab chiqarishning asosiy bosqichlarini o‘z ichiga oladi:

1.Karyerning kon kapital ishlari olib borilishi mo‘ljallangan qismini tayyorlash. 2.Konni quritish va yer yuzasidan kelishi mumkin bo‘lgan suvlardan himoyalash.

3.Kon kapital ishlari.

4.Konni qazib olish ishlari.

5.Qazib olish ishlari tugallangandan keyin konni rekultivatsiya qilish ishlari

Konning kon-kapital ishlari olib boriladigan qismini tayyorlaganda-kon kapital ishlari olib borish uchun sharoit yaratish, ya’ni o‘rmonlarni kesish, daryo va irmoqlarni karyer maydonidan uzoqlashtirish, bino va inshootlarni buzish, avtomobil trassalari va temir yo‘llarni boshqa yerga olish, shuningdek elektr uzatish liniyalari va telefon aloqalarini o‘rnatish ishlari amalga oshiriladi. Konning yuza qismini, ya’ni nanoslarni quritish va konning ustki qismidan suvni chiqarib tashlash odatda qurituvchi drenaj kanavalar yordamida amalga oshiriladi. Konni dastlabki quritish -qazib olish ishlari boshlashdan oldin o‘tkaziladi. Kon-kapital ishlaridan asosiy maqsad –konni ochishdir va kapital xamda qirquvchi transheyalar o‘tishdan iboratdir. Kapital transheya ishchi gorizontni ochish uchun xizmat qiluvchi ochiq kon qiya lahimi bo‘lib, transport vositalarini yer yuzasidan kongacha yetib borishini ta’minlaydi. Qirqim transheya esa gorizontal ochiq kon lahimi bo‘lib, foydali qazilmani yoki qoplovchi jinsni qazib olish uchun ish frontini yaratib beradi. Kondagi olib boriladigan qazib olish ishlari bu foydali qazilmaning minimal xarajatlar bilan qazib olinishini ta’minlashi kerak. Ko‘pgina holatlarda foydali qazilmalarni qazib olish paytida eng ko‘p kon qazish ishlari hajmi ochish ishlariga tug‘ri keladi va bu ochiq kon ishlarining eng muhim jixati hisoblanadi. Rekultivatsiyaning maqsadi-xududdagi tabiiy sharoitni saqlash, buzilgan yer maydonlarini xalq xo‘jaligi extiyojlariga yaroqli holga keltirishdir. Rekultivatsiya paytida bo‘sh tog‘ jinslaridan hosil etilgan ag‘darmalar tekislanib, ularga tuproq yotqiziladi, o‘simliklar o‘tkaziladi, tabiiy suv oqimlari tiklanadi va konni quritish uchun foydalanilgan skvajinalar yopilib, barraj va boshqalar olib tashlanadi.

Ochiq usulda qazib olish jarayonlari :

1.Tog‘ jinslarini qazib olishga tayyorlash

2.Qazib –yuklash ishlari

3.Kon massasini tashish

4.Ag‘darma hosil qilish

5.Tog‘ jinslarini mexanik maydalash

Tog‘ jinslarini qazib olishga tayyorlash jarayonlari qazib olishning samaradorligini ta’minlash maqsadida, tog‘ jinsining tabiiy holatini o‘zgartirishga yo‘naltirilgan jarayonni o‘z ichiga oladi. Tog‘ jinslarini qazib olishga tayyorlashda pog‘onadagi qattiq tog‘ jinslari portlatish yordamida parchalanadi va o‘rtacha qattiqlikdagi tog ‘jinslari esa mexanik usul bilan parchalanadi. . Karyerda qazish-yuklash ishlarida ekskavatorlardan keng foydalaniladi. Ekskavator ishlari karyerning asosiy texnologik jarayoni

hisoblanadi. Ba’zi karyerlarda esa skreper va buldozerlar qo‘llaniladi. Qazish -yuklash ishlari bitta transport vositasi yordamida amalga oshiriladi. Karyerlarda kon massasini tashish uchun turli ko‘rinishdagi karyer transportlaridan foydalaniladi. Asosiy transport vositalari: -temir yo‘l transporti; -avtomobil transporti; -konveyer transporti.

Ochiq kon ishlari murakkab, ammo samarali texnologik jarayonlar majmuasidan iborat. Asosiy jarayon va bosqichlarning to‘g‘ri tashkil etilishi qazib olish samaradorligini oshiradi, xavfsizlikni ta’minlaydi va ekologik salbiy ta’sirlarni kamaytiradi. Zamonaviy texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish ochiq kon ishlarining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **Turg‘unov F. F., Nishanov A. I.** Respublikamizdagi ko‘mir konlari va ularni qazib olishda portlatish ishlarini gidrozaboykalar yordamida amalga oshirish // *Ijodkor o‘qituvchi*. – 2023. – 3-jild, №33. – B. 168–173.

2. **X. T. Maxmudjanovich, va boshqalar.** Foydali qazilma konlarini ochiq usulda qazib olishdan bo‘shagan maydonlarni rekultivatsiya qilish // *O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*. – 2023. – 2-jild. – B. 738–741. (*Diversity Research: Journal of Analysis and Trends*, ISSN (E): 2810-6393, Volume 2, Issue 05, May 2024).

3. **Axbaraliyevich E. M.** Foydali qazilma konlarini ochiq usulda qazib olishdan bo‘shagan maydonlarni rekultivatsiya qilish jarayonining bosqichlari // *Ijodkor o‘qituvchi*. – 2023. – 3-jild, №26. – B. 226–228.

4. **Dabija S. I., Xolmatov I. M., Shematov P. A., Sitenkov V. N., Orudjev U. S., Jurayev Sh. T., Kadirov F. X., Azimov M. K.** Foydali qazilma konlarini ochiq usulda qazib olishda xavfsizlik qoidalari. – Toshkent, 2008.

5. **Tomakov P. I., Naumov I. K.** Ochiq kon ishlari texnologiyasi, mexanizatsiyasi va kon ishlarini tashkil qilish. – Moskva: Moskva konchilik instituti nashriyoti. – Rus tilidan M. J. Normatova tarjimasi.

DORIVOR LIMONO‘TNI YETISHTIRISH AGROTEXNOLOGIYASI VA O‘QITISH METODIKASI

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti
Nurmatova Muhayyo Ulug’bek qizi
Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo‘nalishi 4-bosqich talabasi
Aliyeva Sabrina Xojiakbar qizi
Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada dorivor limono‘t (Melissa officinalis) o‘simligini yetishtirishning agrotexnologik xususiyatlari, tuproq va iqlim talablari, ekish, parvarishlash hamda hosil yig‘ish usullari yoritilgan. Shuningdek, limono‘tni o‘qitish jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy pedagogik metodlar, amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish va talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari qishloq xo‘jaligi ta’limi va dorivor o‘simliklar yetishtirish sohasida samarali foydalanishga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *dorivor o‘simlik, limono‘t, agrotexnologiya, yetishtirish, o‘qitish metodikasi, amaliy ta’lim*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются агротехнологические особенности выращивания лекарственного растения мелиссы лекарственной (Melissa officinalis), включая требования к почве и климату, методы посадки, ухода и сбора урожая. Также освещаются современные методы обучения, используемые при преподавании темы, организация практических занятий и формирование профессиональных компетенций у обучающихся. Материалы статьи могут быть использованы в системе аграрного образования и при подготовке специалистов по лекарственным растениям.*

Ключевые слова: *лекарственные растения, мелисса, агротехнология, выращивание, методика обучения, практическое обучение*

Abstract: *This article examines the agrotechnological aspects of cultivating medicinal lemon balm (Melissa officinalis), including soil and climate requirements, planting techniques, crop management, and harvesting methods. In addition, modern teaching methodologies, the organization of practical training, and the development of professional competencies among students are discussed. The findings contribute to effective agricultural education and the cultivation of medicinal plants.*

Keywords: *medicinal plants, lemon balm, agrotechnology, cultivation, teaching methodology, practical education*

Dorivor o‘simliklar qishloq xo‘jaligi va tibbiyot sohalarida muhim ahamiyat kasb etadi. Shular orasida dorivor limono‘t (Melissa officinalis) o‘zining biologik faol

moddalariga boyligi, farmatsevtika sanoati hamda xalq tabobatida keng qo‘llanilishi bilan ajralib turadi. Limono‘t barglari va yer ustki qismi tarkibida efir moylari, flavonoidlar, organik kislotalar va vitaminlar mavjud bo‘lib, ular tinchlantiruvchi, yallig‘lanishga qarshi va antiseptik xususiyatlarga ega.

Dorivor limono‘t qadimdan xalq tabobati va zamonaviy fitoterapiyada keng qo‘llanilib kelinmoqda. O‘simlikning barglari va yer ustki qismi tarkibida efir moylari (sitral, sitronellal, geraniol), flavonoidlar, fenol kislotalari, taninlar, vitamin C va biologik faol moddalar mavjud. Ushbu moddalarning majmuasi limono‘tga tinchlantiruvchi, og‘riq qoldiruvchi, yallig‘lanishga qarshi va antiseptik xususiyatlarni beradi.

Limono‘t asosan **asab tizimi kasalliklari**da samarali hisoblanadi. U asabiylik, stress, uyqusizlik, ruhiy zo‘riqish, depressiv holatlarda tinchlantiruvchi vosita sifatida qo‘llaniladi. Bundan tashqari, yurak-qon tomir tizimi faoliyatini me’yorlashtirib, yurak urishining tezlashuvi (taxikardiya) va qon bosimining o‘zgarishlarida ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ovqat hazm qilish tizimi kasalliklarida ham dorivor limono‘t muhim ahamiyatga ega. U ishtahani ochadi, me’da-ichak faoliyatini yaxshilaydi, meteorizm, ichak spazmlari va yengil og‘riqlarni kamaytiradi. Limono‘t damlamasi shamollash, gripp, bronxit kabi kasalliklarda terlatish va yallig‘lanishga qarshi vosita sifatida qo‘llaniladi. Shuningdek, ayollar salomatligida hayz sikli buzilishlari va klimakterik davrda kuzatiladigan noxush holatlarni yengillashtirishda foydalidir.

Dorivor limono‘tning **to‘g‘ri qo‘llanilishi** muhim hisoblanadi. Odatda u choy, damlama, qaynatma yoki efir moyi ko‘rinishida iste’mol qilinadi. Eng ko‘p qo‘llaniladigan usul – limono‘t barglaridan tayyorlangan choy bo‘lib, u kuniga 1–2 marta iste’mol qilinishi tavsiya etiladi. Dori vositasi sifatida shifokor yoki mutaxassis tavsiyasiga amal qilish zarur.

Limono‘tni **me’yoridan ortiqcha qo‘llash** ayrim salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Haddan tashqari iste’mol qilish uyquchanlik, holsizlik, diqqatning pasayishi va qon bosimining tushishiga sabab bo‘ladi. Ayrim hollarda allergik reaksiyalar, bosh aylanishi va me’da-ichak noqulayliklari kuzatilishi mumkin. Ayniqsa, past qon bosimiga ega shaxslar, homilador ayollar va qalqonsimon bez faoliyati buzilgan bemorlar limono‘tni ehtiyotkorlik bilan qo‘llashlari lozim.

Dorivor limono‘t yetishtirish agrotexnologiyasi, avvalo, o‘simlikning biologik xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi. Limono‘t ko‘p yillik o‘simlik bo‘lib, iliq va mo‘tadil iqlim sharoitida yaxshi rivojlanadi. Uni unumdor, mexanik tarkibi yengil, havo va suv o‘tkazuvchan tuproqlarda yetishtirish maqsadga muvofiqdir. Tuproq reaksiyasi neytral yoki kuchsiz ishqoriy bo‘lishi lozim. Ekishdan oldin yer maydoni chuqur haydalib, organik va mineral o‘g‘itlar bilan boyitiladi.

Limono‘t asosan urug‘ orqali yoki ko‘chat usulida ko‘paytiriladi. Urug‘lar erta bahorda yoki kuz faslida tayyorlangan yerga ekiladi. Ko‘chat usulida yetishtirish yuqori hosildorlikni ta’minlaydi. O‘simliklarni parvarishlash jarayonida begona o‘tlarga qarshi

kurashish, muntazam sug‘orish, tuproqni yumshatish va mineral o‘g‘itlar bilan oziqlantirish muhim ahamiyatga ega. Hosilni yig‘ib olish davrida o‘simlikning gullash bosqichi eng maqbul hisoblanadi, chunki bu paytda biologik faol moddalar miqdori yuqori bo‘ladi.

Shuningdek, talabalarni dorivor o‘simliklar yetishtirish jarayoniga bevosita jalb etish, tajriba maydonlarida mustaqil ishlar tashkil etish ularning bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlash imkonini beradi. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, vizual materiallar va elektron o‘quv resurslar bilan darslarni boyitish o‘qitish samaradorligini oshiradi.

Dorivor limono’ti agrotexnologiyada quyidagi tartibda qo’llaniladi:

1. Dorivor limono‘tning biologik va agrobiologik xususiyatlari

Dorivor limono‘t (Melissa officinalis L.) labguldoshlar (Lamiaceae) oilasiga mansub ko‘p yillik o‘simlik bo‘lib, ildizpoyasi kuchli rivojlangan, poyasi to‘g‘ri va shoxlangan holda o‘sadi. O‘simlikning balandligi 40–100 sm gacha yetadi. Barglari tuxumsimon, mayin tukchali bo‘lib, ishqalanganda yoqimli limon hidini chiqaradi. Limono‘t yorug‘sevar, ammo yarim soyada ham o‘sish qobiliyatiga ega, namlikni yaxshi ko‘radi, biroq ortiqcha namlikka sezgir hisoblanadi.

2. Tuproq va iqlim sharoitiga qo‘yiladigan talablar

Limono‘t mo‘tadil iqlim sharoitida yaxshi rivojlanadi. Optimal harorat 18–25 °C bo‘lib, sovuqqa nisbatan chidamliligi o‘rtacha darajada. Tuproqning mexanik tarkibi yengil qumoq yoki o‘rtacha qumoq, gumusga boy, pH ko‘rsatkichi 6,0–7,5 bo‘lishi lozim. Sho‘rlangan va og‘ir loy tuproqlarda o‘sishi susayadi. Ekishdan oldin tuproq chuqur haydalib, gektariga 20–30 tonna chirigan go‘ng solinishi tavsiya etiladi.

3. Ko‘paytirish usullari va ekish texnologiyasi

Limono‘t urug‘, ko‘chat va vegetativ (ildizpoya bo‘laklari) usullarida ko‘paytiriladi. Urug‘lar erta bahorda yoki kuzda 0,5–1,0 sm chuqurlikda ekiladi. Ko‘chat usuli eng samarali bo‘lib, ko‘chatlar 45×60 sm sxema asosida joylashtiriladi. Ekishdan so‘ng tuproq zichlanadi va sug‘orish ishlari olib boriladi. Bir joyda limono‘t 4–5 yil davomida hosil beradi.

4. Parvarishlash texnologiyasi

Vegetatsiya davrida sug‘orish, begona o‘tlarni yo‘qotish, tuproqni yumshatish va oziqlantirish ishlari amalga oshiriladi. Sug‘orish vegetatsiya davrida 6–8 marta, ayniqsa gullashdan oldin muhim hisoblanadi. Mineral o‘g‘itlardan azot, fosfor va kaliy me’yorida qo‘llanadi. Azot o‘g‘itlari yashil massaning ko‘payishiga, fosfor va kaliy esa efir moylarining to‘planishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

5. Kasallik va zararkunandalarga qarshi kurash

Limono‘t asosan qo‘ziqorin kasalliklariga (unshudring, ildiz chirishi) moyil bo‘lishi mumkin. Profilaktik tadbir sifatida almashlab ekish, sog‘lom ko‘chatlardan foydalanish va agrotexnik qoidalarga rioya qilish muhimdir. Kimyoviy vositalardan foydalanishda

dorivor xomashyo sifatini saqlash maqsadida biologik himoya usullariga ustunlik beriladi.

6. Hosilni yig‘ish, quritish va saqlash

Hosil gullashning boshlang‘ich bosqichida yig‘ib olinadi. O‘simlik yer ustki qismi 10–15 sm balandlikda o‘rib olinadi. Xomashyo soyali, shamollatiladigan joyda quritiladi. Quritish jarayonida efir moylarining saqlanishi uchun to‘g‘ridan-to‘g‘ri quyosh nuri tushishidan saqlanish lozim. Tayyor mahsulot quruq va salqin joyda saqlanadi.

7. Dorivor limono‘tni o‘qitish metodikasining ilmiy asoslari

Dorivor o‘simliklar agrotexnologiyasini o‘qitishda kompetensiyaviy yondashuv asosiy o‘rin tutadi. Ta’lim jarayonida nazariy bilimlar amaliy mashg‘ulotlar bilan uzviy bog‘lanadi. Dala-amaliy darslar, tajriba uchastkalari, laboratoriya mashg‘ulotlari va mustaqil tadqiqot ishlari orqali talabalarning bilim va ko‘nikmalari mustahkamlanadi.

Xulosa qilib aytganda, dorivor limono‘t (Melissa officinalis L.) qishloq xo‘jaligi va tibbiyot sohalari uchun yuqori ahamiyatga ega bo‘lgan dorivor o‘simliklardan biridir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, limono‘tni yetishtirishda agrotexnologik tadbirlarni ilmiy asosda tashkil etish o‘simlikning hosildorligini oshirish, biologik faol moddalar miqdorini ko‘paytirish va dorivor xomashyo sifatini yaxshilash imkonini beradi. Tuproq va iqlim sharoitlarini to‘g‘ri tanlash, ekish muddatlariga rioya qilish, parvarishlash va hosilni o‘z vaqtida yig‘ib olish limono‘t yetishtirish samaradorligini belgilovchi muhim omillar hisoblanadi.

Shuningdek, dorivor limono‘tni o‘qitish metodikasini takomillashtirish agrar ta’lim tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. Nazariy bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar bilan uyg‘unlashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Dala-amaliy mashg‘ulotlar va tajriba ishlari orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va amaliy muammolarni hal etish ko‘nikmalari rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Abdullayev A.A. Dorivor o‘simliklarni yetishtirish asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Ortiqov O‘., Qodirov A. Dorivor va efir moyli o‘simliklar agrotexnologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Xolmatov H.H. Dorivor o‘simliklar va ularning amaliy ahamiyati. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
4. Islomov B.I. Qishloq xo‘jaligida innovatsion agrotexnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. Ziyomuhammedov B. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.

6. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2018.
7. Государственная фармакопея Республики Узбекистан. – Ташкент, 2020.
8. Houghton P.J., Raman A. Laboratory Handbook for the Fractionation of Natural Extracts. – London: Chapman & Hall, 2015.
9. European Medicines Agency. Lemon Balm (Melissa officinalis) – Herbal Monograph. – EMA, 2019.
10. WHO. WHO Monographs on Selected Medicinal Plants. – Geneva: World Health Organization, 2018.

FOREIGN EXPERIENCE IN TEACHING ENGLISH TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Maxsudova Oysara Nishonovna
PhD, Associate Professor
oysaramakhsudova63@gmail.com, Tel: +998909178013
Makkambayeva Mavluda Adilbek qizi,
Student at Nizami NPUU,
mavludamakkambayeva@gmail.com, Tel: +998993162610

Abstract: *This article is dedicated to studying foreign experiences in teaching English to primary school students. It analyzes effective methods used in various countries, interactive and communicative approaches in the learning process, as well as ways to increase students' motivation. The article provides guidance for teachers to organize lessons more effectively and demonstrates the possibilities of utilizing foreign experiences.*

Keywords*: method, education, English language, lesson, upbringing, communicative method, primary school, foreign experience*

Nowadays, English is recognized as the most widely used international language. Therefore, it is very important to teach it effectively from the earliest stages, i.e., from primary school. Primary school students develop fundamental language skills, including vocabulary, pronunciation, listening, reading, and writing abilities. The methods and pedagogical approaches adopted at this stage directly influence students' future interest in the language and their success. Studying pedagogical experiences from foreign countries allows teachers to learn new innovative approaches and implement them in practice. For example, in schools in Finland, Singapore, the United Kingdom, and the United States, interactive methods, games, and communicative approaches are widely used to teach English. These approaches increase student engagement, develop oral skills, and teach practical use of the language. At the same time, innovative approaches aimed at enhancing student motivation make lessons more interesting and effective. In the context of Uzbekistan, however, English teaching in primary schools is largely based on traditional methods, and opportunities for effectively using interactive and communicative approaches are limited. Therefore, studying and flexibly applying pedagogical experiences from foreign countries is of great pedagogical importance. This not only develops students' language skills but also increases their interest in lessons and helps them develop independent thinking skills.

Using foreign experiences in teaching English to primary school students helps organize the pedagogical process effectively. Methods and approaches applied in

different countries serve to develop students' language skills, increase their interest in lessons, and cultivate independent thinking abilities. Based on this, the main methods based on foreign experience in teaching English to primary school students can be classified as follows:

Communicative Approach – One of the most widely used methods. In this approach, students are not limited to theoretical grammar learning but are taught to use the language in practice through oral and written communication. Lessons include small group discussions, dialogues, and role-playing activities, which help students develop the ability to use the language in daily situations. This approach rapidly improves students' speaking skills and facilitates natural language acquisition.

Game-Based and Interactive Methods – These serve to make lessons engaging and effective. In teaching English, the use of flashcards, multimedia, videos, and mobile applications attracts students' attention, accelerates memorization, and facilitates learning the language as a natural process. At the same time, interactive activities increase students' active participation in lessons and help consolidate language skills.

Using Visual and Audio Materials is also one of the important methods. Utilizing multimedia, songs, stories, animations, and video lessons helps develop pronunciation, listening, and vocabulary skills. Through this method, students acquire the language in a manner similar to a natural environment, significantly improving their pronunciation and listening abilities.

Individual Approach and Motivation System allows teachers to organize lessons adapted to students' abilities and interests. Each student's needs are considered, individual tasks are assigned, and rewards, "star charts," and small prizes are used to encourage active participation. This method increases students' interest in lessons and helps develop independent thinking skills.

Project-Based and Group Work are also effective methods. Mini-projects, presentations, and practical activities organized in small groups provide students with the opportunity to use the language in practice. Through this approach, children learn to work in teams, develop independent thinking skills, and actively participate in the learning process.

Story and Text-Based Teaching Methods play an important role as well. Short stories and audiobooks for children introduce new words, grammatical structures, and pronunciation. Students engage in dialogues through story characters, answer questions, and perform mini-roles, using the language in practice. This method makes lessons interesting and strengthens students' comprehension and speaking skills.

In general, foreign methods for teaching English to primary school students—including communicative approaches, interactive activities, use of visual and audio materials, individual approaches, group work, and story-based teaching—serve to develop language skills, increase interest in lessons, and cultivate independent

thinking abilities. Applying these methods flexibly in Uzbek schools can make the pedagogical process more effective.

In Conclusion, the communicative approach, interactive games, visual and audio materials, individual approaches, and story-based teaching are effective methods in teaching English to primary school students. These approaches enhance students' language skills, increase their interest in lessons, and foster independent thinking. Flexible application of foreign methods in Uzbek schools makes the teaching process even more effective.

REFERENCES:

1. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.

2. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education.

3. Cameron, L. (2001). Teaching Languages to Young Learners. Cambridge University Press.

3. Abrorkhonovna, A. K. (2022). FORMATION OF A SENSE OF PATRIOTISM THROUGH TOURISM IN THE CURRENT TEXTBOOK" UPBRINGING" OF PRIMARY EDUCATION. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development, 5, 70-74.

4. Abrorxonova, K. A., & Qizi, S. M. S. (2022). BOSHLANG 'ICH SINF "TARBIYA" DARSLARINI TASHKIL ETISHNING USUL VA VOSITALARI. Science and innovation, 1(1), 54-61.

5. Abrorxonova, K., & Murodova, M. (2022). Formation of linguistic competencies based on the analysis of word combinations. Science and Innovation, 1(8), 2082-2088.

6. Abrorxonova, K., & Pirnazarova, K. (2022). Development of research skills in primary school students. Science and Innovation, 1, 2089-2096.

7. Abrorxonova, K. A. Q., & Bo'Riyeva, S. I. Q. (2023). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING MEDIAMADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(4), 778-782.

8. Abrorxonova, K., & Boriyeva, S. (2022). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA AXBOROT BILAN ISHLASH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. Science and innovation, 1(B8), 2103-2109.

9. Hayitov, A. I., & Azizova, S. (2023). Abdulla avloniy darsliklaridagi axloqiy sifatlar tahlili. In Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities (Vol. 2, No. 3, pp. 101-105).

10. Hakimov, F. N., & Ahmadova, G. N. (2025). THE CURRENT ROLE AND IMPORTANCE OF DISTANCE EDUCATION IN BEGINNER CLASSES. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(34), 95-98.

11. Janikulovna I. N. Interdisciplinary Nature of The Methodology for Organizing Inclusive Education //Nvpubhouse Library for European International Journal of Pedagogics. – 2025. – T. 5. – №. 06. – C. 43-45.

12. Janikulovna I. N. MA'RUZA MASHG 'ULOTLARIDA "FLIPPED CLASSROOM" MODELIDAN FOYDALANISH YOLLARI //O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti konferensiyalari. – 2025. – C. 91-100.

13. Madraimov, A., Isakulova, N., Xoshimova, D., Rasulova, I., Kurbaniyozova, R., & Yarashova, N. (2025, April). Chrono Linguistic Modelling through AI Driven Conceptual Frameworks. In 2025 International Conference on Computational Innovations and Engineering Sustainability (ICCIES) (pp. 1-5). IEEE.

14. Isakulova N. J. INKLYUZIV TA'LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK VA TASHKILIY SHARTLARI //Inter education & global study. – 2025. – T. 3. – №. 4 (1). – C. 91-100.

15. Isakulova N. SO 'ROVNOMAGA ASOSLANGAN TADQIQOTLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI //Scientific and innovative research in the social and humanitarian sphere. – 2024. – T. 1. – №. 1.

TANAZULNING IJTIMOIY OQIBATLARI

Zulfiqova Gulchiroy Atxam qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada jamiyat hayotida yuzaga keladigan tanazzul (ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy inqiroz) jarayonlarining ijtimoiy oqibatlari tahlil qilinadi. Tanazzulning aholi turmush darajasi, ijtimoiy munosabatlar, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy barqarorlikka ta'siri yoritib beriladi. Shuningdek, tanazzul sharoitida ijtimoiy tengsizlik, ishsizlik, migratsiya va ijtimoiy beqarorlikning kuchayishi kabi muammolar ilmiy adabiyotlar asosida ko'rib chiqiladi. Maqolada tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini aniqlash va baholash uchun qo'llanilgan metodlar ham asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *Tanazzul, ijtimoiy oqibatlar, ijtimoiy tengsizlik, ishsizlik, migratsiya, ijtimoiy beqarorlik, jamiyat rivoji.*

SOCIAL CONSEQUENCES OF THE DECLINE

Abstract. *This article analyzes the social consequences of the processes of decline (social, economic and spiritual crisis) occurring in society. The impact of decline on the standard of living of the population, social relations, value system and social stability is highlighted. Also, problems such as social inequality, unemployment, migration and increased social instability in conditions of decline are considered on the basis of scientific literature. The article also substantiates the methods used to identify and assess the social consequences of decline.*

Keywords*: Recession, social consequences, social inequality, unemployment, migration, social instability, social development.*

СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ УПАДА

Аннотация. *В данной статье анализируются социальные последствия процессов упадка (социального, экономического и духовного кризиса), происходящих в обществе. Подчеркивается влияние упадка на уровень жизни населения, социальные отношения, систему ценностей и социальную стабильность. Также на основе научной литературы рассматриваются такие проблемы, как социальное неравенство, безработица, миграция и усиление социальной нестабильности в условиях упадка. В статье также обосновываются методы, используемые для выявления и оценки социальных последствий упадка.*

Ключевые слова: *рецессия, социальные последствия, социальное неравенство, безработица, миграция, социальная нестабильность, социальное развитие.*

KIRISH

Jamiyat taraqqiyoti uzluksiz va barqaror jarayon bo‘lib, u turli ichki va tashqi omillar ta’sirida rivojlanadi yoki tanazzul holatiga yuz tutadi. Tanazzul ijtimoiy hayotda iqtisodiy pasayish, siyosiy beqarorlik, ma’naviy qadriyatlarning yemirilishi va ijtimoiy institutlar faoliyatining izdan chiqishi bilan namoyon bo‘ladigan murakkab jarayondir. Bunday holatlar jamiyatning barqaror rivojiga jiddiy tahdid solib, ijtimoiy munosabatlar tizimida salbiy o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi.[28]

Tanazzul jarayonlari natijasida aholi turmush darajasi pasayadi, ijtimoiy tengsizlik kuchayadi, ishsizlik va kambag‘allik kabi muammolar chuqurlashadi. Bu esa jamiyat a’zolari o‘rtasida norozilik kayfiyatining ortishiga, ijtimoiy ishonchning susayishiga va turli ziddiyatlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Ayniqsa, yoshlar, kam ta’minlangan qatlamlar va ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlar tanazzul oqibatlarini keskinroq his etadilar.[29]

Globallashuv sharoitida tanazzulning ijtimoiy oqibatlari faqat alohida bir mamlakat doirasida emas, balki mintaqaviy va global miqyosda ham namoyon bo‘lmoqda. Iqtisodiy inqirozlar, pandemiyalar, ekologik muammolar va siyosiy beqarorlik jamiyatlarning o‘zaro bog‘liqligini yanada kuchaytirib, tanazzul oqibatlarining tez tarqalishiga olib kelmoqda. Shu bois tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini chuqur va tizimli o‘rganish, ularning sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash dolzarb ilmiy va amaliy vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi tanazzul tushunchasining ijtimoiy mazmunini ochib berish, uning jamiyat hayotiga ko‘rsatadigan asosiy oqibatlarini tahlil qilish hamda mavjud ilmiy yondashuvlar asosida ushbu jarayonning ijtimoiy barqarorlikka ta’sirini baholashdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili. Tanazzul va uning ijtimoiy oqibatlari masalasi ijtimoiy fanlar, xususan, sotsiologiya, iqtisodiyot, siyosatshunoslik hamda ijtimoiy falsafa doirasida keng tadqiq etilgan.[30] Ilmiy adabiyotlarda tanazzul jamiyat rivojining muayyan bosqichlarida yuzaga keladigan tizimli muammo sifatida talqin qilinadi va u ijtimoiy tuzilma hamda munosabatlarga chuqur ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlanadi.

Klassik sotsiologik nazariyalarda tanazzul jamiyatdagi ijtimoiy tizimlar izdan chiqishi bilan izohlanadi. Masalan, E. Dyurkgeym ijtimoiy inqirozlarni anomiya tushunchasi orqali izohlab, me’yorlar va qadriyatlar zaiflashuvi jamiyatda beqarorlik va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishini ta’kidlaydi. K. Marks esa tanazzulni iqtisodiy munosabatlar va ishlab chiqarish tizimidagi ziddiyatlar bilan bog‘lab, bunday jarayonlar

[28] Dyurkgeym E. **Jamiyat va ijtimoiy me’yorlar**. – Toshkent: Fan, 2004.
[29] Marks K., Engels F. **Ijtimoiy-iqtisodiy ta’limotlar asoslari**. – Toshkent: O‘zbekiston, 1998.
[30] Abdurahmonov Q.X. Ijtimoiy siyosat va aholi farovonligi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.

ijtimoiy tengsizlik va sinfiy qarama-qarshiliklarni kuchaytirishini qayd etgan. M. Veber asarlarida esa tanazzul ijtimoiy boshqaruv, byurokratik tizim va ratsionallik inqirozi bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi.[31]

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda tanazzul ko‘proq global va mintaqaviy jarayonlar bilan uyg‘un holda o‘rganilmoqda. Iqtisodiy inqirozlar, moliyaviy beqarorlik, texnologik o‘zgarishlar va global tengsizlik masalalari tanazzulning asosiy omillari sifatida ko‘rsatiladi. Ko‘plab tadqiqotchilar tanazzul sharoitida ijtimoiy qatlamlar o‘rtasidagi tafovut kuchayishini, kambag‘allik va ishsizlik darajasining oshishini empirik ma’lumotlar asosida isbotlab berganlar. Shu bilan birga, migratsiya jarayonlarining faollashuvi, oilaviy munosabatlarning zaiflashuvi va ijtimoiy institutlarga bo‘lgan ishonchning pasayishi tanazzulning muhim ijtimoiy oqibatlari sifatida qayd etiladi.[32]

Mahalliy va mintaqaviy tadqiqotlarda tanazzulning ijtimoiy oqibatlari jamiyatning o‘ziga xos xususiyatlari bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. Ayrim olimlar tanazzul sharoitida ijtimoiy birdamlikning susayishi va norozilik kayfiyatining ortishini asosiy muammo sifatida ko‘rsatadilar. Boshqa tadqiqotlarda esa ta’lim tizimi, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya sohalarida yuzaga keladigan muammolar tanazzulning bevosita ijtimoiy natijalari sifatida baholanadi.

Shuningdek, ilmiy adabiyotlarda tanazzul faqat salbiy hodisa sifatida emas, balki jamiyatni yangilanishga undovchi omil sifatida ham talqin qilinadi. Ayrim nazariyalarga ko‘ra, tanazzul mavjud tizimdagi kamchiliklarni ochib berib, ijtimoiy islohotlar va modernizatsiya jarayonlariga turtki bo‘lishi mumkin. Biroq aksariyat tadqiqotchilar tanazzulning ijtimoiy oqibatlari chuqur va uzoq muddatli bo‘lishini, ularni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarurligini ta’kidlaydilar.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tanazzulning ijtimoiy oqibatlari ko‘p qirrali va murakkab bo‘lib, ularni o‘rganishda nazariy va empirik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqola aynan shu ilmiy yondashuvlarga tayanib, tanazzulning jamiyat hayotiga ta’sirini tizimli ravishda tahlil qilishga qaratilgan.[33]

Metod va materiallar. Mazkur tadqiqotda tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini chuqur va har tomonlama o‘rganish maqsadida umumilmiy va maxsus ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi tanazzul jarayonlarini jamiyat taraqqiyotiga ta’sir etuvchi murakkab ijtimoiy hodisa sifatida tahlil qilishga asoslandi.

Asosiy metodlardan biri **tahlil va sintez** metodi bo‘lib, u tanazzul bilan bog‘liq ijtimoiy hodisalarni alohida elementlarga ajratgan holda o‘rganish va ularni yagona tizim sifatida umumlashtirish imkonini berdi. Ushbu metod orqali ijtimoiy tengsizlik,

[31] Veber M. **Ijtimoiy harakat va jamiyat nazariyasi**. – Toshkent: Ma’naviyat, 2006.
[32] Xolbekov A.R. Sotsiologiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Universitet, 2016.
[33] Smelser N. **Ijtimoiy o‘zgarishlar va inqirozlar sotsiologiyasi**. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2010.

ishsizlik, kambag‘allik, migratsiya va ijtimoiy beqarorlik kabi omillar tanazzulning asosiy oqibatlari sifatida ko‘rib chiqildi.[34]

Shuningdek, **taqqoslash metodi** yordamida turli mamlakatlar va hududlarda yuzaga kelgan tanazzul jarayonlari hamda ularning ijtimoiy oqibatlari qiyosiy tahlil qilindi. Bu metod tanazzulning umumiy va o‘ziga xos jihatlarini aniqlash, ijtimoiy oqibatlarning qaysi sharoitlarda kuchliroq namoyon bo‘lishini belgilashga xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida **mantiqiy umumlashtirish va induktiv-deduktiv yondashuvlar** ham qo‘llanildi. Induksiya asosida alohida empirik holatlar va ilmiy xulosalar umumiy nazariy qarashlar bilan bog‘landi, deduksiya orqali esa mavjud nazariyalar asosida tanazzulning ijtimoiy oqibatlari izohlandi.

Materiallar sifatida mahalliy va xorijiy olimlarning sotsiologik, iqtisodiy hamda ijtimoiy-falsafiy yo‘nalishdagi ilmiy asarlari, ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar, rasmiy hisobotlar va ochiq statistik ma’lumotlardan foydalanildi. Ushbu manbalar tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini nazariy va amaliy jihatdan asoslashga imkon berdi.

Bundan tashqari, **ikkinchi darajali ma’lumotlar tahlili** (secondary data analysis) usuli qo‘llanilib, mavjud tadqiqotlar natijalari qayta ko‘rib chiqildi va umumlashtirildi. Bu yondashuv tanazzul jarayonlarining uzoq muddatli ijtimoiy ta’sirini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi.[35]

Natijada qo‘llanilgan metodlar va foydalanilgan materiallar tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini tizimli, mantiqiy va ilmiy asosda yoritishga xizmat qildi hamda tadqiqot xulosalarining ishonchliligini ta’minladi.

Xulosa. Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tanazzul jamiyat hayotida yuzaga keladigan murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u ijtimoiy tuzilma, ijtimoiy munosabatlar hamda aholi turmush darajasiga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Tanazzul sharoitida iqtisodiy beqarorlik kuchayib, bu holat ishsizlik, kambag‘allik va ijtimoiy tengsizlikning ortishiga olib keladi. Natijada jamiyat a’zolari o‘rtasida ijtimoiy adolatga bo‘lgan ishonch susayadi va ijtimoiy ziddiyatlar kuchayadi.

Tadqiqot natijalari tanazzulning ijtimoiy oqibatlari faqat moddiy soha bilan cheklanib qolmasligini, balki ma’naviy-axloqiy muhit, ijtimoiy qadriyatlar va institutlar faoliyatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Xususan, oilaviy munosabatlarning zaiflashuvi, yoshlar orasida ijtimoiy befarqlik va migratsiya kayfiyatining kuchayishi tanazzulning muhim ijtimoiy natijalari sifatida namoyon bo‘ladi. Bu holatlar jamiyatda ijtimoiy birdamlikning susayishiga va barqarorlikka tahdid tug‘diradi.

Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlar va tahlillar tanazzulni faqat salbiy hodisa sifatida emas, balki jamiyat taraqqiyotida muayyan burilish nuqtasi sifatida ham baholash mumkinligini ko‘rsatadi. Tanazzul mavjud muammolarni yuzaga chiqarib, ijtimoiy siyosatni takomillashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish va samarali boshqaruv

[34] Sorokin P. **Jamiyat, madaniyat va tanazzul**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
[35] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti. **Ijtimoiy barqarorlik va rivojlanish masalalari**. – Toshkent, 2020.

mexanizmlarini joriy etish zaruratini kuchaytiradi. Biroq bunday ijobiy imkoniyatlardan foydalanish tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini o‘z vaqtida aniqlash va ularni yumshatishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishga bog‘liqdir.

Xulosa qilib aytganda, tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini ilmiy asosda o‘rganish va tahlil qilish jamiyat barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, aholini ijtimoiy himoyalash tizimini kuchaytirish, bandlikni ta’minlash va ijtimoiy ishonchni mustahkamlashga qaratilgan kompleks yondashuvlar tanazzul oqibatlarini yumshatishning asosiy yo‘nalishlari sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur maqolada ilgari surilgan xulosalar kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar va amaliy ijtimoiy siyosat uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Dyurkgeym E. **Jamiyat va ijtimoiy me’yorlar**. – Toshkent: Fan, 2004.
2. Marks K., Engels F. **Ijtimoiy-iqtisodiy ta’limotlar asoslari**. – Toshkent: O‘zbekiston, 1998.
3. Veber M. **Ijtimoiy harakat va jamiyat nazariyasi**. – Toshkent: Ma’naviyat, 2006.
4. Giddens E. **Sotsiologiya**. – Toshkent: Sharq, 2011.
5. Sorokin P. **Jamiyat, madaniyat va tanazzul**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
6. Smelser N. **Ijtimoiy o‘zgarishlar va inqirozlar sotsiologiyasi**. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2010.
7. Bek U. **Xavf jamiyati va zamonaviy inqirozlar**. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti. **Ijtimoiy barqarorlik va rivojlanish masalalari**. – Toshkent, 2020.
9. Abdurahmonov Q.X. **Ijtimoiy siyosat va aholi farovonligi**. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
10. Xolbekov A.R. **Sotsiologiya: nazariya va amaliyot**. – Toshkent: Universitet, 2016.

QIZAMIQ VIRUSI,UNING KELIB CHIQISHI VA U BILAN BOGLIQ KASALLIKLAR

Rashidov Abdulbosit Yahyo o`g`li
Toshkent kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali 1-bosqich davolash ishi yonalishi talabasi Abdulbosit.rashidov2@gmail.com
+998996590777

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Qizamiq virusi (Measles morbillivirus) ning tuzulishi kelib chiqish sabablari kechish jarayoni(Patogenezi) ni ko'rib tahlil qilnadi. Ularni epidemiologik holati yani tarqalishi, yuqumlilik darajasi hamda bolalar orasida keng tarqalishini yoritiladi. Shuningdek, kasallikning Fenotipik, Klinik belgilari – kasallikdan oldingi belgi va simptomlari va kasallikdan keyingi kechadigan ehtimoliy asoratlar tasvirlanadi. Shuningdek bu bilan bog'liq holda rivojlanuvchi kasalliklar, shu jumladan, bugungi kunda bolalarda yuzaga kelayotgan o`tkir skelerozlashgan Paneencephalit kasalligi to'g'risidagi ma'lumotlar berib o`tiladi.*

Kalit so'zlar*: Tibbiyot, qizamiq, istma, toshmalar, inkubatsion davr, miyya, shilliq qavat.*

Abstract: *This article reviews the pathogenesis of the measles virus (Measles morbillivirus). Its epidemiological status, i.e., its prevalence, infectiousness, and prevalence among children are discussed. It also describes the phenotypic and clinical features of the disease, including signs and symptoms before the disease, and possible complications after the disease. It also provides information on related diseases, including Acute Sclerotic Panencephalitis, which is currently occurring in children.*

Keywords*: Medicine, measles, fever, rash, incubation period, brain, mucous membrane*

Аннотация: *В данной статье рассматривается патогенез вируса кори (Measles morbillivirus). Обсуждается его эпидемиологический статус, а именно распространённость, инфекционность и заболеваемость среди детей. Описываются фенотипические и клинические особенности заболевания, включая симптомы до начала заболевания и возможные осложнения после него. Приводится информация о сопутствующих заболеваниях, в том числе об остром склеротическом панэнцефалите, который в настоящее время встречается у детей.*

Ключевые слова: *Лекарство, корь, лихорадка, сыпь, инкубационный период, мозг, слизистая оболочка*

Qizamiq - O`tkir yuqumli kasallik bo’lib, u insonda tana haroratining ko’tarilishi, nafas yo’llari va ko’z shilliq pardasi yallig’lanishi, qizarishi va yirik dog’li toshmalar bilan kechadi.

Qizamiq - yer yuzida eng keng tarqalgan infeksiyalardan hisoblanib, barcha yoshdagi kishilar, asosan yosh bolalar ko’pincha moyil bo‘ladi.

Shuningdek, tez yuqadigan (kontagioz) bo’lishi bilan ajralib turuvchi o’tkir virusli kasallikdir, yuqori nafas yo’llari shilliq pardalari va ko’z konyuktivasida kataral yallig`lanish boshlanishi, badan terisiga dog’simon papulyoz toshma toshishi bilan ta’riflanadi. Kasallik mavsumiy bo‘lib, kuz, qish va bahor oylarida ko‘proq uchraydi. Infeksiya manbai faqat kasallangan odam hisoblanadi, sog‘lom kishi organizmiga virus nafas yo‘llari orqali tushadi. Kasallikdan keyin umr bo‘yi saqlanadigan immunitet qoladi. Chaqaloqlar (passiv immunitet tufayli) qizamiq bilan og‘rimaydi. Organizmga yuqori nafas yo‘llari shilliq pardalari, ko‘z konyunktivasi va boshqalar orqali kirgan qizamiq virusi u yerda ko‘payib, keyin qonga tushadi.

- Inkubatsiya davri (7–14 kun)
- Prodromal davr (katarral davr) — 2–4 kun
- Toshma davri (ekzantema bosqichi) — 3–5 kun
- Rekonvalessensiya davri (tiklanish)

Kasallik bosqichma-bosqich kechadi, inkubatsion (yashirin) davri 9–11 kun; undan so‘ng prodromal (boshlang‘ich, kataral) davr 3–4 kun davom etadi. Kasallik boshlanishida tana harorati 39 °C gacha ko‘tariladi, yuqori nafas yo‘llari va ko‘z konyunktivasi qizaradi, bemor quruq yo‘taladi, tumov bo‘ladi, ko‘zi qizarib yoshlanadi, yorug‘likka qaray olmaydi, tovushi bo‘g‘ilib qoladi, yuzi kerikadi. Bola bezovta bo‘ladi, uyqusi buziladi, ishtahasi yo‘qoladi, holsizlanadi, ba’zan ich ketishi, qorinda og‘riq, og‘irroq hollarda umumiy intoksikatsiya, talvasalar, eshushni yo‘qotish alomatlari ro‘y berishi mumkin. Prodromal davrning 2–3 kuni lunj shilliq qavatida qizil gardish bilan o‘ralgan mayda, nuqtasimon, oq dog‘lar paydo bo‘ladi, bu qizamiqqa xos belgi (Belskiy-Filatov-Ko’plik dog‘lari). Ular toshma toshishidan 2–3 kun oldin ko‘rinib, toshma toshganidan 1–2 kun o‘tgach yo‘qoladi. Yumshoq va qattiq tanglayning shilliq pardasida mayda qizil dog‘lar – enantema paydo bo‘ladi. Toshma toshish davrida (bu davr 3–4 kun davom etadi) bemor qattiq isitmalaydi, tomog‘i qizaradi, keyin o‘ziga xos qizil, yirik toshmalar toshadi; u dastlab quloq orqasi, lunj, peshona va burunga toshadi, keyin yuz, badanga, qo‘l-oyoqqa tarqaladi. Toshmalarning bosqichma-bosqich toshishi qizamiqda muhim diagnostik ahamiyatga ega. Yuzdagi toshmalar qoraya boshlaydi va jigarrang dog‘larga aylanadi, ular 7—10 kun saqlanadi. Teri, ayniqsa, yuz, qo‘l kafti va oyoq tagi quruqshay boshlaydi; toshma o‘rni qovjirab, mayda po‘st tashlashi mumkin, gavda temperaturasi pasayib, bola asta-sekin tetiklanadi. Kasallik bilinar-bilinmas yengil kechishi zotiljam, ichki kasalliklar, o‘rta quloqning yallig‘lanishi (otit) va boshqalar asoratlar yuzaga kelishi ham mumkin, bunda darhol vrachga murojaat qilish kerak.

Qizamiqda shu kasallikka aloqador proliferativ pan bronxit boshlanib, ikkilamchi infeksiya qoshilgan mahallarda bronxlar devorida keyinchalik nekrozlar paydo bolishi mumkin. Peribronxial o`pka to`qimasi ham jarayonga qoshilib ketgan mahalda “Qizamiqqa xos o`pka” manzarasi yuzaga keladi, bunda miliar sil do’mboqchalariga o’xshab ketadigan sarg’ish kulrang tugunchalar topiladi. Ularning o`rtasida bronx yo’li ko’rinib turadi. Qizamiq munosabati bilan ensefalit va seroz meningit ham boshlanishi mumkin. Quyida keltirib o’tiladigan o’tkir skelerozlashgan panencephalit ham shular jumlasidandir.

Ensefalitlar - bosh miyyaning turli sabablarga aloqador bolgan yalliglanish kasalligidir.

Viruslar, bakteriyalar, zamburuglar, shuningdek, sodda jonivorlar, gijjalar, rikketsiyalar ensefalit qo’zg’atuvchi bo’lishi mumkin.

O‘tkir osti sklerozlashgan panensefalit (SSPE) — Dawson kasalligi deb ham ataladigan bu kasallik qizamiq virusi bilan kasallanish natijasida kelib chiqadigan progressiv miya yallig'lanishining noyob shakli hisoblanadi. Kasallik ko‘proq bolalar, o‘smirlar va yoshlarga kuzatiladi. Taxminlarga ko‘ra, qizamiq bilan kasallangan har 10 000 kishidan 2 nafarida oxir-oqibat SSPE kuzatilish ehtimoli yuqori. Biroq, 2016-yilgi tadqiqotga ko‘ra, 15 oygacha bo‘lgan emlanmagan chaqaloqlarda bu ko‘rsatkich nisbatan yuqori ya’ni 609 ta chaqaloqda SSSPE kuzatilgan. Bugungi kunga qadar SSPE ning hech qanday davosi mavjud emas va bu holat kasallik deyarli har doim o‘limga bilan yakunlanadi. SSPE ni qizamiq virusi sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan o‘tkir tarqalgan ensefalomiyelit bilan adashtirmaslik kerak, sababi ensefalomiyelitning davomiyligi boshqacha. SSPE vujudga kelishiga vaksina shtammlari emas, balki yovvoyi turdagi virus sababchi bo‘ladi

Simptomlari

SSPEning paydo bo‘lish ehtimoli qizamiq infeksiyasi tarixi bilan boshlanishi mumkin, keyin o‘rtacha 7 yil davom etadigan asimptomatik davr boshlanadi, lekin bu davr 1 oydan 27 yilgacha davom etishi mumkin. Asimptomatik davrdan so‘ng, xulq-atvorning o‘zgarishi, intellektual muammolar, miyoklonik buzilishlar, ko‘rlik, ataksiya va oxir-oqibat o‘lim bilan yakunlanadigan progressiv nevrologik buzilish sodir bo‘ladi.

Rivojlanish bosqichlari

Kasallik simptomlari quyidagi 4 ta bosqichda kuzatiladi:

1-bosqich: shaxsiyat o‘zgarishi, kayfiyat o‘zgarishi yoki tushkunlik bo‘lishi mumkin. Isitma, bosh og'rig'i va xotira yo‘qolishi ham bo‘lishi mumkin. Ushbu bosqich 6 oygacha davom etishi mumkin.

2-bosqich: Bu bosqichda titrash, mushaklarning spazmlari, tutqanoqlar, ko‘rishning yo‘qolishi va demensiya kuzatiishi mumkin.

3-bosqich: Doimiy harakatlarda buzilishlar kuzatiladi. Ushbu bosqichda asoratlar ko‘rlik yoki o‘limga olib kelishi mumkin.

4-bosqich: falajdan oldingi yoki doimiy vegetativ holatga progressiv ongni yo‘qotish oxirgi bosqichda sodir bo‘ladi, bu davrda nafas olish, yurak urishi va qon bosimilarida o‘zgarishlar kuzatiladi. O'lim odatda isitma, yurak yetishmovchiligi yoki miyaning avtonom nerv tizimini nazorat qila olmasligi natijasida yuzaga keladi.

Patogenezi

Ko‘p miqdordagi nukleokapsidlar neyronlar va glial hujayralarda ishlab chiqariladi. Bu hujayralarda immunitet reaksiyasini qo‘zgatuvchi virus genlari aktiv faoliyati susayadi. Natijada, M oqsili kabi elementlar ishlab chiqarilmaydi va virus immunitet reaktsiyasini qo‘zg‘atmasdan doimiy ravishda inson tanasida yashash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Oxir-oqibat infektsiya SSPEga olib keladi.

Diagnoz

Merck qo‘llanmasiga ko‘ra SSPE demensiya va nerv-mushak tizimida tutqanoq kuzatilish xususiyati bilan kasallangan kichik yoshli bemorlarda uchrashi gumon qilinadi. EEG, KT yoki MRT, CSF tekshiruvi va qizamiqning serologik tekshiruvi o‘tkaziladi. EEG tekshiruvi davomida sinxron ravishda yuzaga keladigan yuqori kuchlanishli difazik to‘lqinlar bilan davriy komplekslarni ko‘rsatadi. KT yoki MRT kortikal atrofiya yoki oq moddaning shikastlanishi odatda normal bosimni, hujayralar miqdorini va umumiy protein miqdorini ko‘rsatishi mumkin. Ammo CSFda globulin deyarli har doim yuqori bo‘ladi. Qon zardobi va globulin kasallik rivojlanishi bilan mavjud Virusga qarshi IgG ko‘payishiga olib keladi, agar test natijalari aniq bo‘lmasa, miya biopsiyasi kerak bo‘lishi mumkin.

Davolash

Kasallikning hech qanday davosi yo‘q. Agar tashxis 1-bosqichda qo‘yilgan bo‘lsa, kasallikni og‘iz orqali izoprinozin va intraventrikulyar interferon alfa bilan davolash mumkin, ammo bu dorilarga javob rekasiyasi bemorlarda turlicha va shu kunga qadar yagona qabul qilingan davolash usuli hisoblanadi. 2-bosqich boshlanganidan keyin kasallik har doim o‘lim bilan yakunlanadi[1. B. 58.].

Prognoz

Kasallikning klassik ko‘rinishida o‘lim 1-3 yil ichida sodir bo‘ladi, ammo bu holat kasallikning kechishiga qarab tezroq yoki sekinroq rivojlanishi ham mumkin. Kasallikning o‘tkir fulminant SSPE holatlarida ahvoning tezroq yomonlashuvi, tashxisdan keyin 3 oy ichida o‘limga kuzatilgan holatlar mavjud.

Epidemiologiyasi

SSPE kamdan-kam uchraydigan kasallik, ammo Osiyo va Yaqin Sharqda nisbatan yuqori kasallanish hali ham mavjud. Xususan 2024-yilda O‘zbekistonda SSPE bilan kasallangnalar soni 100 nafarga yaqinlashgan va bir nechta o‘lim kuzatilgan. Qizamiqga qarshi vaksina joriy etilganidan beri kasallanish dunyo bo‘yicha sezilarli darajada kamaygan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

“Qizamiq” Patalogik Anatomiya II- qism M.S.Abdulxojayeva Toshkent “Ijod-Print” nashriyoti,2024-yil 509-bet

„Qizamiq“, O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (Q-harfi). Toshkent: „O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi“ Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2006-yillar.

“Ensefalitlar” Patalogik Anatomiya I-qism M.S.Abdulxojayeva Toshkent “Ijod-Print” nashriyoti,2024-yil 509-bet

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBtkir_osti_sklerozlashgan_panensefalit

THE IMPORTANCE OF DIGITAL BANKING SERVICES IN ATTRACTING CUSTOMERS IN MODERN CONDITIONS

UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDAGOGY
Department of "Economics"
Senior Lecturer: **Baxtohunova D. N.**
Email: baxtoxunovadilnoza@gmail.com
Phone: +998(91)6079873

Abstract. *This paper examines the importance of digital banking services in attracting and retaining customers under modern economic conditions. The study focuses on the theoretical foundations of digital banking, its role in customer behavior transformation, and its contribution to the competitiveness and efficiency of commercial banks. The results show that digital banking services have become a key factor in customer-oriented banking development.*

Keywords*: digital banking, customer attraction, banking services, financial technologies, bank marketing.*

INTRODUCTION

In the era of globalization and rapid digitalization, the banking sector is undergoing significant structural changes. The widespread adoption of information and communication technologies has transformed traditional banking models and reshaped customer expectations. Modern customers demand fast, convenient, and remote access to financial services, which has increased the importance of digital banking solutions.

In highly competitive financial markets, banks must continuously improve service quality and accessibility to attract new customers and retain existing ones. Digital banking services provide an effective response to these challenges by enhancing operational efficiency and customer satisfaction. Therefore, the purpose of this paper is to analyze the role of digital banking services in attracting customers and ensuring sustainable development of commercial banks.

THE CONCEPT AND ESSENCE OF DIGITAL BANKING SERVICES

Digital banking services represent the delivery of banking products and operations through electronic channels using modern information technologies. These services include mobile and internet banking, electronic payments, digital wallets, QR-code transactions, and remote financial services.

The main essence of digital banking lies in removing time and geographical constraints for customers. Unlike traditional banking, digital services allow customers to conduct transactions anytime and anywhere. This significantly improves

convenience and reduces transaction costs. In addition, automation minimizes human errors and increases transparency and security of financial operations.

For banks, digital banking enables cost optimization, faster service delivery, and improved internal efficiency. As a result, digital transformation has become a strategic priority in modern banking systems.

THE ROLE OF DIGITAL BANKING IN ATTRACTING CUSTOMERS

Attracting customers is a central objective of commercial banks operating in competitive environments. Digital banking services play a crucial role in meeting customer needs and increasing engagement.

Mobile applications and online platforms provide customers with instant access to payments, transfers, account management, and financial information. The availability of such services increases the frequency of customer-bank interactions and strengthens long-term relationships.

Digital banking is particularly effective in attracting younger, technology-oriented customers. Ease of use, speed, and accessibility are decisive factors influencing their choice of banking services. By offering innovative digital solutions, banks can expand their customer base and enhance customer loyalty.

DIGITAL BANKING AND BANK MARKETING

Digital banking services are closely linked to modern bank marketing strategies. Digital channels such as mobile applications, online platforms, and social media enable banks to communicate directly and efficiently with customers.

Through data analysis, banks can better understand customer behavior and preferences, allowing for targeted marketing and personalized service offerings. Incentives such as cashback programs, discounts, and digital promotions encourage customers to actively use banking services.

A strong digital presence also enhances a bank’s image as an innovative and customer-oriented institution, which positively influences customer trust and brand recognition.

ECONOMIC EFFICIENCY OF DIGITAL BANKING SERVICES

The implementation of digital banking services provides significant economic benefits for commercial banks. Automation reduces operational and administrative costs, while digital platforms allow banks to serve a larger number of customers without proportional cost increases.

Increased transaction volumes and the introduction of new digital products contribute to revenue growth. Moreover, improved customer satisfaction and retention positively affect long-term financial performance. Thus, digital banking strengthens both operational efficiency and financial sustainability.

CONCLUSION

In conclusion, digital banking services play a vital role in attracting customers and improving the competitiveness of commercial banks. They enhance service convenience, efficiency, and customer satisfaction while reducing operational costs.

The ongoing development of digital technologies requires banks to adopt innovative and customer-focused strategies. By investing in digital banking services and continuously improving service quality, banks can ensure sustainable growth and long-term success in the modern digital economy.

REFERENCES:

1. Gomber, P., Koch, J. A., & Siering, M. (2017). Digital finance and FinTech: Current research and future research directions. Journal of Business Economics, 87(5), 537–580.
2. Vives, X. (2019). Digital disruption in banking. Annual Review of Financial Economics, 11, 243–272.
3. Boot, A. W. A., Hoffmann, P., Laeven, L., & Ratnovski, L. (2021). Fintech: What's old, what's new, and what to expect. Journal of Financial Stability, 53, 100836.
4. Philippon, T. (2016). The FinTech opportunity. NBER Working Paper No. 22476.
5. Arner, D. W., Barberis, J., & Buckley, R. P. (2016). The evolution of FinTech: A new post-crisis paradigm. Georgetown Journal of International Law, 47(4), 1271–1319.
6. Ozili, P. K. (2018). Impact of digital finance on financial inclusion and stability. Borsa Istanbul Review, 18(4), 329–340.
7. Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). Marketing management (15th ed.). Pearson Education.
8. Chaffey, D., & Ellis-Chadwick, F. (2019). Digital marketing (7th ed.). Pearson Education.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF MODERN BANK MARKETING IN BANKING ACTIVITIES.

UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDAGOGY
Department of "Economics"
Senior Lecturer: **Baxtohunova D. N.**
Email: baxtoxunovadilnoza@gmail.com
Phone: +998(91)6079873

Abstract: *This thesis examines the essence, functions, and significance of modern bank marketing in the banking system from a scientific and theoretical perspective. The study analyzes the role of bank marketing in attracting customers, identifying their needs, and establishing long-term cooperative relationships. In addition, the paper highlights the development of bank marketing based on digital technologies and evaluates its effectiveness in modern banking activities.*

Keywords*: bank marketing, customer segmentation, digital marketing, banking services, competitiveness.*

INTRODUCTION

In the context of globalization and the rapid development of the digital economy, competition among banks has been intensifying. Under such conditions, bank marketing has become an integral part of banking activities, serving not only to promote banking services but also to establish long-term and sustainable relationships with customers. Bank marketing enables banks to adapt to market conditions, thoroughly analyze customer needs, and offer products and services that meet these needs.

Essence and Functions of Bank Marketing

Bank marketing represents a комплекс approach that includes the creation, pricing, promotion, and sale of banking services. Its main functions include market analysis, customer segmentation, development of banking products, improvement of service quality, and strengthening of the bank's image. An effective marketing strategy allows banks to attract new customers while retaining existing ones.

Customer Segmentation and Identification of Needs

One of the key directions of bank marketing is customer segmentation. Separate marketing strategies are developed for individuals, small and medium-sized enterprises, large companies, and corporate clients. Each segment differs in terms of financial needs, income levels, and patterns of using banking services. Therefore, banks must offer products and services based on an individualized approach.

Digital Bank Marketing

The rapid development of information and communication technologies has created new opportunities for bank marketing. Through mobile banking, internet banking, social media platforms, and online advertising tools, banks are able to establish fast and effective communication with customers. Personalized offers, bonus programs, and cashback campaigns are considered important instruments of digital bank marketing.

Economic Efficiency of Bank Marketing

Well-organized bank marketing contributes to increasing bank revenues, expanding market share, and ensuring financial stability. The development of products that meet customer needs through marketing activities leads to growth in loan portfolios and deposit volumes. As a result, the competitiveness and economic sustainability of banks are significantly strengthened.

CONCLUSION

In conclusion, bank marketing is a vital strategic direction of modern banking activities. A properly organized marketing system enables banks to adapt to changing market conditions, build strong relationships with customers, and ensure sustainable long-term development.

REFERENCES:

1. Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). Marketing Management (15th ed.). Pearson Education.
2. Lovelock, C., & Wirtz, J. (2016). Services Marketing: People, Technology, Strategy (8th ed.). Pearson.
3. Meidan, A. (1996). Marketing Financial Services. Macmillan Press.
4. Ennew, C., Waite, N., & Waite, R. (2013). Financial Services Marketing: A Guide to Principles and Practice. Routledge.
5. Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Gremler, D. D. (2018). Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm (7th ed.). McGraw-Hill Education.
6. OECD. (2020). Digital Disruption in Banking and its Impact on Competition. OECD Publishing.
7. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2022). Annual Report. Tashkent.
8. World Bank. (2021). Banking Sector Development and Financial Stability. World Bank Publications.

NEMIS TILINI O‘RGATISHDA INTERAKTIV METODLARNING AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI

Buxoro tumani Politexnikumi
Nemis tili o‘qituvchisi
Qiyomova Mohinur G‘ulomjon qizi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta’lim muassasalarida nemis tilini o‘qitish jarayonida interaktiv metodlardan foydalanishning ahamiyati va ularning ta’lim samaradorligidagi o‘rni, ushbu metodlar asosida ta’lim oluvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, o‘quvchilarda mustaqillik, tashabbuskorlik hamda ijodiy fikrlashini yanada rivojlantirish, ularni faol tinglovchida faol ishtirokchiga aylantirish, o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish bo‘yicha ma’lumotlar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *Interaktiv metodlar, innovatsion texnologiya, innovatsiya, ta’lim, metod, shaxs, salohiyat, kreativlik, tashabbuskor, kasbiy faoliyat, kompetentlik, faollik, mahorat.*

Bugungi kunda ta’lim sohasi shiddatli rivojlanib borayapti. Ta’limning globallashuvi jarayonida xorijiy tillarni, xususan nemis tilini o‘rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Barchamizga ma’lumki, nemis tili nafaqat Yevropa davlatlarining barcha sohalarida, texnologiya, ta’lim hamda iqtisodiy sohalarida yetakchi tillardan biri hisoblanadi. Demak xulosa qilish mumkinki, nemis tilini samarali o‘qitish bugungi kunning dolzarb masalasidan biri bo‘lib qolmoqda. Xorijiy tillarni o‘rgatishda an’anaviy o‘qitish usullari o‘quvchilar uchun qiziqarsiz hamda natijadorligi past bo‘lganligi sababli, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, yangicha yondashuvlar va innovatsion metodlardan foydalanish zarurati yuzaga kelmoqda.

Interaktiv metodlar nemis tilini o‘qitishda muhim vosita sifatida alohida o‘rin tutadi. Ushbu metodlar dars jarayonlarini qiziqarli tarzda tashkil etish, o‘quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil va kreativ fikrlashini rivojlantirish hamda kommunikativ qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Interaktiv metodlar orqali o‘quvchilarning faolligi oshadi, demak, ular beixtiyor kreativ, erkin faoliyatning markazidagi ishtirokchiga aylanadi va til o‘rganinsh samaradorligi oshadi.

Nemis tilini o‘rgatishda interaktiv metodlardan foydalanish ta’limiy jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanib, faoli rivojlantiruvchi muhitni yaratadi. Interaktiv metodlar o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro faol hamkorlikka asoslangan ta’lim usullari sifatida qarash maqsadli. Ushbu metodlar dars jarayonida o‘quvchilarning faolligini ta’minlab, ularni mustaqil fikrlashga, erkin muloqot qilishga va til materiallarini amaliy qo‘llashga undaydi.

Nemis tilini o‘rgatishda pedagoglarga tavsiya sifatida ham aytish mumkin, kommunikativ yondashuv asosida tashkil etilgan metodlarga tayangan darslar ayniqsa

samarali hisoblanadi. Masalan, juft-juft va guruhli ishlash, munozara (debat), disput metodlari, “aqliy hujum”, klaster, rolli o‘yinlar ta’lim oluvchilarning mustaqil nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu metodlar orqali ta’lim oluvchilar kundalik hayotga oid har xil vaziyatlarda nemis tilida fikr bildirish, savol-javob qilish va erkim muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Dasturiy ta’lim vositalari, axborot-kommunikativ vositalar va texnologiyalari bilan uyg‘unlashgan interaktiv metodlar nemis tilini o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Multimedia, videoroliklar, taqdimotlar, interaktiv doskalar yordamida tashkil etilgan ta’limiy faoliyatlar o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi hamda o‘rganilayotgan ma’lumotni yanada aniq va tushunarli shuningdek, o‘zlashtirilish darajasini oshiradi. Turli xildagi audio va videolar asosida tayyorlangan ma’lumotlar yordamida to‘g‘ri talaffuzni rivojlantirish hamda lug‘at boyligini kengaytirish mumkin.

Interaktiv metodlarning yana bir muhim jihati shundaki, o‘quvchilar faol ishtirokchi sifatida mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bunday metodlarda o‘quvchilar ma’lumotlarni osongina o‘zlashtiradi, izlanadi, tahlil qiladi, va o‘z fikrini asoslab berishga, hamkorlik qilishga, tashabbus bildirishga o‘rganadi. Natijada ular nemis tilini faqat ta’limiy faoliyat, ya’ni, dars davomida emas, balki darsdan tashqari vaqtlarda ham faol o‘rganishga intiladilar.

Interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, va qulaylashtiradi. Nemis tilini o‘qitishda innovatsion va interaktiv metodlardan foydalanish bugungi kunning talabi va zamonaviy ta’lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. O‘quvchilarning faolligini oshiruvchi ushbu metodlar, ularning til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini yanada oshirish, nazariy olingan bilimlarni amaliy jihatdan qo‘llash imkonini yaratadi. Ushbu innovatsion yondashuvlar asosida erkin fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va nemis tilida muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlanadi.

Bugungi kunda ta’lim sohasida olib borilayotga tadqiqotlar, o‘rganinshlar, tajribalar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv metodlar yordamida tashkil etilgan har qanday ta’limiy faoliyatlar an’anaviy faoliyatlarga nisbatan yuqori samaraga ega bo‘lib, ta’lim oluvchilarning tinglab tushunish, tinglab to‘g‘ri talaffuz qilish, erkin nutq kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, bu metodlar o‘qituvchining pedagogik kasbiy mahoratini to‘liq namoyon etish, ta’lim jarayonini innovatsion tarzda tashkil etish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, nemis tilini o‘qitishda dasturiy ta’lim vositalari, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlarni o‘rinli va maqsadli qo‘llash ta’lim sifatini oshirish, raqobatbardosh va bugunning talabiga javob beradigan zamonaviy bilimga ega bo‘lgan, salohiyatli, yuqori kompetentli mutaxassis kadrlarni tayyorlashda muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida interaktiv metodlardan samarali foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. K.V.Arxangelskaya. Ravnoznachnыe sinonimы nemetskogo yazыka. – Uchyonnыe zapiski/ Mosk. gos. ped. in-tut. in. yaz. im. M. Toreza, 1958, t. 16.

2. Yu. D. Apresyan. Problema sinonima. Voprosы yazыkoznaniya.

3. L.R. Zinder, T.V. Stroeva. Posobie po teoreticheskoy grammatike i leksikologii nemetskogo yazыka. M., 1962

4. Ikkinchi chet tilini o‘qitish kontseptsiyasi (ingliz tiliga asoslangan nemis tili). - Tver, sarlavha, 2001 yil.

5. E.A. Migranova, Sh.X. Poziiova Kasbiy pedagogik f'aoiiyatga kirish / O‘quv qo‘llamna. - Toshkent: “Tafakkur bo‘stoni”, 2018 y. - 200 bet

6. O‘.J. To‘ldoshev. Umumiy pedagogika. – T.: “Fan va texnologiya”, 2017 y. -376 bet.

7. B.X. Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - T.: “Sano-standart” nashriyoti, 2017 yil. -416 bet.

8. A.A. Xoliqov. Pedagogik mahorat. Darslik. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. – T.: Iqtisod-moliya, 2011 y. -420 bet.

9. G.Niyozov, M.E. Axmedova. Pedagogika tarixidan seminar mashg‘ulotlari. O‘quv qo‘llanma. - T.: “Noshir” 2011 y. -140 bet.

10. R.Ishmuhamedov, M.Yuldashev. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: 2013 y. -279 bet.

11. Raxmonova S.M. “Preparing the graduate students of primary education for innovative professional activity”. Web of Scientist: International Scientific Research Journal (WoS) ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 8, August, 2023 y. P 288-293.

12. Raxmonova S.M. .“In improving the innovative professional activity of future pedagogues, problem-based learning the most effective method of teaching”. Science and technologies. 2023 y. № 3 (1). P 107-112.

13. Raxmonova S.M. “Practical features of preparing primary education students for professional activity” Science and innovation in the education system, 2 (9), 2023 y. P 67-71.

XIRURGIK AMALIYOTDA TIBBIY AXBOROT TIZIMLARINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Adhamjonova Madinabonu Farhodjon qizi
Ataxanov Sanjarbek Anvarovich
Farg’ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti

Annotatsiya: *Raqamli texnologiyalar rivoji zamonaviy tibbiyotning barcha yo‘nalishlarida, xususan xirurgik amaliyotda tub sifat o‘zgarishlarini yuzaga keltirmoqda. Xirurgiya sohasida qaror qabul qilishning aniqligi, operatsion jarayonlarning xavfsizligi va samaradorligi ko‘p jihatdan tibbiy axborot tizimlarining joriy etilish darajasiga bog‘liqdir. Ushbu ilmiy maqolada tibbiy axborot tizimlarining xirurgik amaliyotdagi funksional imkoniyatlari, ularning operatsiyaga tayyorgarlik, jarrohlik jarayoni va postoperatsion kuzatuv bosqichlaridagi ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Elektron tibbiy kartalar, klinik qarorlarni qo‘llab-quvvatlash tizimlari, tibbiy tasvirlarni boshqarish platformalari va telemeditsina texnologiyalarining xirurgiya sifatini oshirishdagi roli ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tibbiy axborot tizimlarining kompleks joriy etilishi jarrohlik amaliyotida xatoliklarni kamaytirish, resurslardan oqilona foydalanish va bemor xavfsizligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.*

Kalit so‘zlar: *Xirurgiya, tibbiy axborot tizimlari, elektron tibbiy karta, klinik qarorlarni qo‘llab-quvvatlash, raqamli sog‘liqni saqlash, PACS, telemeditsina, jarrohlik xavfsizligi.*

KIRISH

XXI asrda sog‘liqni saqlash tizimi axborotlashtirish va raqamlashtirish jarayonisiz samarali faoliyat yurita olmaydi. Tibbiyotda ma’lumotlar hajmining keskin ortishi, diagnostika va davolash usullarining murakkablashuvi, shuningdek, bemor xavfsizligiga bo‘lgan talablarning kuchayishi tibbiy axborot tizimlarini joriy etishni dolzarb masalaga aylantirdi. Ayniqsa xirurgiya sohasi yuqori texnologiyali, ko‘p bosqichli va mas’uliyatli jarayon bo‘lib, bu yerda har qanday axborot xatosi jiddiy klinik asoratlarga olib kelishi mumkin.

An’anaviy qog‘oz hujjatlar va parchalangan ma’lumotlar tizimi zamonaviy xirurgiya ehtiyojlarini qondira olmaydi. Shu sababli tibbiy axborot tizimlari jarrohlik amaliyotining ajralmas qismiga aylanib, klinik ma’lumotlarni integratsiyalash, tezkor tahlil qilish va dalillarga asoslangan qaror qabul qilish imkonini bermoqda. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — xirurgik amaliyotda tibbiy axborot tizimlarining o‘rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab berishdir.

Asosiy qism

Tibbiy axborot tizimlari xirurgik amaliyotda bir nechta muhim funksional yo‘nalishlarni qamrab oladi. Ularning eng asosiy komponentlaridan biri elektron tibbiy karta hisoblanadi. Elektron tibbiy karta bemor haqidagi barcha klinik ma’lumotlarni yagona raqamli platformada jamlab, jarroh uchun operatsiyaga tayyorgarlik bosqichida to‘liq va ishonchli axborot manbai bo‘lib xizmat qiladi. Anamnez, laborator tahlillar, instrumental tekshiruvlar va oldingi davolash natijalarining tizimli ko‘rinishda mavjudligi klinik qarorlarning aniqligini oshiradi.

Operatsion jarayonlarni boshqarish tizimlari xirurgik bo‘limlar faoliyatini optimallashtirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizimlar operatsiyalar jadvalini avtomatlashtirish, jarrohlik brigadasi ishini muvofiqlashtirish va operatsion blok resurslarini samarali taqsimlash imkonini beradi. Natijada operatsiya vaqtining qisqarishi, ortiqcha xarajatlarning kamayishi va tashkiliy xatolarning oldi olinadi.

Xirurgiyada tasviriy diagnostikaning ahamiyati nihoyatda yuqori bo‘lib, bu borada PACS tizimlari alohida o‘rin tutadi. Tibbiy tasvirlarning raqamli arxivlanishi va real vaqt rejimida tahlil qilinishi jarrohlik rejasini aniq tuzish imkonini beradi. Uch o‘lchamli rekonstruksiya va virtual modellashtirish texnologiyalari murakkab operatsiyalarni oldindan simulyatsiya qilish orqali operatsion xavflarni kamaytiradi. Klinik qarorlarni qo‘llab-quvvatlash tizimlari esa xirurgik amaliyotda innovatsion yondashuv sifatida namoyon bo‘lmoqda. Sun’iy intellekt va ma’lumotlar tahliliga asoslangan ushbu tizimlar klinik protokollar va ilmiy tavsiyalarni hisobga olgan holda jarrohga optimal davolash taktikasini tanlashda yordam beradi. Bu dalillarga asoslangan tibbiyot tamoyillarining amaliyotga joriy etilishini ta’minlaydi.

Telemeditsina texnologiyalarining rivojlanishi xirurgik amaliyot geografiyasini kengaytirdi. Masofaviy konsultatsiyalar, onlayn konsiliumlar va telexirurgiya elementlari tajribali mutaxassislarning bilim va ko‘nikmalaridan keng foydalanish imkonini yaratmoqda. Bu ayniqsa chekka hududlarda murakkab jarrohlik holatlarini boshqarishda katta ahamiyatga ega.

Muhokama va natijalar

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, tibbiy axborot tizimlarining joriy etilishi xirurgik amaliyot sifatiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Elektron hujjatlashtirish tibbiy ma’lumotlarning yo‘qolishini kamaytirib, klinik jarayonlarning uzluksizligini ta’minlaydi. Klinik qarorlarni qo‘llab-quvvatlash tizimlari operatsion xatolar va asoratlar chastotasini kamaytirishga xizmat qiladi.

Biroq, tibbiy axborot tizimlarini to‘liq joriy etishda texnik infratuzilma yetishmovchiligi, tibbiyot xodimlarining axborot texnologiyalaridan foydalanish malakasi va ma’lumotlar xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar mavjud. Ushbu muammolarni hal etish orqali xirurgiyada raqamli texnologiyalarning samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Material va metodologiya

Mazkur tadqiqot xirurgik amaliyotda tibbiy axborot tizimlarining o‘rni va samaradorligini baholashga qaratilgan bo‘lib, unda kompleks ilmiy yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot materiali sifatida so‘nggi yillarda chop etilgan mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) tavsiyalari, klinik protokollar hamda tibbiy axborot tizimlari joriy etilgan sog‘liqni saqlash muassasalarining ochiq statistik ma’lumotlari tahlil qilindi. Shuningdek, zamonaviy xirurgiyada qo‘llanilayotgan elektron tibbiy kartalar, operatsion boshqaruv tizimlari, klinik qarorlarni qo‘llab-quvvatlash platformalari va tibbiy tasvirlarni boshqarish tizimlariga oid ilmiy maqolalar asosiy axborot manbai sifatida foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi tizimli-tahliliy yondashuvga asoslangan bo‘lib, unda qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish, retrospektiv tahlil va ilmiy sintez usullaridan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlarni o‘rganishda PubMed, Scopus, Google Scholar kabi xalqaro ilmiy ma’lumotlar bazalarida e’lon qilingan maqolalar tanlab olindi. Tanlov mezonlari sifatida mavzuga moslik, ilmiy ishonchlilik, nashr yili va klinik ahamiyat e’tiborga olindi. Xirurgik amaliyotda tibbiy axborot tizimlarining samaradorligini baholashda ularning operatsiyaga tayyorgarlik, intraoperatsion jarayon va postoperatsion kuzatuv bosqichlaridagi ta’siri alohida o‘rganildi. Har bir bosqichda axborot tizimlarining klinik qaror qabul qilish tezligi, jarrohlik xatolarining kamayishi, vaqt va resurslardan foydalanish samaradorligiga ta’siri tahlil qilindi. Shuningdek, tibbiy axborot tizimlari joriy etilgan va an’anaviy boshqaruv usullari saqlanib qolgan tibbiyot muassasalarida olingan natijalar qiyosiy tarzda baholandi. Metodologik jihatdan dalillarga asoslangan tibbiyot (evidence-based medicine) tamoyillari asos qilib olindi. Tadqiqot davomida klinik qarorlarni qo‘llab-quvvatlash tizimlarining sun’iy intellekt va algoritmik tahlilga asoslangan modellariga alohida e’tibor qaratildi. Bundan tashqari, ma’lumotlar xavfsizligi, maxfiylik va axborot etikasi masalalari ham metodologik tahlil doirasida ko‘rib chiqildi. Olingan natijalar statistik ma’lumotlarni sifat jihatidan tahlil qilish, mantiqiy xulosalar chiqarish va ilmiy umumlashtirish orqali baholandi. Ushbu metodologik yondashuv xirurgik amaliyotda tibbiy axborot tizimlarining real klinik ahamiyatini kompleks va obyektiv baholash imkonini berdi.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlillar va ilmiy manbalarni tizimli o‘rganish natijalari shuni ko‘rsatadiki, tibbiy axborot tizimlari zamonaviy xirurgik amaliyotning ajralmas va strategik muhim komponentiga aylangan. Xirurgiya sohasida klinik jarayonlarning murakkablashuvi, ma’lumotlar hajmining ortishi va bemor xavfsizligiga qo‘yilayotgan yuqori talablar axborot texnologiyalarisiz samarali faoliyat yuritishni deyarli imkonsiz holga keltirmoqda. Shu nuqtai nazardan, tibbiy axborot tizimlarining kompleks va bosqichma-bosqich joriy etilishi xirurgik xizmat sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari elektron tibbiy kartalar, operatsion jarayonlarni boshqarish tizimlari, klinik qarorlarni qo‘llab-quvvatlash platformalari hamda tibbiy tasvirlarni boshqarish tizimlari xirurgik amaliyotda klinik qaror qabul qilish aniqligi va

tezligini sezilarli darajada oshirishini tasdiqlaydi. Ushbu tizimlar jarrohlik xatolarining kamayishi, operatsiya vaqtining qisqarishi va resurslardan oqilona foydalanish imkonini berib, bemor hayoti va sog‘lig‘ini himoya qilishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, telemeditsina va masofaviy xirurgik konsultatsiyalar tajribali mutaxassislar bilim va ko‘nikmalarini keng hududlarda qo‘llash imkonini yaratib, sog‘liqni saqlash tizimidagi hududiy nomutanosibliklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Sun’iy intellektga asoslangan klinik qarorlarni qo‘llab-quvvatlash tizimlari esa dalillarga asoslangan tibbiyot tamoyillarini amaliyotga joriy etib, individual yondashuvni kuchaytiradi. Biroq, tibbiy axborot tizimlarini joriy etish jarayonida texnik infratuzilma yetishmovchiligi, tibbiyot xodimlarining axborot texnologiyalari bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarining cheklanganligi hamda ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash bilan bog‘liq muammolar mavjud. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, tibbiyot xodimlari uchun muntazam o‘quv dasturlarini joriy etish va axborot xavfsizligi standartlariga qat’iy rioya qilish zarur. Xulosa qilib aytganda, tibbiy axborot tizimlari xirurgik amaliyotda nafaqat yordamchi vosita, balki klinik qaror qabul qilishning muhim ilmiy-amaliy asosi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ularning uzluksiz rivoji va to‘liq integratsiyasi kelajakda xirurgiya sohasida bemor xavfsizligini yanada oshirish, jarrohlik natijalarini yaxshilash va sog‘liqni saqlash tizimining umumiy samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Shortliffe E.H., Cimino J.J. Biomedical Informatics. Springer, 2022.
2. Greenes R.A. Clinical Decision Support Systems. Academic Press, 2021.
3. Bates D.W., Singh H. Patient safety and health information technology. Health Affairs, 2018.
4. WHO. Global Strategy on Digital Health 2020–2025. World Health Organization, 2023.
5. Ozair F.F. et al. Ethical issues in electronic health records. Perspectives in Clinical Research, 2015.
6. Topol E. Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again. Basic Books, 2019.

BO‘LAJAK MUTAXASSISLARDA O‘QITUVCHILAR DARSINI TAHLIL ETISH VA RASMIYLASHTIRISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH.

Osiyo xalqaro universiteti magistranti
Karimqulov Otabek Umarqulovich

Annotatsiya: *Mazkur maqolada bo‘lajak mutaxassislar orasida o‘qituvchilar darsini tahlil qilish va rasmiylashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishning ahamiyati o‘rganildi. Pedagogik nazariya va amaliyot asosida, darsni tahlil qilish jarayonining samarali usullari ko‘rib chiqildi. Tadqiqotda o‘quv jarayonida kuzatish, baholash va dars hujjatlarini rasmiylashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi taqdim etildi. Shuningdek, bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini oshirishga qaratilgan tavsiyalar berildi. Natijalar dars sifatini yaxshilash va o‘qituvchi faoliyatini tizimli baholashga xizmat qiladi. Maqola ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning muhimligini ham ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *Bo‘lajak mutaxassis, dars tahlili, rasmiylashtirish ko‘nikmalari, pedagogik kompetensiya, ta’lim jarayoni, innovatsion texnologiyalar.*

KIRISH

Pedagogik jarayon va o‘qituvchilik mahorati masalalari bo‘yicha olimlar, jumladan Slastenin, Isaev va Mishchenko - “O‘qituvchining kasbiy mahorati uning darsni tahlil qilish va rejalashtirish qobiliyatida namoyon bo‘ladi” deb ta’kidlaydilar. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak mutaxassislar uchun darsni tizimli kuzatish, baholash va rasmiylashtirish ko‘nikmalarini egallash alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bu jarayon pedagogik kompetensiyaning muhim qismidir. Markova o‘z tadqiqotlarida shuni qayd etadiki, “Kasbiy kompetensiya faqat nazariy bilimlardan iborat bo‘lmay, balki amaliy ko‘nikmalarni ham o‘z ichiga oladi”. Shu sababli, bo‘lajak o‘qituvchilarni nafaqat nazariy bilim bilan, balki darsni baholash va rasmiylashtirish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar bilan tayyorlash lozim. Bespalko o‘qituvchilik faoliyatida dars tahlilining ahamiyatini ta’kidlab, uni pedagogik mahoratning ajralmas elementi sifatida ko‘rsatadi. Podlasiy va Klarin esa darsni tahlil qilishni o‘qituvchi faoliyatini sifat jihatdan baholash va samarali ta’lim tizimini shakllantirishning asosiy vositasi deb biladilar. Shu nuqtai nazardan, maqolada bo‘lajak mutaxassislar orasida darsni tahlil qilish va rasmiylashtirish jarayonidagi metodik va amaliy muammolar ko‘tariladi, ular qanday usullar bilan samarali hal etilishi mumkinligi tahlil qilinadi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan berilgan tavsiyalarda dars sifatini oshirish va o‘quv jarayonini samarali tashkil etish uchun o‘quv materiallarini rasmiylashtirish va kuzatish mexanizmi muhimligi alohida ta’kidlangan. Shu bilan birga, Ishmuhamedov va Abduqodirov innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali

pedagogik jarayonni yaxshilash mumkinligini ta’kidlaydilar. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Mazkur tadqiqotning asosiy auditoriyasi – pedagogika yo‘nalishidagi talabalar va bo‘lajak o‘qituvchilar bo‘lib, ular darsni baholash va rasmiylashtirish orqali kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradilar, shuningdek, o‘z pedagogik faoliyatlarini tizimli va samarali olib borish qobiliyatini oshiradilar. Maqolada ta’lim jarayonida kuzatish, baholash va darsni rasmiylashtirish bilan bog‘liq dolzarb muammolar, shuningdek, ularni samarali hal etish usullari yoritiladi. Shu bilan birga, maqola pedagogik nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni, bo‘lajak o‘qituvchilarning innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali dars sifatini oshirish imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Bu esa o‘qituvchilik faoliyatini yanada sifatli, tizimli va samarali amalga oshirishning asosiy omili hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Bo‘lajak mutaxassislarda o‘qituvchilar darsini tahlil qilish va rasmiylashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalar ko‘pincha darsni baholashni faqat nazariy bilim bilan cheklashadi va amaliy tahlil qobiliyatini yetarli darajada rivojlantirmaydilar. Shu sababli darsni tizimli kuzatish va baholash, shuningdek, hujjatlarni to‘g‘ri rasmiylashtirish ko‘nikmalarini egallash bo‘lajak o‘qituvchilar uchun juda zarurdir. Darsni baholash jarayonida faqat natijaga emas, balki o‘quv jarayoniga e’tibor qaratish muhimdir. O‘quvchilarning darsdagi faoliyati, o‘qituvchining metodik yondashuvi va dars rejasining amalga oshirilishi tizimli tarzda qayd etilishi kerak. Shuningdek, dars hujjatlarini tartibli rasmiylashtirish nafaqat tartib-intizomni saqlashga, balki keyingi tahlil va refleksiya uchun ham mustahkam asos bo‘ladi. Amaliy tavsiyalar sifatida, talabalar uchun darsni tahlil qilishda kuzatish varaqalari tayyorlash, o‘quv jarayonidagi muammolarni aniqlash va ularni hal qilish bo‘yicha mini-layfxaklar berish samarali hisoblanadi. Guruhlarda tahlil muhokamalari tashkil etish esa talabalarni faol fikr almashishga undaydi va ularning metodik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash ham darsni tahlil qilishni osonlashtiradi va ko‘nikmalarni tezroq shakllantiradi. Masalan, dars videotasvirini ko‘rib, muhim jihatlarni qayd qilish orqali talabalarning tahliliy qobiliyati oshadi. Shuningdek, o‘z tajribamdan kelib chiqadigan misol shuni ko‘rsatadiki, darsni rasmiylashtirish jarayonida kichik xatolarni aniqlash va ularni tuzatish orqali kasbiy mahorat sezilarli darajada oshadi.

Xalqimiz orasida “Bilim – dengiz, dars – qayiq” degan masal mavjud. Bu esa darsni tahlil qilish va rasmiylashtirish ko‘nikmalarining nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham zarurligini bildiradi. Har bir bo‘lajak o‘qituvchi darsni o‘rganish jarayonida o‘z “qayig‘ini” to‘g‘ri boshqarishni o‘rganishi lozim. Shu tarzda, darsni tahlil qilish va rasmiylashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy mahoratga ega, malakali o‘qituvchi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bu ko‘nikmalar o‘quv

jarayonini samarali tashkil etish, dars sifatini oshirish va pedagogik faoliyatni tizimli amalga oshirish imkonini beradi.

XULOSA

Mazkur maqolada bo‘lajak mutaxassislarda o‘qituvchilar darsini tahlil qilish va rasmiylashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish masalasi har tomonlama o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, darsni tizimli kuzatish, baholash va hujjatlarni to‘g‘ri rasmiylashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi. Bu ko‘nikmalar o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish, dars sifatini yaxshilash va pedagogik faoliyatni tizimli amalga oshirish uchun asos bo‘ladi.

Shuningdek, maqolada innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlardan foydalanishning ahamiyati ham yoritildi. Ishmuhamedov va Abduqodirov ta’kidlaganidek, vizual-didaktik modellar va multimedia vositalari darsni tahlil qilishni osonlashtiradi, bo‘lajak o‘qituvchilarga o‘quv jarayonini yanada chuqur tushunish va samarali baholash imkonini beradi. Maqolada keltirilgan amaliy tavsiyalar, metodik ko‘rsatmalar va real hayotiy misollar talabalarni darsni kuzatish va rasmiylashtirish jarayonida faol ishtirok etishga undaydi, ularning pedagogik fikrlash va refleksiya ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, maqola bo‘lajak mutaxassislar uchun darsni tahlil qilishning psixologik va metodik jihatlarini ham ochib beradi. Har bir bo‘lajak o‘qituvchi dars jarayonida o‘quvchilarning faolligi, metodik yondashuv va dars mazmuni orasidagi bog‘liqlikni hisobga olish orqali samarali ta’lim berish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu tariqa, darsni tahlil qilish va rasmiylashtirish ko‘nikmalari bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy mahoratni oshirish, pedagogik faoliyatni optimallashtirish va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishga xizmat qiladi. 1Natijada, ushbu ko‘nikmalar nafaqat individual pedagogik rivojlanishga, balki butun ta’lim jarayonining sifatini yaxshilashga ham hissa qo‘shadi, bu esa o‘qituvchilik faoliyatini yanada samarali va tizimli olib borishga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaeva M.M. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2019.
3. Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
5. Ziyomuhammedov B., To‘raqulov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2016.
6. Klarin M.V. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Moskva: Pedagogika, 2019.

7. Slastenin V.A., Isaev I.F., Mishchenko A.I. Pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2020.

8. Bespalko V.P. Pedagogik texnologiyaning tarkibiy asoslari. – Moskva: Pedagogika, 2018.

9. Podlasiy I.P. Pedagogika: nazariya va amaliyot. – Moskva: Yurayt, 2021.

10. Kuzmina N.V. O‘qituvchi kasbiy faoliyatining psixologik asoslari. – Sankt-Peterburg, 2017.

11. Markova A.K. O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi. – Moskva: Prosveshchenie, 2018.

12. Xodjayev B.X. Oliy ta’limda darsni rejalashtirish va tahlil qilish. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.

13. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Oliy ta’lim muassasalarida darslarni tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiyalar. – Toshkent, 2022.

14. OECD. Teaching Competence and Professional Development. – Paris, 2020.

АНАТОМИЯ И ФИЗИОЛОГИЯ ЧЕЛОВЕКА.

Шарофутдинова Минура Мамировна
Андижанский общественный здравоохранительный техникум по имени Абу Али ибн Сины, преподаватель

Аннотация: *Анатомия и физиология человека представляют собой фундаментальные науки, изучающие строение и функционирование организма. Анатомия изучает морфологические особенности органов и систем организма, их расположение и взаимосвязи, тогда как физиология исследует механизмы жизнедеятельности, функционирование органов и систем в норме и при различных условиях. Знания по этим дисциплинам необходимы для понимания принципов работы организма, диагностики заболеваний, разработки методов лечения и профилактики патологий.*

Ключевые слова*: анатомия человека, физиология человека, органы и системы, функции организма, здоровье, медицинская наука*

Человеческий организм представляет собой уникальную и чрезвычайно сложную биологическую систему, включающую множество взаимосвязанных органов, тканей и клеток. Каждая система организма выполняет свои специфические функции, обеспечивая жизнедеятельность и поддержание стабильного внутреннего состояния — гомеостаза. Понимание строения и работы этих систем является основой для научного изучения здоровья, профилактики заболеваний и эффективного лечения пациентов.

Анатомия человека изучает морфологические особенности организма: расположение органов и систем, их форму, размер, строение тканей и клеток. Она позволяет не только детально понять внешнюю и внутреннюю организацию организма, но и выявить взаимосвязь между строением органов и их функциями. Современные методы исследования, включая микроскопию, компьютерную томографию и МРТ, значительно расширили возможности анатомии, позволив изучать организм на различных уровнях сложности — от макроскопического до клеточного и молекулярного.

Физиология, в свою очередь, рассматривает механизмы функционирования организма, изучает процессы обмена веществ и энергии, работу нервной и эндокринной систем, кровообращение, дыхание, пищеварение, иммунные реакции и другие жизненно важные процессы. Она объясняет, как органы и системы взаимодействуют друг с другом, как поддерживается баланс внутренней среды и как организм адаптируется к изменениям внешней среды.

Изучение анатомии и физиологии человека имеет важное практическое значение. Эти науки являются фундаментом медицинского образования,

необходимым для понимания причин заболеваний, диагностики патологий, разработки методов лечения и профилактики. Знания анатомии и физиологии позволяют врачам прогнозировать развитие болезней, корректировать лечебные вмешательства и обеспечивать высокое качество медицинской помощи.

Кроме того, глубокое понимание строения и функционирования организма способствует развитию науки и инновационных технологий, таких как биоинженерия, регенеративная медицина, фармакология и нейронауки. Оно также формирует у студентов и специалистов медицинских профессий целостное представление о здоровье человека, способствует формированию профессиональной компетенции и ответственности за жизнь и здоровье людей.

Таким образом, анатомия и физиология человека представляют собой неотъемлемую основу медицинской науки и практики. Эти дисциплины помогают понять сложные механизмы жизнедеятельности, обеспечивают научное обоснование медицинских знаний и играют ключевую роль в подготовке квалифицированных специалистов, способных эффективно решать задачи охраны здоровья населения.

Анатомия — это наука о строении организма человека и его органов. Она делится на несколько разделов:

1. Системная анатомия — изучает отдельные системы органов:

o Костно-мышечная система (скелет, мышцы, суставы) обеспечивает опору и движение организма;

o Сердечно-сосудистая система (сердце и сосуды) переносит кровь и питательные вещества;

o Дыхательная система (легкие, трахея) обеспечивает газообмен;

o Пищеварительная система — переработка пищи и всасывание питательных веществ;

o Нервная система — управление деятельностью организма и реакциями на внешние стимулы;

o Эндокринная система — регуляция процессов с помощью гормонов;

o Выделительная система — удаление продуктов обмена;

o Половая система — размножение и передача наследственной информации.

2. Топографическая анатомия — изучает расположение органов относительно друг друга.

3. Микроскопическая анатомия (гистология) — изучает ткани и клетки организма.

4. Функциональная анатомия — исследует, как строение органов связано с их функциями.

Физиология изучает функции организма и его систем в норме:

1. Нервная и гуморальная регуляция — координация работы органов через нервные импульсы и гормоны.
2. Обмен веществ и энергии — процессы метаболизма, которые обеспечивают организм энергией и строительными материалами.
3. Дыхание и кровообращение — доставка кислорода и удаление углекислого газа, транспорт питательных веществ.
4. Температурная регуляция и гомеостаз — поддержание стабильных внутренних условий организма.
5. Иммунная защита — механизмы защиты организма от инфекций и чужеродных веществ.

Физиология помогает понять нормальные и патологические процессы, лежащие в основе различных заболеваний, а также разработать методы их коррекции.

Знания анатомии и физиологии необходимы:

- для подготовки специалистов в области медицины, биологии и фармакологии;
- для проведения диагностики и лечения заболеваний;
- для разработки методов профилактики и оздоровления организма;
- для научных исследований, связанных с развитием медицинских технологий и инноваций.

Анатомия и физиология человека являются основой медицинской науки и практики. Понимание строения и функций организма позволяет глубже осознавать механизмы жизнедеятельности, выявлять нарушения и эффективно их корректировать. Эти дисциплины формируют фундаментальные знания, необходимые для сохранения здоровья человека и развития медицины.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Бернштейн М. Анатомия человека. — М.: Медицина, 2018.
2. Грегори Дж. Физиология человека. — СПб.: Питер, 2020.
3. Киселев В. Анатомия и физиология человека: учебное пособие. — Ташкент: Университетская книга, 2019.
4. Martini F., Nath J. Fundamentals of Anatomy and Physiology. — Pearson, 2021.

ЭНДОКРИННАЯ СИСТЕМА: СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ РЕАБИЛИТАЦИИ.

Абдуворисова Хилола Пулатовна
Андижанский общественный здравоохранительный техникум по имени Абу Али ибн Сины, преподаватель

Аннотация: *Заболевания эндокринной системы связаны с нарушением синтеза или действия гормонов, что оказывает значительное влияние на здоровье человека и его жизнедеятельность. В современной медицине лечение эндокринных заболеваний включает не только фармакотерапию, но и реабилитационные методы. В статье рассматриваются современные подходы к реабилитации при эндокринных нарушениях, их механизмы и значение для восстановления здоровья пациентов.*

Ключевые слова: *эндокринная система, гормональные нарушения, реабилитация, диабет, заболевания щитовидной железы, современные методы.*

Эндокринная система человека обеспечивает гормональную регуляцию работы организма, влияя на обмен веществ, рост и развитие, энергетический баланс и репродуктивные функции. Нарушения в работе эндокринной системы, такие как гипо- или гиперфункция желез, дефицит или избыток гормонов, могут приводить к развитию различных заболеваний — сахарного диабета, тиреоидитов, патологий гипофиза и надпочечников.

Современное лечение эндокринных заболеваний включает фармакотерапию, хирургические вмешательства и диетотерапию. Однако для достижения длительных и устойчивых результатов большое значение имеют реабилитационные методы. Реабилитация направлена на восстановление функционального состояния организма, нормализацию обменных процессов, профилактику осложнений и предотвращение рецидивов заболеваний.

Современные методы реабилитации при эндокринных заболеваниях:

1. **Диетотерапия и нутритивная реабилитация**

- Контроль калорий и углеводов при диабете для поддержания стабильного уровня сахара в крови;
- Диеты, богатые клетчаткой и микроэлементами, для профилактики метаболического синдрома;
- Применение продуктов, богатых йодом и селеном при заболеваниях щитовидной железы.

2. **Физическая активность и кинезитерапия**

- Спортивные и гимнастические упражнения для оптимизации использования глюкозы и улучшения метаболизма;

- Улучшение мышечного тонуса и общей активности организма;
- Кардиотренировки и аэробные нагрузки для улучшения кровообращения.

3. **Психологическая и когнитивная реабилитация**

- Снижение стрессов, депрессии и тревожности, которые часто сопровождают эндокринные заболевания;
- Психологические консультации и когнитивные тренинги для восстановления психоэмоционального состояния.

4. **Фармакологическая реабилитация и инновационные методы терапии**

- Индивидуальная коррекция дозы инсулина и гормонов;
- Использование современных инсулиновых помп и систем мониторинга глюкозы;
- Биотехнологические препараты и клеточная терапия для восстановления эндокринной функции.

5. **Технологические и телемедицинские методы**

- Мониторинг состояния пациента на расстоянии через мобильные приложения и электронные дневники;
- Персонализация реабилитации и повышение эффективности лечения.

Значение современной реабилитации

- Восстановление функционального состояния организма;
- Снижение риска осложнений и рецидивов;
- Улучшение качества жизни и психоэмоционального состояния пациента;
- Формирование здорового образа жизни и профилактика заболеваний.

Современная реабилитация при эндокринных заболеваниях требует комплексного и интегрированного подхода. Диетотерапия, физическая активность, психологическая поддержка, фармакотерапия и инновационные технологии в комплексе обеспечивают эффективное восстановление организма и снижение риска осложнений. Реабилитация должна быть индивидуализирована и контролироваться с использованием современных методов мониторинга.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Алимов М. Эндокринология и реабилитация. – Ташкент: Медицина, 2021.
2. Диабет и эндокринные заболевания: современные методы реабилитации. – Ташкент: Университетское издательство, 2020.
3. WHO Guidelines on Diabetes and Endocrine Rehabilitation, 2022.
4. Петров В. Современные методы реабилитации при эндокринных заболеваниях. – Москва: Медицина, 2019.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ РЕАБИЛИТАЦИИ ПРИ ЗАБОЛЕВАНИЯХ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ.

Шодмонова Жанона
Андижанский техникум общественного здравоохранения имени Абу Али Ибн Сины, преподаватель

Аннотация: *Статья посвящена современным методам реабилитации при заболеваниях сердечно-сосудистой системы. Рассмотрены основные направления кардиологической реабилитации, включая медикаментозную терапию, физическую активность, диетотерапию, психологическую поддержку и инновационные технологии. Подчеркивается важность комплексного и индивидуального подхода для восстановления функциональных возможностей организма, повышения качества жизни пациента и профилактики повторных сердечно-сосудистых событий.*

Ключевые слова: *сердечно-сосудистые заболевания, кардиологическая реабилитация, физическая активность, диетотерапия, психологическая поддержка, инновационные методы, восстановление сердца.*

Заболевания сердечно-сосудистой системы (ССС) — это группа патологий, поражающих сердце и кровеносные сосуды, включая ишемическую болезнь сердца, гипертонию, сердечную недостаточность, аритмии и постинфарктные состояния. По данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), сердечно-сосудистые заболевания остаются основной причиной смертности во всем мире, составляя около 31% всех случаев смерти. Их распространенность продолжает расти из-за старения населения, увеличения факторов риска, таких как ожирение, курение, малоподвижный образ жизни, неправильное питание и хронический стресс.

Современная медицина направлена не только на лечение острых состояний, таких как инфаркт миокарда или инсульт, но и на долгосрочную поддержку здоровья пациента. Основной задачей является восстановление функциональных возможностей организма, улучшение качества жизни, предотвращение повторных сердечно-сосудистых событий и снижение риска инвалидизации.

Кардиологическая реабилитация рассматривается как неотъемлемая часть комплексного лечения. Она объединяет медицинские, физические, психологические и образовательные подходы, направленные на восстановление физической активности, нормализацию психоэмоционального состояния, коррекцию факторов риска и формирование здорового образа жизни.

Реабилитационные программы включают индивидуализированные планы физической активности, диетотерапию, контроль артериального давления и уровня холестерина, а также психологическую поддержку. Инновационные методы, такие как телемедицина, биологическая обратная связь, виртуальная и роботизированная реабилитация, позволяют повысить эффективность восстановления, сделать его безопасным и доступным для широкого круга пациентов.

Таким образом, кардиологическая реабилитация играет ключевую роль не только в восстановлении организма после острых сердечно-сосудистых событий, но и в профилактике хронических осложнений, снижении смертности и повышении качества жизни пациентов. Современные подходы в этой области требуют комплексного, индивидуализированно

Главными целями кардиологической реабилитации являются:

- восстановление физической и психологической активности пациента;
- улучшение работы сердечно-сосудистой системы;
- снижение риска осложнений и повторных сердечных событий;
- адаптация пациента к повседневной жизни с учетом заболевания.

Задачи реабилитации включают корректировку образа жизни, контроль факторов риска, обучение навыкам самоконтроля и поддержание психологического здоровья.

Современная кардиологическая реабилитация сочетает несколько направлений:

1. Медикаментозная терапия

Поддерживающая фармакотерапия позволяет контролировать артериальное давление, уровень липидов, ритм сердца и предотвращать тромбообразование. Назначение лекарств осуществляется индивидуально на основе состояния пациента.

2. Физическая активность

Регулярные дозированные физические нагрузки способствуют укреплению сердечной мышцы, улучшению кровообращения и снижению риска повторных сердечных событий. Программы включают:

- аэробные упражнения (ходьба, плавание, велотренажер);
- дыхательную гимнастику;
- упражнения для увеличения выносливости и силы мышц.

3. Диетотерапия

Рацион питания при заболеваниях ССС должен быть сбалансированным и включать:

- уменьшение потребления соли и насыщенных жиров;
- увеличение доли овощей, фруктов, клетчатки;
- контроль веса и поддержание нормального уровня холестерина.

4. Психологическая поддержка

Стресс, депрессия и тревожность негативно влияют на течение сердечно-сосудистых заболеваний. Современная реабилитация включает психологические консультации, когнитивно-поведенческую терапию и методы релаксации.

5. Инновационные методы

- **Телемедицина и мобильные приложения** для контроля давления, пульса и физической активности.
- **Кардиореспираторная тренировка с биологической обратной связью**, позволяющая оптимизировать нагрузку.
- **Роботизированная и виртуальная реабилитация**, применяемая для восстановления моторики и выносливости.

Современная кардиологическая реабилитация представляет собой комплекс мероприятий, направленных на восстановление здоровья пациента и профилактику осложнений. Эффективная реабилитация возможна только при индивидуальном подходе, сочетании медикаментозного лечения, физической активности, диетотерапии и психологической поддержки. Интеграция инновационных технологий делает процесс реабилитации более безопасным, контролируемым и доступным для пациентов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Алексеев С.В., Иванова Н.П. **Кардиологическая реабилитация: современные подходы**. – М.: Медицина, 2021.
2. Клинические рекомендации Российского общества кардиологов. **Реабилитация пациентов после инфаркта миокарда**. – М., 2022.
3. Smith S.C., et al. **Cardiac Rehabilitation: Advances and Innovations**. – Journal of Cardiovascular Medicine, 2020; 21(5): 321–330.
4. European Society of Cardiology (ESC). **Guidelines on cardiovascular disease prevention and rehabilitation**, 2021.
5. Лазарев А.И., Петрова Е.В. **Физическая активность и восстановление при сердечно-сосудистых заболеваниях**. – Санкт-Петербург: СПбГУ, 2020.
6. Blumenthal J.A., et al. **Psychological and lifestyle interventions in cardiac rehabilitation**. – Circulation, 2019; 139: e618–e638.

ИНФЕКЦИИ, ПЕРЕДАВАЕМЫЕ ГЕМОТРАНСПЛАНТАТАМИ. ПРОФИЛАКТИКА РАСПРОСТРАНЕНИЯ ВНУТРИБОЛЬНИЧНЫХ ИНФЕКЦИЙ В УЧРЕЖДЕНИЯХ СЛУЖБЫ КРОВИ. АСЕПТИЧЕСКИЕ МЕРЫ ПРЕДОСТОРОЖНОСТИ.

Мингабаева Саида Рустамбековна
Андижанский общественный здравоохранительный техникум по имени Абу Али ибн Сины, преподаватель

Аннотация: *Статья посвящена инфекциям, передаваемым через гемотрансплантаты, и мерам профилактики внутрибольничных инфекций в службах крови. Рассмотрены вирусные, бактериальные и паразитарные возбудители, пути передачи и современные методы предотвращения заражения. Особое внимание уделено асептическим мерам, скринингу доноров и обучению медицинского персонала.*

Ключевые слова: *гемотрансфузия, инфекции, передаваемые кровью, внутрибольничные инфекции, асептика, доноры, профилактика, безопасность крови.*

Гемотрансфузия — переливание крови и её компонентов (эритроцитарных концентратов, тромбоцитов, плазмы) — является одной из ключевых медицинских процедур, применяемых для лечения анемий, кровотечений, хирургических вмешательств, онкологических и гемобластозных заболеваний. Она позволяет восполнить дефицит компонентов крови, стабилизировать состояние пациента и предотвратить летальный исход в критических ситуациях.

Однако переливание крови связано с определенными рисками. Одним из наиболее опасных осложнений является **передача инфекционных агентов** от донора к реципиенту. Инфекции, передаваемые через гемотрансплантаты, включают вирусные (ВИЧ, гепатиты В и С, цитомегаловирус, вирус Эпштейна-Барр), бактериальные (*Staphylococcus aureus, Escherichia coli*), паразитарные (Plasmodium spp., трихомонады) и, реже, грибковые инфекции. Такие инфекции могут вызвать тяжелые иммунные реакции, сепсис, гемолитические осложнения и даже привести к летальному исходу.

Помимо этого, важную роль в распространении инфекций играют **внутрибольничные инфекции (ВБИ)** — инфекции, приобретенные пациентами или медицинским персоналом в условиях медицинских учреждений. В службах крови ВБИ могут распространяться через загрязненные инструменты, поверхности, воздух или руки персонала, что делает контроль за инфекциями критически важным для обеспечения безопасности доноров, реципиентов и сотрудников.

Для предотвращения заражения применяются комплексные меры:

- строгий **скрининг доноров** и лабораторное тестирование крови;
- соблюдение **асептики и антисептики** при заборе, обработке и хранении крови;
- применение **стерильного оборудования и одноразовых материалов**;
- контроль температурного режима хранения и транспортировки компонентов крови;
- обучение персонала принципам инфекционной безопасности и использование средств индивидуальной защиты.

Таким образом, обеспечение инфекционной безопасности в службах крови является необходимым условием для предотвращения осложнений гемотрансфузий. Эффективная профилактика требует комплексного подхода, включающего санитарно-гигиенические, организационные, лабораторные и образовательные мероприятия.

Основные возбудители, способные передаваться через кровь, включают:

1. **Вирусные инфекции**:
   - Вирус иммунодефицита человека (ВИЧ);
   - Вирус гепатита B (HBV) и C (HCV);
   - Цитомегаловирус (CMV);
   - Вирус эпидемического паротита и вирус Эбштейна-Барр.
2. **Бактериальные инфекции**:
   - Бактерии, способные размножаться в компонентах крови, например, *Staphylococcus aureus*, *Escherichia coli*, *Yersinia enterocolitica*.
3. **Паразитарные инфекции**:
   - Малярия (Plasmodium spp.);
   - Трихомониаз и другие кровяные паразиты.
4. **Грибковые инфекции** — встречаются реже, но возможны при использовании компонентов крови с нарушениями стерильности.

Передача инфекции может происходить через цельную кровь, эритроцитарные концентраты, тромбоцитарные препараты, плазму и криопреципитат.

Профилактика распространения внутрибольничных инфекций в учреждениях службы крови:

1. Скрининг доноров

- Обязательное медицинское обследование и опрос доноров на наличие факторов риска;
- Лабораторное тестирование на ВИЧ, гепатиты, сифилис и другие инфекции;
- Исключение доноров с признаками инфекции или недавно перенесшими заболевания.

2. Асептические меры

- Строгое соблюдение правил асептики при заборе, обработке и хранении крови;
- Использование стерильных одноразовых инструментов;
- Дезинфекция рабочих поверхностей и оборудования;
- Контроль качества компонентов крови на стерильность и отсутствие микроорганизмов.

3. Технологические и организационные меры

- Разделение потоков доноров, сотрудников и оборудования для снижения перекрестного заражения;
- Соблюдение температурного режима хранения компонентов крови;
- Мониторинг состояния пациентов после переливания.

4. Обучение и контроль персонала

- Регулярное обучение сотрудников службы крови принципам инфекционной безопасности;
- Использование средств индивидуальной защиты (перчатки, маски, халаты);
- Ведение документации и контроль за соблюдением стандартов.

Инфекции, передаваемые гемотрансплантатами, представляют серьезную угрозу для пациентов и персонала медицинских учреждений. Эффективная профилактика включает комплекс мероприятий: строгий скрининг доноров, лабораторный контроль крови, соблюдение асептических и антисептических процедур, организационные меры и обучение персонала. Соблюдение этих правил позволяет минимизировать риск передачи инфекций и повысить безопасность гемотрансфузионной терапии.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Алексеев С.В., Петрова Н.П. **Безопасность переливания крови и профилактика инфекций**. – М.: Медицина, 2020.
2. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ). **Guidelines on Blood Safety and Infection Prevention**, 2021.
3. Murphy W.J., et al. **Transfusion-transmitted infections: epidemiology and prevention**. – Journal of Clinical Pathology, 2019; 72(8): 543–552.
4. Лазарев А.И., Смирнов Е.В. **Асептика и антисептика в службах крови**. – Журнал инфекционной безопасности, 2020; 15(3): 45–52.
5. Степанов И.М. **Инфекционные осложнения гемотрансфузий: диагностика и профилактика**. – СПб.: СПбГУ, 2018.

НАСЫЩЕННЫЕ УГЛЕВОДОРОДЫ

Бокиева Зульфия Арифжоновна
Андижанский техникум общественного здравоохранения имени Абу Али Ибн Сины, Преподаватель

Аннотация: *Статья посвящена насыщенным углеводородам — алканам. Рассмотрены их строение, классификация, физические и химические свойства, а также области применения. Подчеркивается значимость алканов в энергетике, промышленности и химическом синтезе.*

Ключевые слова: *насыщенные углеводороды, алканы, метан, пропан, изомеры, циклоалканы, химические свойства, горение, крекинг.*

Углеводороды — это органические соединения, состоящие исключительно из атомов углерода и водорода. Они представляют собой фундаментальную группу органических веществ и являются основой органической химии. Углеводороды широко применяются в промышленности, энергетике, химическом синтезе и повседневной жизни, выступая сырьем для получения топлива, пластмасс, смазочных материалов, растворителей и других химических продуктов.

Среди углеводородов одной из наиболее важных и изученных групп являются насыщенные углеводороды, также называемые алканами. Эти соединения отличаются тем, что все связи между атомами углерода являются одинарными (σ-связи), а молекулы не содержат кратных связей (двойных или тройных). Благодаря этому насыщенные углеводороды обладают относительно высокой химической стабильностью и низкой реакционной способностью по сравнению с ненасыщенными углеводородами.

Насыщенные углеводороды могут иметь линейную, разветвленную или циклическую структуру. Линейные и разветвленные алканы называют ациклическими, а соединения с замкнутыми кольцами — циклоалканами. Общая химическая формула ациклических алканов — CnH2n+2, что отражает их насыщенность атомами водорода.

Изучение насыщенных углеводородов важно не только с точки зрения химической науки, но и практического применения. Они являются основным компонентом природного газа и нефти, служат источником энергии, участвуют в реакциях горения и крекинга, используются для синтеза разнообразных органических соединений. Кроме того, алканы применяются в качестве растворителей и сырья для производства синтетических материалов, таких как пластмассы, резины и смазочные масла.

Таким образом, насыщенные углеводороды представляют собой стабильную и важную группу органических соединений. Их изучение позволяет понять структуру, свойства и реакционную способность органических веществ, а также открывает возможности для промышленного применения и получения различных химических продуктов.

Структура и классификация

1. Общая формула

Насыщенные углеводороды имеют общую химическую формулу **CnH2n+2**, где n — количество атомов углерода в молекуле.

2. Классификация

На основе строения углеводородные цепи делятся на:

- **Ациклические (предельные) алканы** — молекулы с линейной или разветвленной цепью, например, метан (CH4), этан (C2H6), пропан (C3H8), бутан (C4H10);
- **Циклические алканы (циклоалканы)** — молекулы, содержащие замкнутые углеродные кольца, например, циклогексан (C6H12), циклопентан (C5H10).

3. Изомеры

Насыщенные углеводороды могут существовать в виде структурных изомеров, если молекула имеет более трех атомов углерода. Например, бутан (C4H10) существует в виде н-бутана и изобутана (2-метилпропана).

Физические свойства:

- Все алканы плохо растворимы в воде, но хорошо растворяются в органических растворителях;
- Температура плавления и кипения увеличивается с ростом молекулярной массы;
- Газообразные при нормальных условиях: метан, этан, пропан, бутан; жидкие и твердые при комнатной температуре — более крупные алканы;
- Алканы относительно химически инертны, но могут вступать в реакции горения, галогенирования и каталитического крекинга.

Насыщенные углеводороды характеризуются низкой химической активностью из-за прочных одинарных связей C–C и C–H. Основные реакции:

1. **Горение**: алканы реагируют с кислородом, образуя CO2 и H2O, выделяя большое количество энергии;
2. **Галогенирование**: замещение атомов водорода на атомы галогенов (Cl, Br) под действием света или тепла;
3. **Крекинг**: разрыв длинных цепей алканов на более короткие углеводороды под действием температуры и катализаторов.

Применение насыщенных углеводородов:

- **Энергетика**: метан, пропан и бутан — компоненты природного газа и сжиженного топлива;
- **Промышленность**: сырье для производства пластмасс, синтетических смол, смазочных материалов;
- **Бытовые нужды**: топливо для бытовых газовых плит, отопления и автомобильное топливо.

Насыщенные углеводороды представляют собой стабильную и важную группу органических соединений, которые широко применяются в промышленности и энергетике. Их изучение позволяет понять основы органической химии, свойства углеводородов и закономерности их реакционной способности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Соломон Г. **Органическая химия: учебник**. – М.: Химия, 2019.
2. Сидоров А.В. **Углеводороды и их свойства**. – СПб.: Питер, 2020.
3. Morrison R., Boyd R. **Organic Chemistry**. – Pearson, 2018.
4. Кузнецов В.В. **Химия углеводородов**. – М.: Наука, 2017.
5. Carey F.A. **Advanced Organic Chemistry**. – Springer, 2019.

МАССАЖ ДЛЯ РАЗЛИЧНЫХ ЧАСТЕЙ ТЕЛА.

Косимова Ширин
Андижанский общественный здравоохранительный техникум по имени Абу Али ибн Сины, преподаватель

Аннотация: *Статья посвящена массажу для различных частей тела: головы, шеи, плечевого пояса, спины, живота и ног. Рассмотрены основные приемы и техники массажа для улучшения кровообращения, снятия напряжения и стимуляции работы внутренних органов.*

Ключевые слова: *массаж, лечебный массаж, массаж головы, массаж спины, массаж живота, массаж ног, расслабление мышц, улучшение кровообращения.*

Массаж является одним из древнейших методов физиотерапии и одним из наиболее эффективных средств восстановления и поддержания здоровья человека. Он широко используется в медицине, косметологии, спортивной подготовке и реабилитации после травм или заболеваний. Массаж способствует улучшению кровообращения, лимфотока, укреплению мышечного корсета, снижению мышечного и психоэмоционального напряжения, ускорению обменных процессов, а также повышению общего тонуса организма и сопротивляемости к стрессу.

Суть массажа заключается в механическом воздействии на кожу, подкожные ткани и мышцы с целью стимуляции физиологических процессов. В зависимости от интенсивности и техники воздействия массаж может оказывать расслабляющий, тонизирующий, обезболивающий или лечебный эффект.

Массаж классифицируют по нескольким признакам:

1. **По технике выполнения**:

- **Поглаживание** — мягкие скользящие движения, улучшающие микроциркуляцию;
- **Растирание** — интенсивное трение кожи и мышц, способствующее разогреву тканей;
- **Разминание** — глубокое воздействие на мышцы, помогающее снять спазмы;
- **Вибрация** — колебательные движения, стимулирующие нервные окончания и кровоток;
- **Постукивание (топтание, похлопывания)** — воздействие на мышцы для повышения их тонуса.

2. **По цели применения**:

- **Лечебный массаж** — направлен на восстановление функций организма, снятие боли и лечение заболеваний опорно-двигательного аппарата, нервной или сердечно-сосудистой системы;
- **Профилактический массаж** — предотвращает развитие мышечных зажимов, улучшает обмен веществ и укрепляет иммунитет;
- **Косметический массаж** — направлен на улучшение состояния кожи, уменьшение отеков, стимуляцию лимфооттока;
- **Спортивный массаж** — способствует повышению выносливости, ускоряет восстановление после физических нагрузок и снижает риск травм.

3. **По области воздействия**: Каждый участок тела требует индивидуального подхода с учетом анатомических и физиологических особенностей. Например, массаж головы и шеи направлен на улучшение кровообращения мозга и снижение головной боли, массаж спины — на снятие мышечного напряжения и улучшение осанки, а массаж конечностей — на улучшение венозного оттока и снижение усталости.

Таким образом, массаж является комплексным инструментом оздоровления, сочетающим физиотерапевтическое, лечебное и профилактическое воздействие. Он требует учета особенностей каждой области тела, состояния пациента и целей процедуры, что обеспечивает максимальную эффективность и безопасность воздействия.

Массаж головы и шеи способствует улучшению кровообращения мозга, снятию напряжения, уменьшению головной боли и усталости. Основные приемы включают:

- Поглаживание лба, висков и затылка — улучшает микроциркуляцию и расслабляет мышцы;
- Разминание шейных мышц — снижает спазмы и повышает подвижность шеи;
- Легкая вибрация или постукивание по коже головы — стимулирует нервные окончания и улучшает тонус кожи.

Массаж плеч и рук помогает снять мышечное напряжение, улучшить подвижность суставов и стимулировать кровоток. Рекомендуемые приемы:

- **Поглаживание плеч, предплечий и кистей**;
- **Разминание дельтовидных и трапециевидных мышц**;
- **Вибрационные и постукивающие движения** — улучшают лимфоотток и уменьшают отеки.

Массаж спины эффективен при болях в позвоночнике, нарушениях осанки и стрессовых состояниях. Основные техники:

- **Поглаживание вдоль позвоночника и мышц спины**;
- **Разминание трапециевидных, широчайших и ромбовидных мышц**;
- **Вибрация и постукивание** для стимуляции глубоких мышечных слоев;

- **Массаж грудной клетки** помогает улучшить дыхание и работу легких.

Массаж живота используется для улучшения работы пищеварительной системы, стимуляции перистальтики кишечника и снятия спазмов. Основные приемы:

- **Круговые поглаживания по часовой стрелке**;
- **Легкое разминание мышц живота**;
- **Вибрация для стимуляции внутренних органов**.

Массаж нижних конечностей улучшает кровообращение, уменьшает усталость и отеки, стимулирует нервные окончания стоп. Приемы включают:

- **Поглаживание бедер, голеней и стоп**;
- **Разминание икроножных и бедренных мышц**;
- **Массаж подошвы и пальцев стопы** — улучшает тонус мышц и снижает напряжение;
- **Вибрационные движения** — способствуют улучшению лимфооттока.

Массаж является эффективным способом улучшения физического и психоэмоционального состояния организма. Каждый участок тела требует индивидуального подхода с учетом анатомических особенностей и целей массажа. Регулярное проведение массажа способствует улучшению кровообращения, снижению мышечного напряжения, нормализации работы внутренних органов и повышению общего тонуса организма.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Бутенко В.И. **Массаж в медицинской практике**. – М.: Медицина, 2020.
2. Петрова Н.П. **Техника и методика массажа**. – СПб.: Питер, 2019.
3. Kellogg W. **The Art and Science of Massage Therapy**. – New York: HarperCollins, 2018.
4. Козлова А.В. **Лечебный массаж: теория и практика**. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2021.
5. Johnson M. **Therapeutic Massage Techniques**. – Elsevier, 2017.

KASBIY TA’LIM TASHKILOTLARIDA XALQARO TA’LIM DASTURLARI ORQALI KADRLAR TAYYORLASHNING ZAMONAVIY YO‘NALISHLARI

Mustaqil izlanuvchi
Matrazov Kuranmurat Salayevich

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oliy ta’limda kadrlar tayyorlash raqobatbardoshligini oshirishning ayrim dolzarb masalalari va ularning o‘ziga xosligi tahlil qilingan. maqola yakunida muallifning shaxsiy qarash va xxulosalari ham keltirilib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *globallashuv, ta’lim xizmatlari, politexnik ta’lim*

KIRISH

Kasbiy ta’lim tizimini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari etib, kasbiy ta'lim tashkilotlari turlarini maqbullashtirish hamda kasbiy ta’limning barcha darajalari bo'yicha kadrlar tayyorlaydigan yagona ko‘p tarmoqli o‘quv muassasalari tizimini joriy qilish, kasbiy ta’lim tashkilotlarining akademik mustaqilligini ta’minlash hamda ularning iqtisodiyot tarmoqlari talablariga mos kadrlar tayyorlash imkoniyatini kengaytirish, kasbiy ta’lim sohasida zamonaviy boshqaruv tizimini joriy qilish, o‘rta bo‘g'in kadrlarini tayyorlash jarayonlariga manfaatdor vazirlik va idoralarni keng jalb qilish, ularning ta’lim tashkilotlari bilan hamkorligini kuchaytirish, kasbiy ta’lim tashkilotlari o‘quv jarayoniga xalqaro ta’lim dasturlarini joriy qilish, o‘qitish yakuni bo‘yicha beriladigan ta’lim to‘g‘risidagi hujjatlarning xorijiy davlatlarda tan olinishini ta’minlash chuningdek kasbiy ta’lim tashkilotlari bitiruvchilarining ko‘nikma va kompetentsiyalarini baholash tizimini tubdan yangilash, ushbu jarayonda ish beruvchilar vakillari faol ishtirok etishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bilan birgalikda O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasining 50-moddasida belgilanganidek ta’lim tashkilotlarida alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim va tarbiya ta’minlanishi, davlat bepul umumiy o‘rta ta’lim va boshlang‘ich professional ta’lim olishni kafolatlanishini, umumiy o‘rta ta’lim majburiyligini ta’minlash maqsadida boshlang‘ich kasbiy ta’lim dasturlari bo‘yicha kadrlar tayyorlash umumiy o‘rta ta’lim tashkilotining 9-sinfini tamomlagan o‘quvchilar uchun — davlat granti asosida, kamida umumiy o‘rta ma’lumotga ega bo‘lgan boshqa talabgorlar uchun — to‘lov-kontrakt asosida amalga oshiriladi va o‘rta va o‘rta maxsus kasbiy ta’lim dasturlari bo’yicha kadrlar tayyorlash davlat granti va to‘lov-kontrakt asosida tashkil etildi.

Turli darajadagi kasbiy ta’lim dasturlarining o‘zaro muvofiqligi va uzviyligi ta’minlanadi hamda ta’lim dasturlari bo‘yicha o‘qitish muddatlari o‘quvchi tomonidan oldin o‘zlashtirilgan modullardan kelib chiqib belgilanadi.O‘rta maxsus kasbiy ta’lim dasturlarining bitiruvchilariga o‘zlashtirgan modullari, to‘plagan kreditlari va oliy ta’lim tashkiloti tomonidan belgilangan ballar o‘rtacha qiymatidan (GPA) kelib chiqib,

bakalavriatning tegishli bosqichidan o‘qishni davom ettirishga ruxsat etiladi.

Jahon miqyosida globallashuv va integratsiyalashuv jarayoni ro‘y bermoqda. Bu esa, o‘z navbatida, barcha sohalarga ijobiy ta’sir ko‘rsatib, har tomonlama rivojlanish imkonini beradi. Shunday pallada xorijiy tillarning o‘rni yuqori ahamiyat kasb etadi. Bu chet tilni bilish, fonetik, leksik, grammatik jihatdan to‘g‘ri muloqot qilishnigina anglatib qolmay, balki xorij xalqining urf-odatlari, an’anayu marosimlari, geografiyasi, tashqi va ichki siyosati, tarixi kabilarni o‘rgatish vazifalarini ham qamrab oladi.

Bugungi kunda xorijiy tilni bilish o‘ta muhim ahamiyat kasb etgani bois, til o‘qitish tizimini ham isloh etish, dars jarayonida zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda ilg‘or interfaol usullarni qo‘llash dolzarb masalalardan biridir. Prezidentimiz Murojaatnomasida Yangi O‘zbekiston uchun eng katta investitsiya bo‘lgan ta’limni qo‘llab-quvvatlash va chet tili ta’limini rivojlantirish, o‘sib kelayotgan yosh avlodni zamon talablariga mos yetuk mutaxassis etib tayyorlash asosiy vazifamiz ekani alohida ta’kidlandi.

Jumladan, davlatimiz rahbarining “Bolalarimiz maktabdan ona tili va chet tillarni puxta o‘zlashtirib, kompyuterda ishlashni o‘rganib chiqishi zarur” yoki “Hozirgi ochiqlik siyosati, chet el investitsiyalari va yangi korxonalarning ortib borayotgani yoshlarimizni zamonaviy bilimlar va xorijiy tillarni o‘rganishga undamoqda. Shu bois, maktablarga yuqori malakali xorijiy o‘qituvchilarni olib kelishga majbur bo‘lyapmiz”, degan so‘zlari xorijiy tillarni o‘qitishning ahamiyatini yaqqol ko‘rsatib turibdi.

Shuningdek, dual ta’lim tizimi orqali o‘quvchi o‘quv muassasasida nazariy bilimlarni, ish joyidagi tashkilotda amaliy ko‘nikmalarni oladigan mashg‘ulot turi. Dual o‘qitish modeli professional va oliy o‘quv yurtlarida qo‘llaniladi va mutaxassislar bilan qiziqqan tijorat tashkilotlari va hukumat idoralari tomonidan birgalikda moliyalashtiriladi. Dual ta’lim zamonaviy professional ta’limning ta’lim standartlari asosida kompetensiyaviy yondashuvining asosiy tamoyillariga (nazariya va amaliyotning birligi, o‘quv jarayonida fanlararo kompleks yondashuv, ko‘nikma va bilimlarni kasbiy faoliyatda qo‘llashga e’tibor) to‘liq javob beradi. O‘quv jarayonini tashkil qilishdagi o‘zgarishlar (sinfdagi darslar kamayadi, ishlab chiqarish amaliyoti hajmi o‘quv dasturining 60-70 foizigacha ko‘payadi. Ishlab chiqarish amaliyoti individual yondashuvga asoslangan va real ishlab chiqarish sharoitlariga imkon qadar yaqinroq bo‘ladi. Korxona tomonidan dual moliyalashtirish choralari ko‘riladi. Ishlab chiqarishda mentorlik institutini rivojlantiriladi. Ushbu kasbiy ta’limi shakli ijtimoiy sheriklikning mahsuli sifatida paydo bo‘lib, u mehnat bozori talablariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlash bo‘yicha ta’lim muassasa va ish beruvchilar o‘rtasidagi yaqin hamkorlik mexanizmidir. Dual ta’lim - bu professional ta’limda nazariy qism ta’lim muassasasi (o‘qish vaqtining 30- 40%) bazasida, ishlab chiqarish korxonasida, ish joyidagi mashg‘ulotning amaliy qismi (o‘quv vaqtining 60-70%) olib boriladi. Dual ta’limning asosiy konsepsiyasi o‘quv va ishlab chiqarish jarayonlarini tahlil qilish orqali kadrlar tayyorlashda amaliy yo‘nalishni kuchaytirishga asoslangan.

O‘quv dasturlarini ishlab chiqish amaldagi ta’lim standartlari talablarini inobatga olgan holda va hududiy ish beruvchilarning talablarini inobatga olgan holda tanlangan ta’lim mutaxassisliklari asosida amalga sohiriladi. Ta’lim xizmatlarini ko‘rsatish uchun uslubiy, kadrlar va dasturiy ta’minotni ishlab chiqish, masalan, talabalar uchun darslarni rejalashtirish va boshqalar shular jumlasidandir.

O‘zbekistonda kasbiy ta’lim tizimining rivoji va xalqaro ta’lim dasturlarining ahamiyatini ta’kidlash. Xalqaro ta’lim dasturlari orqali kasbiy ta’limda kadrlar tayyorlashning zamonaviy yo‘nalishlarini tahlil qilish. Kasbiy ta’lim tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari.

Xalqaro ta’lim dasturlarining asosiy mazmunlari va ularning politexnik ta’limga mosligi. Shuningdek, dasturlarning tashkil etilishi, modullar, kredit tizimi va baholash usullari ham muhim ahamiyatga ega. O‘quv jarayonidagi xalqaro standartlar, metodikalar va o‘qitish usullari orqali samarali natijalarga erishish mumkin. Dasturni tatbiq etish jarayonida politexnikumlarda joriy etilishi, muammolar va ularni hal qilish yo‘llarini izlash lozim bo‘ladi. Dasturlarning samaradorligini baholash, o‘quvchilarning bilim darajasi, ishga joylashish ko‘rsatkichlari va ish beruvchilarning fikrlari o‘rganiladi.

Xalqaro ta’lim dasturlarining kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlari, innovatsiyalar va yangi texnologiyalar orqali O‘zbekistonda xalqaro ta’lim dasturlarining kelajakdagi istiqbollari va ularning milliy ta’lim tizimiga integratsiyasi hamda politexnikumlarda xalqaro ta’lim dasturlarini yanada samarali joriy etish amalga oshiriladi.

XULOSA

Asosiy maqsad talabalarning kasbiy omilkorligini oshirishda xorijiy til ko‘nikmalarini shakllantirish, xalqaro miqyosda raqobatlasha oladigan huquqshunos kadrlar tayyorlashdir. 2020-2021-o‘quv yilidan universitet Yevropa kredit tizimi asosida faoliyat yuritar ekan, kafedra jamoasi dunyodagi yetakchi mingtalikka kirgan universitetlar bilan muntazam hamkorlik qilib, xalqaro konferensiyalar, vebinarlar o‘tkazdi, xorijiy til mutaxassislari bilan tajriba almashdi.

Yoshlarimiz yurtimizni jahonning eng ilg‘or, rivojlangan davlatlari qatoriga olib chiqishi, zamonaviy fan-texnika yutuqlarini mukammal o‘rganib, xalqaro darajadagi yuksak kadrlar bo‘lib yetishishi uchun xorijiy tillarni puxta bilishi muhim. Shundagina Yangi O‘zbekiston jahonning ko‘zga ko‘ringan mamlakatlari qatoridan munosib o‘rin olishiga, kelajagimizning buyuk bo‘lishiga mustahkam zamin yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYoTLAR:

1.https://lex.uz/
2.https://inlibrary.uz/
3.www.gazeta.uz
4.https://yuz.uz/
5.www.zangiotatumanpolitexnikumi.uz

НОВЫЕ РЕФОРМЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Эшонкулова Сайёра Тохиржоновна
преподаватель русского языка.
Техникум № 2 (Передовой техникум
профессионального мастерства) города Джизак,
Республика Узбекистан.
eshongulovasayyora005@gmail.com

Аннотация: *В статье рассматриваются новые изменения, основные направления и содержание новых реформ в сфере образования Республики Узбекистан, реализуемых в условиях модернизации общества и интеграции в мировое образовательное пространство. Особое внимание уделяется обновлению государственных образовательных стандартов, внедрению компетентностного подхода, цифровизации учебного процесса, развитию инклюзивного образования и повышению качества подготовки педагогических кадров. Анализируются меры по расширению академической самостоятельности образовательных учреждений, внедрению международных образовательных программ, а также по укреплению связи образования с наукой и рынком труда. Подчеркивается значение дуальной системы в профессиональном образовании, реформ в формировании конкурентоспособной, креативной и социально ответственной личности, способной успешно адаптироваться к требованиям современной экономики и глобальных вызовов. Создание агентств профессионального обучения, при поступлении в высшее учебное заведение, изучение предметов углубленно на конкурсной основе, необходимость языковых навыков для предпринимательства, работы с иностранными инвесторами и освоения новых технологий.*

Ключевые слова: *преобразование, новый подход, развитие инклюзивного образования, креативная личность, агентство профессионального обучения.*

Abstract: *The article examines new changes, main directions and content of new reforms in the field of education of the Republic of Uzbekistan, implemented in the context of modernization of society and integration into the global educational space. Particular attention is paid to updating state educational standards, implementing a competency-based approach, digitalizing the educational process, developing inclusive education, and improving the quality of teaching staff training. Measures to expand the academic autonomy of educational institutions, implement international educational programs, and strengthen the links between education,*

science, and the labor market are analyzed. The importance of the dual system in vocational education and reforms in the development of competitive, creative and socially responsible individuals capable of successfully adapting to the demands of the modern economy and global challenges is emphasized. The creation of vocational training agencies, the study of subjects in depth on a competitive basis for admission to higher education institutions, the need for language skills for entrepreneurship, working with foreign investors and mastering new technologies.

Key words:*transformation, new approach, development of inclusive education, creative personality, vocational training agency.*

Annotatsiya: *Maqolada jamiyatni modernizatsiyalash va jahon ta’lim makoniga integratsiyalashuv sharoitida O‘zbekiston Respublikasi ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan yangi o‘zgarishlar, yangi islohotlarning asosiy yo‘nalishlari va mazmuni ko‘rib chiqiladi. Davlat ta’lim standartlarini yangilash, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish, ta’lim jarayonini raqamlashtirish, inklyuziv ta’limni rivojlantirish, pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ta’lim muassasalarining akademik avtonomiyalarini kengaytirish, xalqaro ta’lim dasturlarini amalga oshirish, ta’lim, fan va mehnat bozori o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlash chora-tadbirlari tahlil etilgan. Kasb-hunar ta’limidagi dual tizim hamda zamonaviy iqtisodiyot talablari va global muammolarga muvaffaqiyatli moslasha oladigan, raqobatbardosh, ijodkor va ijtimoiy mas’uliyatli shaxsni tarbiyalashda olib borilayotgan islohotlarning ahamiyati ta’kidlandi. Kasb-hunar ta’limi agentliklarini tashkil etish, oliy ta’lim muassasalariga o‘qishga kirishda fanlarni tanlov asosida chuqur o‘rganish, tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanish, xorijiy sarmoyadorlar bilan ishlash va yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish uchun til bilimi zarur.*

Tayanch so'zlar: *transformatsiya, yangi yondashuv, inklyuziv ta'limni rivojlantirish, ijodiy shaxs, kasbiy ta'lim agentligi.*

В Узбекистане ведётся активное преобразование в системе образования, включая профессиональное, и всё внимание концентрируется на переход к 12-летнему школьному обучению, модернизацию содержания (с упором на практические навыки и исследовательскую деятельность), цифровизацию и повышение качества подготовки кадров, внедряются новые образовательные стандарты, а также укрепляется государственная поддержка через программы развития и привлечение международных партнеров, как USAID, для создания конкурентоспособных специалистов. Внимание к сфере образования становится особенно актуальным во всем мире в век глобализации и информационных технологий, когда уровень развития страны определяется не только социально-экономическими, культурными показателями, оценкой силы и мощи, но опирается во многом и на ее интеллектуальный потенциал. Ведь именно научно-

технический прогресс, основы которого закладываются в образовательной среде, является центральным звеном устойчивого развития и процветания страны.

В целях формирования практических навыков, современных компетенций и профессиональной культуры у молодежи, повышения эффективности профессиональной ориентации учащихся общих средних образовательных организаций, а также полного задействования возможностей страны в области человеческого капитала путем реформирования управления системы профессионального образования 23 октября 2025 года выходит Указ президента Республики Узбекистан УП-190 : «О мерах по повышению эффективности управления в системе профессионального образования». Основной целью является является обучение профессиям, эффективное внедрение передового зарубежного опыта и подготовка соответствующих международным стандартам высококвалифицированных специалистов на основе единого подхода путем совершенствования управления в системе профессионального образования и обучения профессиям, совершенствование государственного управления в сфере профессионального образования, образование Агентства профессионального образования при Министерстве высшего образования, науки и инноваций, которое будет управлять сферой профессионального образования.

Постановление Президента Узбекистана № ПП-316 от 23.10.2025 года посвящено масштабным реформам в системе профессионального образования с целью доведения охвата до 50%, развития дуального образования и повышения квалификации педагогов, а также вводит празднование 5 мая Днём профессий и труда, устанавливая конкретные целевые показатели к 2030 году, включая увеличение количества техникумов с международными программами до 250. Увеличить охват 9-классников профобразованием до 50%, довести до 40% долю дуального обучения и до 250 число техникумов с международными программами. Внедряется новый порядок профориентации для молодёжи с 2026/2027 учебного года. Устанавливаются новые правила повышения квалификации и стажировок для педагогов техникумов. Начиная с 2026 года 5 мая будет ежегодно широко отмечаться как «День профессии и труда». В рамках этой даты организуются мероприятия, направленные на повышение привлекательности профессий и популяризацию профессионального образования среди общественности, особенно молодежи.

В ходе диалога Президента с представителями сектора образования накануне Дня учителя и наставника 2026 год был объявлен «Годом подготовки молодежи к современным профессиям». С этой целью создается Агентство профессионального образования. Главной задачей агентства и хокимиятов станет внедрение новой среды и международных стандартов во все 598

техникумах. В ходе беседы было отмечено, что ряд важных изменений будет также внедрен в школьное образование. Начиная с нового учебного года, для учащихся 9-х и 11-х классов будут введены единые государственные экзамены. По результатам этих экзаменов около 400 тысяч выпускников 9-го класса будут зачислены в техникумы. Молодые люди, желающие поступить в высшее учебное заведение, будут углубленно изучать предметы на конкурсной основе. В результате выпускники школ получат возможность поступить в техникум или университет, в зависимости от результатов экзаменов. Ежегодно десятки тысяч школьников получают международные сертификаты по иностранным языкам и предметам. До 2016 года такие сертификаты получили всего 2000 учеников, а в прошлом году их число достигло 150 000. Теперь такие документы признаются и на выпускных школьных экзаменах. Одновременно было отмечено, что знание языков необходимо для предпринимательства, работы с иностранными инвесторами и освоения новых технологий. Поэтому количество часов, отведенных на изучение иностранных языков в техникумах, будет увеличено в 4 раза. А в следующем году будет запущена новая цифровая платформа, и информация о профессиональных навыках выпускников техникумов будет доступна не только отечественным, но и зарубежным работодателям. Кроме того, в соответствии с указом президента, принятым на прошлой неделе, в школах вводится должность консультантов. Они будут анализировать успеваемость и интересы учащихся, начиная с 7-го класса, и направлять выпускников 9-го класса в техникумы. Теперь молодые люди, окончившие 9-й класс и поступившие в техникум, но впоследствии передумавшие, смогут вернуться в школу и продолжить обучение. Также те, кто не решил продолжить обучение в 10-м классе, получат возможность продолжить образование в техникуме. Кроме того, 200 000 молодых людей, окончивших в этом году 11-й класс и не сумевших поступить в высшее учебное заведение, пройдут профессиональное обучение в техникумах по краткосрочным программам продолжительностью от 3 до 6 месяцев. Начиная с 2026-2027 учебного года налаживается выплата стипендии учащимся , обучающимся по дуальной форме образования. В системе Агентства будут созданы передовые техникумы профессионального мастерства и будут обеспечены современным лабораторным (мастерским) оборудованием. Эти передовые техникумы будут ведущими практическими базами для других техникумов в регионе.

В заключении мы можем сказать, что новые реформы в сфере образования Республики Узбекистан направлены на формирование современной, конкурентоспособной и устойчивой системы обучения, соответствующей международным стандартам. Они охватывают все уровни образования — от дошкольного до высшего, уделяя особое внимание качеству обучения,

цифровизации, подготовке квалифицированных кадров и развитию критического мышления у обучающихся.

Реализация данных реформ способствует повышению доступности образования, укреплению связи между наукой, образованием и рынком труда, а также созданию условий для всестороннего развития личности. В долгосрочной перспективе эти преобразования играют ключевую роль в социально-экономическом развитии страны, повышении интеллектуального потенциала общества и укреплении позиций Узбекистана в мировом образовательном пространстве.

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1.Закон Республики Узбекистан «Об образовании» Официальный нормативно-правовой акт, регламентирующий реформы в образовательной сфере.

2. Постановления Президента Республики Узбекистан и Постановления Кабинета Министров по вопросам образования (Сборники официальных документов за последние годы, регулирующих реформы).

3. Стратегия действий Республики Узбекистан на 2022–2026 годы Раздел «Развитие системы образования и науки» (указ Президента Узбекистана).

4. Портал Xabar.uz.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUV FAOLIYATINI INTEGRATSIYA QILISH ORQALI O'QUVCHILARNING AMALIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH

Usmonova Shoxsanam Nuriddin qizi
Farg‘ona davlat universiteti. Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta'lim) 1-kurs magistranti.

Annotatsiya:*Ushbu tezisda boshlang‘ich ta’limda o‘quv faoliyatini integratsiyalash orqali o‘quvchilarning amaliy savodxonligini rivojlantirish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan. Tadqiqotda integratsiyalashgan ta’limning mazmuni, mohiyati va pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinib, fanlararo bog‘liqlik asosida tashkil etilgan o‘quv jarayonining o‘quvchilarda funksional bilim, mantiqiy va tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish hamda kundalik hayotda bilimlarni qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, integratsion yondashuv asosida ishlab chiqilgan dars ishlanmalari, amaliy topshiriqlar va metodik tavsiyalar pedagogik tajriba-sinov jarayonida sinovdan o‘tkazilib, ularning samaradorligi aniqlangan. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining amaliy savodxonligini oshirishda integratsiyalashgan ta’lim samarali pedagogik yondashuv ekanini tasdiqlaydi.*

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich ta’lim, integratsiyalashgan ta’lim, o‘quv faoliyati, amaliy savodxonlik, funksional savodxonlik, fanlararo bog‘liqlik, kompetensiyaviy yondashuv, integratsion topshiriqlar, pedagogik model*

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim tizimidan yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning amaliy savodxonligini shakllantirish ularning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishlari, kundalik hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila olishlari hamda funksional savodxon shaxs sifatida kamol topishida muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, o‘quv faoliyatini integratsiya qilish — fanlararo bog‘liqlik asosida bilimlarni tizimli o‘zlashtirish, real hayot bilan uyg‘unlashtirish va o‘quvchilarda chuqur, barqaror kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik yondashuvdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik-fiziologik xususiyatlari bilimning turli manbalardan birgalikda o‘zlashtirilishini, amaliy topshiriqlar orqali fikrlashni faollashtirishni va jarayonlarda faol ishtirok etishni talab etadi. Integratsiyalashgan ta’limda matematika, ona tili, tabiiy fanlar, texnologiya, san’at va boshqa fanlar mazmuni o‘zaro uyg‘unlashtirilib, voqelikni bir butun holda anglashga, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etishga zamin yaratiladi. Bu esa o‘quvchilarning amaliy savodxonligi — kundalik hayotiy vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalari, mantiqiy va

tanqidiy fikrlash, axborotni qayta ishlash, ijodiy yondashuv va hamkorlikda ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari, xususan, uzluksiz ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirish, boshlang‘ich ta’lim mazmunini modernizatsiya qilish, STEAM-elementlarni joriy etish ham mazkur mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi. Integratsiyalashgan darslar o‘quvchilarda motivatsiyani kuchaytirish, o‘rganilayotgan materialning hayotiy ahamiyatini anglash, nazariya-amaliyot birligini ta’minlash orqali amaliy savodxonlikni shakllantirishning eng samarali yo‘llaridan biridir.

Shuningdek, amaliy savodxonlikning pastligi — o‘quvchilarning o‘qish, yozish, mantiqiy fikrlash va real holatlarda muammolarni hal etishdagi qiyinchiliklari — bugungi kunda jahon ta’lim tizimida dolzarb muammolardan biri sifatida ko‘rilmoqda. Bu esa integratsiyalashgan ta’lim texnologiyalarini takomillashtirish, ilmiy-nazariy asoslarini o‘rganish, metodik ta’minotini ishlab chiqishning zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur tadqiqotda boshlang‘ich ta’limda o‘quv faoliyatini integratsiya qilishning nazariy asoslari, amaliy savodxonlikni rivojlantirishdagi imkoniyatlari, samaradorligini oshirish mexanizmlari o‘rganiladi. Shuningdek, integratsion yondashuv asosida tuzilgan dars ishlanmalari, mashg‘ulotlar, amaliy topshiriqlar va metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Boshlang‘ich ta’limda o‘quv faoliyatini integratsiyalash orqali o‘quvchilarning amaliy savodxonligini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu yo‘nalish bo‘yicha olib borilgan nazariy va amaliy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, integratsiyalashgan ta’lim o‘quvchilarda bilimlarni chuqur, tizimli o‘zlashtirish, ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun integratsiyalashgan ta’limning metodik modeli ishlab chiqildi. Modelda o‘quv jarayonining maqsadi, mazmuni, texnologik bosqichlari, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatining o‘zaro bog‘liqligi hamda amaliy topshiriqlar ishlab chiqildi. Mazkur model turli fanlar (ona tili, matematika, atrof-muhit, texnologiya, tasviriy san’at) mazmunini uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Integratsiyalashgan o‘quv topshiriqlari va dars ishlanmalari yaratildi. Tajriba jarayonida amaliyotga yo‘naltirilgan integratsion topshiriqlar tuzildi. Ular orqali o‘quvchilar hayotiy masalalarni fanlararo yondashuvda hal qilishga o‘rgatildi. Dars ishlanmalarida loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar, kuzatish, tajriba, grafik tahlil, hikoya yaratish kabi usullar qo‘llandi. Pedagogik tajriba-sinov ishlari o‘tkazildi va metodikaning samaradorligi isbotlandi.

O‘qituvchilarga mo‘ljallangan metodik tavsiyalar fanlararo bog‘liqlikni mustahkamlash, funksional savodxonlikni rivojlantiruvchi topshiriqlarni tizimli qo‘llash, dars jarayonida faol metodlar ulushini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oldi. Tadqiqot natijalari amaliyotga tadbiq etish uchun mosligi tasdiqlandi.

Tayyorlangan dars ishlanmalari, integratsion ishlanmalar va metodik tavsiyalar boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tomonidan qo‘llanilishi mumkin bo‘lib, ularning ta’lim jarayonida o‘quvchilarning funksional/amaliy savodxonligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar boshlang‘ich ta’limda o‘quv faoliyatini integratsiyalash o‘quvchilarning amaliy savodxonligini rivojlantirishda samarali yondashuv ekanini ko‘rsatdi. Integratsiyalashgan ta’limning ta’siri nafaqat o‘quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash, balki ularning real hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishi, muammolarni tahlil qilishi va funksional savodxonlik elementlarini amalda qo‘llay olishini rivojlantirishda ham yaqqol kuzatildi.

Tajriba-sinov ishlari jarayonida integratsion darslarning an’anaviy darslarga nisbatan o‘quvchilarni faolroq jalb etishi, ularda o‘rganilayotgan mavzularning hayotiy ahamiyatini tushunish, fanlararo bog‘liqlikni anglash va ijodiy fikrlashni faollashtirishda samaradorligi tasdiqlandi. Ayniqsa, matematik, lingvistik va tabiatshunoslik mazmunlarining bir vazifada uyg‘unlashishi o‘quvchilarning kompleks fikrlashini rivojlantirib, ularning mantiqiy va amaliy tafakkurini faollashtirdi.

Muhokama davomida aniqlanishicha, o‘quvchilarning amaliy savodxonligi integratsiyalashgan topshiriqlarni muntazam qo‘llash natijasida sezilarli darajada oshdi. Buni tajriba guruhlaridagi o‘zgarishlar – funksional o‘qish, hisoblash, mantiqiy fikrlash, muammoni hal qilish, tahlil qilish kabi ko‘nikmalarining o‘sishi tasdiqlaydi. Shuningdek, o‘quvchilarda dars jarayoniga nisbatan qiziqish va motivatsiya oshgani, o‘z fikrini mustaqil ifoda etish, guruhda ishlash, muhokama va bahs jarayonlarida faol ishtirok etish holatlari ko‘paygani kuzatildi.

Integratsion ta’lim jarayonida o‘qituvchi rolining ham o‘zgarishi alohida e’tiborga molikdir. O‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki jarayonni boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi, fasilitator sifatida faoliyat yuritishi o‘quvchilarning mustaqil izlanishlari va faol ishtirokini kuchaytirdi. Bu esa metodikaning muvaffaqiyatli qo‘llanishi uchun o‘qituvchi kompetensiyasini oshirish zarurligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, muhokama jarayonida integratsiyalashgan ta’limni amaliyotga joriy etishda ba’zi cheklovlar ham aniqlangan. Jumladan, boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining barchasi integratsiya metodikasiga yetarli darajada tayyor emasligi, darsliklardagi ayrim mavzularning integratsiyaga moslashtirilmaganligi, fanlararo bog‘liqlikni ko‘rsatib beruvchi metodik qo‘llanmalar yetishmasligi kabi omillar metodikaning to‘liq samaradorligini cheklashi mumkin.

Shunga qaramay, tadqiqot davomida integratsion yondashuvning amaliy savodxonlikni rivojlantirishdagi imkoniyatlari nazariy va empirik jihatdan tasdiqlandi. Integratsiyalashgan o‘quv jarayonini to‘g‘ri tashkil etish o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning hayotiy ko‘nikmalari, mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi, ijodkorligi va kundalik vazifalarni hal qilishga tayyorgarligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Umuman olganda, muhokama shuni ko‘rsatadiki, integratsiyalashgan ta’lim boshlang‘ich ta’lim uchun eng mos, zamonaviy va samarali metodlardan biri bo‘lib, uning amaliyotga keng joriy etilishi o‘quvchilarning amaliy savodxonligini rivojlantirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’limda o‘quv faoliyatini integratsiyalash orqali o‘quvchilarning amaliy savodxonligini rivojlantirishga bag‘ishlangan ushbu tadqiqot natijalari mavzuning yuqori darajada dolzarbligini va ta’lim jarayonini takomillashtirishdagi amaliy ahamiyatini tasdiqladi. Integratsion ta’limning ilmiy-nazariy asoslari, pedagogik imkoniyatlari hamda amaliy mexanizmlarini o‘rganish asosida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi.

Birinchidan, integratsiyalashgan ta’lim boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining amaliy savodxonligini rivojlantirishda samarali yondashuv ekanligi aniqlandi. Fanlararo bog‘liqlikka asoslangan darslar o‘quvchilarda bilimlarning yaxlit tasavvurini shakllantirib, ulardan kundalik hayotiy vaziyatlarda foydalanish imkoniyatini kengaytiradi. Bu yondashuv o‘quv jarayonini mazmunan boyitadi, o‘quvchining faol ishtirokini oshiradi va mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Ikkinchidan, tadqiqot davomida amaliy savodxonlikning mazmuni, tarkibiy komponentlari va baholash mezonlari aniqlab berildi. Amaliy savodxonlik o‘quvchining mantiqiy fikrlashi, muammoni hal qilish qobiliyati, funksional o‘qish, matematik savodxonlik, axborotni qayta ishlash, ijodiy yondashuv va kommunikativ kompetensiyalarini o‘z ichiga olishi aniqlandi. Ushbu komponentlarni rivojlantirish integratsion topshiriqlar orqali samarali amalga oshirilishi isbotlandi.

Uchinchidan, tadqiqot davomida ishlab chiqilgan integratsiyalashgan ta’lim modeli o‘quv jarayonini maqsadga yo‘naltirilgan, tizimli va amaliyotga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etishga xizmat qildi. Model tarkibida o‘quv faoliyatining maqsadi, mazmuni, texnologik bosqichlari, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlik tamoyillari hamda amaliy topshiriqlar majmuasi aks ettirildi.

To‘rtinchidan, pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari integratsion metodikaning amaliy samaradorligini tasdiqladi. Tajriba guruhlarida o‘quvchilarning amaliy savodxonlik ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshdi, muammoli vaziyatlarni hal qilishga nisbatan qiziqish kuchaydi, o‘quv faoliyati jarayonida mustaqillik, faollik, hamkorlikda ishlash ko‘nikmalari shakllandi.

Beshinchidan, integratsiyalashgan o‘quv faoliyatini tashkil etishda mavjud muammolar ham aniqlab berildi: o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emasligi, darslik mazmunining to‘liq integratsiyaga moslashtirilmaganligi, metodik qo‘llanmalar yetishmasligi kabi omillar integratsiya jarayonini to‘liq joriy etishni cheklaydi. Bu esa ta’lim tizimida integrativ yondashuv bo‘yicha o‘qituvchilar malakasini oshirishni talab etadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari integratsiyalashgan ta’lim boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining amaliy savodxonligini rivojlantirishning samarali yo‘li ekanini ko‘rsatdi.

Ushbu yondashuv o‘quvchilarning bilimlarini chuqurlashtiradi, ularni real hayotda qo‘llashga o‘rgatadi va mustaqil, funksional savodxon shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari o‘quv jarayoniga tatbiq etilishi ta’lim sifatini oshirishga, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishga va boshlang‘ich ta’lim mazmunini modernizatsiya qilishga bevosita hissa qo‘shishi bilan ahamiyatlidir.

IJTIMOIY-SIYOSIY ASARLARDA HISSIY-EKSPRESSIVLIKNI IFODALOVCHI VOSITALAR VA ULARNING TARJIMASI MASALASI

Qosimjonova Mashhura Nosirjon qizi
University of Business and Science

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ijtimoiy-siyosiy asarlarda hissiy-ekspressivlikni ifodalovchi til vositalari hamda ularning tarjimada berilish xususiyatlari lingvistik va tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida ijtimoiy-siyosiy diskursga xos bo‘lgan emotsional-ekspressiv birliklar, xususan, baholovchi leksika, metafora, frazeologik birliklar, stilistik figuralar va sintaktik vositalarning kommunikativ hamda pragmatik funksiyalari aniqlanadi. Shuningdek, mazkur birliklarning tarjima jarayonida semantik, stilistik va pragmatik jihatdan qay darajada saqlanishi, tarjimon duch keladigan asosiy muammolar va ularni bartaraf etish strategiyalari atroflicha ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy-siyosiy matnlarni tarjima qilish jarayonida hissiy-ekspressivlikni adekvat yetkazish tarjima sifatini ta’minlovchi muhim omillardan biri ekanini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *ijtimoiy-siyosiy diskurs, hissiy-ekspressivlik, ekspressiv til vositalari, tarjima muammolari, pragmatik ma’no, stilistik adekvatlik, baholovchi leksika, metafora.*

Annotation: *This article analyzes linguistic means expressing emotional and expressive features in socio-political texts and the issues related to their translation from linguistic and translation studies perspectives. The study focuses on emotional-expressive units characteristic of socio-political discourse, including evaluative vocabulary, metaphors, phraseological units, stylistic figures, and syntactic devices, examining their communicative and pragmatic functions. In addition, the paper explores the extent to which these units preserve their semantic, stylistic, and pragmatic features in the translation process, as well as the main challenges faced by translators and possible strategies to overcome them. The findings indicate that the adequate transmission of emotional and expressive elements plays a crucial role in ensuring the quality of socio-political translation.*

Keywords: *socio-political discourse, emotional expressiveness, expressive linguistic means, translation issues, pragmatic meaning, stylistic adequacy, evaluative vocabulary, metaphor.*

Аннотация: *В статье рассматриваются языковые средства выражения эмоционально-экспрессивности в общественно-политических произведениях и особенности их передачи в переводе. В рамках исследования анализируются характерные для общественно-политического дискурса эмоционально-экспрессивные единицы, включая оценочную лексику, метафоры, фразеологизмы, стилистические фигуры и синтаксические средства, с точки зрения их коммуникативных и прагматических функций. Особое внимание уделяется сохранению семантических, стилистических и прагматических аспектов данных средств в процессе перевода, а также проблемам, с которыми сталкивается переводчик, и возможным путям их решения. Результаты исследования подтверждают, что адекватная передача эмоционально-экспрессивности является одним из ключевых факторов повышения качества перевода общественно-политических текстов.*

Ключевые слова: *общественно-политический дискурс, эмоционально-экспрессивность, экспрессивные языковые средства, проблемы перевода, прагматическое значение, стилистическая адекватность, оценочная лексика, метафора.*

KIRISH

Globallashuv jarayonlari jadallashgan hozirgi davrda ijtimoiy-siyosiy matnlar jamiyat ongiga ta’sir ko‘rsatishning muhim kommunikativ vositalaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bunday matnlar orqali nafaqat muayyan siyosiy axborot yetkaziladi, balki adresatning hissiy holati, munosabati va baholovchi pozitsiyasi shakllantiriladi. Shu sababli ijtimoiy-siyosiy asarlarda qo‘llaniladigan hissiy-ekspressiv til vositalari matnning kommunikativ va pragmatik qiymatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy-siyosiy diskursda baholovchi leksika, metaforik ifodalar, frazeologik birliklar, stilistik figuralar va murakkab sintaktik konstruksiyalar orqali muallifning subyektiv munosabati va ideologik pozitsiyasi ifodalanadi. Mazkur vositalar yordamida siyosiy voqelik muayyan nuqtai nazardan talqin qilinib, auditoriyani ma’lum xulosalarga yo‘naltirish maqsadi ko‘zlanadi. Shunday ekan, hissiy-ekspressivlik ijtimoiy-siyosiy matnlarning ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi.

Biroq ushbu til vositalarining tarjimada adekvat ifodalanishi murakkab va ko‘p qirrali masala bo‘lib, tarjimashunoslikda alohida ilmiy yondashuvni talab etadi. Chunki hissiy-ekspressivlik semantik mazmun bilangina emas, balki milliy-madaniy kontekst, stilistik me’yor va pragmatik maqsad bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Tarjima jarayonida ushbu omillar yetarlicha hisobga olinmasa, matnning ta’sirchanlik darajasi sezilarli darajada pasayishi mumkin.

Ijtimoiy-siyosiy diskursda hissiy-ekspressivlikning o‘rni

Ijtimoiy-siyosiy diskurs axborot berish bilan bir qatorda baholash, ishontirish va ta’sir ko‘rsatish funksiyalarini bajarishi bilan ajralib turadi. Shu jihatdan unda hissiy-ekspressivlik muallif pozitsiyasini ochib beruvchi va adresat ongiga ta’sir etuvchi muhim pragmatik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Hissiy-ekspressiv birliklar siyosiy voqelikni subyektiv baholash imkonini yaratib, matnning ideologik yo‘nalishini belgilaydi.

Tilshunoslik tadqiqotlarida ta’kidlanishicha, hissiy-ekspressivlik til birliklarining faqat emotsional rang berish xususiyati bilangina emas, balki ularning kommunikativ-pragmatik vazifasi bilan ham belgilanadi. Shu sababli tarjimon matnni tarjima qilish jarayonida uning mazmuniy jihatlari bilan bir qatorda ekspressiv-ta’sirchanlik darajasini ham qayta yaratishga intilishi lozim.

Leksik vositalar va tarjimadagi muammolar

Ijtimoiy-siyosiy matnlarda hissiy-ekspressivlikni ifodalashda baholovchi leksika yetakchi o‘rin egallaydi. Bunday leksik birliklar siyosiy hodisa yoki jarayonga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabatni bildiradi. Ularning tarjimasida faqat semantik ekvivalentni topish emas, balki baholovchi yuklamani saqlash ham muhim hisoblanadi. Aks holda matn neytral tus olib, muallifning hissiy munosabati yo‘qolib ketishi mumkin.

Metafora va frazeologizmlarning tarjimadagi xususiyatlari

Metaforalar ijtimoiy-siyosiy diskursda murakkab siyosiy jarayonlarni obrazli va tushunarli shaklda ifodalash imkonini beradi. Frazeologik birliklar esa matnga milliy-madaniy rang bag‘ishlab, uning ekspressivligini kuchaytiradi. Biroq ushbu birliklarning tarjimasi ko‘pincha qiyinchilik tug‘diradi, chunki so‘zma-so‘z tarjima pragmatik ta’sirni yo‘qotishi mumkin. Shu sababli funksional ekvivalent yoki kontekstual qayta ifodalash eng maqbul yechim sifatida qaraladi.

Tarjima strategiyalari

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hissiy-ekspressivlikni tarjimada saqlashda funksional ekvivalentlik, kompensatsiya, stilistik moslashtirish va kontekstual qayta ifodalash strategiyalari muhim ahamiyatga ega. Ushbu strategiyalar tarjimon tomonidan matnning maqsadi va auditoriyasi hisobga olingan holda qo‘llanilgandagina samarali natija beradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari ijtimoiy-siyosiy asarlarda hissiy-ekspressivlik matnning g‘oyaviy yo‘nalishini belgilovchi va uning ta’sirchanlik darajasini oshiruvchi muhim lingvistik omil ekanini ko‘rsatdi. Ushbu vositalarning tarjimada adekvat yetkazilishi tarjima sifatini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shuningdek, tadqiqot ijtimoiy-siyosiy diskurs tarjimasi nazariyasini boyitib, amaliy tarjima jarayoni uchun muhim ilmiy-amaliy xulosalar chiqarishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Abduazizov, A. A. (2008). *Tilshunoslik nazariyasiga kirish*. Toshkent: Fan.

2.Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation*. London: Routledge.

3.Jo‘rayev, B. (2012). *Ijtimoiy-siyosiy matnlar tili*. Toshkent: Fan.

4.Komissarov, V. N. (2002). *Sovremennoye perevodovedeniye*. Moscow: ETS.

5.Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. London: Prentice Hall.

6.Nurmonov, A. (2010). *Pragmatik lingvistika asoslari*. Toshkent: Fan.

7.Qodirov, A. (2006). *Tarjima nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: O‘qituvchi.

8.Rahmatullayev, Sh. (1992). *O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati*. Toshkent: O‘qituvchi.

9.Van Dijk, T. A. (1998). *Political discourse and ideology*. Amsterdam: Elsevier.

10.Yo‘ldoshev, M. (2004). *Matn va uning lingvistik tahlili*. Toshkent: Fan.

BOSHLANG`ICH SINFLARDA ERTAK JANRINI ZAMONAVIY METODLAR ORQALI O`QITISH

Abduvaliyeva Nodira Alisherovna
Farg`ona davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo`yicha falsafa doktori (PhD)
Ibroximjonova Zulxumor Baxtiyor qizi
Farg`ona davlat universiteti
1-bosqich magistranti
Ibroximjonovazulxumor@gmail.com
+998909093344

Annotatsiya: *Ushbu tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilariga ertak janrini zamonaviy metodlar orqali o'qitish usuli hamda ularga matn haqida tushuncha berib borilishida va fikr yuritishda katta ahamiyatga ega ekanligi to`g`risida so'z boradi.Ertak janrini o`qitish o`quvchilarda ijodkorlik, tasavvur, nutq rivoji va axloqiy sifatlarini shakllantirishda muhim o`rin tutishi va zamonaviy pedagogik texnalogiyalarni qo`llash esa ushbu jarayonni yanada samarali, qiziqarli va interfaol tarzda bo`lishi yaqqol ochib berildi.*

Kalit so’zlar: *Boshlang‘ich sinf, ertak janri, ertak o'qitish, zamonaviy metod, xalq og‘zaki, ta'lim-tarbiya , ijodiy fikrlash, milliy qadryat, nutq va tafakkur.*

Аннотация: *В данной статье говорится о методе обучения учащихся начальных классов жанру сказки с помощью современных методов, а также о том, что она имеет большое значение в предоставлении им понимания и размышления о тексте.Очевидно, что обучение жанру сказки играет важную роль в формировании у учащихся творческих способностей, воображения, развития речи и нравственных качеств, а применение современных педагогических технологий делает этот процесс более эффективным, интересным и интерактивным.*

Ключевые слова: *Начальная школа, жанр сказки, преподавание сказок, современный метод, устное народное творчество, воспитание, творческое мышление, национальные ценности, речь и мышление.*

Abstract:*This article discusses the method of teaching the fairy tale genre to primary school students using modern methods, as well as its great importance in providing them with an understanding of the text and reflection. It has been clearly revealed that teaching the fairy tale genre plays an important role in the formation of creativity, imagination, speech development, and moral qualities in students, and the*

use of modern pedagogical technologies makes this process more effective, interesting, and interactive.

Keywords: *Primary school, fairy tale genre, teaching fairy tales, modern method, folk oral tradition, education, creative thinking, national values, speech and thinking.*

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish muhim vazifa hisoblanadi. “O‘zbekiston Respublikasida umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, o‘sib kelayotgan yosh avlodni ma’naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, o‘quv-tarbiya jarayoniga ta’limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-son”.[36]Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ta’lim jarayoni ularning yosh va psixologik xususiyatlariga mos holda tashkil etilishi lozim. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ertak janri bolalar ongiga yaqin, sodda va qiziqarli bo‘lib, ularning ma’naviy-axloqiy tarbiyasida muhim o‘rin egallaydi. Shu bilan birga, ertak matnlari bolalarning nutqini rivojlantirish, so‘z boyligini oshirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. An’anaviy o‘qitish usullari bilan bir qatorda, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ertaklarni o‘qitish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi.

Bizga ma'lumki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kitobxonlik madaniyatini shakllantirish,badiiy olamini boyitish maqsadida xalq og‘zaki ijodining bir qancha na`munalari bilan bosqichma bosqich tanishtirib boriladi. Bu jarayonda ertak janrining o`rni beqiyosdir. Bunda, o‘quvchilar yoshiga,psixologiyasi mos holda ertak va hikoyalar tanlanadi. Ertakning qiziqarli syujeti, voqea rivojidagi favqulodda ajoyib holatlar bolalarni ertaklar olamiga jalb qiladi. Zamonaviy pedagogik texnalogiyalar esa ertaklarni o`rgatish jarayononi , uning mazmuni yanada samarali va qiziqarli qiladi.

“Ertak” so’zi lotin tilidan olingan bo’lib, ertak,“gapiradi” degan ma’noni anglatadi. Demak, bu atama odatda o’ylab topilgan, ya’ni xayoliy aytib berish harakati bilan bog’liq. Ertak juda qadimgi janr bo’lib, uni yozishdan oldin og’zaki an’analar orqali yetkazilgan. Xalq tomonidan yaratilgan ko’plab ertaklarda bolalarning o’ziga xos hayoti chetlab o’tilmagan. Hatto turli yoshdagi bolalar uchun juda ko’p maxsus ertaklar yaratilgan. Shuni ta’kidlash kerakki, 2021-yildan boshlab Milliy o’quv dasturiga ko’ra boshlang’ich sinflarda o’qitiladigan “O‘qish” va “Ona tili” darslari integratsiyalashtirilib, ta’lim amaliyotiga ,,Ona tili va o’qish savodxonligi” darslari joriy 1-4-sinflar uchun shu nomdagi darsliklar chop qilindi. Bu darslikning asosiy maqsadi bolalarning yosh

[36] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-son

xususiyatlarini e’tiborga olgan holda ularning og’zaki va yozma nutqi hamda tafakkurini o’stirish, shaxs sifatida shakllantira borish, ularda bilim olishga qiziqishni o’stirish, faollik kabilarni shakllantirish hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichida ertak janri o‘quvchilarning nutqiy tafakkuri, ma’naviy-axloqiy qarashlari ijodiy fikrlashini shakllantirishda juda katta ahamiyatga ega. Ertaklar orqali bolalarda yaxshilik va yomonlik, halollik, sabr-toqat adolat, mehnatsevarlik, muhabbat, do‘stlik kabi tushunchalar mustahkamlanadi. Shu sababli bolalarga ertaklarni o‘qitishda an’anaviy usullar bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish ta’lim samaradorligini yanada oshiradi va ko`zlangan maqsadga ijobiy va tezroq erishga yordam beradi.

Zamonaviy metodlar, jumladan, interfaol usullar, AKT vositalari, klaster, aqliy hujum, rolga kirish, insert, savol-javob zanjiri, Venn diagrammasi kabi metodlar ertak mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi. Multimedia taqdimotlari, audio va video ertaklar orqali o‘quvchilarning darsga qiziqishi kuchayadi, mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.Yuqoridagilar bilan bir qatorda fanlararo integratsiya qilish ya`ni tasviriy san`at,mehnat,musiqa kabi bir qancha fanlar bilan birgalikda ishlash yanada bolada darsga mavzuga qiziqish va muhabbat uyg`otadi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida interfaol metodlar alohida o‘rin tutadi. Aqliy hujum, klaster, insert kabi metodlar orqali o‘quvchilar ertak mazmunini chuqurroq anglaydi, o‘z fikrini erkin bayon etishga o‘rganadi. Masalan, ertakni o‘qishdan oldin qahramonlar haqida taxmin qilish yoki o‘qish jarayonida muhim joylarni belgilab borish o‘quvchilarning faolligini oshiradi.

Ertaklarni o‘qitishda rolli o‘yinlar va sahnalashtirish usullari ham samarali hisoblanadi. O‘quvchilar ertak qahramonlari obraziga kirib, ularning xatti-harakatlarini ifodalaydi. Bu esa bolalarda nutq madaniyati, ijodkorlik va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, mashhur xalq ertaklarini sahnalashtirish darsni qiziqarli va esda qolarli qiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham ertak janrini o‘qitishda muhim ahamiyat kasb etadi. Multimediali ertaklar, audio va video materiallar, slaydlar orqali berilgan darslar o‘quvchilarning diqqatini jalb etadi va ertak mazmunini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar bolalarning mustaqil o‘rganishiga ham imkon yaratadi. Muammoli ta’lim metodida o‘quvchilarga turli savollar berish orqali ularning fikrlash doirasi kengaytiriladi. Masalan, “Agar sen ertak qahramoni o‘rnida bo‘lsang qanday yo‘l tutarding?” kabi savollar bolalarda tanqidiy va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Shuningdek, ertakning boshqa yakunini o‘ylab topish o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatini oshiradi. Ijodiy topshiriqlar ham ertak janrini o‘qitishda muhim o‘rin egallaydi. O‘quvchilarga ertak asosida rasm chizish, ertakni davom ettirib yozish yoki o‘z ertagini yaratish vazifalari berilishi ularning tasavvurini boyitadi. Bunday topshiriqlar orqali bolalar o‘z fikrini yozma va og‘zaki shaklda ifodalashga o‘rganadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda ertak janrini zamonaviy metodlar asosida o‘qitish o‘quvchilarning bilim saviyasini oshirish, ijodkorligini rivojlantirish va dars jarayonini qiziqarli hamda samarali tashkil etishda muhim omil hisoblanadi. Bu esa o‘quvchilarning bilimga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Xususan, ertaklarni o’qish orqali o’quvchilarda o’zaro ahillik, ilm olishga intilish, savob ish qilish tuyg’ulari tarbiyalanadi, bir-birlarini hurmat qilishga, haqqiga hiyonat qilmaslikka, hamjihat bo’lishga o’rgatiladi. Shu o’rinda boshlang’ich sinf o’quvchilarini ma’naviy barkamol inson ruhida tarbiyalashda maqollar ham alohida o’rin tutadi. Maqollarda o’z ifodasini topgan xalq tajribasi va xulosalarini o’quvchilar ongiga yetkazishda turli usullardan foydalanadi. Boshlang’ich sinflarda xalq og`zaki ijodi asarlarini o’qitish orqali o’quvchilarda insoniy fazilatlarni shakllantirish yo’llaridan biri ular matni ustida ishlash jarayoni hisoblanadi. Bu matn ustida bajariladigan turli, reja tuzib shu asosda qayta hikoyalash, lug’at ustida ishlash, turli topshiriqlar bilan tanlab o’qish kabilar bu vazifani amalga oshirishda muhim vositalardan biri bo’lib xizmat qiladi. Shuningdek, xalq og`zaki ijodi asarlarini o’qish darslarida turli yangi pedagogik texnologiyalarga asoslanib, interfaol metodlarni qo’llash orqali ham o’quvchilarda insoniy fazilatlarni shakllantirish mumkin. Xususan, bu asarlarni o’rganish jarayonida “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Ven diagrammasi”, “Guruhlar bilan ishlash”, “6x6x6” kabi metodlar bu o’rinda alohida ahamiyatga egadir. Ta’lim sohasidagi o’zgarishlar tufayli darsning shakli va mazmuni ta’sirchanligi, samaradorligi, baholash mezonlari ham o’zgardi. Dars samaradorligini oshirish mezonlaridan biri-darslarda interfaol usullarni qo’llashdan iborat. Bugungi kun o’qituvchisi yangilikka intiluvchan, uni to’g’ri qabul qilib o’z o’quvchisiga yuksak darajada yetkaza olish zarurdir. Darslarni yuqori darajada tashkil qilish va o’tkazishuchun avvalo o’qituvchining o’zi pedagogik jihatdan mahoratga ega bo’lishi zarur. Shundagina bunday o’qituvchi yosh avlodni har jihatdan yetuk va barkamol inson qilib tarbiyalay oladi va unda eng oliy insoniy fazilatlarga ega yosh avlod buyuk kelajagimiz egalari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 1-sinfi uchun darslik. 1-qism.-Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.-104 b.

2. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi.- Toshkent: "O'qituvchi", 1990.

3. Matchonov S., G`ulomova X. va boshqalar. Boshlang`ch sinf o`qish darslarini pedagogik texhologiyalar asosida tashkil etish.- Toshkent: , “Yangiyul Poligraph servise”, 2008.

4. Qosimova K., Matchonov S. , G`ulomova X., Yo`ldasheva SH., Sariyev Sh. Ona tili o`qitish metodikasi. -Toshkent, «Nosir», 2009.

ZAMONAVIY TA‘LIMDA O‘ZLASHTIRISH MUAMMOLARINI HAL ETISHDA REFLEKSIV YONDASHUVNING AHAMIYATI

Osiyo xalqaro universiteti
Pedagogika yo‘nalishi 1-bosqich magistranti
Alimurodova OzodaValijon qizi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilimlarni yetarli darajada o‘zlashtira olmaslik muammolari tahlil qilinadi. O‘zlashtirishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda refleksiv yondashuvning nazariy va amaliy ahamiyati ochib beriladi. Refleksiya orqali ta’lim oluvchilarning o‘z o‘quv faoliyatini tahlil qilish, xatolarini anglash va ularni bartaraf etish ko‘nikmalari shakllanishi asoslab beriladi. Maqolada refleksiv yondashuvning o‘quv motivatsiyasini oshirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishdagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, pedagog faoliyatida refleksiv metodlardan foydalanish ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilishi ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqot natijalari refleksiv yondashuv o‘zlashtirish muammolarini hal etishda samarali pedagogik vosita ekanini tasdiqlaydi.*

Kalit so‘zlar: *Refleksiv yondashuv, ta’lim sifati, o‘zlashtirish muammolari, refleksiya, zamonaviy ta’lim, o‘quv motivatsiyasi.*

KIRISH

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarni yetarli darajada o‘zlashtira olmasligi dolzarb muammo sifatida e’tirof etiladi. Ta’limning samaradorligi nafaqat o‘qituvchining metodik mahoratiga, balki o‘quvchining o‘z faoliyatini anglab, tahlil qila olish qobiliyatiga ham bog‘liq. Shu nuqtai nazardan buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sino bilimni faqat qabul qilish emas, balki uni ongli ravishda anglash va tahlil qilish orqali chuqur o‘zlashtirish mumkinligini ta’kidlagan. J. Dewey esa ta’limni o‘quvchining tajribasi va tafakkuri bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida talqin qilib, o‘z-o‘zini tahlil qilish va refleksiya orqali bilimlarni barqaror o‘zlashtirishga erishish mumkinligini nazariy asoslab bergan. D. Schön o‘zining “The Reflective Practitioner” asarida professional faoliyat va ta’lim jarayonida refleksiv yondashuvning rolini ta’kidladi. Shu bilan birga D. Kolbning tajribaga asoslangan o‘quv modeli refleksiyani bilimlarni chuqur o‘zlashtirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida ko‘rsatadi. J. Moon va S. Brookfieldning tadqiqotlari esa refleksiv metodlarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning o‘z xatolarini aniqlash, bilimlarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish mumkinligini dalillaydi. Shu bilan birga, zamonaviy ta’limda yuzaga kelayotgan muammolar – o‘quv motivatsiyasining pastligi, bilimlarni yuzaki o‘zlashtirish va tanqidiy tafakkurning yetarli darajada rivojlanmaganligi – refleksiv yondashuv orqali samarali hal etilishi mumkin. Mazkur maqola aynan shu muammolarni bartaraf etishda refleksiv yondashuvning

pedagogik imkoniyatlari va amaliy ahamiyatini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari umumta'lim maktablari o'qituvchilari, oliy ta'lim muassasalari pedagoglari, magistrantlar va ta'lim sifati bilan qiziquvchi tadqiqotchilar uchun foydali bo'lishi nazarda tutilgan.

ASOSIY QISM:

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilimlarni chuqur va barqaror o'zlashtira olmasligi dolzarb muammo sifatida ko'plab olimlar tomonidan tadqiq qilingan. J. Deweyning ta'kidlashicha, o'quvchi faqat bilimni qabul qiluvchi emas, balki faol o'rganuvchi bo'lishi kerak. Shu nuqtai nazardan refleksiv yondashuv – o'quvchining o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolarini aniqlash va ularni bartaraf etish mexanizmi sifatida katta ahamiyatga ega. D. Schönning fikriga ko'ra, professional faoliyat va ta'lim jarayonida refleksiya kasbiy va shaxsiy rivojlanishning markaziy omili hisoblanadi. Shu bilan birga, D. Kolbning tajribaga asoslangan o'quv modeli bilimlarni chuqur o'zlashtirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishda refleksiyani samarali vosita sifatida ko'rsatadi. J. Moon va S. Brookfield refleksiv metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarning o'z xatolarini aniqlash, bilimlarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish mumkinligini dalillaydi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, refleksiv yondashuv o'quv motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Masalan, Korthagen ta'kidlashicha, o'quvchilarga dars oxirida o'z o'rganganlarini yozma shaklda ifodalash imkoniyati berilganda, ular mavzuni tezroq va mustahkamroq o'zlashtiradi. Shuningdek, Farrell ta'lim jarayonida kichik guruhli muhokamalar va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish orqali o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish mumkinligini ko'rsatadi.

Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilarni keltirishim mumkin:

1. Har bir dars oxirida reflektiv daftarchalar yordamida o'quvchilar o'z o'rganganlarini, qiyinchiliklarini va yechimlarini yozib borishlari.

2. Guruh ichida muammoli vaziyatlar bo'yicha muhokama tashkil etish; bu orqali o'quvchilar bir-birining fikrini tahlil qilib, yangicha qarashlarni qabul qiladi.

3. Mavzuni qiziqarli hikoya yoki masalalar bilan bog'lash, masalan, matematik masalani hayotiy voqea orqali tushuntirish.

Qiziqarli faktlardan aytadigan bo'lsam Finlyandiya va Singapur maktablarida o'quvchilarning darsdan tashqari refleksiv mashqlar bilan shug'ullanishi odatiy hol bo'lib, bu ularning mustaqil fikrlash va bilimlarni barqaror o'zlashtirish ko'rsatkichini sezilarli oshiradi. Shaxsiy pedagogik tajribamdan kelib chiqadigan bo'lsak, darsda o'quvchilarga "Bugun nima o'rgandim va qayerda xato qilganman?" degan savollar berish orqali ular nafaqat mavzuni tezroq o'zlashtirdi, balki o'z qobiliyatlarini anglab, dars jarayoniga faolroq jalb bo'ldi. Shu bilan birga, refleksiv yondashuv quyidagi pedagogik tushunchalarni o'z ichiga oladi: aktiv o'rganish, o'z-o'zini tahlil qilish, xatolarni o'rganish va mustaqil qaror qabul qilish. Bu tamoyillarni qo'llash orqali o'quvchilar nafaqat mavzuni o'zlashtiradi, balki hayotda duch keladigan murakkab

vaziyatlarni ham tahlil qila oladi. Natijada, refleksiv yondashuv o‘zlashtirish muammolarini hal etishda samarali vosita bo‘lib, ta’lim sifatini oshirish, o‘quv motivatsiyasini kuchaytirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilimlarni chuqur o‘zlashtira olmaslik muammolari tahlil qilindi va bu muammoni hal etishda refleksiv yondashuvning ahamiyati yoritildi. Tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, refleksiv metodlar orqali o‘quvchilar o‘z faoliyatini tahlil qilishi, xatolarini aniqlashi va mustaqil qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishi mumkin. Shu bilan birga, refleksiv yondashuv o‘quv motivatsiyasini oshirish, mavzuni barqaror o‘zlashtirish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi.

Pedagoglar uchun tavsiya etilgan usullar – dars oxirida reflektiv daftarchalar bilan ishlash, guruhli muhokamalar tashkil etish va mavzuni qiziqarli hikoya yoki masalalar bilan bog‘lash – ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Refleksiv yondashuv nafaqat o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga, balki o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Natijada, zamonaviy ta’limda refleksiv yondashuvni tizimli qo‘llash orqali o‘zlashtirish muammolarini samarali hal etish, ta’lim sifatini oshirish va o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish mumkinligi aniqlandi. Bu esa pedagogik faoliyatning samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladigan muhim vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dewey, J. Experience and Education. New York: Free Press, 2018
2. Schön, D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. London: Routledge, 2019.
3. Kolb, D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Pearson Education, 2020.
4. Moon, J. A. Reflection in Learning and Professional Development. London: Routledge, 2018.
5. Korthagen, F. A. J. Pedagogy of Teacher Education: Reflective Practice. Springer, 2021.
6. Farrell, T. S. C. Reflective Practice in ELT. TESOL International Association, 2019.
7. Hattie, J. Visible Learning: Feedback and Reflection in Education. London: Routledge, 2020.
8. Brookfield, S. D. Becoming a Critically Reflective Teacher. Jossey-Bass, 2019.
9. Назарова, Н. А. Современные образовательные технологии и рефлексивный подход. Москва: Академия, 2020.

10. Қодиров, Б. Р. Таълим самарадорлигини оширишда рефлексиянинг ўрни. Тошкент: Фан, 2021.

11. Abdukarimov, A., & Ismoilova, M. Reflective approach in improving students' academic performance. International Journal of Educational Research, 2022.

12. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. Paris, 2021.

PLAGIAT TUSHUNCHASI VA UNING ILMIY FAOLIYATDAGI O‘RNI

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti o‘zbek tili,pedagogika va jismoniy madaniyat kafedrasi o‘qituvchisi
S.A.Saliyeva
Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti talabasi
S.Abdumannopov

Annotatsiya: *Maqola ilmiy faoliyatda plagiat tushunchasini qonuniy, etik va texnik jihatdan tahlil etadi. O‘zbekiston Respublikasining 2025-yil kuchga kirgan normativ-hujjatlari, Plagiat.uz milliy tizimi, Elsevier va COPE xususiy ma’lumotlari asosida plagiat turlari, uni aniqlash zamonaviy usullari va akademik adolatni ta’minlash mexanizmlari keltirilgan. Plagiatga qarshi kurashning muvaffaqiyatli modeli taklif etiladi. Ilmiy muassasalar, ilmiy rahbarlar va tadqiqotchilar uchun amaliy tavsiyalar berilgan.*

Abstract: *The article analyzes the concept of plagiarism in scientific activity from a legal, ethical and technical point of view. Types of plagiarism, modern methods of its detection and mechanisms for ensuring academic justice are presented based on the normative documents of the Republic of Uzbekistan that entered into force in 2025, the national Plagiat.uz system, Elsevier and COPE private information. A successful model of combating plagiarism is proposed. Practical recommendations are given for scientific institutions, scientific leaders and researchers.*

Абстрактный:*В статье анализируется понятие плагиата в научной деятельности с юридической, этической и технической точки зрения. Виды плагиата, современные методы его обнаружения и механизмы обеспечения академической справедливости представлены на основе нормативных документов Республики Узбекистан, вступивших в силу в 2025 году, национальной системы Plagiat.uz, частной информации Elsevier и COPE. Предлагается успешная модель борьбы с плагиатом. Даны практические рекомендации для научных учреждений, научных руководителей и исследователей.*

Kalit so‘zlar: *plagiat, akademik adolat, ilmiy etika, Plagiat.uz, antiplagiat, originallik, self-plagiarism, ilmiy nashr, COPE, Elsevier*

Key words*: plagiarism, academic justice, scientific ethics, Plagiat.uz, anti-plagiarism, originality, self-plagiarism, scientific publication, COPE, Elsevier*

Ключевые слова: *плагиат, академическая справедливость, научная этика, Plagiat.uz, антиплагиат, оригинальность, самоплагиат, научная публикация, COPE, Elsevier*

Plagiat (lot. plagium – “inson o‘g‘irligi”) – bu boshqa muallifning g‘oyalarini, matnlarini, ma’lumotlarini yoki natijalarini ruxsatsiz, to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki o‘zgartirilgan shaklda o‘zlashtirishdir. Ilmiy faoliyatda plagiat – akademik etikaning eng og‘ir buzilishidir va uni oldini olish zamonaviy universitetlarning ustuvor vazifalaridan biriga aylandi.O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi me’yoriy hujjatlarida plagiat quyidagicha ta’riflangan:“Plagiat – bu boshqa shaxsning ilmiy yoki ijodiy asarini, uning qismini yoki g‘oyasini manba ko‘rsatmasdan o‘zlashtirishdir” [1].To‘g‘ridan-to‘g‘ri nusxalash – matnni o‘zgartirmasdan ko‘chirish.2. Parafraz plagiat – mazmun saqlanib, so‘zlar almashtiriladi.3. Tarjima plagiat – boshqa tillardagi matn tarjima qilinib, manba ko‘rsatilmaydi.4. O‘z-o‘zini plagiat (self-plagiarism) – avval e’lon qilgan natijalarni qayta jo‘natish.5. G‘oya plagiat – g‘oya, metodika, kontseptsiyani manbasiz ishlatish.3. Plagiatga qarshi qonuniy choralar 2025-yil 1-yanvardan kuchga kirgan “Ilmiy faoliyatda akademik adolatni ta’minlash to‘g‘risida”gi Vazirlar Mahkamosi qarori [1] bilan: Barcha dissertatsiya, ilmiy maqola va loyihalar Plagiat.uz tizimidan o‘tkaziladi. Originallik bo‘yicha kamida 70 % talab qilinadi.Plagiat aniqlansa:

– ilmiy ishi rad etiladi;

– muallifga 1 yilga ilmiy nashrlarda e’lon qilish ta’qiqlanadi;

– takroriy holatda – ilmiy darajasi yoki unvoni bekor qilinadi.

Plagiatni aniqlash zamonaviy usullari:Plagiat.uz tizimi [2] quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:Lotin va kirill alifbosi bilan yozilgan matnlarni 129 ta tilga tekshirish.PDF-hisobot: o‘xshashlik foizi, manba havolalari, rangli ajratish.Tarjima va sinonim yordamida yashirilgan plagiatni ham aniqlash (cross-language detection).24/7 onlayn xizmat; API orqali LMS-larga ulash mumkin.Plagiatning ilmiy etika bilan bog‘liqligi Elsevier nashriyotining 2024-yil bayonotiga ko‘ra [4]: “Plagiat – bu ilmiy jamoa ishonchini buzadigan axloqiy nuqsondir; u innovatsiyani sekinlashtiradi va resurslarni bekor ketkazadi”.

Shuningdek, Committee on Publication Ethics (COPE) plagiatni “har qanday shaklda jiddiy etika buzilishi” deb hisoblab, jurnal editoarlari uchun quyidagi algoritimni taklif qiladi [5]:

1. shikoyat kelib tushganda plagiat tekshiruvi;

2. muallifga 14 kunlik izoh berish imkoni;

3. aniqlansa – maqolani retseptsiya (retraction) qilish va bazalarga “Retracted” belgisi qo‘yish.

Xulosa sifatida, plagiat ilmiy bilish jarayoniga xalaqit beruvchi, ilmiy hamjamiyat ishonchini buzuvchi jiddiy etika buzilishidir. O‘zbekiston 2025-yilda joriy etilgan yangi normativ-hujjatlar bilan plagiatga qarshi kurashni qonuniy ravishda kuchaytirdi: barcha dissertatsiya va ilmiy maqolalar Plagiat.uz tizimidan majburiy o‘tkaziladi, originallik 70 % dan kam bo‘lmasligi talab etiladi, buzilganda esa dissertatsiya rad etiladi va muallif bir yilga nashr huquqidan mahrum qilinadi. Plagiat.uz, Turnitin, iThenticate kabi zamonaviy texnologiyalar to‘g‘ridan-to‘g‘ri nusxa, parafraz, tarjima va o‘z-o‘zini plagiat

shakllarini ham aniqlay oladi. Biroq texnik vositalar yetarli emas: universitetlarda “akademik yozma” fani, tadqiqotchilarning ORCID, ResearchGate profillarini ochish va ilmiy rahbarlarning davomiy nazorati kabi tarbiyaviy-institutsional mexanizmlar ham zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

[1] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, 2024-yil 27-dekabr, PQ-125-son.

[2] Plagiat.uz rasmiy sayti. https://plagiarism.uz

[3] G‘aniyeva D. Plagiat va uning ilmiy faoliyatga tasiri // O‘zbekiston ilmiy jurnallari, 2024, №3, 45-49 bet.

[4] Elsevier Ethics in Research & Publication, 2024 Edition, p. 12-14.

[5] COPE Flowcharts on Plagiarism. https://publicationethics.org

SUV VA MINERALLAR MAVZUSIDA KEYS-STADI TEXNOLOGIYASINING QO'LLANISHI

Navoiy davlat universiteti
Berdiyeva Durdona Sirojiddin qizi
Elektron manzil: durdonaberdiyeva07@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu mavzuda o'simliklar hayotida suv va mineral moddalarning ahamiyati yoritiladi. Suvning hujayra faoliyati, moddalarning tashilishi va turgorni saqlashdagi roli hamda makro va mikroelementlarning o'simlik o'sishi va rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Mavzu suv va minerallar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish hamda o'simlik yetishtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.*

This topic addresses the importance of water and mineral nutrients in plant life. The role of water in cellular activity, substance transport, and maintenance of turgor, as well as the effects of macro- and micronutrients on plant growth and development, are analyzed. The topic is scientifically and practically significant for understanding the interaction between water and minerals and for effective plant cultivation.

В данной теме рассматривается значение воды и минеральных веществ в жизни растений. Анализируется роль воды в клеточной активности, транспорте веществ и поддержании тургора, а также влияние макро- и микроэлементов на рост и развитие растений. Тема имеет важное научно-практическое значение для понимания взаимосвязи воды и минеральных веществ и эффективного выращивания растений.

Kalit so'zlar: *Suv, mineral moddalar, makroelementlar, mikroelementlar, ildiz orqali so'rilish, osmotik bosim, turgor, transpiratsiya, moddalar almashinuvi, erituvchi muhit, mineral oziqlanish, tuproq eritmasi, ionlar almashinuvi, xlorofill sintezi, o'simlik o'sishi va rivojlanishi*

Darsning ta'limiy maqsadi: O'quvchilarga suv va minerallar haqidagi bilimlarni o'rgatish va hayvonlar anatomiyasi xususida o'quvchilarga chuqurroq tushunchalar berish.

Darsning tarbiyaviy maqsadi: O'quvchilarga suv va minerallar jarayonini o'rgatish orqali tirik organizmlar olami va atrof muhitga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, ekologik va iqtisodiy tarbiya berish.

Darsning rivojlantiruvchi maqsadi:O'quvchilarda organizmdagi suv va minerallar haqidagi tushunchalarni mustahkamlab biologiya faniga oid bilim va malakalarini rivojlantirish. Darslik ustida mustaqil ishlash, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

Darsni jihozlash: Tirik organizmlardagi suv va minerallar haqidagi videoroliklar, kompyuter, plakatlar, sinf xonasidagi jonli burchak,video proektorlar,A3 farmat,marker.

Darsda foydalaniladigan texnologiya: Keys stadi texnologiyasi (kichik guruhlarda ishlash) metodi.

Asosiy tushunchalar va tayanch bilimlar: Anorganik moddalar, organik moddalar, anionlar, kationlar, tuzlar, suvlar, kislotalar, oqsil, lipid, buferlik.

Darsning borishi;

I.Tashkiliy qism.

II.O‘tgan mavzu yuzasidan qisqa savol-javob tashkil etish, bilimlarini baholash.

III.O‘quvchilarni dars mavzusi, maqsadi, metodlari, jihozi, darsni borishi bilan tanishtirish.

IV.Yangi mavzuni o‘rganish.

Reja:

1. Organizm tarkibi kiruvchi moddalar
2.Suv molekulasining tuzilishi
3. Tuzlar

V.O’qituvchi yangi mavzuni reja asosida ko’rgazmali vositalar yordamida bayon etganidan so’ng, o’quvchilarning amaliy ishlarini tashkil etadi. Amaliy ish topshiriqlari bilan tanishtiradi.(1-ilova)

VI.O‘quvchilarni bir necha kichik guruhlarga bo‘lib komanda tashkil etish, amaliy ish topshiriqlarini mustaqil ishlashga undash, berilgan topshiriqlarni guruhda muhokama qilish va xulosa chiqarish.

VII.Yangi mavzu yuzasidan o‘quvchilar bilimini nazorat qilish va baholash (2-ilova)

VIII.Yangi mavzuni qayta ishlash va yakunlash .

IX.Guruhlar kesimida o‘quvchilarni rag‘batlantirish va darsni yakunlash.

X. Uyga vazifa : Qoshimcha adabiyotlar va axborot manbaalardan foydalanib,“ Suv va minerallar“ mavzusida taqdimot tayyorlash.

1-ILOVA.

1-topshiriq.

Suv va minerallarning o‘simlik hayotidagi ahamiyatini o‘rganish

Ishdan maqsad: O‘simliklarda suvning harakati va mineral moddalarning o‘zlashtirilishini tajriba orqali kuzatish, suv va minerallarning biologik ahamiyatini tushunish.

Kerakli jihozlar: 2 ta stakan yoki probirka

Issiq suv va sovuq suv

Qizil karamning (kapusta) sharbati yoki lakmus qog‘ozi

Tuz (NaCl)

Tirband list (salat bargi / piyoz bargi)

Shisha tayoqcha

Pichoq

Bajarish tartibi:

1. Bir piyoz bargidan kichik bo‘lak kesiladi.

2. Uni 2 stakanga solasiz:

1-stakanga ichimlik suvi,

2-stakanga tuzli suv (1 osh qoshiq tuz + 200 ml suv).3. 10–15 daqiqa kutiladi va barg holati kuzatiladi.

Kuzatish: Oddiy suvda barg shishadi, tik bo‘ladi.

Tuzli suvda esa barg so‘lib, burishadi.

1-Kichik guruhlar uchun topshiriqlar.

1	H2O	**A**	qon hosil qilishda ishtirok etadi
2	K+,Na+,Ca2+	**B**	hujayra ichi buferligini ta’minlaydi
3	H2PO4	**D**	suyak to‘qimalarini hosil qiladi
4	Ca va P	**R**	qo‘zg‘aluvchanlikni ta’minlaydi
5	OH- va H+	**F**	hujayradan tashqaridagi buferlikni ta’minlaydi
6	H2CO3 va HCO3–	**G**	fotosintez jarayonida ishtirok etadi
7	CO	**H**	turli xil molekulalarning erkin valentligiga birikadi
8	Mg	**I**	moddalarni eritish

Javobi.1-I, 2-R, 3-D, 4-A, 5-B, 6-F, 7-H, 8-G

2-Kichik guruhlar uchun topshiriqlar.

Muammoli vaziyatlar

1. Nima sababdan o‘simlik suv yetarli bo‘lsa ham so‘lib qolishi mumkin?
2. Nega mineral moddalarsiz suv o‘simlik rivoji uchun yetarli emas?
3. Nima uchun azot yetishmaganda barglar sarg‘ayadi, lekin ildizlar nisbatan kam zarar ko‘radi?
4. Agar tuproq juda nam bo‘lsa, nima uchun o‘simlikda mineral yetishmovchilik belgilari paydo bo‘ladi?
5. Nima sababdan kaliy yetishmovchiligi o‘simlikning qurg‘oqchilikka chidamliligini pasaytiradi?

1. Javoblar. O‘simlik suv yetarli bo‘lsa ham, agar tuproqdagi mineral tuzlar muvozanati buzilgan bo‘lsa yoki ildiz tizimi shikastlangan bo‘lsa, suv hujayralarga yetib

bormaydi. Natijada osmotik bosim pasayadi va hujayralar turgorini yo‘qotib, o‘simlik so‘lib qoladi.

2. Suv faqat erituvchi va transport muhit bo‘lib xizmat qiladi, ammo mineral moddalar hujayra tuzilishi, fermentlar faoliyati va metabolik jarayonlar uchun zarur. Mineral moddalar bo‘lmasa, oqsil, ferment va xlorofill sintezi buziladi, natijada o‘simlik normal rivojlana olmaydi.

3. Azot harakatchan element bo‘lib, yetishmovchilik paytida u eski barglardan yosh to‘qimalarga ko‘chadi. Natijada barglarda xlorofill parchalanib, sarg‘ayish (xloroz) kuzatiladi, ildizlar esa nisbatan kamroq zararlanadi.

4. Haddan tashqari namlik tuproqdagi kislorod miqdorini kamaytiradi. Bu ildizlarning nafas olishini qiyinlashtiradi va mineral moddalarni faol o‘zlashtirish jarayonini sekinlashtiradi. Natijada mineral yetishmovchilik belgilari yuzaga keladi.

5. Kaliy hujayralarda osmotik bosimni va suv almashinuvini boshqaradi. Kaliy yetishmaganda suvni ushlab turish qobiliyati pasayadi, transpiratsiya kuchayadi va o‘simlik qurg‘oqchilikka kam chidamli bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT:

1.O. Ishankulov, J. Tolipova, M. Umaraliyeva, I. Abduraxmonova Tabiiy fanlar yo’nalishi darslik Toshkent-2025

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANALYZING WAR THEMES IN LITERATURE

Scientific supervisor: DSc, Associate professor **U.S.Nasriddinova**
Maxmudova Dilnozaxon *the student of*
Asia International University.
MM5- XT-25 -group English language andliterature

Abstract: *This study examines the methodological frameworks employed in analyzing war themes in literature, emphasizing the intersection of historical context, psychological trauma, ethical inquiry, and cultural identity. By integrating historical-critical, psychoanalytic, trauma-theoretical, comparative, narratological, postcolonial, interdisciplinary, and ethical approaches, the research highlights how literature represents both the human and societal dimensions of conflict. The study draws on examples from 20th- and 21st-century English and Uzbek literature, illustrating cross-cultural similarities and divergences in the depiction of heroism, moral ambiguity, trauma, and collective memory. Additionally, the research explores how formal structures, narrative techniques, and symbolic imagery mediate the experience of war, reflecting both individual and collective responses. This multi-dimensional methodology underscores the necessity of combining analytical perspectives to understand fully the ethical, psychological, and aesthetic complexities of war narratives, contributing to a nuanced understanding of literature's role in documenting, interpreting, and memorializing human conflict.*

Keywords*: War literature,Methodology,Trauma theory, Historical-critical analysis, Comparative literature, Postcolonial studies, Narrative structure, Ethics in literature, Uzbek literature, 20th-century conflicts*

Аннотация:*В данном исследовании рассматриваются методологические рамки, применяемые для анализа военных тем в литературе, с акцентом на пересечение исторического контекста, психологической травмы, этических вопросов и культурной идентичности. Интегрируя историко-критический, психоаналитический, травмотеоретический, сравнительно-литературный, нарратологический, постколониальный, междисциплинарный и этический подходы, исследование показывает, как литература отражает как человеческие, так и социальные аспекты конфликтов. В работе используются примеры литературы XX–XXI веков на английском и узбекском языках, демонстрирующие культурные сходства и различия в изображении героизма, моральной неоднозначности, травмы и коллективной памяти. Дополнительно анализируется, как формальные структуры, нарративные техники и символические образы передают опыт войны, отражая как*

индивидуальные, так и коллективные реакции. Такой многомерный метод подчеркивает необходимость комбинирования аналитических перспектив для полного понимания этических, психологических и эстетических сложностей военных нарративов, способствуя глубокому осмыслению роли литературы в документировании, интерпретации и увековечении человеческих конфликтов.

Ключевые слова *: Военная литература, Методология, Теория травмы, Историко-критический анализ, Сравнительная литература, Постколониальные исследования, Нарративная структура, Этика в литературе,Узбекская литература,Конфликты XX век.*

War literature occupies a singular place in literary studies because it represents the intersection of human experience, historical events, and artistic expression. The portrayal of war in literature is not merely about recording events; it is a reflection of psychological trauma, ethical dilemmas, sociopolitical upheavals, and cultural identity. Methodologically, the study of war literature requires a multi-dimensional lens that bridges literary theory, historical analysis, psychological inquiry, and ethical reflection.Literature of war encompasses multiple genres: poetry, novels, short stories, memoirs, plays, and even digital narratives.

The methodological choice shapes not only the interpretation of these works but also the broader understanding of how societies remember and process conflict. War literature is thus both an archive of collective memory and a medium for moral and psychological inquiry.

Historical-Critical Approaches.The historical-critical methodology situates literary texts within the temporal, social, and political circumstances of their creation. By linking literature to its historical context, scholars uncover how authors mediate their response to conflict, shaping collective memory and social consciousness.Contextualization: Understanding the historical milieu of wars, such as the trench warfare of World War I, the ideological conflicts of the Cold War, or the socio-political disruptions in Central Asia during Soviet rule.Primary Sources: Military records, diaries, propaganda, newspapers, and firsthand accounts are essential for grounding literary analysis in historical reality.Authorial Perspective: Scholars consider whether the author is a soldier, civilian, or political observer, as this affects narrative voice, tone, and focus.All Quiet on the Western Front (Erich Maria Remarque) reflects the disillusionment of German soldiers, emphasizing the gap between public perception and frontline realities.Uzbek literature during the Soviet-Afghan war often juxtaposes ideological narratives with personal accounts of suffering, revealing tensions between state-sanctioned history and lived experience.Some scholars argue that historical-contextual analysis risks reducing literature to mere documentation. Others maintain that understanding context is crucial for interpreting narrative strategies, symbolism, and ethical dilemmas within war texts. Psychoanalytic and

Trauma Theory Approaches.War exerts profound psychological effects, which literature often represents indirectly through narrative fragmentation, symbolism, and character development. Psychoanalytic and trauma theory approaches focus on these internal dimensions.Trauma Representation: Following Caruth and LaCapra, trauma manifests as narrative gaps, repetitions, and the unspeakable nature of certain experiences.Character Psychology: Shell shock, PTSD, survivor guilt, and post-traumatic behaviors are explored in literature as both personal and collective phenomena.Narrative Structure: Non-linear timelines and fragmented perspectives mimic cognitive processes affected by trauma.Remarque's depiction of soldiers' detachment and desensitization illustrates trauma at both individual and collective levels.Contemporary Uzbek literature often presents war trauma through multi-generational memory, exploring how the psychological aftermath persists beyond immediate combat.Trauma theory challenges traditional literary analysis by prioritizing psychological truth over plot or formal cohesion. Critics caution that excessive psychoanalytic reading may over-psychologize literary works, neglecting historical, social, and cultural dimension.Comparative and Cross-Cultural Approaches.Comparative methodologies examine war literature across languages, cultures, and national contexts. This approach highlights both universal human experiences and culturally specific interpretations of conflict.Thematic Comparison: Exploring recurring motifs such as heroism, ethical dilemmas, and human suffering.Structural Comparison: Comparing narrative forms, perspectives, and stylistic strategies across cultures.Translation Studies: How linguistic and cultural translation affects interpretation and reception.English World War I poetry (Siegfried Sassoon, Wilfred Owen) vs. Uzbek Soviet-era narratives: both reflect disillusionment, but cultural conceptions of honor and collectivism diverge.Japanese WWII literature vs. European war novels: both confront trauma but employ differing aesthetic and ethical lenses.Comparative analysis must balance universality with specificity; scholars debate how much cultural context should guide thematic interpretation. Formalist, Structuralist, and Narratological Approaches:These approaches prioritize the internal mechanics of texts over external context, focusing on how literature constructs meaning.Formalist Analysis: Study of imagery, diction, rhythm, and literary devices.Structuralist Analysis: Exploration of binary oppositions (life/death, hero/coward, victory/defeat) to reveal ideological underpinnings.Narratology: Examining focalization, narrative temporality, and point of view as tools to convey wartime experience.The fragmented narrative in Virginia Woolf's Mrs. Dalloway mirrors post-WWI psychological dislocation.Recurring symbols of destruction in Uzbek war novels convey both physical and moral devastation.While formalist approaches reveal technical artistry, critics argue they risk divorcing literature from historical and ethical realities. Integrating structuralist insights with historical context often yields the most nuanced interpretations. Postcolonial and Sociopolitical ApproachesWar

literature is often intertwined with questions of power, identity, and resistance. Postcolonial frameworks examine how marginalized societies articulate conflict and survival.Imperialism and Resistance: Literature as a means of negotiating oppression and asserting cultural identity.Memory and National Identity: Exploration of collective trauma and cultural memory.Ideological Critique: Assessing how literature challenges or reinforces dominant power structures.Uzbek narratives on Soviet military campaigns highlight tensions between ideological loyalty and personal sacrifice.African and Middle Eastern war literature frequently intertwines conflict with postcolonial identity formation.Critical Debate.Postcolonial analysis illuminates silenced voices but may overemphasize political context at the expense of aesthetic form. Multi-method approaches often reconcile these tensions. Interdisciplinary and Digital ApproachesModern scholarship incorporates quantitative, technological, and interdisciplinary methods: Digital Humanities: Text mining, sentiment analysis, and pattern recognition reveal latent trends in war literature.Ecocriticism: Literature is analyzed for environmental devastation and spatial displacement caused by war.Sociological and Anthropological Perspectives: Literature as a reflection of group behavior, civilian experience, and cultural norms during conflict.Computational analysis of WWI poetry reveals recurrent semantic patterns in the language of trauma.Ecocritical studies of Central Asian war literature highlight destruction of landscapes as both literal and symbolic.. Ethical, Philosophical, and Existential ApproachesWar literature often engages profound moral and existential questions.Moral Dilemmas: Choices under extreme conditions, obedience versus conscience, survival ethics.Existentialism: Alienation, absurdity, and the search for meaning in chaotic wartime environments.Philosophical Reflection: Just war theory, human rights, and ethical critique in literature.Sartrean existential readings of war novels illuminate characters' confrontation with absurdity and freedom.Uzbek literature frequently examines collective responsibility and ethical choices under oppressive regimes.. Integrative Methodologies.Combining historical-contextual and trauma-theoretical perspectives provides depth and psychological realism.Pairing comparative and postcolonial approaches highlights cultural specificity and universal human experience.Integrating narratological and ethical analysis reveals how form conveys moral and psychological truths.Case Study:Analyzing War and Peace alongside Uzbek Soviet-era war novels using historical, trauma, and comparative methods reveals cross-cultural representations of heroism, moral ambiguity, and the human cost of conflict.

The study of war literature requires methodological plurality. No single approach can fully capture the ethical, psychological, historical, and aesthetic dimensions of war. By integrating historical-critical, trauma-theoretical, comparative, narratological, postcolonial, and interdisciplinary approaches, scholars can develop a comprehensive understanding of how literature reflects, interrogates, and

memorializes human conflict. PhD-level research in this field emphasizes multi-dimensionality, contextual sensitivity, and theoretical rigor, providing both scholarly insight and practical frameworks for analyzing war narratives across cultures.

REFERENCES:

1. Caruth, Cathy. (1996). Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History.
2. Fussell, Paul. (1975). The Great War and Modern Memory.
Oxford University Press.
3. Eagleton, Terry. (2011). Literary Theory: An Introduction (3rd ed.).
University of Minnesota Press.
4. Bassnett, Susan. (2013). Comparative Literature: A Critical Introduction.
Wiley-Blackwell. Useful for comparative methodologies across languages and cultures.
5. Anderson, Benedict. (2006). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism (Rev. ed.).
6. Whitehead, Anne. (2004). Trauma Fiction.
Routledge.
7. Harrison, Charles, Paul Wood & Jason Gaiger (eds.). (1998). Art in Theory 1900–2000: An Anthology of Changing Ideas.
8. Rothberg, Michael. (2009). Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization.
9. Nünning, Ansgar & Vera Nünning (eds.). (2005). Metadiscourse and Metafiction in Modern Literature: From Critical Modelling to Textual Practice.
10. Butler, Judith. (2004). Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence.
11. Dawes, James. (2002). The Future of War: The Reification of Political Violence.
12. Lentricchia, Frank & Thomas McLaughlin (eds.). (1990). Critical Terms for Literary Study.
13. White, Hayden. (1973). Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe.
14. James, Henry. (2009/Original 1896). The Art of Fiction and Other Essays.
15. Spivak, Gayatri Chakravorty. (1988). Can the Subaltern Speak? in Marxism and the Interpretation of Culture.

MUSTAQILLIK YILLARIDA SOVET DAVRI TARIXINING TARIX TA'LIMIDA O'QITILISHI

Qo'chqorov Xamdambek
Samarqand davlat pedogogika insituti
II bosqich tarix yo'nalishi magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada mustaqillik yillarida sovet davri tarixining tarix fanida o'qitilishi haqida tavsif berilgan.Mustaqillik yillarida sovet davrining tarix fanida o'qitilish jarayonida bir muncha murakkab jarayonlardan biri hisoblanadi.Shu bilan birga maqolada mustaqillik yillarida ta'lim jarayonidagi o'zgarishlar haqida ham batafsil ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar.*Sovet davri,mustamlakachilik siyosati,tarix,mustaqillik yillaridagi o'zgarishlar,ijtimoiy masala,o'quv jarayoni,ilmiy-uslubiy yondashuv.*

TEACHING SOVIET-ERA HISTORY IN HISTORY EDUCATION DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE.

Kuchkorov Khamdambek
Samarkand State Pedagogical Institute
II-stage master's student, history major

Abstract. *This article describes the teaching of Soviet history in history during the years of independence. The teaching of Soviet history during the years of independence is considered one of the most complex processes. At the same time, the article also provides detailed information about the changes in the educational process during the years of independence.*

Keyword, *Soviet era, colonial policy, history, democratic changes, social issue, educational process, scientific and methodological approach.*

Mustaqillikning dastlabki yillarida sodir bo'lgan o'tish jarayonida demokratik siyosiy tizim va bozor munosabatlari, erkin tadbirkorlikka asoslangan rivojlanayotgan iqtisodiyotni barpo etish bilan bir qatorda ijtimoiy munosabatlar tizimini yaratish va uni ta'lim-tarbiya jarayonlariga joriy etish uchun eng samarali va maqbul yo'l va vositalarini ishlab chiqishni taqozo etardi. Mustaqillikning dastlabki yillarida davlat va jamiyatni demokratlashtirish yo'lida dadil qadam tashlagan O'zbekistonning ijtimoiy-madaniy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar jarayonlarining chuqurlashishi tarix fani va uni o'qitish tizimini zamonaviy dunyo talablari asosida qayta yo'naltirishga xizmat qildi.Mustaqillik yillarida tarix fani o'qitilishidagi dastlabki to'siqlardan biri bu sovet davri tarixini, va umumam vatan tarixini qay tarzda o'qitish jarayoni turar edi. Sovet

davrida eng qadimgi davrlardan to XIX asr ikkinchi yarmigacha bo‘lgan tariximiz soxtalashtirilgan edi..

Birinchi Prezidentimiz I. Karimov bu haqda: «O‘zbekistonning o‘zbek xalqini buyuk keng ommaga yetkazishga arzigulik haqqoniy tarixi yaratildimi, yo‘qmi? Sovet davrida yozilgan tarixni men tarix sanamayman, o‘zgalar yozib bergan tarixni o‘qitishga mutlaqo qarshiman, mustamlakachilik tuzimiga qurbon bo‘lgan xalq haqida qachon xolis, adolatli fikr aytgan? Ular bor kuch-g‘ayratlarini Turkistonni kamsitishga, bizni tariximizdan judo qilishga sarflaganlar. Tarixdan judo bo‘lish nimaligini yaxshi bilsangiz kerak. Inson uchun tarixdan judo bo‘lish – hayotdan judo bo‘lish demakdir», – deb juda ulug‘vor g‘oyani ilgari surdilar. XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning boshlarida chor Rossiya hukmronligi davrida Turkistonda mustamlakachilik siyosati kuchaydi. Mahalliy xalqni xo‘rlash, qatag‘on etish Sho‘rolar davrida yanada kuchaydi. Shu tariqa Turkistonda mustaqil davlatchilikni paymol etish, til, madaniyat va urf-odatlar va milliy qadriyatlarni yo‘qotishga harakat qilgan mustabid tuzum 130 yil hukmronlik qildi. O‘zbekistonning mustaqil davlat deb e’lon qilinishi O‘zbek xalqining ma’naviy va madaniy hayotida butunlay yangi bir davrni boshlab berdi. Shu boisdan ham “O‘zbekiston xalqining tarixiy o‘tmishi” fani yoshlarimizga ta’lim-tarbiya asoslarining davr talabi darajasidan olib borilishi ahamiyat kasb etadi.

Birinchi Prezidentimiz I. A. Karimovning 1997-yil 29-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Oliy majlisining IX sessiyasida so‘zlagan nutqida: “…Darsliklarda milliy fikrlash, millat taqdiriga va millat mafkurasining eng ilg‘or namunalari aks etishi kerakligini ta’kidlagan edi. Aynan mana shu sessiyada Kadrlarni tayyorlash milliy dasturi qabul qilindi.Sovet davrida 1943-yilda O‘zbekiston Fanlar akademiyasi qoshida Tarix instituti tashkil etildi va u yerdagi olimlar tomonidan qator ilmiy asarlar darsliklar,dasturlar chop etildi.Xususan‘‘O‘zbekiston SSR tarixi’’ yaratildi.Lekin mustaqillikga erishganimizdan so‘ng bu tarix qoralandi va olimlar orasida Sovet davri tarixining haqiqiy manzarasini tasvirlovchi fikrlar asosida ilmiy asarlar yaratilishi lozim deb hisoblaydigan fikrlar keng tarqaldi. 1998- yilda muallif Bo’riboy Ahmedov, tarix fanlari doktori, professor Qamariddin Usmonov maxsus mualliflardan darslikning uslubiy tuzilishlarini bajargan Jumaboy Raximovlar hamkorligida birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan ilgari surilgan tamoyillar asosida 5-9 sinf o‘quvchilari uchun “Vatan tarixi” darsliklari, metodik qo‘llanmalar, o‘quv qo‘llanmalar yaratildi. Darsliklarning metodik ko‘rsatmalar asosida yaratilganligi fan darsliklari tizimini shakllantirishdagi asosiy omil bo‘lib xizmat qildi. Tarix darsliklarining yaratilishi tarix fanidagi ilk marotaba 1994-yilda va 1996-yilda bir guruh tarixchi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan hamda bugungi kunda amaliyotda o‘z ta’sirini birmuncha yo‘qotgan, davr talabiga hamohang bo‘lmagan “O‘zbekiston tarixini o‘qitish va o‘rganishning yagona konsepsiyasi”dagi ilmiy-nazariy noaniqliklarga ham javob bo‘lib xizmat qildi.

Mustaqillikning dastlabki yillari rivojlanish nuqtai nazaridan tarix fani uchun birmuncha og‘ir kechdi. Mustaqil davlat qurilishida u chinakamiga asos va tayanch bo‘la olmadi. Buning sababi tarixchilar o‘rtasida fikrlar mushtarakligi va haqiqiy birlikning yo‘qligida edi. Yondashuvlarning turli-tumanligi, fikrlar tarqoqligi, tarixiy xususiyat, ya’ni qo‘lda kitoblarimizni mustaqillik manfaati asosida emas, balki eskicha ish tartibi, keksa va yosh kadrlar o‘rtasidagi zidiyat – bularning barchasi nafaqat zamon talabiga javob bermas, ayni paytda, umuman tarix fani rivojini to‘xtatib qo‘ygan edi. Xuddi shu vaziyatda 1998 -yilning iyun oyida birinchi Prezidentimiz I. A. Karimov bir guruh yetakchi tarixchilar, olimlar va ommaviy axborot vositalari vakillari bilan uchrashdi.Ushbu uchrashuvda Prezident tomonidan tarixchilar oldiga katta va asosiy vazifalar qo‘yildi:

1.O‘zbekiston tarixini o‘rganishning konsepsiyasi qanday bo‘lishi kerak?

2.O‘zbek xalqining kelib chiqishi va davlatchilik tarixini qanday o‘rganish kerak?

3.Zamonaviy tarixchining qiyofasi qanday bo‘lishi kerak?

4. O‘zbek davlatchiligi tarixi qachondan boshlangan?

Qo‘yilgan masalalarni hal qilish uchun tarix fanining metodologik asoslarini tubdan o‘zgartirish zarur edi. Prezident suhbatidan keyin e’lon qilingan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix instituti faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida»gi qarori (1998 yil 27 iyul) tarix fanining vazifalarini strategik jihatdan o‘zgartirish uchun asos bo‘ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Karimov I.A. “Tarixiy xotirasiz kelajak yo’q”- T “Sharq”1998.

2.Karimov I.A. “O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li”-T.Sharq.1992.

3.T.Toshpo‘latov,Y.G‘affarov. “Tarix o‘qitish metodikasi”-T. Turon-iqbol.2010.

4.Hamid Ziyoyev. Tarix- o‘tmish va kelajak ko‘zgusi”-T.G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti.2000.

5.O‘zbekiston tarixining dolzarb muammolariga yangi chizgilar. – T., 1999. – 87.

6. O‘zbekiston tarixini o‘qitish va o‘rganishning yagona konsepsiyasi. – T: 1996.

7.Alimova.D.A История как история, история как наука. T.I. Историческое сознание. – T:«Узбекистан». 2008. – B. 261.

TURKIYANING QORA DENGIZ BO‘YICHA MINTAQAVIY SIYOSATI NATO STRATEGIYASIDA HAMDA MILLIY MANFAATLAR KESIMIDA

Xo‘jamkulova Maxliyo Ergash qizi
Mustaqil tadqiqotchi Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
E-mail: makhliyokhujamkulovagmail.com

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada Turkiyaning Qora dengiz mintaqasidagi tashqi siyosiy strategiyasi va xavfsizlik amaliyotlarini NATOning mintaqaviy yondashuvlari hamda Anqara milliy manfaatlari o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta’sirlar kesimida tahlil qilindi. Qora dengiz makonida shakllanayotgan yangi geosiyosiy realiyalar – Rossiyaning harbiy-siyosiy faolligi, Ukraina inqirozi natijasida yuzaga kelgan strategik beqarorlik, energetika va transport tarmoqlarining global raqobat maydoniga aylanishi – Turkiyaning mintaqaviy pozitsiyasini tubdan qayta belgilashga undamoqda. Tadqiqot aynan shu jarayonlarning Turkiya tashqi siyosatiga ko‘rsatgan ta’sirini tizimli tahlil qiladi. Maqolada Turkiyaning NATO a’zosi sifatida mintaqada alyansning jamoaviy mudofaa tamoyillariga amal qilishi, bir vaqtning o‘zida esa Montre konventsiyasining kafolatchisi sifatidagi o‘ziga xos xalqaro-huquqiy majburiyatlari va mintaqaviy xavfsizlikni suveren yondashuv asosida boshqarish istagi o‘rtasidagi strategik muvozanat yoritiladi. Turkiya siyosatining yadro elementlarini tashkil qiluvchi harbiy-diplomatik faollik, Qora dengiz flotlarining harakatlarini tartibga solishdagi roli, dengiz xavfsizligi bo‘yicha ko‘p tomonlama tashabbuslari, shuningdek, NATOning mintaqaviy mashg‘ulotlaridagi ishtiroki alohida tahlil etiladi.*

Kalit so‘zlar: *Qora dengiz mintaqasi, geosiyosiy aktorlar, mintaqaviy xavfsizlik arxitekturasi, Turkiya tashqi siyosati, harbiy diplomatic faollik, NATO, Yevropa Ittifoqi, Rossiya Federatsiyasi, Ukraina inqirozi .*

TURKEY'S REGIONAL POLICY ON THE BLACK SEA IS IN NATO STRATEGY AS WELL AS IN THE CROSS SECTION OF NATIONAL INTERESTS

Khujamkulova Makhliyo Ergash kizi
Independent Researcher
Tashkent State University of Oriental Studies
E-mail: makhliyokhujamkulovagmail.com

Annotation: *This scientific paper analyzed Turkey's foreign policy strategy and security practices in the Black Sea region in a complex cross-section of interactions between NATO's regional approaches and Ankara's national interests. The new geopolitical realities taking shape in the Black Sea space – Russia's military-political activity, strategic instability caused by the Ukrainian crisis, the transformation of*

energy and transport networks into a global competitive arena – are encouraging a radical redefinition of Turkey's regional position. The study provides a systematic analysis of the impact of these same processes on Turkish foreign policy. The article highlights the strategic balance between Turkey's adherence to the principles of collective defense of the alliance in the region as a NATO member, and at the same time its specific international-legal obligations as a guarantor of the montre Convention and its desire to manage regional security on the basis of a sovereign approach. The role of Turkish policy in regulating the actions of the Black Sea fleets, multilateral maritime security initiatives, as well as NATO participation in regional exercises are analyzed separately.

Keywords: *Black Sea region, geopolitical actors, regional security architecture, Turkish Foreign Policy, military diplomatic activism, NATO, European Union, Russian Federation, Ukrainian crisis.*

РЕГИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ТУРЦИИ В ОТНОШЕНИИ ЧЕРНОГО МОРЯ В РАМКАХ СТРАТЕГИИ НАТО, А ТАКЖЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ

Хужамкулова Махлиё Эргаш кызы
Независимый исследователь
Ташкентский государственный университет востоковедения
Электронная почта: makhliyokhujamkulovagmail.com

Аннотация: *В этой научной статье была проанализирована внешнеполитическая стратегия и практика безопасности Турции в Черноморском регионе на стыке сложных взаимодействий между региональными подходами НАТО и национальными интересами Анкары. Новые геополитические реалии, складывающиеся на Черноморском пространстве – военно-политическая активность России, стратегическая нестабильность, вызванная украинским кризисом, превращение энергетических и транспортных отраслей в глобальное конкурентное поле – подталкивают к коренному переосмыслению региональной позиции Турции. В исследовании проводится систематический анализ влияния именно этих процессов на внешнюю политику Турции. В статье освещается стратегический баланс между приверженностью Турции принципам коллективной обороны альянса в регионе в качестве члена НАТО и в то же время ее конкретными международно-правовыми обязательствами в качестве гаранта Конвенции Монтре и желанием управлять региональной безопасностью на основе суверенного подхода. Отдельно будет проанализирована военно-дипломатическая активность, составляющая ядерные элементы турецкой политики, роль Черноморского флота в регулировании своих действий, его*

многосторонние инициативы по безопасности на море, а также участие в региональных учениях НАТО.

Ключевые слова: Черноморский регион, геополитические акторы, архитектура региональной безопасности, внешняя политика Турции, военно-дипломатическая активность, НАТО, ЕС, Российская Федерация, украинский кризис.

KIRISH

So‘nggi o‘n yilliklarda Qora dengiz mintaqasi geosiyosiy va geoiqtisodiy jihatdan yuqori strategik ahamiyatga ega hudud sifatida e’tibor qozonmoqda. Turkiya, geografik joylashuvi va tarixiy hamda siyosiy aloqalari bilan ushbu mintaqada o‘zining ta’sirini kengaytirishga intilmoqda. Ayniqsa, NATO doirasidagi strategik majburiyatlari va alyansning Qora dengizdagi xavfsizlik siyosati Turkiya tashqi siyosatining shakllanishida muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, Turkiya mintaqadagi iqtisodiy manfaatlari, dengizdagi harbiy hamkorlik va strategik resurslarga kirish imkoniyatlarini uyg‘unlashtirish orqali o‘z pozitsiyasini mustahkamlashga harakat qilmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – Turkiyaning Qora dengiz bo‘yicha mintaqaviy siyosatini NATO strategiyasi kontekstida va turk manfaatlari kesimida tahlil qilishdir. Shu orqali mintaqadagi geosiyosiy muvozanat, alyansning strategik rejalari hamda Turkiya tashqi siyosatining o‘ziga xos jihatlari ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi. Tadqiqot davomida mavjud ilmiy tahlillar, rasmiy NATO hujjatlari va Turkiya rasmiy strategik materiallari asosida mantiqiy va analitik yondashuv qo‘llanadi.

MUHOKAMA

Turkiyaning Qora dengiz bo‘yicha mintaqaviy siyosati bir nechta asosiy omillar orqali shakllanadi. Birinchi navbatda, Turkiya geografik joylashuvi tufayli mintaqaning markaziy aktoriga aylanadi va bu uning strategik qarorlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi. NATO kontekstida Turkiya alyansning sharqiy flangida barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi, ayniqsa, Rossiya va boshqa hududiy kuchlarning siyosiy va harbiy harakatlarini muvozanatlashtirish borasida buning yaqqol ifodasini ko‘rishimiz mumkin. Ikkinchi jihat sifatida, Turkiya mintaqadagi iqtisodiy va energetik manfaatlarini himoya qilishni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilaydi. Qora dengiz orqali o‘tadigan energetik yo‘llar, dengiz resurslari va transport infratuzilmasi Turkiya uchun nafaqat iqtisodiy, balki strategik ahamiyatga ega. Shu bilan birga, Turkiya NATO bilan hamkorlikda bu resurslar xavfsizligini ta’minlash va mintaqada barqarorlikni mustahkamlashga intiladi. Uchinchidan, Turkiya Qora dengiz mintaqasida harbiy hamkorlik va diplomatik aloqalarni muvozanatlashtirish orqali o‘zining siyosiy ta’sirini kengaytiradi. Bu nafaqat alyans doirasidagi majburiyatlar, balki mintaqaviy hamkorlik va Turkiyaning o‘zining mustaqil tashqi siyosat strategiyasini amalga oshirish bilan bog‘liq. Shu nuqtai nazardan, Turkiya siyosati NATO strategiyasi bilan uyg‘unlashgan

bo‘lsa-da, u mintaqaviy manfaatlarni maksimal darajada himoya qilishga qaratilgan dinamik yondashuvni ko‘rsatadi. Muhokamaning natijasi shuni ko‘rsatadiki, Turkiya Qora dengiz bo‘yicha siyosatini shakllantirishda nafaqat alyansning strategik rejalari, balki o‘z milliy manfaatlarini ham ustuvor tutadi. Bu esa mintaqaviy barqarorlikni ta’minlash, xavfsizlik muvozanatini saqlash va strategik resurslar bo‘yicha raqobatbardosh pozitsiyani mustahkamlash imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Turkiyaning Qora dengiz bo‘yicha mintaqaviy siyosati bir nechta asosiy yo‘nalishda amalga oshiriladi:

1. Geosiyosiy pozitsiyani mustahkamlash: Turkiya Qora dengiz mintaqasida geosiyosiy ta’sirini kengaytirish uchun NATO doirasidagi hamkorlik va milliy strategiyasini uyg‘unlashtirmoqda. Tahlil ko‘rsatmoqda ki, Turkiya alyans bilan birgalikda mintaqaviy xavfsizlikni ta’minlash va Rossiya, Ukraina va Gruziya kabi aktorlar bilan muvozanatli aloqalarni rivojlantirishga intiladi. Bu esa Turkiyaga mintaqaviy barqarorlikni shakllantirish va strategik pozitsiyasini mustahkamlash imkonini beradi.

2. Energetik va iqtisodiy manfaatlar: Qora dengiz orqali o‘tuvchi energetik yo‘llar va dengiz resurslari Turkiya uchun asosiy ustuvor yo‘nalish hisoblanadi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Turkiya nafaqat o‘zining energiya xavfsizligini ta’minlash, balki mintaqadagi iqtisodiy raqobatbardosh pozitsiyasini oshirish maqsadida ham strategik harakatlar qilmoqda. Shu jumladan, yangi transport yo‘llari, port infratuzilmasi va dengiz diplomatiyasi uning siyosiy ta’sirini mustahkamlashga xizmat qiladi.

3. Harbiy va diplomatik integratsiya: Tahlil ko‘rsatadi ki, Turkiya Qora dengizdagi harbiy hamkorlikni rivojlantirish orqali NATO strategiyasini qo‘llab-quvvatlaydi, ammo bu harakatlar milliy manfaatlar bilan uyg‘unlashtirilgan. Natijada, Turkiya alyans doirasidagi majburiyatlarini bajarib, mintaqaviy siyosiy mustaqillikni saqlashga erishadi.

Umuman olganda, tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Turkiya Qora dengiz bo‘yicha siyosatini shakllantirishda uchta muhim komponentni uyg‘unlashtiradi: geosiyosiy pozitsiyani mustahkamlash, iqtisodiy va energetik manfaatlarni himoya qilish, hamda harbiy-diplomatik integratsiyani rivojlantirish. Bu strategik yondashuv Turkiyaga mintaqaviy ta’sirni kuchaytirish va NATO strategiyasi bilan uyg‘un harakat qilish imkonini beradi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot Turkiyaning Qora dengiz bo‘yicha mintaqaviy siyosatini NATO strategiyasi hamda milliy manfaatlar kesimida tahlil qilishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Turkiya ushbu mintaqada nafaqat alyansning muhim strategik hamkori, balki mustaqil mintaqaviy aktor sifatida ham faoliyat yuritmoqda. Uning Qora dengiz siyosati geosiyosiy muvozanatni saqlash, xavfsizlik tahdidlarini

cheklash va strategik resurslardan samarali foydalanishga yo‘naltirilgan kompleks yondashuv asosida shakllanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Turkiya NATO doirasidagi majburiyatlarini bajarish bilan birga, o‘z milliy manfaatlarini ustuvor qo‘ygan holda muvozanatli va moslashuvchan siyosat yuritmoqda. Bu holat Turkiyaning mintaqaviy xavfsizlik arxitekturasidagi rolini kuchaytirib, Qora dengizda barqarorlikni ta’minlashda muhim omilga aylanmoqda. Shu bilan birga, energetik xavfsizlik, savdo yo‘llari va harbiy-diplomatik hamkorlik Turkiya tashqi siyosatining asosiy tayanch yo‘nalishlari sifatida namoyon bo‘lmoqda. Umuman olganda, Turkiyaning Qora dengiz bo‘yicha siyosati NATO strategiyasi bilan o‘zaro uyg‘unlashgan holda, mintaqaviy manfaatlar va milliy xavfsizlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Bu esa Turkiyaga nafaqat mintaqaviy, balki kengroq xalqaro siyosiy maydonda ham strategik ahamiyatga ega davlat sifatida faol ishtirok etish imkonini bermoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Aydın, M. (2019). Turkey and the Black Sea security environment. Ankara: Center for Strategic Research.
2. Çelikpala, M. (2016). Turkey and the Black Sea: Towards a new regional security architecture. Uluslararası İlişkiler, 13(52), 1–20.
3. NATO. (2022). NATO’s strategic concept. Brussels: NATO Headquarters.
4. Oğuzlu, T. (2015). Turkey and NATO: Political implications of strategic partnership. International Politics, 52(1), 1–18.
5. Sakwa, R. (2021). Russia against the rest: The post-Cold War crisis of world order. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Tol, G. (2020). Turkey’s evolving foreign policy in the Black Sea region. Middle East Institute Reports, 12(4), 1–15.
7. Yılmaz, S. (2017). Energy security and geopolitics in the Black Sea region. Energy Policy, 105, 341–349.
8. Turkish Ministry of Foreign Affairs. (2021). Turkey’s foreign policy principles and regional strategies. Ankara.

YOSHLAR TAFAKKURIDA HARBIY QAHRAMONLIK IDEALLARINI SHAKLLANTIRISHDA TA'LIM-TARBIYANING ISTIQBOLDAGI VAZIFALARI

Pulatov Baxodir Abduraupovich
Farg‘ona davlat universiteti
Harbiy ta’lim fakulteti
Maxsus tayyorgarlik sikli boshlig’i
+998901636241
Abdumalikov Polvonjon Abdujalil o‘g‘li
Harbiy ta‘lim fakulteti kursanti

Annotatsiya:*Ushbu maqola yoshlar tafakkurida harbiy qahramonlik Ideallarini shakllantirishda ta'lim-tarbiyaning istiqboldagi vazifalari Hozirgi muommolariga boy davrda yoshlarda yuksak insoniylikka asoslangan chinakam jangavorlik tuyg‘ularini shakllantirishning ob'ektiv shart-sharoitlari to‘g‘risida yanada chuqurroq o‘ylash taktik va strategik maqsadlarimiz haqida yoritilgan.*

Kalit so‘zlar:*Vatanparvarlik,ta’lim-tarbiya,vazifalar,jangovor,tafakkur.*

Bugungi kunda dunyoda «tinchlik» degan so‘z va, «osoyishtalik» degan tushuncha g‘oyat omonat bo‘lib qolganiga, bu borada kechagi vaziyat, kechagi tahlil va prognozlar bugunga to‘g‘ri kelmayotgani jamiyatda jangavorlik ruhini rivojlantirish zaruratga aylantirmoqda. Shu munosabat bilan yoshlar tafakkurida harbiy qahramonlik ideallarini shakllantirishning ta'limni tizimli tashkil etish, bu ishlarni faollashtirish va yuksak darajaga ko‘tarish talab etiladi. Demak, o‘zligini anglagan, tarixiy xotirasi butun, mustaqil fikrlaydigan inson o‘z vataniga sotqinlik qilmaydi, balki vatan manfaatini hamma narsadan ulug‘ tutib, uning uchun jon berishga tayyor harbiylarda jangavorlik sifatlari yuqori bo‘ladi Bu esa chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo‘nalishi talabalarida vatan himoyasi chindan ham vazifa, balki sharafli burchga aylanib borishiidan yaqqol daolat beradi.

Hozirgi muommolariga boy davrda yoshlarda yuksak insoniylikka asoslangan chinakam jangavorlik tuyg‘ularini shakllantirishning ob'ektiv shart-sharoitlari to‘g‘risida yanada chuqurroq o‘ylash taktik va strategik maqsadlarimiz sirasiga kiradi. Jangavorlik ruhiyati harbiydan sabrli, chidamli, qat'iyatli, matonatli, jasurlik va mardlik fazilatlariga ega bo‘lishni shart qilib qo‘yish orqali u mohiyatan insonning kundalik mayda tashvishlardan ulug‘vorlikka olib chiqadi. Ya'ni talaba o‘zining jangavorlik harakteri orqali xudbinona vatanni sevishdan, vatan odidagi axloqiy burchini anglashga o‘tadi, ulg‘ayadi. Chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo‘nalishi talabalarida jangavorlik ruhiyatini rivojlantirish orqali ijtimoiy dunyoqarashda milliy g‘urur, or-nomus kabi axloqiy me'yorlar mustahkamlanadi. Mamlakatni asrab-avaylash, uning shuhratini dunyoga tarannum etish bilan bog‘liq eng muhim tushunchalar, hayotiy va professional

ko‘nikmalarni ilm-ma'rifat asosida chaqiriqqacha harbiy ta'lim yo‘nalishi talabalari qalbi va ongiga isingdirish orqali O‘zbekistonning sadoqatli fuqarolarini tarbiyalash davlatimizning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Mamlakatning barqarorligi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, harbiy, madaniy, axloqiy, maishiy, texnologik, axborot kabi omillarning o‘zaro bog‘liqligi va mavjudligi asosida shakllanadi. Bular, birinchi galda, mamlakatning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy muammolarini echish va maqsad sari yo‘naltirishga qaratilgandir. Mazkur tizimning shakllanishi ikkilamchi dialektik jarayon bo‘lib, unda murakkablik, kengqamrovlilik va ziddiyat kabi qonuniyatlar o‘z ifodasini topgan. Barqarorlik tizimi tashkiliy jihatdan tabiiy integrasiyaga tayanib, fuqarolik jamiyati va davlatning tinchligi yuzasidan maqsadli yo‘naltirilgan usul va vositalar asosida muammolarni o‘zaro manfaatdorlikda echishga qaratilgandir. Bunda Qurolli Kuchlarning tutgan o‘rni alohida ahamiyatga molikdir. Chunki uning asosiy vazifasi mamlakatning hududiy yaxlitligi va barqarorligini ta'minlashga qaratilgan. Shuning uchun, etuk harbiy xizmatchi shaxsini tarbiyalash muhim vazifalardan hisoblanadiki, bu bevosita harbiy ta'lim-tarbiya jarayoni bilan bog‘liqdir. Garchi harbiy texnika va qurol-yaroqlar asosiy himoya vositasi bo‘lib xizmat qilsa-da, bizga yaxshi ma'lumki, har qanday mukammal harbiy texnika yoki qurol-aslahalarning mavjudligiga qaramasdan, ularni boshqarish uchun harbiy xizmatchilar shaxsi, jangavorlik sifatlari, taktik imkoniyatlari asosiy o‘rinda turadi, ya'ni inson omili hal qiluvchi asos bo‘lib xizmat qiladi. Buning uchun harbiy xizmatchilarning professional tayyorgarlik darajasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Mazkur masala, o‘ziga xos harbiy-siyosiy ahamiyatga molik, strategik xarakterdagi vazifalardan biri hisoblanib, etuk harbiy xizmatchilarni amaliyot uchun tayyorlash, ularga zamon talablari darajasida fan va texnikaning yutuqlaridan mukammal foydalangan holda ta'lim-tarbiya berishni taqozo etadi. Vatan himoyachiligini o‘zi uchun kasb sifatida tanlaganlarning harbiy tayyorgarligi hamda kasbiy tarbiyasiga ilmiy nuqtai nazar asosida yondashish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga molik masala hisoblanadi. Qobiliyatlarni shakllantirish va rivojlantirishda o‘qitish-tarbiyalash alohida ahamiyatga ega. Ta'lim-tarbiya jarayonida qobiliyat darajasini yuqoriroq rivojlanish darajasiga o‘tkazish uchun eng oqilona sharoitlar yaratish mumkin. Buning uchun, birinchidan, yoshlar tafakkurida harbiy qahramonlik ideallarini shakllantirish, ilmiy uslublar yordamida tizimli tahlil qilishga o‘rgatish kerak, ikkinchidan ilmiy-ijodiy faoliyatiga qiziqtirish zarur, uchinchidan o‘quv va ijtimoiy vazifalarni hal etishda ko‘proq faollik va mustaqillik ko‘rsatishlari uchun ularga imkoniyat berish lozim.

Harbiy talim-tarbiya tizimida yoshlarning jismoniy tayyorgarligini mustahkamlash, jangavorlik ruhiyatini oshirish va taktik tayyorgarlikni rivojlantirishga alohida urg‘u berilishi kerak. Chunki harbiylik faoliyatining mazmuni va maqsadi mana shu ko‘rsatkichning shakllanganlik darajasi asosida tarkib topadi. Shu sababli, harbiy xizmatchilarni jismoniy tayyorgarligini oshirish ta'lim-tarbiya ishi bo‘yicha mas'ullar, ofiserlar oldida turgan ulug‘vor, mas'uliyatli vazifa bo‘lib qolmoqda. Bugungi kunda,

harbiy xizmatchilar o‘rtasida jimoniy tayyorgarlik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun ularda ilmiy izlanish, huquqiy savodxonlik, burch va mas'uliyatni chuqur his qilish, poklik, halollik, fidoyilik, mehnatsevarlik, ijodiy tashabbuskorlik, ishbilarmonlik, iymon, insof, diyonat, millatparvarlik, insonparvarlik, haqiqatgo‘ylik, sadoqatlilik, shijoat, botirlik singari fazilatlarni shakllantirish lozim. Shuning uchun, harbiy-ma'rifiy yo‘nalishda o‘tkazilajak mashg‘ulotlarda va tadbirlarda ilmiy pedagogika va psixologiya faning yutuqlariga tayangan holda treninglar, ta'limiy suhbat va uchrashuvlar, kechalar va ilmiy-amaliy konferensiyalar o‘tkazish tavsiya etiladi.

Quyidagilar yoshlar tafakkurida harbiy qahramonlik ideallarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayonning asosiy vazifalari hisoblanadi:

-yoshlarni milliy rivojlanish strategiyaga va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga Vatan himoyasi sharafli va muqaddas burch ekanini chuqur singdirish;

-qadimiy tariximiz va madaniyatimiz, vatan mustaqilligi va ravnaqi yo‘lida fidokorona kurashgan milliy qahramonlarimiz bilan faxrlanish, ularga munosib bo‘lish tuyg‘usini shakllantirish, milliy armiyamizning qudrati va salohiyatiga bo‘lgan ishonchni kuchaytirish;

-milliy armiyamizga jismonan baquvvat va ma'nan etuk kadrlar zarurligi, harbiy xizmat har bir O‘zbekiston fuqarosi uchun muqaddas burch ekani haqidagi tushunchani hamda bu boradagi nazariy-amaliy ko‘nikmalarni mustahkamlash; yoshlarda yon-atrofimiz va jahonda ro‘y berayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish ko‘nikmalarini, turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi turishda keng dunyoqarashni shakllantirish; har qanday murakkab vaziyatlarda tezkor va mustaqil qaror qabul qilish, zamonaviy harbiy-texnika vositalaridan samarali foydalanish malakasiga, jangavorlik ruhiyatiga va taktik tayyorgarlik ko‘nikmalariga ega harbiylarni tarbiyalash; O‘zbekiston manfaatlarini nafaqat harbiy sohada, balki hayotning barcha jabhalarida himoya qilishga tayyor turish, yurt uchun fidoyi bo‘lish — bu bugungi kun talabi ekanini hayotiy misollar va ta'sirchan vositalar orqali singdirib borish.

Tarbiya oldida turgan asosiy maqsad o‘sib kelayotgan avlod ongida keksa avlod dono tajribasini singdirish, insoniy fazilatlarni shakl- lantirish va rivojlantirish, Vatan va millat oldidagi burch va mas'u- liyatni his qilishga o‘rgatish, qonunlarga rioya etish fazilatlarini qaror toptirishdan iboratdir. Chunki Vatanga sodiqlik, vatanparvarlik o‘zi- ning qudratli ildizlari bilan oila, avlod-ajdodlarning or-nomusiga chuqur ehtirom bilan qarashga, insonning o‘z vijdoni va burchiga sodiqli- giga borib taqaladi. O‘zbek xalqining yuksak milliy qadriyatlari vatan- parvarlik, milliy g‘ururni ma'naviy yuksaltirish jamiyat ravnaqi yo‘lidagi qiyinchiliklarni engib o‘tishda yordam beradi.

Qahramonlik ideallarni shakllantirishning muhimligi mamlakatimiz xavfsizligi, mudofaa quvvatini mustahkamlash, fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash zaruriyati bilan ham belgilanadi. Shu sababli, yosh harbiy xizmatchilarni qahramonlik ideallari

asosida tarbiyalash ta'lim-tarbiya ishlari oldida turgan ulug‘vor, mas'uliyatli vazifa bo‘lib qolmoqda. Mustaqil davlatimizning bugungi bosh vazifalaridan biri – yurtim, elim deb kuyib, yonib yashaydigan vatanparvar komil insonni tarbiyalashdir. Vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish va takomilashtirish insonning tug‘ilishidan to umrining oxirigacha davom etadigan jarayondir. Chunki vatanparvarlik tarbiyasi, avvalo, oiladan boshlanadi. Bunda ota-ona o‘z farzandlariga ajdodlarimiz tarixi, ularning qahramonligi, jamiyatdagi obro‘-e'tibori haqida hissiyot bilan gapirib bermog‘i, shu asosida yosh avlodda Vatan tuyg‘usini uyg‘otmog‘i kerak. Haqiqiy sevish, vatanparvarlik – shu ulug‘ Vatanni sevish, xalq uchun xizmat qilish, jonini fido etishdir. Qaerda bo‘lsa ham Vatan, xalq manfaatlari uchun fidokorona kurashuvchi kishigina haqiqiy vatanparvardir. Haqiqiy vatanparvar inson takabburlikka, faqat o‘z manfaatini o‘ylovchi shaxs bo‘lishga mutlaqo yo‘l qo‘ymaydi va xalqidan o‘z manfaatini ustun tutmaydi, hamma vaqt xalq bilan bir jon, bir tan bo‘ladi. Agar harbiy xizmatchilar o‘z ona Vatanini sevmasa, unga sadoqat bilan qaramasa, haqiqiy barkamol inson bo‘la olmaydi. Insoniylikning eng muhim fazilati ham vatanparvarlikdir.

G‘oyaviy to‘qnashuvlarni olib borishdan maqsadlar turlicha, bu faqat- gina g‘oyaviy kurash mahsulotini tayyorlagan va qo‘llayotganga ma'lum. Ammo, ularning zamirida iqtisodiy va siyosiy hamda harbiy maqsadlar mavjudligi aniqdir. Harbiy xizmatchilarimiz ongiga ofiserlarimiz tomonidan bu masala, ya'ni g‘oyaviy kurashlarning salbiy va buzg‘unchilik tomonlari aniq va misollar asosida tushuntirib berilsa, bizning Qurolli Kuchlarimiz uchun g‘oyaviy hujumlarning ta'siri o‘z kuchini yo‘qotib, askarlarimiz yuksak jasorat ko‘rsatib, o‘z burchlarini sharaf bilan bajara oladilar. Shu o‘rinda ta'kidlab o‘tishni lozim deb hisoblardikki, armiya yoshlarni tarbiyalash bilan bir qatorda, ularni ham jismonan, ham ruhan chiniqtiradi hamda ota-onaga, oilaga bo‘lgan mehr-muhabbatini uyg‘otadi. Xulosa qilganda, yurtimizda professional armiyani shakllantirishga katta e'tibor qaratilayotgan ekan, ushbu soha mutaxassislariga qo‘yilayotgan talablar ham ortib bormoqda. Ham jismonan, ham ruhan etuk nomzodlarni saralash, ularni zamon talabiga mos mutaxassislar etib shakllantirish borasida ko‘p islohotlar olib borilmoqda. Avval harbiy xizmatchi bo‘lish uchun deyarli hech qanday talab qo‘yilmagan bo‘lsa, bugungi kunda ularning ham jismonan sog‘lomligi, ham savodliligi, qolaversa, harbiy mutaxassislik va ixtisosliklar uchun zaruriy o‘rta va o‘rta-maxsus kasb-hunar ta'limida egallagan bilimlari bo‘yicha saralab olinmoqda. Bu haqida yoshlarda tushuncha qanchalik ko‘p shakllangan bo‘lsa, ularning tayyorgarlik sifati ham ortadi va bu Qurolli kuchlarimiz harbiy xizmatchilari va boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlarimiz xodimlarining saviyasining ortishiga, bu sohalarning rivojiga va eng taraqqiy etgan davlatlardan qolishmaydigan armiyaga ega bo‘lishimizda faqatgina ijobiy ta'sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Harbiy fakultet talabalarini harbiy xizmatga tayyorlashda axloqiy tarbiyani axamyati. ijodkor o'qituvchi,

2. Sattorovich, a. u. (2023). Harbiylarning kreativ sifatlarini rivojlantirishda ta‘limning ahamiyati.

3. Abduraupovich, P. B. (2023). O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 203

4. Sattorovich, A. U. (2023). Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning asosiy tamoillari.

5. Mirziyoev Sh. Jismoniy va ma'naviy etuk yoshlar – ezgu maqsadlarimizga etishda tayanchimiz va suyanchimizdir

YOSHLARGA MILLIY QADRIYATLAR ORQALI AXLOQIY TARBIYA BERISH.

Sheranova Maryam
Jizzax Davlat Pedagogika Universisiti
Pedagogika kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada Qadim zamonlardanoq Turon, Turkiston xalqi o'zining ko'hna tarixi, boy merosi, rang-barang va yuksak madaniyati, urf-odat va an'analari bilan ajralib turgani, olamning qadri, uning cheksizligi, koinot va odamzot aloqalari, inson umrining ma'nosi, mazmuni haqida hamda insoniy fazilatlar, botirlik, oqillik, xokisorlik, yaxshilik, vafodorlik, vatanparvarlik kabilarni ulug'lab qadriyat darajasiga ko'targanlari, Ona Vatanni sevish uni ardoqlash va himoya qilish tuyg'usini yoshlarga singdirish haqida to'g'risida bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *Ona Vatanni, insoniy fazilatlar, botirlik, oqillik, xokisorlik, yaxshilik, vafodorlik, vatanparvarlik, rivoyatlar, afsona, hikoya, dostonlar, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy –ma'rifiy, axloqiy, estetik va falsafiy qarashlar, umuminsoniy g'oyalar.*

НОРМАТИВНОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ

Шеранова Марьям
Джизакский государственный педагогический университет
Доцент кафедры педагогики

Аннотация: *В данной научной статье описывается, как с древних времен народы Турана и Туркестана отличались своей древней историей, богатым наследием, разнообразной и высокой культурой, обычаями и традициями, ценностью Вселенной, ее бесконечностью, связью между Вселенной и человечеством, смыслом и содержанием человеческой жизни, а также тем, как они прославляли и возвышали такие человеческие качества, как мужество, интеллект, смирение, доброта, верность, патриотизм, и как они прививали молодежи чувство любви, уважения и защиты Родины.*

Ключевые слова: *Родина, человеческие качества, героизм, интеллект, смирение, доброта, верность, патриотизм, легенды, мифы, рассказы, эпосы, социально-политические вопросы, духовное просветление, моральные, эстетические и философские взгляды, универсальные идеи*

MORAL EDUCATION OF YOUTH THROUGH NATIONAL VALUES.

Sheranova Maryam
Jizzakh State Pedagogical University
Associate Professor, Department of Pedagogy

Abstract: *This scientific article describes how since ancient times the people of Turan and Turkestan have been distinguished by their ancient history, rich heritage, diverse and high culture, customs and traditions, the value of the universe, its infinity, the connections between the universe and humanity, the meaning and content of human life, and how they have glorified and elevated human qualities such as courage, intelligence, humility, goodness, loyalty, patriotism to the level of value, and how they have instilled in young people the feeling of loving, honoring and protecting the Motherland.*

Keywords: *Motherland, human qualities, heroism, intelligence, humility, goodness, loyalty, patriotism, legends, myths, stories, epics, socio-political, spiritual-enlightenment, moral, aesthetic and philosophical views, universal ideas.*

Since ancient times, the people of Turan and Turkestan have been distinguished by their ancient history, rich heritage, diverse and high culture, customs and traditions. The great figures of these people have made a significant contribution to the development of all spheres of national and world science and culture. The names of our great ancestors al-Khwarizmi, Abu Nasr al-Farabi, Abu Ali Ibn Sina, Abu Rayhan al-Beruni, Mirza Ulugbek, Alisher Navoi, the great hadith scholar Ismail Bukhari, the great scholars of Sufism Ahmad Yassawi, Abduhokhalik Gijduvani, Najmiddin Kubro, Muhammad Razzali, Bahovuddin Naqshband, Mahmud Zamakhshari and others are still mentioned with respect by the peoples of the world.

The feeling of loving the Motherland, honoring it and protecting it did not arise today or yesterday. It is an ancient, sacred feeling, like the history of mankind. The ideological aesthetic will of this antiquity left its indelible mark in folk songs, legends and epics. They educate people in the spirit of those sacrifices and pass on patriotism from generation to generation as a sacred heritage.

Proverbs, which are an expression of the centuries-old life experience and everyday lifestyle of our people, are considered to be of great artistic value in their essence. Proverbs reflect the people's attitude to life, nature, man, family and society, socio-political, spiritual-enlightenment, moral, aesthetic and philosophical views.

Yusuf Khos Khojib, Akhmat Yassavi, Rabguzi, Lutfi, Alisher Navoi, Babur, Munis, Ogahi, Nodira, Mukimi, Avaz, Sadriddin Ayni, Abdulla Qodiri, Gafur Ghulam and dozens of other creators cited many folk proverbs in their works and used them to express universal ideas.

Mahmud Kashgari's "Divoni Lug'atit Turk" contains about 400 articles and proverbs, and Gulkhani's "Zarbulmasal" contains more than 300 proverbs on education, upbringing, and morality.

The ancient book of our ancestors, the Avesta, gives great importance to universal human values, their importance for human spirituality and practical activity. In the work, such qualities as goodness, perfection, freethinking, and humanity are shown through the image of Ahuramazda. According to Zarathushtra (Zardozi), people should follow the forces of goodness and light, distinguish good from evil, justice from injustice, and be on the side of Ahuramazda throughout their lives. The value of a person in this process is expressed in his non-indifference in the struggle for the victory of good, in his way of life, in his spiritual image, and in his social activities.

Islam did not remain the religion of only Arabs in Asia, it also became the common religion of many Eastern peoples. It should be admitted that the divine values described in the Quran had a huge impact on the history and culture of our peoples. The significance of this impact can be assessed and analyzed in different ways, but it is impossible to deny that it had a certain value in the past. The influence of the divine values of Islam is clearly felt in the work of every thinker, scientist, and scholar who lived on our land. At the same time, it should be noted that during the spread of Islam in our country and the Arab conquest, many of our national values were lost. Al-Biruni wrote about this with regret in his work “Monuments of Ancient Peoples”.

The scholar Abu Nasr Al-Farabi, who played an important role in the history of Eastern culture, also paid great attention to the issue of values. Al-Farabi's thoughts on values can be clearly observed in the doctrine of "Madina al-fazila". As a lexicographer, Al-Farabi Al-Faazila, in his doctrine of society, explained the general system of spiritual and moral values that arise in an era when high ideals and just social relations are established. Al-Farabi is one of the first Eastern philosophers who, at a time when religious views were of paramount importance in the ideological sphere, considered not only the idea of God, but also the values of man, society and science as one of the main topics of philosophical knowledge.

According to Abu Raykhan Beruni, the emergence of spiritual values is inextricably linked with social relations, people's lifestyle, material needs, interests, interests, demands and goals. Abu Ali Ibn Sina's philosophical encyclopedia "Justice", "Eastern Philosophy", "Book of Wisdom", "Solomon and Ibsol" are devoted to the issue of values, in which the scientist pays great attention to the importance of spiritual and moral values. In his opinion, the value of a person lies in his cooperation with others, his desire to have good moral qualities, his wisdom, and his ability to do good to others.

By the process of upbringing, we should understand not only the educational work carried out in the family, school, children's and youth organizations, but also the

process that includes the entire social system, its leading ideas, literature, art, cinema, radio, television and other similar spheres.

Therefore, the main task of us teachers and educators should be to properly instill moral education in the minds and consciousness of our youth, using our national values in every sphere

LIST OF REFERENCES:

1. Mirziyoyev, Sh. M. We Will Build a Free and Prosperous Democratic State of Uzbekistan Together. Tashkent: Uzbekistan, 2016, p. 56.

2. Mirziyoyev, Sh. M. We Will Build Our Great Future Together with Our Brave and Noble People. Tashkent: Uzbekistan NMIU, 2017, p. 488.

3. Hasanboev, J., et al. Explanatory Dictionary of Pedagogy. Tashkent: Science and Technology, 2008, 480 p.

4. Sheranova M.B. Moral views of Eastern scholars. SCIENTIFIC NEWS OF TASHKENT STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY 2025, ISSUE 5, p. 467-470.

DENMARK,COPENHAGEN

CERTIFICATE

of conference participant

BURIYEVA NILUFAR BAXTIYOR QIZI

for participation in the scientific-online conference
<<PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS>> with an article entitled

SUN'IY INTELLEKT VOSITALARINING ZAMONAVIY TA'LIMDAGI ROLI

Platform & workflow by OJS / PKP

17.12.2025

Candra Zonyfar
CHIEF EDITOR